

แนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์
ด้วยแผนที่วัฒนธรรม ผ่านมุมมองการวิเคราะห์เชิงชาติพันธุ์วรรณนา กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง
จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย

ดุจฤดี คงสุวรรณ
ธัญญลักษณ์ แซ่เลี้ยว
ทศพล คชสาร

แขนงวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์
ร่วมกับ สาขาวิชาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

กรกฎาคม ๒๕๖๘

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยแผนที่วัฒนธรรมผ่านมุมมองการวิเคราะห์เชิงชาติพันธุ์วรรณนา กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗

งานศึกษาครั้งนี้ไม่อาจจะลุล่วงได้ หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้มีส่วนสนับสนุนการทำงานจากหลายท่านหลากหลายฝ่าย คณะวิจัยจึงขออนุญาตขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จตลอดการทำงานดังต่อไปนี้

คณะวิจัยขอขอบพระคุณผู้นำชุมชน แกนนำ สมาชิกกลุ่ม ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน พ่อแม่แม่เฒ่า เยาวชนทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล อำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ให้ความร่วมมือในการร่วมแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นจากแง่มุมของเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมในฐานะ “คนใน” แก่ “คนนอก” เช่นคณะวิจัย รวมถึงการเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยไม่เกี่ยงงอน

คณะวิจัยขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่โครงการหลวงดอยคำที่กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรเพื่อชุมชนแก่คณะวิจัย จนเกิดแนวทางในการต่อยอดผลการศึกษาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ฐานรากของชุมชนต่อไป

ทั้งนี้ความดีงามประการใด อันเกิดจากผลการศึกษา คณะวิจัยขอมอบกลับไปยังผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านข้างต้น และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะยังประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและขยายผลการศึกษาเชิงวิชาการให้กว้างขวางต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุจฤดี คงสุวรรณ
อาจารย์ ดร.ธัญญลักษณ์ แซ่เลี้ยว
อาจารย์ทศพล คชสาร

กรกฎาคม ๒๕๖๘

ชื่อเรื่อง : แนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยแผนที่วัฒนธรรม ผ่านมุมมองการวิเคราะห์เชิงชาติพันธุ์วรรณนา กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย

ชื่อผู้วิจัย : นางสาวดุจฤดี คงสุวรรณ และคณะ

สาขาวิชา/คณะ : แขนงวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์

สาขาวิชาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ : ๒๕๖๗

ระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัยปี : มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ถึง กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งสำรวจและรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่า และลีซู ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย ผ่านวิธีวิทยาชาติพันธุ์วรรณนาและการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ในการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน บนหลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในบริบทของโลกาภิวัตน์

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ความเชื่อ พิธีกรรม ระบบเครือญาติ ภาษา การดำรงชีพ เทคโนโลยีและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องประสานกันอย่างแนบแน่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและคุณค่าเชิงสังคมได้อย่างสมดุล โดยเฉพาะเมื่อได้รับการส่งเสริมผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เยาวชนมีบทบาทใหม่ในการสื่อสารอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ ขณะที่ผู้สูงอายุยังคงเป็นคลังภูมิปัญญาของชุมชน การจัดการทุนชุมชนจึงต้องมีลักษณะ “มีส่วนร่วม” ที่เน้นความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมควบคู่กับการแปรเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมให้เป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ เช่น โฮมสเตย์ สินค้าหัตถกรรมและกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

งานวิจัยเสนอแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยการผสมผสานทุนวัฒนธรรม เศรษฐกิจพอเพียง และนวัตกรรมร่วมสมัย พร้อมผลักดันให้เกิดกฎหมายชาติพันธุ์เพื่อรองรับสิทธิทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่เท่าเทียม เคารพในความหลากหลายและมั่นคงอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ : มรดกทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่/อาข่า/ลีซู แผนที่วัฒนธรรม เศรษฐกิจฐานรากการจัดการทุนชุมชน

Research Title: Ethnographic Approaches to Cultural Heritage Management via Cultural Mapping in the Context of Globalization: A Study of Highland Ethnic Groups in Northern Thailand

Author: Miss Dujluedee

Faculty: Programs in Sociology and Anthropology / Geographic Information Systems (GIS),
Faculty of Social Sciences

Fiscal Year: ๒๐๒๔

Year of Research: January ๒๐๒๔ to July ๒๐๒๕

Abstract

This study investigates and documents the cultural heritage of the Lahu, Akha, and Lisu ethnic groups in Chiang Mai and Chiang Rai provinces through ethnographic methods and cultural mapping. It aims to create a spatial knowledge base to support sustainable grassroots economic development, rooted in cultural resource management amid globalization. The research highlights that the cultural systems of these communities—encompassing beliefs, rituals, kinship, language, subsistence, traditional technologies, and environmental stewardship—remain interwoven and form a robust foundation of intangible heritage. This heritage holds substantial potential for generating economic value and reinforcing social identity.

The study finds that lifelong learning is key to cultural transmission. Elders retain indigenous knowledge, while youth are taking active roles in expressing ethnic identity via digital media. Participatory, community-driven approaches are emphasized in managing cultural capital, enabling the transformation of traditions into creative outputs such as homestays, handicrafts, and cultural tourism. The research proposes an integrative model of grassroots development that blends cultural capital, sufficiency economy principles, and innovation.

Finally, the study advocates for formal recognition of cultural rights through ethnic legislation, aiming to foster a more inclusive, diverse, and sustainable society in the context of ongoing socio-economic change.

Keywords: Cultural Heritage, Lahu/Akha/Lisu Ethnic Groups, Cultural Mapping, Grassroots Economy, Community Capital Management

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	i
บทคัดย่อ	ii
Abstract	iii
สารบัญ	iv
สารบัญตาราง	vi
สารบัญภาพ	vii
 บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
กรอบแนวคิดการวิจัย	๔
ขอบเขตของการวิจัย	๕
นิยามศัพท์เฉพาะ	๕
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๖
หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๗
๒ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย	๘
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๓
การปรับใช้แนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย	๕๙
บริบทพื้นที่ศึกษา	๖๐
๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๗
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา	๖๗
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๖๗
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๗
วิธีดำเนินการวิจัย	๖๙
การวิเคราะห์ข้อมูล	๗๗

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
๔	ผลการวิจัย	๘๑
	มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์	๘๑
	แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่และ เชียงราย	๑๔๓
	แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ศึกษาโดยใช้หลัก การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม	๑๕๗
๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๖๐
	สรุปผลการศึกษา	๑๖๐
	อภิปรายผลการศึกษา	๑๗๖
	ข้อเสนอแนะจากงานศึกษา	๑๘๖
	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป	๑๘๗
บรรณานุกรม		๑๘๘
ประวัติผู้วิจัย		๑๙๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	แสดงสัดส่วนและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในประเทศไทย	๒๘
๒	แสดงความแตกต่างของกลุ่มอาข่าในประเทศไทย	๔๐
๓	แสดงประเพณีและพิธีกรรมสำคัญในรอบปีของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า	๔๗
๔	แสดงการประยุกต์ใช้เครื่องมือศึกษาชุมชน ๗ ขึ้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์	๖๘
๕	แสดงวิถีวิทยาการวิจัยรายวัตถุประสงค์	๗๘
๖	แสดงการเปรียบเทียบบ้านปู่จอกกับบ้านลาหู่ทั่วไป	๙๒
๗	แสดงประเพณี เทศกาลและพิธีกรรมสำคัญในรอบปีของชนชาติพันธุ์ลาหู่	๑๐๒
๘	ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น	๑๐๘
๙	แสดงองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันในบริบทสังคมสมัยใหม่	๑๐๙
๑๐	แสดงปฏิทินชุมชนบ้านเฮโก (ลีซู) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย	๑๒๓
๑๑	แสดงมรดกวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ จิตวิญญาณและสังคม	๑๔๗
๑๒	แสดงความหมายและบทบาทเชิงสังคม เศรษฐกิจและจิตวิญญาณ	๑๕๒
๑๓	ข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชนชาติพันธุ์ลาหู่	๑๖๒
๑๔	แสดงองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันในบริบทสังคมสมัยใหม่	๑๖๕
๑๕	แสดงระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลีซู บ้านเฮโก	๑๖๗
๑๖	สรุประบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชาวอาข่า บ้านหล่อโย	๑๗๓

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๔
๒	แผนผังแสดงลำดับกลุ่มตระกูลภาษาของภาษาลาหู่ ตามการจำแนกของ Bradley	๒๗
๓	(ซ้าย) เสื้อผู้ชาย (กลาง) เสื้อผู้หญิง (ขวา) ย่าม	๓๓
๔	ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์อาข่า	๔๘
๕	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองเต่า จาก Google Earth	๖๐
๖	การตั้งบ้านเรือนชุมชนเฮโก	๖๒
๗	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชนชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย	๖๕
๘	URL เพื่อลงชื่อเข้าใช้ระบบฐานข้อมูลพร้อม QR-Code	๗๔
๙	ภาพดาวเทียมรายละเอียดสูง	๗๔
๑๐	ภาพพื้นผิวภูมิประเทศ	๗๔
๑๑	ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ศึกษา	๗๕
๑๒	ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางสังคมออนไลน์ (Social Network)	๗๖
๑๓	การเข้าสู่ระบบสำหรับการแก้ไขและปรับปรุงข้อมูล	๗๗
๑๔	แผนผังการตั้งถิ่นฐานบ้านหนองเต่า	๘๓
๑๕	ลักษณะบ้าน (บน) ลาหู่ญี (ล่าง) ลาหู่เผละ	๘๓
๑๖	ปู่จองนะแสะ (หญิง)	๘๔
๑๗	ผู้หญิงลาหู่เผละในวันทำบุญ ณ บ้านปู่จอง	๘๕
๑๘	กำไลหยาอึบู่แค	๘๘
๑๙	ขั้นตอนการนึ่ง(ข้าว)สองครั้ง (Double Steaming)	๘๙
๒๐	การแต่งกายชาวลาหู่แบบดั้งเดิม	๙๐
๒๑	(ซ้าย) ด้านหน้า (ขวา) ใต้ถุนบ้านตำแหน่งที่ด้านบนวางครกตำข้าวปึก บ้านปู่จองนะแสะ	๙๑
๒๒	นักดนตรีเล่น “หม่าหนอร์ - แคน -” ในการเต้นจะคี	๙๓
๒๓	(ซ้าย) ชาวบ้านเต้นจะคี (ขวา) “ลานจะคี” บ้านหนองเต่า ตั้งอยู่ระหว่างบ้าน ปู่จองทั้งสอง (ปู่จอง ๑ นะแสะ (หญิง) และ ปู่จอง ๒ จะลา (ชาย)	๙๔
๒๔	ต้มหมูในพิธีทำบุญให้คนตายหน้าห้องผี (เย็น) บ้านปู่จองนะแสะ	๙๘
๒๕	ปู่จองนะแสะร่วมพิธีสวดทำบุญให้คนตาย หน้าห้องผี (เย็น) บ้านปู่จองนะแสะ	๙๘
๒๖	ภายในหอเยว่ และ เครื่องเซ่นไหว้ของลาหู่แดง	๙๘
๒๗	พิธีกินวอ	๑๐๐
๒๘	สำรับอาหารในพิธีกรรม	๑๐๐
๒๙	สำรับอาหารในพิธีทำบุญ	๑๐๒
๓๐	หมูดำ สัตว์เลี้ยงเพื่อประกอบพิธีกรรม	๑๐๖
๓๑	พืชไร่ที่ลาหู่ปลูกเพื่อใช้ในพิธีกินข้าวใหม่	๑๐๖

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
๓๒	สภาพแวดล้อมบ้านเฮโก	๑๑๓
๓๓	การเดินรำในวันปีไหมลือชู ณ ศาลประจำหมู่บ้าน	๑๑๕
๓๔	เครื่องดนตรีสำคัญที่ใช้ประกอบการเดินรำ	๑๑๖
๓๕	พิธีเลี้ยงผีเพื่อเรียกขวัญ ณ ศาลาก่อนเข้าหมู่บ้าน	๑๑๗
๓๖	แท่นบรรพบุรุษภายในบ้าน	๑๑๘
๓๗	(ซ้าย) “อาปาไหมฮี” ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านของลือชู บ้านเฮโก (ขวา) ที่ตั้งศาล	๑๑๘
๓๘	แต่งกายในชีวิตประจำวันด้วยชุดชาติพันธุ์แบบดั้งเดิม	๑๒๐
๓๙	เสื้อผู้หญิงและผู้ชายชนชาติพันธุ์ลือชู	๑๒๐
๔๐	(ซ้าย) แสดงการใช้ไม้ปลายแหลมใน “วันปลูก” ของชาวลือชู (ขวา) ที่ทำกิน	๑๒๒
	ชาวลือชู บ้านเฮโก	
๔๑	อาหารชนชาติพันธุ์ลือชู	๑๒๓
๔๒	แผนที่แสดงภูมิประเทศชุมชนอาฮา บ้านหล่อโย	๑๒๘
๔๓	แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชน ถนน สถานที่สำคัญและเส้นทางเชื่อมโยงระหว่าง	๑๒๘
	ชุมชน	
๔๔	การตั้งถิ่นฐานชุมชนอาฮา บ้านหล่อโย	๑๒๙
๔๕	ลักษณะบ้านของชนเผ่าอาฮา	๑๒๙
๔๖	สำหรับอาหารชาติพันธุ์อาฮา สำหรับบริการนักท่องเที่ยว ณ Akha Mud	๑๓๒
๔๗	(ซ้าย) ลาบดิบ (กลาง) แอ็บลาบ ลาบควัว (ขวา)	๑๓๒
๔๘	น้ำพริกอาฮา	๑๓๓
๔๙	ข้าวต้มไก่อาฮา	๑๓๓
๕๐	แกงผักกาด	๑๓๔
๕๑	ผ้าปักและการแต่งกายอาฮา	๑๓๔
๕๒	ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์อาฮา บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัด	๑๔๑
	เชียงราย	
๕๓	แสดงการแบ่งเขตการตั้งบ้านเรือนพร้อมตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรม	๑๔๖
	ชนชาติพันธุ์ลาหู่เผาะ กับ ลาหู่แดง บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง	
	จังหวัดเชียงใหม่	
๕๔	แสดงตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลือชู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง	๑๕๑
	อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย	
๕๕	แสดงตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์อาฮา บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง	๑๕๕
	อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย	
๕๖	สนทนากลุ่มเพื่อร่วมกำหนดแนวทางร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	๑๕๗
	ณ บ้านผู้นำชนชาติพันธุ์ลือชู บ้านเฮโก	

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
๕๗	ภาพอินโฟกราฟฟิกแสดงข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลาหู่	๑๒๑
๕๘	ภาพอินโฟกราฟฟิกแสดงข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลีซู	๑๗๑
๕๙	ภาพอินโฟกราฟฟิกแสดงข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์อาข่า	๑๗๔

บทที่ ๑

บทนำ

“...มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์
เป็นต้นทุนวัฒนธรรม เพราะนอกจากจะนำมาต่อยอด สร้าง
มูลค่าทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็น “ทุนความรู้” ที่ใช้
จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและ
ยั่งยืน...”

(อภิรักษ์ ธรรมเสนา, ๒๕๖๗)

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนมีพลังและคุณค่าที่สามารถนำมาขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการทางสังคมที่สามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคมส่วนรวมได้ ภายใต้ฐานความเชื่อที่ว่า “ทุนชุมชน” ที่มีอยู่เดิมในสังคม หากผ่านกระบวนการทางสังคมที่พัฒนาอย่างเหมาะสม สามารถใช้เป็นกลไกทางสังคมเพื่อเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ด้วยเพราะทุนชุมชนเป็นทั้งภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม วินัย ระเบียบ ประเพณี เครือข่ายและความร่วมมือของมนุษย์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคมได้ ทุนชุมชนเป็นทุนประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเงิน (Money) กองทุน (Fund) และไม่เป็นเงิน (ยรรยง เอกนันท, <https://communitycenterpadat.wordpress.com/๒๐๐๙/๐๕/๒๓/ทุนทางสังคม>) เป็นส่วนประกอบของทรัพยากรชุมชนเพื่อใช้แก้ไขปัญหาสังคมได้ ตามที่อาณันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘) เรียกว่า “มิติทางวัฒนธรรม” ซึ่งเกิดได้ทั้งในรูปของจิตสำนึกชุมชน เครือข่ายชุมชนหรือกระทั่งฐานทรัพยากรชุมชน สิ่งเหล่านี้คือมิติของความสัมพันธ์ที่แสดงออกผ่านงานบุญ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ กฎเกณฑ์ทางสังคม รวมถึงข้อห้ามและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน เป็นต้น (อาคม เดิมพิทยาไพสิฐ, https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?ni, ๒๕๖๓)

จากงานศึกษาที่ผ่านมาทำให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีความสำคัญ มีบทบาทรวมถึงการมีสถานภาพเชิงการศึกษาในสังคมไทยเพิ่มขึ้น ข้อมูลทางมานุษยวิทยาระบุว่าปัจจุบัน ในสังคมไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงวิถีดั้งเดิมไม่ต่ำกว่า ๖๐ กลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้น ด้านหนึ่งในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติคือการลดอคติทางชาติพันธุ์ ด้วยการยอมรับและเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมไทยในทุกมิติ สามารถแปรเปลี่ยนพลังของชนชาติพันธุ์เป็นพลังในการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้การศึกษาชนชาติพันธุ์ด้วยความเข้าใจ พยายามส่งเสริมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการ โดยผ่านการศึกษารูปแบบวิถีชีวิต ภาษา ภูมิปัญญา จารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่กว่า ๖๐ กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ตามการตั้งถิ่นฐานได้ ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในป่า เช่น มานี มลาบรี ฯลฯ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง เช่น ปกาเกอญอ ม้ง อาข่า ฯลฯ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบ เช่น ไทดำ ไทลื้อ ญไท ของ กูย กะเลิง ฯลฯ และกลุ่มชาติพันธุ์

ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะแก่งและชายฝั่ง เช่น อูรักลาโว้ย มอแกน มอแกลน ฯลฯ ทั้งนี้ข้อมูลจากกระทรวงการ
พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. ๒๕๔๕ ระบุว่าประเทศไทยมีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ประมาณ
๖,๑๐๐,๐๐๐ คนหรือกว่าร้อยละ ๙.๖๘ ของประชากรประเทศ (อภิสิทธิ์ ธรรมเสนา, ๒๐๒๑)

กระนั้นก็ตาม ยังคงพบว่าแม้สังคมไทยจะยอมรับชนชาติพันธุ์เป็นส่วนหนึ่งของประชากรไทย หากแต่
พบว่ายังคงมีความไม่เข้าใจจากสังคมบางส่วน อันเกิดจากการสร้างมายาคติว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต้องมีความ
แปลกประหลาด เป็นพวกอื่นที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เป็นพวกค้ายาเสพติด รวมถึงเป็นพวกทำลาย
ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องไกลตัวและเป็นปัญหาของสังคมไทย
กลุ่มชาติพันธุ์ถูกมองเป็นเรื่องของ “คนอื่น” ไม่ใช่ “เรื่องของเรา”

ทั้งนี้ในความจริงแล้วกลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มคนที่อยู่กันดั้งเดิม ที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมไทย
มาเป็นเวลาช้านาน จนกล่าวได้ว่าทุกคนในประเทศไทยต่างเป็นก็มีความเป็นชาติพันธุ์อยู่ในตัวเอง นอกจากนั้น
ยังพบว่าสังคมไทยยังใช้ “ความเป็นชาติพันธุ์” แสวงหาผลประโยชน์ตลอดมา อาทิ ในยุคที่ต้องต่อสู้กับ
ภัยความมั่นคง “ความเป็นชาติพันธุ์” ถูกใช้แทน “ความเป็นอื่น” ที่ต้องควบคุม เราจึงเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับ
กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ปัญหาเรื่องสัญชาติ ปัญหาเรื่องที่ดิน ไปจนถึงปัญหาเชิงอคติทางวัฒนธรรม ในขณะที่อีก
ด้านหนึ่งเมื่อต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยว “ความเป็นชาติพันธุ์” ถูกใช้แทน “ความงดงามทางวัฒนธรรม” ที่
ได้รับการส่งเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้รัฐ (อภิสิทธิ์ ธรรมเสนา, ๒๐๒๑)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” ถูกแสวงหา “ผลประโยชน์” จาก “ความเป็นชาติพันธุ์” มาโดย
ตลอดจนกระทั่งปัจจุบันภาครัฐยังคงใช้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมนโยบายซอฟต์พาวเวอร์ (Soft power)
อันเป็นการเสริมศักยภาพในการพึ่งพาตนเองบนฐานวัฒนธรรม ด้วยการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ จาก
“การสงเคราะห์” ที่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพและมองกลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคมที่ต้องให้ความ
ช่วยเหลือ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเอง มาเป็น “การเสริมศักยภาพ” ที่
เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม และเชื่อมั่นใน
ความรู้และภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็น “พลัง” ที่จะใช้ในการพึ่งพาตนเองและยังเป็น “ทุนทาง
วัฒนธรรม” ของชาติที่ใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ถือเป็นการสร้างความเสมอภาคบนความ
หลากหลายทางวัฒนธรรม คือ สร้างความเสมอภาคให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานในฐานะพลเมืองของ
ชาติ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำที่สร้างความรู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมที่เป็นรากฐานให้เกิดความขัดแย้ง
ที่นำไปสู่ความรุนแรงในสังคมไทย ด้วยเหตุที่มรดกทางวัฒนธรรมมีความสำคัญในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต
สร้างรายได้ระดับสูงนำไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้วและสร้างความสุขของคนไทย สังคมมีความมั่นคง เสมอ
ภาคและเป็นธรรม เป็นประเทศสามารถแข่งขันได้ในระบบเศรษฐกิจ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับประเทศ สังคม ชุมชน
ครัวเรือนและปัจเจกบุคคล ด้วยความมั่นคงในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมือง โดยสร้าง
การพัฒนาต่อเนื่องจากทุนมนุษย์ ทุนทางปัญญา ทุนทางการเงิน ทุนที่เป็นเครื่องมือเครื่องจักร ทุนทางสังคม
ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามที่ระบุไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านการสร้างโอกาสและความ
เสมอภาคทางสังคม ที่สนับสนุนให้มีการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้บริบทของสังคมที่มี
ความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ ส่งเสริมความ
ตระหนักในสิทธิมนุษยชน สร้างความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกลุ่มชาติพันธุ์ ให้
ความสำคัญกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาของกลุ่มชน สร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของคนในท้องถิ่น สร้าง
ความเข้าใจและจุดร่วมบนความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษาในการช่วย
ยกระดับคุณค่าที่หลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

เศรษฐกิจฐานรากได้ รวมถึงเชื่อมโยงการสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้านบนรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันกับประเทศไทย (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑ : ๖)

ผลการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษา (กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖) โดยหัวหน้าโครงการฯ ทำการสำรวจและบันทึกพฤติกรรม เทคโนโลยีและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ร่วมสมัย เพื่อสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในอดีตและคาดคะเนแนวโน้มในอนาคต อันเป็นงานศึกษาซึ่งนำเสนอพลวัตแห่งการสอดประสานศาสตร์มานุษยวิทยา โบราณคดีและระบบนิเวศน์เข้าด้วยกัน ผ่านผลศึกษาภาคสนาม ผลสำรวจบริบทชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม ผลการสำรวจเห็นถึงการสอดประสานกันอย่างลงตัวของระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม ได้แก่ระบบความเชื่อ การดำรงชีพ เทคโนโลยี การตั้งถิ่นฐานและการจัดระเบียบทางสังคมของชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา ทำให้ทราบถึงการปรับตัว การออกแบบและใช้งานทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผ่านระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามของพื้นที่ศึกษา

ดังนั้น คณะวิจัยจึงเชื่อว่ามรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซูในพื้นที่ศึกษา หากผ่านกระบวนการพัฒนาทางสังคมที่เหมาะสม ย่อมสามารถใช้เป็นกลไกทางสังคมเพื่อเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ด้วยเพราะทุนชุมชนเป็นทั้งภูมิปัญญา ศิลปะวัฒนธรรม วินัย ระเบียบ ประเพณี เครือข่ายและความร่วมมือของมนุษย์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืนและเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนให้มีความสามารถ รู้เท่าทันต่อปัญหาและสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ อาทิ ปัญหาความเดือดร้อนในด้านความมั่นคงในที่ดินทำกิน การตั้งที่อยู่อาศัย การไม่มีสัญชาติ ไปจนถึงปัญหาในเชิงวัฒนธรรมที่หลายกลุ่มชาติพันธุ์กำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่ต้องสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภาษาเริ่มสูญหายไป พร้อม ๆ กับความรู้และภูมิปัญญาของตน ความสามารถพึ่งพาตนเองก็ถูกกลดทอนลงไป กลายเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ตามที่ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๙) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ อันเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยประยุกต์และถ่ายทอดความงดงามอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง ที่เปรียบเสมือนแก่นของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ตามนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาทุนวัฒนธรรมของประเทศ ไม่เพียงเพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังเป็นการเติมเต็มด้านจิตใจและวัฒนธรรมให้แก่ประชาชนและสังคมไทยอีกด้วย (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?ni, ๒๕๖๓)

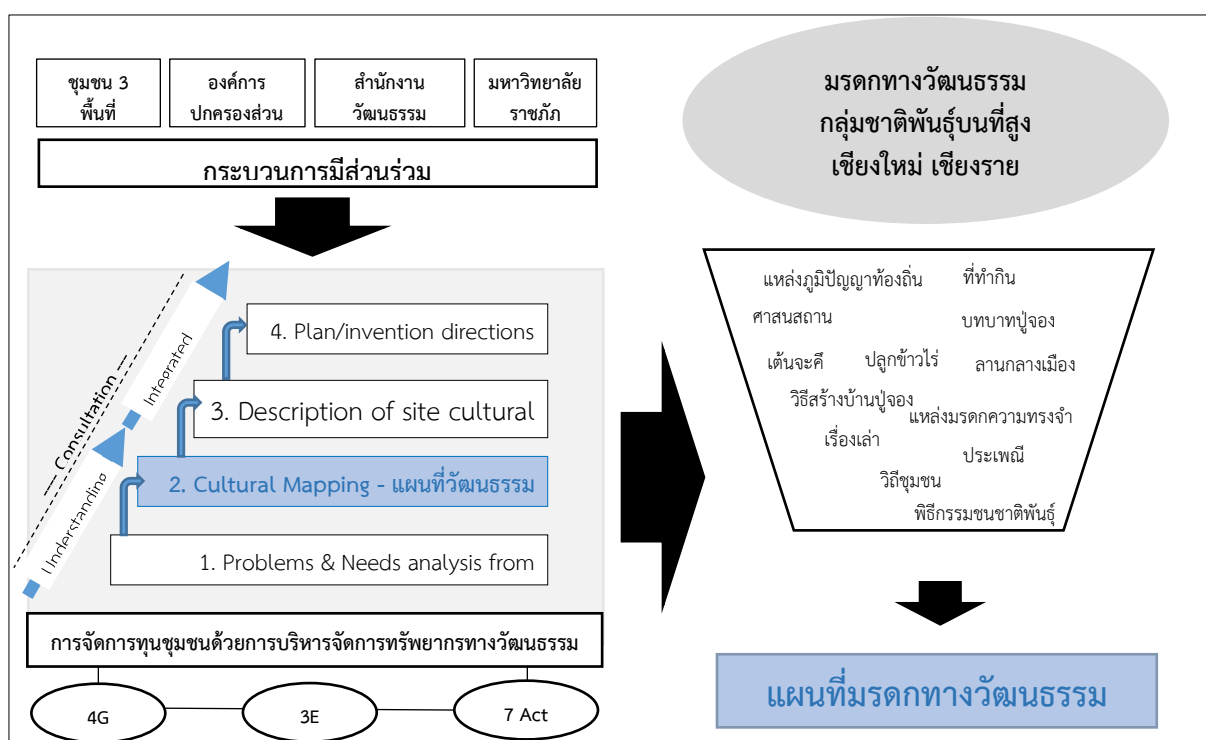
ซึ่งในที่นี้คณะวิจัยจะนำรูปแบบกิจกรรม ๗ ประเภทที่สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (๒๕๔๗) ได้นำเสนอไว้มาปรับใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสาม กล่าวคือ (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทุนชุมชน (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้อง (๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ในชุมชน นอกชุมชนและสาธารณะชนทั่วไป (๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติและข้อบัญญัติ และ (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่ ด้วยฐานของ มรดกทางวัฒนธรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์พึงมี สู่อการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่สอดคล้องกับทุนชุมชนด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้าง “คุณค่า” และ “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจจากศักยภาพของฐานทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่และผู้ประกอบการในการสืบค้น นำมาปรับใช้และยกระดับการใช้ทรัพยากรนั้นอย่างยั่งยืน สนับสนุนการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา และวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ บนรากฐาน

มรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกัน (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑ : ๓๙ – ๔๔) ควบคู่ไปกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับตั้งแต่ ฉบับที่ ๑๑ จนถึงฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๗) รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเศรษฐกิจฐานรากอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งเสริมการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ ควบคู่กับการพัฒนาธุรกิจที่มีการสร้างสรรค์ ส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจ เสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการและบุคลากรให้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างบรรยากาศและสถานะที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ การพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการท่องเที่ยว ด้วยการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ให้เป็นนโยบายหรือภายใต้การขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นและเสริมสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโยและกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย ในเชิงชาติพันธุ์วรรณา
๒. เพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก
๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ศึกษาโดยใช้หลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

คณะวิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ ๓ ประเด็น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ด้านประชากร ประกอบด้วยผู้รู้ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสและผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม

๒. ด้านเนื้อหา คณะวิจัยแบ่งขอบเขตด้านเนื้อหาออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่

๒.๑ มรดกทางวัฒนธรรม ผ่านระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซู ดังนี้ (๑) ระบบความเชื่อและศาสนา เรื่องเล่า นิทานปรัมปรา ตำนาน ทศนคติ/มุมมองในการดำเนินชีวิต (๒) ระบบการตั้งถิ่นฐานและนิเวศวิทยา (๔) ระบบเทคโนโลยีในการอุปโภคบริโภคและการผลิต ภาษาพูดและภาษาเขียน (๔) ระบบการจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมทางสังคม การขัดเกลาทางสังคมระหว่างสมาชิก โครงสร้างสังคม และ (๕) ระบบการดำรงชีพและระบบเศรษฐกิจ

และ ๒.๒ แผนการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับพื้นที่ศึกษา

๓. ด้านพื้นที่ ได้แก่

๓.๑ บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

๓.๒ บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

และ ๓.๓ บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

นิยามศัพท์เฉพาะ

๑. มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า (ม่วงชุม) ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย และกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก (สันติสุข) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

๒. ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม หมายถึง (๑) ระบบความเชื่อและศาสนา เรื่องเล่า นิทานปรัมปรา ตำนาน ทศนคติ/มุมมองในการดำเนินชีวิต (๒) ระบบการตั้งถิ่นฐานและนิเวศวิทยา (๔) ระบบเทคโนโลยีในการอุปโภคบริโภคและการผลิต ภาษาพูดและภาษาเขียน (๔) ระบบการจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมทางสังคม การขัดเกลาทางสังคมระหว่างสมาชิก โครงสร้างสังคม และ (๕) ระบบการดำรงชีพและระบบเศรษฐกิจ

๓. กลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูง หมายถึง (๑) กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า (ม่วงชุม) ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย (สันติสุข) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และ (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก (สันติสุข) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

๔. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการ กิจกรรมหรือการศึกษาเกี่ยวกับทุนในชุมชน อันหมายรวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ การสั่งงาน การควบคุมงาน การดำเนินงานเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปในแนวทางที่จะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ด้วยความพยายามร่วมมือระหว่างกัน โดยทั่วไปจะประกอบด้วยกิจกรรม ๗ รูปแบบ ดังนี้ การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้การประเมินคุณค่า/ศักยภาพ

การสงวนและการอนุรักษ์ การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกัน การถ่ายทอดองค์ความรู้/ประสบการณ์ การบังคับใช้กฎเกณฑ์และการฟื้นฟู ผลิตซ้ำหรือสร้างใหม่

๕. แผนที่วัฒนธรรม (Cultural Map) หมายถึง ผลลัพธ์จากงานวิจัยสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลและศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่มีความลึกซึ้งและซับซ้อน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการต่อยอดเชิงการอนุรักษ์ รักษาและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงทั้งกลุ่มของพื้นที่ศึกษา ทั้งในแบบรูปธรรมและนามธรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับทุนชุมชนเวียงลอ อำเภอลี้ จังหวัดพะเยา อาทิ สมาชิกโรงเรียนชาวนา กลุ่มจัดการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ กลุ่มจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ประเพณี ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเวียงลอ) กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มหนุ่มสาวหรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ จะสามารถได้รับประโยชน์จากการวิจัยครั้งนี้ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ประโยชน์ด้านความรู้

- ๑.๑ ชุมชนมีชุดฐานข้อมูลทุนชุมชนตนเอง ที่สามารถจัดการ ปรับปรุง แก้ไขและเข้าถึงได้
- ๑.๒ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุนชุมชนของพื้นที่ศึกษา ทราบข้อมูลและสามารถนำไปใช้เป็นองค์ความรู้สู่การจัดการเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไป

๒. ประโยชน์ด้านการพัฒนา

- ๒.๑ ชุมชนมีข้อมูลและแนวทางในการจัดการข้อมูลทุนชุมชนเชิงพื้นที่ที่สามารถนำไปพัฒนาต่อยอดในด้านอื่น ๆ ต่อไป
- ๒.๒ ชุมชนเกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมในการสืบทอด อนุรักษ์ ฟื้นฟูและเผยแพร่ทรัพยากรทุนชุมชน จนสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับชุมชนอื่น ๆ ได้ในอนาคต
- ๒.๓ เกิดความยั่งยืนในการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สู่กิจกรรมเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นด้านอื่น ๆ อาทิ พัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรืออื่น ๆ นำไปสู่การเกิดแผนการจัดการสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนทางวัฒนธรรมตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เป็นต้น
- ๒.๔ ชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง รู้ศักยภาพตนเอง ด้วยเพราะรับรู้ว่ามีทรัพยากรทุนชุมชนในระดับใด ทั้งนี้เป็นผลมาจากการได้มีส่วนร่วมในการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วน การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อเป็นฐานสำคัญในการพึ่งตนเองในส่วนอื่น ๆ ต่อไป
- ๒.๕ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความตระหนักและห่วงหาพันทรัพยากรที่มีคุณค่าของตนเองเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์/สืบทอดอย่างยั่งยืน

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คณะวิจัยมีความพร้อมในการดำเนินโครงการ ฯ อย่างต่อเนื่อง ด้วยเพราะภายในคณะวิชาที่สังกัดอยู่นั้นก็ล้วนมีสาขาวิชาที่จัดการเรียนการสอนอย่างสอดคล้องกับประเด็นวิจัยและต่างสามารถหนุนเสริมให้ผู้วิจัยเกิดผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินโครงการ ฯ ได้ รวมถึงสามารถต่อยอดการวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ผลการดำเนินโครงการก็สามารถกระทำได้ ในขั้นตอนการทำงานเป็นเครือข่ายกับกลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานที่จะได้รับประโยชน์จากการนำผลงานวิจัยไปต่อยอด ดังนี้

๑. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
๒. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและพัฒนาอาชีพของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๓. มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา (พชภ.)
๔. พัฒนาชุมชน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
๕. พัฒนาชุมชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
๖. ศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
๗. สถานประกอบการประเภทร้านอาหาร โรงแรมที่พัก
๘. สถานประกอบการประเภทจำหน่ายสินค้าชนชาติพันธุ์และของที่ระลึก
๙. ชุมชนชาติพันธุ์ทั้งสามที่เป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

“...มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ถือเป็น
การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่สอดคล้อง
กับทุนชุมชนด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้าง “คุณค่า”
และ “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจ สามารถนำมาปรับใช้ ยกระดับ
และสนับสนุนการพัฒนาทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
อย่างยั่งยืน...”

ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม
ของกลุ่มชาติพันธุ์ บนรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันเพื่อสร้างบรรยากาศและสถานะที่เอื้ออำนวยต่อ
การเรียนรู้ การพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการท่องเที่ยว ด้วยการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมือง
สร้างสรรค์ให้เป็นนโยบายหรือภายใต้การขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นและ
เสริมสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น คณะวิจัยเชื่อว่าเมื่อปรับใช้แนวคิดการจัดการมรดก
ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามของพื้นที่ศึกษา ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัยคือ เพื่อรวบรวมมรดกทาง
วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอดงโขง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้าน
หล่อโย และกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในเชิงชาติพันธุ์วรรณา
ผ่านแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยหลักการ
จัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน

ดังนั้นคณะวิจัยจึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษา รวบรวมและแสวงหาแนวทางจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของพื้นที่ ที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มั่นคง มั่งคั่งและ
ยั่งยืน ภายใต้องค์ความรู้จากแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

๑. แนวคิดทุนชุมชน

อเนก นาคะบุตร (๒๕๔๖ : ๓๙) กล่าวถึงทุนทางสังคมในลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่า มิใช่
เป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่หากเป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจต่อกัน
การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน การเกะเกี้ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือ
การจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน เป็นต้น ทุนทาง
สังคมนี้ คือ พลังที่จะขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าและทุนทางสังคมให้กับชุมชน
ตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุด
สามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว เป็นการที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน
เพื่อแก้ปัญหาของสังคม” (ประเวศ วะสี, ๒๕๔๒ : ๑๐๑) อันเป็นการนำทรัพยากรของชุมชนมาใช้ในการแก้ไข

ปัญหา ซึ่งทรัพยากรที่สำคัญคือสติปัญญาและความเอื้ออาทรต่อกัน โดยนัยนี้ ทุนชุมชนก็นับเป็นมิติในรูปแบบของทรัพยากรของชุมชนอันประกอบด้วย ค่านิยม ความเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งเรื่องของสติปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนที่สมควรนำออกมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวราบและแนวตั้งระหว่างบุคคล สถาบัน และ/หรือ องค์กรต่าง ๆ ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่มและเครือข่าย (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, ๒๕๔๘ : ๔๐)

ด้วยเหตุนี้อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘) จึงเสนอว่า “ทุนชุมชน” คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากรการจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ การจัดการทุน เป็นต้น นอกจากนี้ทุนทางสังคมไทย จึงเป็นจุดเชื่อมต่อที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้ความหมายในเรื่องต่าง ๆ คือ มิติทางวัฒนธรรม โดยมิติทางวัฒนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ชุมชนพยายามจะรื้อฟื้นขึ้นมา เพราะมีนัยสำคัญทางสังคมเพื่อประโยชน์ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการปลูกจิตสำนึกหรือรักษาสำนึกของชุมชน และเครือข่ายของชุมชนที่ต้องสัมพันธ์กันในการดำรงชีวิต และมักเกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรที่ชุมชนต้องอ้างอิงอาศัย ไม่ว่าจะเป็น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าต้นน้ำ ทะเล โดยจะเห็นได้จากมิติของความสัมพันธ์ผ่านงานบุญ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เตือนให้รู้ว่าชีวิตเราที่อยู่มาได้ก็เพราะสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรและร่วมกันรักษา อีกทั้งยังมีความหมายในแง่ที่เป็นที่ยืนยันในคุณค่าหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมบางอย่าง เช่น กฎเกณฑ์ข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน เป็นต้น

ดังนั้นทุนชุมชนจึงมีที่มาจากภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม วินัย ระเบียบ ประเพณีที่สังคมสั่งสมไว้นั้น สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคมได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งทุนที่เป็นตัวเงิน (Money Capital) เสมอไป โดยเฉพาะการดำเนินการร่วมกันเครือข่ายความร่วมมือของมนุษย์ ซึ่งทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ขององค์กร ชุมชน (วิทยาการ เชียงกุลและพรภิรมณ์ เอื้อมธรรม, ๒๕๔๗)

จากการให้ความหมายโดยนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยจึงได้สรุปว่า “ทุนชุมชน” หมายถึง ทุนประเภทต่าง ๆ ของชุมชนทั้งที่เป็นเงิน (Money) กองทุน (Fund) และไม่เป็นเงิน ได้แก่ ระบบคิดหรือวิธีคิดของคนในชุมชน/สังคม ที่ผ่านการสั่งสมสืบทอดวิธีการปฏิบัติและนำไปใช้ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ เช่น วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิธีการ สืบทอดทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนผ่านจารีตประเพณีและสิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความเอื้ออาทรต่อกัน ความรัก ความสามัคคี ความเชื่อ ความศรัทธา ในสิ่งที่ชุมชนสร้างแรงยึดเหนี่ยวและเกาะเกี่ยวความเป็นชุมชนไว้ด้วยกัน ทำให้ชุมชนมีความเป็นตนเองอย่างมีเอกลักษณ์ มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

๒. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินนโยบายเพื่อการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๒ ด้วยเชื่อวามรดกภูมิปัญญาล้วนเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสม

และสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาอันมีคุณค่า ควรค่าแก่การรักษาสืบทอดให้เป็นมรดกวัฒนธรรมเพื่ออนุชนรุ่นหลัง ได้นำมาศึกษาเรียนรู้สืบสานต่อไป โดยได้จำแนกออกเป็น ๗ สาขา ดังนี้

๒.๑ ภาษา

ภาษา หมายถึง เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีการดำรงชีวิตของชนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งสะท้อน โลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ที่ใช้แทนเสียงพูด สามารถจำแนกตามหน้าที่ทางสังคมได้เป็น ๔ ประเภท ดังนี้

(๑) ภาษาไทย หมายถึง ภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการที่ใช้ในประเทศไทย

(๒) ภาษาไทยถิ่น หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารตามท้องถิ่นต่าง ๆ สามารถสื่อความหมายสร้างความเข้าใจกันในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยแต่ละท้องถิ่นอาจพูดแตกต่างกันไปจากภาษาราชการ ทั้งในด้านเสียง คำ และการเรียงคำ ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นภาคเหนือ ภาษาไทยถิ่นภาคอีสาน ภาษาไทยถิ่นภาคกลาง และ ภาษาไทยถิ่นภาคใต้

(๓) ภาษากลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น ๕ ตระกูลภาษา ได้แก่ กลุ่มภาษาตระกูลไท กลุ่มภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก กลุ่มภาษาตระกูลจีน – ทิเบต กลุ่มภาษาออสโตรเนเซียน และกลุ่มภาษาม้ง – เมี่ยน

และ (๔) ภาษาสัญลักษณ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารด้วยภาษามือ ภาษาท่าทาง หรือ เครื่องหมายต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๒ วรรณกรรมพื้นบ้าน

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า และที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น

(๑) นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา เช่น นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่องสัตว์ นิทานเรื่องผี มุขตลกนิทานเรื่องไม้ นิทานเข้าแบบ

(๒) ตำนานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ บุคคล ศาสนวัตถุและศาสนสถานที่สำคัญ ๆ ในท้องถิ่นต่าง ๆ และเรื่องเล่าที่อธิบายความเป็นมาของความเชื่อและพิธีกรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ

(๓) บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม หมายถึง คำสวดที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น บททำขวัญ คำบูชา คำสมา คำเวหนาน บทสวดสรวัญญู คาถาบถอาถรรพ์ บทประกอบการรักษาโรคพื้นบ้าน คำให้พร คำอธิษฐาน ฯลฯ

(๔) บทร้องพื้นบ้าน หมายถึง คำร้องที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้องเล่น บทเกี่ยวพาราสี บทจ้อย คำแข่ง ฯลฯ

(๕) สำนวน ภาษิต หมายถึง คำพูดหรือคำกล่าวที่สืบทอดกันมา มักมีสัมผัสคล้องจองกัน เช่น โวหาร คำคม คำพังเพย คำอุปมาอุปไมย คำขวัญ คติพจน์ คำสวดสาบาน คำสาปแช่ง คำชม คำคะนอง ฯลฯ

(๖) ปริศนาคำทาย หมายถึง คำหรือข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม คำตอบ ที่สืบทอดกันมา เพื่อให้ผู้ตอบได้ทายหรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวนั ผะหมี่

และ (๗) ตำรา หมายถึง องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดูลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา ฯลฯ

๒.๓ ศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงดนตรี รำ-เต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง และ/หรือ การแสดงร่วมสมัยการแสดงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิงและ/หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม

ประเภทของศิลปะการแสดง ประกอบด้วย

(๑) ดนตรี หมายถึง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรีและการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง ทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน หรือเกิดอารมณ์ต่างๆ โดยมีบทบาทหน้าที่เพื่อบรรเลง ขับกล่อม ให้ความบันเทิง ประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง ดนตรี แบ่งออกเป็นดนตรีในการแสดงและดนตรีในพิธีกรรม

และ (๒) นาฏศิลป์และการละคร หมายถึง การแสดงออกทางร่างกาย ท่วงท่าการเคลื่อนไหว ท่าเต้น ท่ารำ การเชิด การพากย์ การใช้เสียง การขับร้อง การใช้บท การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ ความรู้สึก อาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือไม่ก็ได้ การแสดง แบ่งออกเป็น การแสดงในพิธีกรรม การแสดงที่เป็นเรื่องราวและไม่เป็นเรื่องราว

๒.๔ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุขแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งออกเป็น

(๑) มารยาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ดั่งมาต่อผู้อื่น

(๒) ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีชีวิตและสังคมของชุมชนนั้น ๆ อาทิ ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต และประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

๒.๕ งานช่างฝีมือดั้งเดิม

งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุและกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งออกเป็น

(๑) ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า หมายถึง ผลผลิตที่เกิดจากการทอ ย้อม ถัก ปัก ตีเกลียว ยก จก มัดหมี่ พิมพ์ลาย ชิด เกาะ/ล้วง เพื่อใช้เป็น เครื่องนุ่งห่ม และแสดงสถานภาพทางสังคม

(๒) เครื่องจักสาน หมายถึง ภาชนะเครื่องใช้ประจำบ้านที่ทำจากวัสดุดิบในท้องถิ่น เช่น ไม้ หวาย กระจูด ลำเจียก โดยนำมาจักและสาน จึงเรียกว่า เครื่องจักสาน กลวิธีในการทำเครื่องจักสาน ได้แก่ การ ถัก ผูก รัด มัด ร้อย โดยใช้ดอก หวาย เพื่อให้เครื่องจักสานคงทนและคงรูปอยู่ได้ตามต้องการ

(๓) เครื่องรัก หมายถึง หัตถกรรมที่ใช้รักเป็นวัสดุสำคัญในการสร้างผลงาน เช่น ปิดทอง รดน้ำ ภาพกำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกสี ปั้นกระหนะและเงิน รักหรือยางรัก มีคุณลักษณะเป็นยางเหนียว สามารถเกาะจับพื้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ประสงค์จะทำ หรือถมทับหรือเคลือบผิวได้ดี ทำให้เป็นผิวมัน ภายหลังรักแห้งสนิท มีคุณภาพคงทนต่อความร้อน ความชื้น กรดหรือด่างอ่อน ๆ และยังเป็นวัสดุที่ใช้เชื่อมสมุกหรือสีเข้าด้วยกัน

(๔) เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง หัตถกรรมที่ใช้ดินเหนียวเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิต มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ โดยที่เนื้อดินเหนียวต้องมีส่วนผสมของทรายแม่น้ำที่เป็นทรายเนื้อละเอียดและช่วยให้เนื้อดินแห้งสนิทไม่แตกร้าว ดินเหนียวที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาจากที่ต่าง ๆ ให้สีแตกต่างกัน

(๕) เครื่องโลหะ หมายถึง สิ่งที่มีวัสดุหลักเป็นเหล็ก ทองเหลืองหรือทองแดง เครื่องโลหะที่ทำจากเหล็ก นิยมทำโดยการเผาไฟให้อ่อนตัวและตีเหล็กเป็นรูปทรงต่าง ๆ เครื่องโลหะที่ทำจากทองเหลือง นิยมนำทองเหลืองมาเผาจนหลอมเหลวแล้วจึงนำไปเทลงในแบบตามลักษณะที่ต้องการเสร็จแล้วนำมาตกแต่ง ส่วนเครื่องโลหะที่ทำจากทองแดง มีการนำทองแดงมาใช้เป็นโลหะเจือหลักสำหรับผลิตตัวเรือนของเครื่องประดับโลหะเงินเจือ

(๖) เครื่องไม้ หมายถึง งานฝีมือช่างที่ทำจากไม้ซุงหรือไม้แปรรูปเป็นท่อน เป็นแผ่น เพื่อใช้ในงานช่างก่อสร้างประเภทเครื่องสับ เครื่องเรือน เครื่องบูชา เครื่องตั้ง เครื่องประดับ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องศาสตรา เครื่องดนตรี เครื่องเล่น และยานพาหนะ โดยอาศัยเทคนิควิธีการแกะสลัก สับ ขุด เจาะ กลึง ถาก ขุดและขัด

(๗) เครื่องหนัง หมายถึง งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำมาจากหนังสัตว์โดยผ่านกระบวนการหมักและฟอกหนังเพื่อไม่ให้เน่าเปื่อย และให้เกิดความนิ่มนวลสามารถบิดงอได้ตามที่ต้องการ เครื่องหนังนิยมนำไปใช้ในงานด้านศิลปะการแสดง รวมถึงอุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีหนังเป็นส่วนประกอบ

(๘) เครื่องประดับ หมายถึง งานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการตกแต่งให้เกิดความงดงาม เริ่มต้นจากการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นนำมาผลิตและพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ โดยใช้ภูมิปัญญาและโลหะมีค่าต่าง ๆ

(๙) งานศิลปกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานที่มีการแสดงอารมณ์สะท้อนออกทางฝีมือการช่างให้เห็นประจักษ์เป็นรูปธรรมเพื่อตอบสนองต่อการยังชีพและความต้องการด้านคุณค่าความงาม เช่น งานเขียน งานปั้น งานแกะสลัก งานหล่อ เป็นต้น

และ (๑๐) ผลิตภัณฑ์อย่างอื่น หมายถึง งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน ๙ ประเภทแรกได้ ซึ่งอาจเป็นงานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์หรือผลิตขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นหรือจากวัสดุเหลือใช้ เป็นต้น

๒.๖ ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งออกเป็น

(๑) อาหารและโภชนาการ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์บริโภค รวมทั้งวิธีการปรุงอาหาร วิธีการบริโภคและคุณค่าของอาหาร

(๒) การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ โดยแบ่งออกเป็น

(๒.๑) การแพทย์แผนไทย หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์ เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์

และ (๒.๒) การแพทย์พื้นบ้าน หมายถึง การดูแลสุขภาพตนเองในชุมชนแบบดั้งเดิมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น

(๓) โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ และไสยศาสตร์ แบ่งออกเป็น

(๓.๑) โหราศาสตร์ หมายถึง ความรู้ในการทำนายโชคชะตา ทำนายอนาคตของบุคคล และบ้านเมือง โดยอาศัยตำแหน่งของดวงดาวในเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ

(๓.๒) ดาราศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่เกี่ยวกับการสังเกตและอธิบายธรรมชาติของดวงดาวและเทหวัตถุ

(๓.๓) ไสยศาสตร์ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

(๓.๔) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการระบบนิเวศ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

และ (๓.๕) ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน หมายถึง ความรู้และความเชื่อในการเลือกที่อยู่อาศัย ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

๒.๗ กีฬาภูมิปัญญาไทย

กีฬาภูมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น กีฬาและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

(๑) การเล่นพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมที่ทำด้วยความสมัครใจ ตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ

(๒) กีฬาพื้นบ้าน หมายถึง การเล่นที่มีลักษณะแข่งขันมีผลแพ้ชนะ โดยมีกฎกติกาที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น

และ (๓) ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๖๗)

๓. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนที่ทรงคุณค่าของไทย จึงถือกำเนิดและถูกใช้ในอดีตอย่างกว้างขวาง แต่ถูกมองข้ามไปในยุคของการพัฒนาตามกระแสตะวันตก ด้วยเหตุผลของการก้าวสู่ความทันสมัย หากแต่เมื่อประเทศชาติอยู่ในภาวะวิกฤต ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับถูกนำมาใช้อย่างเป็นผล ดังนั้น การเข้าใจรากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ ประเภทความแตกต่างระหว่างภูมิปัญญา กับภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์และบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาซึ่งไม่เพียงสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์หากแต่ยังสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาซึ่งเป็นมรดกของชาติอีกด้วย ซึ่งได้นักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายดังนี้

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง ความรู้ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความริเริ่มของคนในท้องถิ่น รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง พัฒนา สูญสลายหายไปบ้างและเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามยุคสมัย หรืออาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการใช้ภูมิปัญญา หรือความรู้ในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ชุดใหม่

ศักดิ์ชัย เกียรติวนาคินทร์ (๒๕๔๒) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่ใช้แก้ปัญหาจัดการปรับตน เรียนรู้และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลงความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกภัยพิบัติทั้งปวง

ค่านวน นวลสนอง (๒๕๔๓) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาว่า เป็นองค์ความรู้ที่มีระบบในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ จะมีส่วนประกอบหลายประการที่เกี่ยวข้องทั้งด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม มีการสะสมความรู้และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง และภูมิปัญญาชาวบ้านจะมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๔๐) ได้ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ไว้ว่าเป็น “Wisdom” ที่มนุษย์พัฒนาขึ้นเป็นเรื่องทั้งเฉพาะตัว เฉพาะท้องถิ่น เฉพาะสังคม หรือเป็นสัจธรรมของมนุษย์โดยรวมก็ได้ ซึ่งแต่ละ

สังคมก็มีภูมิปัญญาของตัวเอง ดังนั้นภูมิปัญญาก็คือ ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ความเชื่อ พฤติกรรมที่สั่งสมไว้อันเป็นผลมาจากการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

จากอดีตถึงปัจจุบันชาวชนบทได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้เพื่อการดำรงชีวิตมาโดยตลอดและมักถ่ายทอดสติปัญญาเหล่านี้มาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นพื้นฐานของ ความรู้ของชาวบ้านที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (สามารถ จันทรสุรีย์, ๒๕๓๖)

สิริมาส เสงี่ยม (๒๕๔๗) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบได้กับความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่หยั่งรากฐาน สืบทอด สั่งสมและผ่านกาลเวลาไม่ว่าจะยาวหรือสั้นอยู่ในสังคมแต่ละพื้นที่นั้นเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้มาจากการประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตประจำวันและสืบทอดความรู้ที่จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ขึ้นอยู่กับระบบสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๙) ที่ กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๔ อย่างคือ (๑) เป็นความรู้และระบบความรู้ (๒) เกิดจากการสั่งสม การเข้าถึงความรู้และการกระจายความรู้ (๓) การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ และ (๔) การสร้างสรรค์และการปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้

คำจำกัดความของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึงสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกันเพื่อมนุษย์ด้วยกันเองกับป่า กับน้ำ กับสัตว์ป่า พืชและธรรมชาติรอบตัวนั้นทำอย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรมหากแต่มีความหมายในรูปธรรมของการดำรงชีวิตเป็นต้นว่าแบบแผนของการใช้ทรัพยากร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำประมง แต่แบบแผนการใช้ดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรมที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเสียสมดุล (ฉลาดชาย รมิตานนท์, ๒๕๓๖)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าภูมิปัญญามีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมคือเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ (Dynamics) มีความหลากหลาย (Differentiation) และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญสองประการ คือ (๑) ส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตทางภูมิปัญญา เช่น ผ้าทอ งานจักสาน และ (๒) ส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ระบบคิด ความเชื่อ ทศนคติและค่านิยม

โดยสรุปภูมิปัญญาท้องถิ่น คือองค์ความรู้ ประสบการณ์ แนวทางต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้ปัญหาของคนในแต่ละชุมชน ซึ่งอยู่ในวิถีชีวิต มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบความคิดของคนในชุมชน มีการสั่งสม เรียนรู้และสืบทอดและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในแต่ละยุคสมัย ที่สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ตามทัศนะของผู้รู้ กล่าวคือ

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (๒๕๓๓ : ๑๒) ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๓ ประเภท ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติมุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสานและการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

(๒) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

และ (๓) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

รุ่ง แก้วแดง (๒๕๔๓ : ๒๐๖ - ๒๐๘) ได้แยกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๑๑ สาขา ดังนี้

(๑) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้

(๒) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม

(๓) สาขาแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

(๔) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

(๕) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

(๖) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

(๗) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

(๘) สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนาและบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

(๙) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

(๑๐) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมศาสนา การบวชป่า เป็นต้น

และ (๑๑) สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอดการอบรมเลี้ยงดู การบ่มเพาะ การสอนสั่ง การสร้างสื่อและอุปกรณ์การวัดความสำเร็จ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้วนแล้วแต่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ตามที่จำเนียร ตูมหอมและคณะ (๒๕๔๗) ได้กล่าวไว้ถึงความสำคัญไว้ว่าช่วยให้เกิดความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความประณีต ด้วยคุณลักษณะสำคัญของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือมีความสวยงามอันเกิดจากการสร้างสรรค์ด้วยมือและการบังคับอินทรีย์ประสาทต่าง ๆ เป็นสิ่งที่กลั่นกรองออกมาจากจิตใจ เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดความคิดและรสนิยมทางความงามของผู้ที่ทำ ทั้งยังเกิดประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไป สามารถสร้างสิ่งใช้สอยสนองความต้องการของตนเองได้ โดยจำหน่ายแล้วเกิดรายได้ จนนำไปสู่ประกอบอาชีพศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน จัดเป็นสัมมาอาชีพอย่างแท้จริง อีกทั้งเป็นงานอิสระ สามารถประกอบการได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นงานที่อาศัยความคิดความอ่านสร้างสรรค์และมีฝีมือการทำงานเป็นหลัก ต้องการเครื่องมือและเครื่องทุนแรงน้อย รวมไปถึงด้านวัฒนธรรม งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นการสร้างสรรค์ทางวัตถุ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เพราะการที่ผู้คนได้ใช้สอยสิ่งของเครื่องใช้ที่มีลักษณะเฉพาะ

ตน ย่อมเป็นการแสดงถึงมรดกวัฒนธรรมที่ส่งให้เกิดการพัฒนาจิตใจ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีส่วนช่วยอยู่มากในเรื่องทำให้เกิดความประณีตเรียบร้อย ถ้าสิ่งใช้สอยมีความงดงามประณีตด้วยก็จะเป็นสิ่งแวดล้อมให้เกิดการพัฒนาจิตใจอยู่ตลอดเวลา นั่นเอง

๔. แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมหรือในประเทศยุโรปเรียกว่า “การบริหารมรดกวัฒนธรรม” หมายถึง การวางแผนงาน การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ ดูแล รักษา การจัดการข้อมูล สถานที่ พื้นที่ และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติ หรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการหรือชุดของการกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนในทุกรูปแบบ อาทิ แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้ง ภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ฯลฯ ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน (สายนต์ ไพรัชญจักร์, ๒๕๔๗)

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากลัทธิชาตินิยมและพาณิชยกรรมของยุโรป ในช่วงศตวรรษที่ ๑๖ การครอบครองดินแดนของชาวยุโรปในทวีปอเมริกา แอฟริกา ออสเตรเลียและเอเชียเป็นผลโดยตรงจากการขยายตัวของการค้าในโลกเก่า นับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงศตวรรษที่ ๒๐ ดินแดนที่ตกเป็นอาณานิคมของชาวยุโรปเริ่มตระหนักว่าอดีตและประวัติศาสตร์ของตนเองกำลังถูกทำลายลง และจะไม่เหลือสิ่งใดไว้ให้ลูกหลานของตนเอง จึงนำมาซึ่งการหันกลับมาให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ในที่สุด นอกจากนี้การจัดการวัฒนธรรมยังรวมถึงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานและทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นเพื่อเผยแพร่ให้ความรู้แก่ประชาชน ประเด็นนี้กำลังเป็นสิ่งที่สำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน (นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ, <http://www.sac.or.th/databases/anthropologyconcept/s/glossary/๒๔>)

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทและถูกหยิบยกมาใช้ในการพัฒนาอย่างกว้างขวางและมีลักษณะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา สามารถเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการดำเนินงานพัฒนาจนถึงปัจจุบัน เดวิด โทรสบี้ (David Throsby) มองว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรสินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคม นอกเหนือจากการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับเมื่อนำไปประยุกต์กับแนวคิดบูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) จะพบว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏได้ในรูปแบบหลากหลาย อาทิ เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ หรือเป็นสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์และเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลกและเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลาย ๆ คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับในสถาบันกษัตริย์ วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณีหรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงเสมือนหนึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคมในทางใดทางหนึ่ง อันมีคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือการไม่จีรัง เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่ปรับเปลี่ยน ตามที่ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ (๒๕๔๙) ได้เสนอไว้ถึงปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลง

ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมว่า ท่ามกลางการตื่นตัวทางวัฒนธรรมชุมชนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมไทยกลับพบว่าในหลาย ๆ พื้นที่เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ยั่งยืน ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นขาดการสนับสนุนอย่างเป็นเครือข่าย พร้อม ๆ กับที่ความหลากหลายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มลดลง ความรู้และภูมิปัญญาจากอดีตมีแนวโน้มที่จะสูญหายในที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความไม่สามารถปรับตัว ปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับผู้บริโภคสมัยใหม่ได้มากเท่าที่ควร แม้จะมีการส่งเสริมจากภาครัฐ หากแต่พบว่ายังมีจุดอ่อน โดยเฉพาะการทำงานร่วมกันในรูปเครือข่าย ขาดความคิดริเริ่ม ขาดความเป็นมืออาชีพ ขาดวิสัยทัศน์อาจจะเป็นเพราะติดระเบียบราชการ และเมื่อมุ่งไปที่การทำงานระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็พบว่ายังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและทำกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มากพอ ซึ่งก็เป็นภาพสนับสนุนปัญหาการดำเนินงานในเชิงการทำงานแบบบูรณาการท้ายที่สุดติดเร็ก ปัทมศิริวัฒน์ได้นำเสนอบทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมว่า ควรให้มีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้า ประชาสัมพันธ์ เชื่อมโยงระหว่างผู้คนในสังคม ส่งเสริมและเผยแพร่ เพื่อนำไปสู่การปรับโลกทัศน์การทำงานเชิงเครือข่าย ทั้งนี้เป็นเพราะทรัพยากรทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มัลวัตร์ มีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา ในขณะที่พื้นที่ของวัฒนธรรมดั้งเดิมลดลง ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เป็เจ้าของและผู้ส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต้องเป็นผู้มีความรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์ ซึ่งสามารถการจัดการได้ด้วยกิจกรรมอย่างน้อย ๗ รูปแบบ กล่าวคือ

(๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

(๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรม จะช่วยให้สามารถทราบว่าทรัพยากรชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นมีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการ ใด ๆ ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อ อาทิอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

(๓) การสงวนและการอนุรักษ์ หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยว โดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละแห่ง รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

(๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องขาดทุน-กำไรมากนัก หากแต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายรับขึ้นมาได้

(๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ในชุมชน นอกชุมชนและสาธารณชนทั่วไป ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่า ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ โดยเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

(๖) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่มชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชนหรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนและเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อตัวทรัพยากรเอง

และ (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่ เป็นการสร้างความหมาย คุณค่าและกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ แต่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น โดยมีการนำเอาทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน (สายนต์ ไพรัชญกิจ, ๒๕๔๗)

โดยที่ผู้วิจัยจะนำรูปแบบกิจกรรมทั้ง ๗ ที่สายนต์ ไพรัชญกิจ (๒๕๔๗) นำเสนอไว้มาปรับใช้ในการศึกษาแนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาร่วมกับผู้ส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชนทั้งสาม ด้วยเพราะแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทและถูกหยิบยกมาใช้ในการพัฒนาอย่างกว้างขวางและมีลักษณะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา สามารถเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการดำเนินงานพัฒนาจนถึงปัจจุบัน เดวิด โทรสบี (David Throsby) มองว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคม นอกเหนือจากการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับเมื่อนำไปประยุกต์กับแนวคิดบูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) จะพบว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏได้ในรูปแบบหลากหลาย อาทิ เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ หรือเป็นสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปสัญลักษณ์และเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลกและเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลากหลาย ๆ คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับในสถาบันกษัตริย์ วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณีหรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงเสมือนหนึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคมในทางใดทางหนึ่ง อันมีคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือการไม่จีรัง เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยีที่ปรับเปลี่ยน ท่ามกลางการตื่นตัวทางวัฒนธรรมชุมชนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมไทยกลับพบว่าในหลาย ๆ พื้นที่เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ยั่งยืน ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นขาดการสนับสนุนอย่างเป็นเครือข่าย พร้อม ๆ กับที่ความหลากหลายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มลดลง ความรู้และภูมิปัญญาจากอดีตมีแนวโน้มที่จะสูญหายในที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความสามารถปรับตัว ปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับผู้บริโภคสมัยใหม่ได้มากเท่าที่ควร แม้จะมีการส่งเสริมจากภาครัฐ หากแต่พบว่ายังมีจุดอ่อน โดยเฉพาะการทำงานร่วมกันในรูปเครือข่าย ขาดความคิดริเริ่ม ขาดความเป็นมืออาชีพ ขาดวิสัยทัศน์ อาจจะเป็นเพราะติดระเบียบราชการและเมื่อมุ่งไปที่การทำงานระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็พบว่ายังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและทำกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มากพอ ซึ่งก็เป็นภาพสนับสนุนปัญหาการดำเนินงานในเชิงการทำงานแบบบูรณาการ ดังนั้นบทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงควรให้มีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้า ประชาสัมพันธ์ เชื่อมโยงระหว่างผู้คนในสังคม ส่งเสริม

และเผยแพร่ เพื่อนำไปสู่การปรับโลกทัศน์การทำงานเชิงเครือข่าย ทั้งนี้เป็นเพราะทรัพยากรทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มิพลวัต มีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา ในขณะที่พื้นที่ของวัฒนธรรมดั้งเดิมลดลง

ทั้งนี้เป็นเพราะในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นส่วนสำคัญคือการพัฒนาที่ต้องสอดคล้องไปกับชุมชน ความต้องการของสังคมถือเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งต้องอาศัยการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเข้าใจ เพื่อเกิดผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมตามที่ ธนิก เลิศชาญฤทธิ (๒๕๕๔, หน้า ๑๖๔ – ๑๖๕) ได้วางเป้าหมายไว้ดังนี้

(๑) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน

(๒) เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม ร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษา

(๓) เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

และ (๔) เพื่อใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีตและสามารถทำให้ผู้ศึกษาตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเองด้วย

อย่างไรก็ดีการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมแต่ละประเภท มีเป้าหมายในการจัดการและวิธีการที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเบื้องต้นในการพิจารณารวดกวัฒนธรรมอาศัยการวิเคราะห์คุณค่าด้านต่าง ๆ ตามประเภทของวัฒนธรรมและบริบทพื้นที่ ซึ่งวิลเลียม โลปป์และชาร์ลส์ แม็กกิมซี (๒๕๕๔) ได้กล่าวถึงการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมว่า มีแนวทางในการพิจารณาที่หลากหลายขึ้นอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ โดยมีหลักในการพิจารณาคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ

(๑) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้เป็นคุณค่าเสมือนเครื่องเตือนความทรงจำ

(๒) คุณค่าเชิงวิชาการ เป็นคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลและความรู้ที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ นำไปใช้ในการดำรงชีวิต

(๓) คุณค่าเชิงสุนทรีย์เป็นคุณค่าเชิงความงามหรือศิลปะจิตใจเป็นแรงบันดาลใจ หรือแรงกระตุ้นให้มีการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ

และ (๔) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในการใช้สอยโดยตรงอยู่แล้ว

นอกจากนี้ ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO), สภานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) และศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาด้านอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - ICCROM) ได้ร่วมกันกำหนดคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม กล่าวคือ

(๑) คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันให้ความสำคัญ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ประกอบด้วย (ก) คุณค่าเชิงอัตลักษณ์เป็นกลุ่มคุณค่าที่มีความสัมพันธ์และความผูกพันด้านอารมณ์ความรู้สึก ความผูกพันถึงความหลังหรือความทรงจำกับทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น ตำนาน ศาสนา ประเพณี จิตวิญญาณ ซึ่งอาจมีนัยทางการเมือง ชาตินิยม (ข) คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค เป็นกลุ่มคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (ค) คุณค่าเชิง

จำนวนที่หายาก เป็นกลุ่มคุณค่าที่แสดงถึงทรัพยากรที่มีลักษณะคล้ายกัน อายุสมัยเดียวกัน มีจำนวนไม่มาก หรือเป็นของหายาก

และ (๒) คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย เป็นคุณค่าการใช้งานในสังคมร่วมสมัย อันเป็นคุณค่าที่ทรัพยากรสามารถช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ในการดำรงชีพ ประกอบด้วย (ก) คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย เป็นคุณค่าที่เน้นการใช้งานทั้งการใช้งานแบบเดิมที่ทรัพยากรเคยถูกใช้มาหรืออาจมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่ได้ (ข) คุณค่าเชิงการศึกษา เป็นคุณค่าที่คนในปัจจุบันใช้ในการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ (ค) คุณค่าเชิงสังคม เป็นคุณค่าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม ประเพณีที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันได้ (ง) คุณค่าเชิงการเมือง เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรนั้น ๆ

๕. แนวคิดว่าด้วยโลกาภิวัตน์ (Globalizations)

ปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลกยุคที่เรียกกันว่า “โลกหลังสมัยใหม่” เช่นปัจจุบันเกิดลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่น่าจะเรียกว่าเป็นการไหลบ่าข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้คน วัฒนธรรมและทุน ที่ส่งผลให้มีคนเป็นจำนวนมาก จำต้องมีสถานะเป็นคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ ไร้ตัวตน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่การตั้งคำถามต่อการมีอยู่ของพรมแดนรัฐชาติและรัฐชาติอันเป็นประดิษฐกรรมที่หลงเหลือจากโลก “สมัยใหม่” ดังนั้นเพื่อเป็นการเปิดประเด็นทั้งที่เกิดจากความเข้าใจและความไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ที่แพร่หลายไปทั่วโลกว่าเป็นผลมาจากยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ทำให้ทุกอย่างเคลื่อนที่สั่นไหวไปมาสู่กันได้อย่างสะดวก จนเส้นพรมแดนต่าง ๆ พร่าเลือน

ในด้านสังคมศาสตร์ ทฤษฎีโลกาภิวัตน์จะถูกนำมาใช้อธิบายและอ้างอิงสังคมปัจจุบัน อันที่จริงโลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แต่เป็นที่แพร่หลายและรู้จักอย่างดีในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มใช้ในกลุ่มนักสังคมศาสตร์ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ ทว่ากลับแพร่หลายและเป็นที่นิยมในบรรดานักเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๙๘๐ อย่างไรก็ตามแนวคิดทฤษฎีโลกาภิวัตน์นั้น เป็นแนวคิดที่พัฒนามาใช้อธิบายงานศึกษาได้หลายสาขา

ทฤษฎีโลกาภิวัตน์เป็นทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์การศึกษาด้านสังคมศาสตร์ถึงความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นโดยก้าวข้ามอำนาจความเป็นรัฐและพรมแดนรัฐ โดยความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ที่ไม่ได้เป็นไปอย่างจำกัดสำหรับรัฐชาติหนึ่ง ๆ

กล่าวโดยสรุป โลกาภิวัตน์คือการอธิบายปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงสังคมและรัฐชาติเข้าไว้ด้วยกันทั่วโลก ความเป็นสากลนิยม การติดต่อสื่อสารที่เชื่อมถึงกันโดยทั่ว การกระทำ เหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบหรือความร่วมมือของคนทั้งโลก โดยมีพัฒนาการในหลาย ๆ ด้านซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในการอธิบายถึงสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกที่สัมพันธ์กับการรุกรานในพื้นที่เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โลกาภิวัตน์จึงเป็นระบบวัฒนธรรมโลกที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองและเอื้ออำนวยต่อการก่อเกิดของระบบผูกขาด ไร้พรมแดน เพื่อให้นักทั้งโลกขึ้นต่อวัฒนธรรมของแนวคิดตะวันตกแนวใหม่ (Neo-Westernization) ที่เป็นการสร้างกระแสบริโภคนิยมที่นิยมทุกอย่างเป็นตะวันตก การเกิดกระแสบริโภคนิยมและการไหลตามกระแสนั้น เป็นการรุกรานความเป็นท้องถิ่นและประเพณีดั้งเดิมของคนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกและส่งผลกระทบในกลุ่มชาตินิยม ประเพณีนิยมและศาสนานิยม เป็นต้น

อรชุน อปปาคุรีย ในบทความชื่อ “Globalization and the research imagination” อปปาคุรียได้ตั้งข้อสังเกตว่าโลกาภิวัตน์อาจนิยามได้หลายแบบ อาทิ หมายถึงทุนที่ปฏิบัติการในระดับโลกที่วางอยู่บนตรรกะใหม่ของจักรวรรดิ ตรรกะใหม่ของการค้าและการครอบงำส่วนอื่นของโลกในด้านการเมือง หรือโลกาภิวัตน์คือปฏิบัติการของทุนระดับโลก ในยุคที่อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐ-ชาติตกอยู่ในภาวะวิกฤต ฯลฯ นอกจากนี้ในบทความอีกชิ้นคือ “Disjuncture and difference in the global cultural economy” อปปาคุรียได้ให้ความหมายของโลกาภิวัตน์ในสองมิติ กล่าวคือ “มิติของวัตถุ” และ “มิติของจินตนาการ”

สำหรับอปปาคุรียแล้วกระบวนการโลกาภิวัตน์มิได้ทำลายท้องถิ่น แต่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการก่อเกิดท้องถิ่นข้ามท้องถิ่นหลายรูปแบบ ได้แก่ เขตพรมแดน เขตการท่องเที่ยว เขตการค้าเสรี ค่ายผู้อพยพหนีภัยการเมือง แรงงานข้ามชาติ อาณาบริเวณของผู้อพยพและเครือข่ายของเมือง โดยเขากล่าวว่าที่ผ่านมาการศึกษาโลกาภิวัตน์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับโลกาภิวัตน์จากข้างบนหรือโลกาภิวัตน์ของทุนนิยม การให้ความสำคัญกับการศึกษาโลกาภิวัตน์จากข้างบน มิได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน ปัญหาความรุนแรงที่ระเบิดขึ้นมาในท้องถิ่นและมีได้แก่ปัญหาความ อยู่ดีธรรมต่อกลุ่มคนที่อยู่ชายขอบของสังคมเกิดขึ้นทั่วไป ดังนั้น เขาจึงเสนอว่าการศึกษาโลกาภิวัตน์จำต้องให้ความสำคัญกับโลกาภิวัตน์จากเบื้องล่าง ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยเชิงลึก ประชาธิปไตยในชีวิตประจำวันและมุ่งเสริมสร้างปริมณฑลสาธารณะ (Public sphere) ในระดับโลก ซึ่งอปปาคุรียเห็นว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์จากเบื้องล่างหรือการต่อสู้ของท้องถิ่นที่ถักทอเป็นเครือข่ายระดับโลก (Arjun Appadurai ๑๙๙๖; ๑๙๙๘; ๑๙๙๖; ๒๐๐๑)

ปรากฏการณ์สังคมโลกาภิวัตน์พบว่า วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมครั้งยิ่งใหญ่เรียกว่า “สังคมทันสมัย” (Modernism) ในโลกสังคมตะวันตก ส่งอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมทั้งหลายของโลก

โลกาภิวัตน์ทำให้โลกสังคมเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะความเจริญทางวัตถุ ทำให้ชีวิตมนุษย์มีการเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น มีการติดต่อสื่อสารกันสะดวกง่ายขึ้น เข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว รับรู้ทราบข่าวได้อย่างทันใจ ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม กลายเป็นวัฒนธรรมเสพบริโภคหรือสังคมบริโภค ในทางกลับกัน สร้างมลพิษให้กับชีวิตและสังคมอย่างมาก คุณค่าทำลายสังคมและวัฒนธรรม ย่ำยีศีลธรรมและจริยธรรม ทำลายความอยู่รอดปลอดภัยของมนุษย์ สร้างปัญหาก่อความเดือดร้อนวุ่นวายสับสนให้กับคนและสังคมเป็นอย่างมากเช่นกัน ทำให้คนมีปัญหาสุขภาพกายและจิตใจ ขาดหลักการขาดที่พึ่งไร้หลักการดำเนินชีวิต ไม่รู้เข้าใจในความจริงความดีและความชั่ว ไม่รู้จักปฏิบัติตนอย่างไร กังวลใจ หวั่นไหวไม่มั่นใจในชีวิตและสังคม ตกอยู่ในภาวะสับสนวุ่นวายเดือดร้อนแก่งแย่งแข่งขันเห็นแก่ตัวตึงเครียดเป็นทุกข์ คนสมัยใหม่จึงไม่มีความหนักแน่นมั่นคงในหลักศีลธรรมและจริยธรรม ไม่สำนึกในคุณค่าความหมายสารประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย มุ่งแสวงหาเสพบริโภควัตถุ ใช้ชีวิตแบบมั่งง่ายไร้เหตุผลไร้จุดหมายปลายทาง

ในโลกปัจจุบันการอธิบายปรากฏการณ์โลกด้วยแนวคิดโลกาภิวัตน์มีความสำคัญอย่างมากอันจะนำไปสู่การตีความปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัย โดยนักคิดในสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา ปรัชญาการเมือง เป็นต้น ดังนั้น ในการนำแนวคิดโลกาภิวัตน์มาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์สังคม วัฒนธรรมสามารถกระทำดังต่อไปนี้

(๑) สามารถนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมสมัยใหม่ที่เป็นผลมาจากการเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจระบบทุนนิยม เทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคม อันจะนำไปสู่การตีความภาวะสังคม-วัฒนธรรม (A Socio-cultural condition) เช่นยุคปัจจุบัน หากแต่ในแนวทางการศึกษานี้ก็พบ

การวิพากษ์จากกลุ่มท้องถิ่นนิยมที่เกรงว่าสินค้าท้องถิ่นจะกลายเป็นสินค้าราคาถูก วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นจะถูกกลืนกลายจนเกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติไป

(๒) สามารถเชื่อมโยงความเป็นสากลกับความเป็นท้องถิ่นเข้าด้วยกันเรียกว่า “Glocalization” อันเป็นกระแสล่าสุดที่แม้ว่าฝ่ายโลกาภิวัตน์จะปรับตัวอย่างไร ในการดึงเอาลักษณะท้องถิ่นมาใช้เพื่อให้ลูกค้าในท้องถิ่นรู้สึกเป็นมิตร แต่ที่สุดแล้วท้องถิ่นก็ถูกนำไปปรับใช้และขึ้นต่อกระแสโลกาภิวัตน์อยู่นั่นเอง ทำให้กระแสโลกาภิวัตน์จะยอมจำนนต่อท้องถิ่นแต่อย่างใด

และ (๓) ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดในการจัดการปรากฏการณ์พหุวัฒนธรรม (Multi- culturalism) ซึ่งเจอราก เดเลต์ (๒๐๐๙) กล่าวถึงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าว ๔ แบบ คือ บุคคลมีความสามารถในการพิจารณาวัฒนธรรมหรือ อัตลักษณ์เชิงสัมพันธ์ บุคคลมีความสามารถในการยอมรับคนอื่นและอยู่ร่วมกับคนอื่น บุคคลมีความสามารถในการประเมินวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกันและกันด้วยการรับฟัง แลกเปลี่ยน ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์อย่างสม่ำเสมอและสร้างสรรค์เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง และบุคคลมีความสามารถในการสร้างบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่สามร่วมกัน เพื่อข้ามพ้นความแตกต่างและความหลากหลาย (Arjun Appadurai ๑๙๙๖; ๑๙๙๙; ๑๙๙๖; ๒๐๐๑)

๖. แนวคิดเกี่ยวกับ “ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม” (Cultural Holistic System)

แนวคิดเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมแบบองค์รวม เรียกว่า “ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม” (Cultural Holistic System) หมายถึง ระบบต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นรูปแบบวัฒนธรรม ประกอบด้วย (๑) ระบบความเชื่อ (๒) ระบบการตั้งถิ่นฐาน (๓) ระบบเทคโนโลยี (๔) ระบบการจัดระเบียบทางสังคม และ (๕) ระบบการดำรงชีพ เป็นแนวทางในศึกษาวัตถุทางวัฒนธรรมของกลุ่มโบราณคดีใหม่ (New - Archaeology)

แนวคิดในการศึกษาแบบองค์รวม (Holistic Approach) เป็นการศึกษาของนักมานุษยวิทยายุคแรก ๆ มีแบบแผนการศึกษาโดยการเข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลในสนามหรือพื้นที่วิจัยในทุกๆ ด้านอย่างละเอียดในลักษณะขององค์รวม จึงเรียกว่าการศึกษาแบบองค์รวม (ไพฑูรย์ มีกุล, ๒๕๓๑; ๒๕๔๕) เช่น ในด้านความเป็นมาหรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา สถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษาและศาสนา เป็นต้น ผู้ที่ศึกษาในลักษณะนี้เรียกว่า นักชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographer) นัก ชาติพันธุ์วรรณาจะต้องไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาไม่น้อยกว่าหนึ่งปี เพื่อศึกษาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและแบบแผนทางวัฒนธรรมนั้น ๆ องค์ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ตรงหรือการศึกษาจากภาคสนามได้ก่อให้เกิดการตั้งทฤษฎีต่าง ๆ ทางมานุษยวิทยาหรือฟื้นฟูทฤษฎีเก่าขึ้นมาใหม่ โดยใช้ข้อมูลใหม่เสริมสร้างแนวคิดเดิมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการศึกษามานุษยวิทยาเห็นว่าระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมไม่เพียงแสดงถึงวิถีชีวิตประจำวันเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการทางสังคม รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ อันสื่อถึงการแลกเปลี่ยน สื่อสารถึงรสนิยมและวิถีชีวิตระหว่างผู้คนได้รับรู้ร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถแสดงความเชื่อมโยงถึงการเมืองเชิงวัฒนธรรมของผู้คนในชีวิตประจำวัน นำไปสู่การเป็นตัวแทน การแสดงความร่วมมือหรือขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ สัญชาติหรือเชื้อชาติ รวมถึงการเป็นสัญลักษณ์แสดงเอกลักษณ์ของชนเผ่าและสามารถใช้ประโยชน์ในการลดความคลุมเครือของการแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์ได้

๗. การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography)

ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ประเภทของวัฒนธรรมและเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ เป็นการศาสตร์ที่อาศัยการเปรียบเทียบ เพื่ออธิบายวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าที่แตกต่างกันของบุคคล และเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมที่พัฒนามายาวนาน ทั้งเงื่อนไขของการอพยพและการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ประเด็นที่นักมานุษยวิทยาสนใจศึกษาเปรียบเทียบ ได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา ภาษา ความสัมพันธ์ทางเพศ ระบบเครือญาติ เทคโนโลยีในการเกษตร ระบบเศรษฐกิจและการเมือง

ในอีกทางหนึ่งชาติพันธุ์วิทยาคือวิชาที่ศึกษามนุษย์ที่มีสติปัญญาเพื่อค้นหารากเหง้าและต้นกำเนิดของบรรพบุรุษมนุษย์ รวมถึงศึกษาพัฒนาการของชาติในมิติประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนที่มีภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมของตัวเอง การศึกษาดังกล่าวนี้นี้จะช่วยเข้าใจธรรมชาติและความเจริญของมนุษย์ อีกทั้งยังมีจุดประสงค์เพื่อแกะรอยประวัติศาสตร์ของชนเผ่าและเชื้อชาติของมนุษย์จากอดีตที่ห่างไกล เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ของมนุษย์ในอดีต เพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นจริงหรืออาจเป็นไปได้เกี่ยวกับรากเหง้าที่ซับซ้อน หรือมีการติดต่อสัมพันธ์กัน อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมเปรียบเทียบคือการสังเคราะห์ข้อมูลหลักฐานที่เป็นมานุษยวิทยากายภาพ ภาษาศาสตร์ โบราณคดีและการศึกษาทางชาติพันธุ์

ส่วนชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เป็นวิธีการศึกษาหนึ่งของมานุษยวิทยา (Anthropological Method) ซึ่งศุภกิจ วงศ์วิวัฒนกิจ (๒๕๕๐: ๙๐ - ๙๑) กล่าวว่าชาติพันธุ์วรรณา เป็นการศึกษาทางชนชาติวิทยาและการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งอธิบาย และตีความข้อมูลทางสังคม เจตคติ ความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลหลาย ๆ วิธีในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นักวิจัยต้องแฝงตัวเองเข้าไป คลุกคลีอยู่กับผู้คนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ต้องการศึกษา เพื่อได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการแสดงออกของความรู้สึกและพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชากรจนได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์ แผลผล สรุปผลหรือสร้างทฤษฎีเพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของประชากรได้ โดยทั่วไปการศึกษาทางชนชาติพันธุ์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ระดับมหัพภาค (macro ethnography) ที่เน้นถึงวัฒนธรรมใน ภาพกว้าง และ (๒) ระดับจุลภาค (micro ethnography) ที่เน้นวัฒนธรรมที่แคบลงมาในขนาดประชากรที่น้อยลง หรืออาจเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีในหน่วยงาน (อลิศรา ศิริศรี, ๒๕๔๑: ๒๔๙; นิสา ชูโต, ๒๕๔๘: ๓๘; ชาย โพธิ์สีดา, ๒๕๕๐: ๑๕๐; ทรงคุณ จันทกร, ๒๕๔๙: ๗)

เป็นการศึกษาวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง โดยผู้ศึกษาจะเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่ เข้าไปพูดคุยและสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในเหตุการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มคนที่ศึกษาเป็นระยะเวลายาวนานและนำข้อมูลมาเขียนเรียบเรียงและอธิบายให้เห็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้น นอกจากนี้ยังหมายถึง การศึกษาวัฒนธรรมในเชิงเปรียบเทียบและจัดระเบียบชนิดของวัฒนธรรม ซึ่งต้องมีการพรรณนารายละเอียดงานเขียนทางชาติพันธุ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการศึกษามานุษยวิทยาวัฒนธรรม

การวิจัยทางชาติพันธุ์ ๒ แนว กล่าวคือ (๑) เป็นการสำรวจอย่างเป็นระบบ เลียนแบบการศึกษาประวัติศาสตร์ธรรมชาติในสมัยวิคตอเรีย ซึ่งเป็นการสำรวจดินแดนต่าง ๆ และนักธรรมชาติวิทยาหลายคนก็กลายเป็นักมานุษยวิทยาในเวลาต่อมา และ (๒) เป็นการศึกษาแบบเจาะลึกโดยนักวิจัยจะเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนเป็นระยะเวลาหลายเดือนหรือหลายปี ด้วยวิธีการศึกษาสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากโบแอสและมาลินอฟสกี กลายเป็นข้อตกลงที่รู้ร่วมกันในหมู่นักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ หน้าที่ของการเขียนงานชาติพันธุ์โดยการศึกษาแนวนี้ยังรวมถึงความตึงเครียดระหว่างการสร้างความสนทนากับการหาเงืงกับ

ชาวบ้าน การศึกษาด้วยประสบการณ์กับการใช้ทฤษฎีและการใช้ความคิดของชาวบ้านกับการสร้างสมมุติฐานขึ้นมาเอง ดังนั้นการศึกษาทางมานุษยวิทยาจึงเป็นการสร้างคำอธิบายด้วยภาษาที่มากกว่าศาสตร์อื่น ๆ ทั้งการอธิบายข้อมูลภาคสนามและการใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ ความพยายามของนักมานุษยวิทยาที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับชาวบ้านที่ดูแปลกแยก ยังหมายถึงการยืนยันในความเป็นตัวตนของมนุษย์ที่ต่างออกไปด้วย สิ่งเหล่านี้คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในการเขียนงานทางชาติพันธุ์

งานเขียนทางชาติพันธุ์ในปัจจุบันประกอบด้วยข้อถกเถียงเกี่ยวกับวิธีวิทยาและสมมุติฐาน เนื่องจากยังมีข้อโต้แย้งสำคัญในการสร้างสมมุติฐานระหว่างตัวตนของผู้ศึกษาซึ่งเป็นผู้เข้าไปใช้ชีวิตกับชาวบ้าน และเป็นคนแปลกหน้าในเวลาเดียวกัน งานเขียนชาติพันธุ์จะต้องอธิบายให้เห็นวัฒนธรรมเฉพาะของสังคม (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, ๒๕๖๓)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือสังคม ไม่ใช่บุคคล ถึงแม้พัฒนาการของการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงคือมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มชนหรือสังคม นั่นเอง

๘. กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group)

ความพยายามของมนุษย์ที่จะแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมมีมานานแล้ว ในระยะแรก ๆ นั้นมักจะแยกแยะกันตามลักษณะรูปธรรมของวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่น ความแตกต่างของภาษาพูด เครื่องแต่งกายและวิธีการดำรงชีวิต แต่หลังจากลัทธิล่าอาณานิคมได้ขยายตัวออกไปทั่วโลก ชาวยุโรปตะวันตกได้เริ่มใช้ อคติทาง ชาติพันธุ์มาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมมากขึ้น ด้วยการจัดแบ่งประชากรในโลกออกเป็น เชื้อชาติตามสีผิวซึ่งแฝงนัยของลำดับชั้นของความยิ่งใหญ่ไว้ด้วย เพราะมักจะจัดให้ชาวผิวขาวของตนเองนั้นเป็นเชื้อชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ส่วนชาวสีผิวอื่น ๆ ก็จะลดลำดับความสำคัญรอง ๆ ลงมา การจัดลำดับเช่นนี้ก็ถูกทำให้เป็นจริงเป็นจังมากขึ้นเรื่อย ๆ จนยึดถือกันเสมือนว่าเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยไม่มีการตั้งคำถามใด ๆ ทั้งตัวเหยื่อเองและผู้ได้รับประโยชน์จากการจัดลำดับเช่นนี้ ในที่สุดก็ก่อให้เกิดลัทธินิยมเชื้อชาติตามสีผิวอย่างบ้าคลั่งหรือลัทธิเหยียดสีผิว ซึ่งเป็นสาเหตุของโศกนาฏกรรมในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่เกิดขึ้นมาจนนับครั้งไม่ถ้วนในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๔๐ เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาคนสำคัญของอเมริกา คือ ฟรานซ์ โบแอส ได้ค้นพบจากการวิจัยจำนวนมากว่า สายพันธุ์ทางชีววิทยากับวัฒนธรรมและภาษาไม่จำเป็นจะสอดคล้องต้องกันเสมอไป และเสนอให้แยกประเด็นของ เชื้อชาติตามสีผิวออกจากภาษาและวัฒนธรรม พร้อม ๆ กับต่อต้านลัทธิเหยียดสีผิว จนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ความคิดของโบแอสก็เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในอเมริกา และตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาจึงเสนอให้หันมาเน้นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ ในฐานะเป็นกระบวนการแสดง ความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน แทนการจัดลำดับเชื้อชาติตามสีผิว ซึ่งแฝงไว้ด้วยแนวความคิดวิวัฒนาการ ที่จัดให้ชนเผ่าเป็นกลุ่มชนบทในสังคมแบบบุพกาลดั้งเดิม ในความหมายที่ล้าหลังและแฝงนัยในเชิงดูถูกดูแคลนไว้ด้วย เพราะเป็นขั้นตอนแรกของวิวัฒนาการของสังคมที่ยังไม่มีรัฐ ก่อนที่จะก้าวไปสู่สังคมรัฐแบบจารีตและสังคมทันสมัยในที่สุด (อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๘: ๒๒๕ – ๒๓๐)

ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์จึงหมายถึงกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน โดยต่างเชื่อว่าล้วนสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจึงยึดโยงอยู่กับความเชื่อเรื่องการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน อันเป็นบรรพบุรุษทางสายเลือดที่อาจมีลักษณะทางชีวภาพ

รูปพรรณและเชื้อชาติ เหมือนกันหรือต่างกันได้ อีกทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ยังอาจไม่จำเป็นว่าจะต้องมีสัญชาติเดียวกันเสมอไปอีกด้วย

ดังนั้นผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมพร้อม ๆ กันไป ซึ่งเป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของกลุ่มชาติพันธุ์ ในขณะเดียวกันก็สามารถเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันนั้นนับถือศาสนาเดียวกัน ยึดมั่นในอุดมการณ์เดียวกัน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาหรือผ่านปรากฏการณ์ในอดีตเดียวกันเหล่านี้ย่อมเสริมสร้างความรู้สึกผูกพันระหว่างกันมากขึ้นอาจเรียกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ว่า “สำนึกทางชาติพันธุ์” หรือ “ชาติลักษณะ”

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย (๑) มีความแตกต่างในวัฒนธรรมชนชั้น เช่น ระบบวรรณะในอินเดีย เอทาสหรือบูราคูในประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น (๒) อยู่ในลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและมีปฏิกิริยาต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางได้ (๓) เกิดจากการผนวกดินแดน (๔) เกิดการย้ายถิ่นจนสร้างความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และ (๕) เกิดจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม

งานศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์จำนวน ๓ กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (มุเซอ) ลีซู (ลีซอ) และอาฮา ซึ่งมีลักษณะภาพรวมทางวัฒนธรรมเบื้องต้นดังรายละเอียดต่อไปนี้

๘.๑ กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่

กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่จัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) สาขาทิเบต-พม่า กลุ่มภาษาโลโลดั้งเดิม (Proto-Lolo) และแยกสาขาย่อยลงมาในกลุ่มพม่า-โลโล สาขาโลโลกลาง (Central Lolo) ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับภาษาลีซูและภาษาอาฮา

ลาหู่ถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มุเซอ” โดยชาวไต (Tai) ผลการสืบค้นระบบวงศ์รวมทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลาหู่ มีรายละเอียดดังนี้

๘.๑.๑ ประวัติความเป็นมาและการอพยพของชนชาติพันธุ์ลาหู่ ชนกลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า ลาหู่ หรือ ละหู่ (Lahu) ซึ่งแปลว่า “คน” มีเชื้อสายมาจากกลุ่มโลโล ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองอาศัยอยู่บนที่ราบสูงทิเบต-ชิงไห่ และได้รับการยอมรับจากจีนให้จัดการปกครองตนเองได้อย่างอิสระ บริเวณตอนกลางและตอนใต้ของมณฑลยูนนานก่อนที่ชนชาติไทใหญ่และจีนจะเข้าไปครอบครอง ต่อมาได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นอยู่ตลอดเวลาในแถบประเทศจีน พม่า ลาว และไทย

คนจีนในมณฑลยูนนานเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “หลอเหย” ส่วนที่มาของคำว่า “มุเซอ” นั้น Frank M. Lebar สันนิษฐานว่าเป็นคำที่มาจากภาษาไทใหญ่ในรัฐฉานมีความหมายว่า “นายพราน” (ถาวร ๒๕๔๓: ๔๑, โสฬส ๒๕๓๙: ๗) ขณะที่ จิตร ภูมิศักดิ์ (๒๕๒๙) อธิบายไว้ว่า “อันที่จริงคำ มุเซอ ที่แปลว่าพรานป่านั้นมิใช่ภาษาไทใหญ่ หากเป็นคำที่ไทใหญ่ขอยืมมาจากภาษาพม่า ซึ่งเรียกนายพรานว่า “มกโซ”

โสฬส (๒๕๓๙) กล่าวว่าได้สัมภาษณ์ผู้รู้ชาวพม่าและได้รับคำอธิบายว่า คำว่า “พราน” ในภาษาพม่า ซึ่งเขียนว่า “มูยยะ” แต่อ่านออกเสียงได้ว่า “มกโซ” แต่ในวิถีชีวิตจริง เมื่อคนพม่าพูดถึงนายพรานจะออกเสียงว่า “มุเซ” เมื่อคนไทใหญ่เรียกชื่อชนกลุ่มนี้ตามอย่างคนพม่า จึงอาจจะออกเสียงเป็น “มุเซอ”

ความเป็นมาของชาวลาหู่ตั้งแต่อยู่ในเขตการปกครองของจีนพบว่า ได้ทำการต่อต้านทหารจีนอย่างเข้มแข็ง แต่ไม่สำเร็จ ลาหู่ส่วนใหญ่จำยอมอยู่ภายใต้อำณัติของจีน ยอมรับอำนาจการปกครองของจีนและยอมผสมผสานกับวัฒนธรรมจีนที่แผ่ขยายเข้ามาพร้อมกับอำนาจทางการเมืองจนบางส่วนกลายเป็นชาว

จีน ในขณะที่ลาหู่อีกส่วนหนึ่งที่ปฏิเสธการครอบงำทางวัฒนธรรม ไม่ยอมถูกกดขี่ก็พากันอพยพลงมาทางใต้ของประเทศจีน และตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ในมณฑลยูนนาน ลงไปถึงแคว้นเชียงตุงของพม่า ในปี ๒๕๒๕ มีตัวเลขแสดงให้เห็นว่ามีจำนวนชาวลาหู่อยู่ถึง ๔๗๔,๐๐๐ คน (สมาคม IMPECT, ๒๕๔๕)

แอนโธนี อาร์. วอล์คเกอร์ (Anthony R. Walker) กล่าวว่าลาหู่กลุ่มนี้รับเอาวัฒนธรรมการปกครองจากชาวไทยใหญ่ในรัฐฉาน โดยเรียกผู้นำที่มีฐานะทางสังคมสูงว่า “พญา” (Pha-ya) และต้องเผชิญกับความพยายามของกลุ่มหมอสอนศาสนาชาวอังกฤษ ที่พยายามโน้มน้าวให้ลาหู่ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมแล้วหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ในขณะที่ชาวลาหู่มีความศรัทธาต่อศาสนาดั้งเดิม ไม่ปรารถนาเช่นนั้น จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้น โดยมีผู้นำศาสนาดั้งเดิมคนหนึ่งชื่อ “มะแอ” ได้ตั้งตนขึ้นเป็นผู้วิเศษ เพื่อบรรวมบริวารต่อต้านการครอบงำจิตสำนึกของฝ่ายคริสตจักรอังกฤษ ซึ่งทำให้ชาวลาหู่จากที่ต่าง ๆ เดินทางไปแสวงบุญและมอบตัวเป็นบริวารกับ “ปู่จอมมะแอ” เป็นจำนวนมาก จึงคิดวางแผนยึดเอาเมืองสาต (Hsat) เพื่อตั้งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรลาหู่ขึ้น ในที่สุดฝ่ายอังกฤษซึ่งปกครองพม่าอยู่ก็ต้องส่งกำลังเข้าปราบปราม แต่ฝ่ายของปู่จอมมะแอก็เตรียมรับมืออย่างแข็งขันด้วยการชดชู่ ปักไม้ไผ่เสี้ยมปลายแหลมไว้รอบ ๆ ที่มั่น และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บริวารด้วยการแจกเทียนศักดิ์สิทธิ์ซึ่งปู่จอมมะแออ้างว่า “เป็นตัวแทนแห่งอำนาจของพระเจ้าที่จะช่วยปกป้องบริวารมิให้ได้รับอันตรายจากอาวุธของฝ่ายตรงกันข้าม”

แต่เมื่อการสู้รบผ่านไป ศรัทธาและความเชื่อถือของบริวารทั้งหลายก็ค่อย ๆ เสื่อมถอย ลาหู่ล้มตายลง เมื่อฝ่ายอังกฤษบุกเข้าถึงที่มั่นสุดท้าย ลาหู่ที่เหลือรวมทั้งปู่จอมมะแอก็ต้องหนีเอาชีวิตรอดจนกระทั่งได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ ๒๐๐ กว่าปีที่แล้ว

ภายหลังเมื่ออังกฤษคืนเอกราชให้พม่า ชาวลาหู่ (ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพม่า) ก็ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากนโยบายอันแข็งกร้าวของรัฐบาลที่กระทำต่อชนกลุ่มน้อยของรัฐบาลทหาร จึงก่อให้เกิดการรวมตัวของลาหู่อีกครั้งหนึ่งที่ดอยกลาง เขตเมืองเชียงตุงโดย “ปู่จอมจะพู” ตั้งตนเป็นผู้วิเศษใช้ชื่อว่า “เหมาะนะ-โตโบ” หรือ “ฤษีสิงดำ” (ปู่จอมหลวง) ในครั้งนี้เองที่ชาวลาหู่สามารถรวบรวมผู้คนและทรัพย์สินเพื่อสะสมอาวุธได้เป็นจำนวนมาก แต่การครั้งนี้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนท้ายที่สุดเหมาะนะ-โตโบจึงต้องพาบริวารหนีเข้าเขตประเทศไทย และได้ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณบ้านต้นน้ำแม่มาว ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และแถบบริเวณเขตติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย จนกระทั่งเสียชีวิตที่อำเภอฝางเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ ถือเป็นการอพยพครั้งสำคัญ ภายหลังมีการอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยแบบประปรายด้วยสาเหตุจากนโยบายการปราบปรามของรัฐบาลพม่า การชักนำของหมอสอนศาสนาและการชักชวนของญาติพี่น้อง

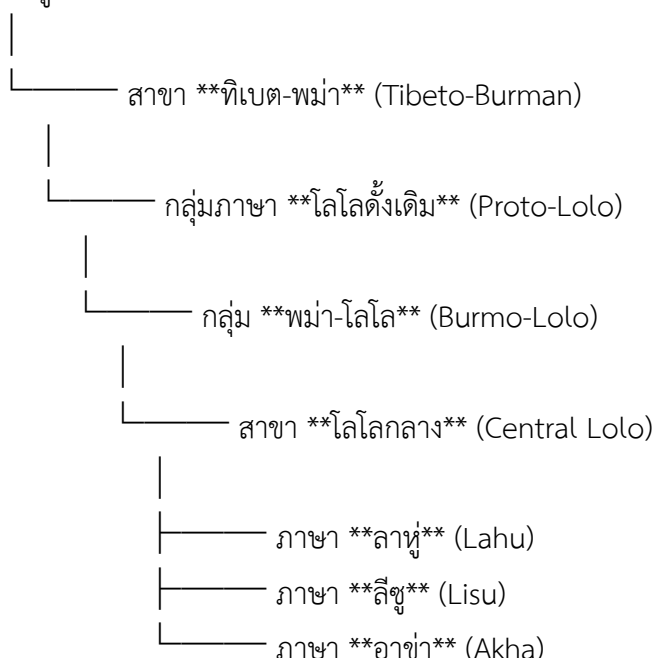
กล่าวโดยสรุป การอพยพย้ายถิ่นฐานพบว่าเดิมลาหู่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในประเทศธิเบตเมื่อถูกจีนรุกรานจึงอพยพลงมาทางใต้ในศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ชาวลาหู่ได้ตั้งอาณาจักรของตนเองบริเวณชายแดนพม่า-จีน มีการปกครองตนเองอยู่แถบยูนนานตะวันตกเฉียงใต้ ต่อมาช่วง พ.ศ.๒๔๒๓-๒๔๓๓ ถูกจีนรุกรานอีก จึงพากันอพยพกระจายตัวเข้ามาอาศัยอยู่ในทางตอนเหนือประเทศลาว พม่าและไทยในระหว่างศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ โดยสาเหตุที่ชาวลาหู่ต้องอพยพจากทางตอนของจีนลงมาพม่าและลาวนั้น มีสาเหตุมาจาก ๒ ประการดังนี้ (๑) เนื่องมาจากมาตรการรักษาความสงบในยูนนานของจีน ที่พยายามควบคุมและปกครองชาวลาหู่ให้เกิดการต่อต้านและบางส่วนจึงพากันอพยพลงมาสู่พม่าและลาว และ (๒) เนื่องมาจากความต้องการแผ่นดินใหม่ ๆ เพื่อการเพาะปลูก

๘.๑.๒ ภาษาพูดของชาวลาหู่ ภาษาลาหู่มีหลายสำเนียง ชาวลาหู่ในเขตประเทศไทย เมียนมา และสปป. ลาว ส่วนใหญ่จะใช้ภาษาพูดสำเนียงของกลุ่มลาหู่ผิหรือลาหู่แดง เป็นภาษากลาง (lingua franca) ในขณะที่ภาษาและวัฒนธรรมของชาวลาหู่ในเขตปกครองหลานซาง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็น

สำเนียงภาษาพูดของกลุ่มลาหู่ นะ ซึ่งเป็นประชากรชาวลาหู่กลุ่มใหญ่ที่สุดและเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ มากที่สุด

เดวิด แบริดลีย์ (David Bradley, ๑๙๗๕) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ชาวออสเตรเลียได้ศึกษาภาษาถิ่นต่าง ๆ ในตระกูลภาษาทิเบต-พม่า จัดกลุ่มภาษาลาหู่ไว้ในกลุ่มภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan) สาขาทิเบต-พม่า กลุ่มภาษาโลโลดั้งเดิม (Proto-Lolo) และแตกสาขาย่อยลงมาในกลุ่มพม่า-โลโล สาขาโลโลกกลาง (Central Lolo) ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษาลีซู และภาษาอาข่า (ตามภาพที่...)

ตระกูลภาษา **จีน-ทิเบต** (Sino-Tibetan)

ภาพที่ ๒ แผนผังแสดงลำดับกลุ่มตระกูลภาษาของภาษาลาหู่ ตามการจำแนกของ Bradley (๑๙๗๕)

ที่มา: Bradley, D. (๑๙๗๕). Lahu dialects. Canberra: Australian National University.

ภาษาลาหู่เป็นภาษาที่ไม่มีตัวอักษรหรือระบบการเขียนเป็นของตนเองมาก่อน แต่ต่อมาภายหลังมีหมอสอนศาสนาจากโลกตะวันตกได้ใช้อักษรโรมันสร้างระบบการเขียนภาษาลาหู่ขึ้น ภาษาลาหู่เป็นภาษาที่มีระบบการเรียงคำเหมือนภาษาพม่า กล่าวคือ ประธาน - กรรม - กริยา เช่น ประโยคที่พูดว่า “ฉันกินข้าว” คนลาหู่จะพูดว่า “ห่าอ้อจ้าเว” (ฉัน ข้าว กิน (เว-คำลงท้าย)) ประโยชน์ของการเข้าใจธรรมชาติการออกเสียงภาษาไทยของชาวลาหู่ คือ การสืบสาวร่องรอยอิทธิพลของวัฒนธรรมชนชาติไท - ไต ที่มีต่อวัฒนธรรมลาหู่ เช่น การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาของลาหู่ ทำให้ทราบข้อเท็จจริงว่าลาหู่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากวัฒนธรรมไทยเป็นส่วนใหญ่ เช่น คำว่า “โตโบ” ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาสูงสุดในชุมชนน่าจะมาจากคำว่า “ตันบุญ” ในภาษาไทยทางภาคเหนือนั่นเอง รวมทั้งคำว่า “ปู่จ้อง” ซึ่งอาจแปลว่า “มัคทายก” (จ้อง ในภาษาไทยใหญ่ แปลว่า “วัด”) (โสฬส, ๒๕๓๙ : ๑๒)

๘.๑.๓ การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ สามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อยหลายกลุ่มโดยความแตกต่างด้านภาษาพูด การแต่งกายและวัฒนธรรม ในชุมชนแต่ละแห่งอาจจะมีเฉพาะลาหู่ที่เป็นกลุ่มเดียวกัน แต่ชุมชนหลายแห่งก็จะมีชาวลาหู่กลุ่มย่อยหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน

กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่จากการสำรวจโดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เส้นทางภูมิศาสตร์ของการอพยพและภาษาศาสตร์ ทำให้สามารถแยกลาหู่ออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๒ กลุ่ม คือ ลาหู่ณะหรือมุเซอิดำ และลาหู่ซีหรือมุเซอเลื่อง นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกลาหู่แต่ละกลุ่มใหญ่ออกเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ ออกมาอีก อาทิ ลาหู่ณะ ที่มีการแตกกลุ่มย่อยออกมาเป็นกลุ่มลาหู่เซเล กลุ่มลาหู่แดง เป็นต้น

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในประเทศไทยนั้นมีการอพยพเข้ามาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๙ มีการกระจายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตากและกำแพงเพชร โดยมีการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ออกเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ ออกเป็น ๔ กลุ่มย่อยได้แก่ ลาหู่หัง (ลาหู่แดง) ลาหู่ณะ (ลาหู่ดำ) ลาหู่เฌเล ลาหู่ซี (ลาหู่เลื่อง) ลาหู่เลื่องบาหลา ลาหู่เลื่องบาเกี้ยว ลาหู่ล่าบ้าและลาหู่กุเลา โดยมีการประมาณการจำนวนชาวลาหู่ในประเทศไทยช่วง ค.ศ.๑๙๘๓ ไว้ว่ามีจำนวนกลุ่มลาหู่ณะหรือลาหู่ดำ (Lahu Na) มี ๑๘% กลุ่มลาหู่เฌเล (Lahu Shehleh) มี ๑๓% กลุ่มลาหู่ญีหรือลาหู่แดง (Lahu Nyi) มี ๔๖% กลุ่มลาหู่ซี (Lahu Shi) หรือ ลาหู่เลื่องบาหลา (Ba Lan) มี ๑๗% กลุ่มลาหู่เลื่องบาเกี้ยว (Ba Kio) มี ๓% และกลุ่มอื่น ๆ อีก ๓% อย่างไรก็ตามการอพยพเข้ามาของชาวลาหู่กลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีเข้ามาอีกหลายระลอก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๒๕ จากการสู้รบในพม่าและปัจจุบันชาวลาหู่มีการกระจายตัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในหลายจังหวัดทางภาคเหนือของไทย (ดูตารางที่ ๑)

ตารางที่ ๑ แสดงสัดส่วนและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในประเทศไทย

กลุ่มย่อยลาหู่	ชื่อเรียกอื่น / ภาษาอังกฤษ	สัดส่วน โดยประมาณ (%)	พื้นที่ตั้งถิ่นฐานหลัก
ลาหู่หัง	ลาหู่แดง (Lahu Nyi)	๔๖%	เชียงใหม่, เชียงราย, แม่ฮ่องสอน, ตาก, กำแพงเพชร
ลาหู่ณะ	ลาหู่ดำ (Lahu Na)	๑๘%	เชียงใหม่, เชียงราย, แม่ฮ่องสอน
ลาหู่เฌเล	Lahu Shehleh	๑๓%	เชียงใหม่, เชียงราย
ลาหู่ซี / ลาหู่เลื่องบาหลา	Lahu Shi / Ba Lan	๑๗%	เชียงใหม่, เชียงราย
ลาหู่เลื่องบาเกี้ยว	Ba Kio	๓%	เชียงใหม่, เชียงราย
กลุ่มอื่น ๆ เช่น ลาหู่ล่าบ้า, ลาหู่กุเลา	—	๓%	กระจายอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ

*หมายเหตุ: มีการอพยพของชาวลาหู่เป็นระลอก ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๒๕ เนื่องจากการสู้รบในพม่า ปัจจุบันกระจายตัวอยู่ในหลายจังหวัดภาคเหนือของไทย

ที่มา: โสฬส ศิริไสย์. (๒๕๓๙). *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ : ลาหู่* [Encyclopedia of Ethnic Groups in Thailand: Lahu]. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ฅ ศาลายา.

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนิยมจำแนกแบ่งกลุ่มชาวลาหู่ออกเป็น ๔ กลุ่มหลัก ตามการเรียกตนเองของชาวลาหู่ในชุมชน กล่าวคือ

(๑) ลาหู่แดง (Lahu Nyi) มีจำนวนมากที่สุดในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ โดยเรียกตัวเองว่าลาหู่ยะ (Lahu-Ya)

(๒) ลาหู่ดำ (Lahu Na) มีจำนวนรองลงมาจากลาหู่แดง โดยเรียกตัวเองว่าลาหู่ณะ

(๓) ลาหู่เฌเล/เซเล (Lahu Shehleh) มีจำนวนมากเป็นอันดับสาม โดยเรียกตัวเองว่าลาหู่เนาเมียว (Lahu Na-Muey)

และ (๔) ลาหู่ชี (Lahu Shi) คนไทยเรียกลาหู่กุย (Mussuh Kwi) หรือลาหู่เหลียงแบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อยคือ ลาหู่เหลียงบาเกียว (Ba Kio) และลาหู่เหลียงบาหลา (Ba Lan) ลาหู่ชีเป็นกลุ่มที่มีประชากรน้อยที่สุด

งานศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาของพอล ลูอิส (Lewis, P., ๑๙๘๔) กลุ่มชาติพันธุ์บริเวณสามเหลี่ยมทองคำบริเวณรอยต่อประเทศไทย พม่าและลาวใน “People of the Golden Triangle: Six tribes in Thailand” ได้แก่ลาหู่ (Lahu) ม้ง (Hmong) เมียนหรือเย้า (Yao) ปกาเกอญอหรือกะเหรี่ยง (Karen) ลีซูหรือลีซอ (Lisu) และอาข่า (Akha) ทั้งแง่มุมประวัติศาสตร์ ตำนาน การอพยพ วิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรม ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมวัตถุ (material culture) อย่างละเอียด ผ่านการลงพื้นที่สัมผัสชีวิตจริง พร้อมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมมิติสำคัญของวิถีชีวิ ตั้งแต่เรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย พิธีกรรม ความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมภายนอก ช่วยทำให้ความเข้าใจวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์

พอล ลูอิส อธิบายชนชาติพันธุ์ลาหู่ (Lahu) ประกอบด้วยประวัติและตำนานการอพยพ สังคมและโครงสร้างครอบครัว เครื่องแต่งกาย ศิลปะและดนตรี วิถีชีวิตเกษตรกรรมและการล่าสัตว์ พิธีกรรมสำคัญ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและผีที่สะท้อนโลกทัศน์ของลาหู่ ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวิญญาณธรรมชาติและบรรพบุรุษ ที่เชื่อว่าผีบ้านผีเรือน ผีไร่ผืนนาและผีบรรพบุรุษต่างมีบทบาทในการคุ้มครองหรือให้โทษต่อชุมชน อาทิ พิธีกรรมปีใหม่ที่เป็นงานใหญ่ รวมญาติพี่น้อง เพื่อขอบคุณผีและเริ่มต้นปีใหม่อย่างบริสุทธิ์ หรือ พิธีเลี้ยงผีที่จัดเป็นประจำเพื่อรักษาสมดุลของชีวิตและความเจริญรุ่งเรืองของหมู่บ้าน รวมถึงการใช้เทคโนโลยีดั้งเดิม เช่น หนามไม้สำหรับใช้ในการล่าสัตว์และเป็นอาวุธเป็นเครื่องมือป้องกันตนเอง หรือการนึ่งข้าวแบบนึ่งสองครั้ง (double steaming) ที่สะท้อนความประณีตและความเคารพต่ออาหาร หรือเครื่องดนตรีและศิลปะการแสดง อาทิ เครื่องดนตรีสำคัญคือ “จิ้งหน่อง” ประเภทเครื่องดีดแบบพื้นเมืองสำหรับใช้ในงานรื่นเริงและพิธีกรรม เพื่อบรรเลงดนตรีและการรำมีบทบาทในงานเฉลิมฉลองและการเกี่ยวพาราฮี

ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกเขาเสนอข้อมูลว่าลาหู่มีความสามารถในการปรับตัวสูง รักษาประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ แม้ต้องรับอิทธิพลจากสังคมไทยและนโยบายของรัฐ ลาหู่หลายหมู่บ้านยังคงพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมขณะเดียวกันที่พร้อมจะปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ ดังเช่น การนึ่งข้าวสองครั้ง การใช้หนามไม้ผสานในพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาที่ผสมผสานทักษะ ประเพณีและความเชื่อเข้าด้วยกัน รวมถึงการเชื่อมโยงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เช่น การนึ่งข้าวสองครั้ง (double steaming) กับโลกทัศน์และระบบคุณค่า เช่น ความอดทน ความบริสุทธิ์และการร่วมมือในสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงความสร้างสรรค์และความยืดหยุ่นของพวกเขากในการปรับตัวต่อสภาพภูเขาและแรงกดดันจากภายนอก หรือความซับซ้อนของพิธีกรรมเลี้ยงผีที่อาจไม่ได้เป็นเพียงการ “รักษาสมดุล” ที่แสดงให้เห็นว่าความคิดสร้างสรรค์และความสามารถในการปรับตัวของชาวลาหู่ (Lewis, P., ๑๙๘๔)

๘.๒ กลุ่มชาติพันธุ์ลืซู่

“ลืซู่” หรือ “ลืซอ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดอยู่ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family)

๘.๒.๑ ประวัติความเป็นมาและการอพยพของชนชาติพันธุ์ลืซู่ กลุ่มชาติพันธุ์ลืซู่ (Lisu) เป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่สำคัญของภาคเหนือประเทศไทย เป็นที่รู้จักจากการที่มีเครื่องแต่งกายสวยงาม โครงสร้างทางสังคมเป็นแบบเสมอภาคและพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ

ชาวลืซู่เป็นชนเผ่าที่สืบเชื้อสายจากกลุ่มชาติพันธุ์ในแถบภูเขาของยูนนานและพม่า ก่อนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ (McKinnon & Vienne, ๑๙๘๙; Geddes, ๑๙๗๖) กลุ่มชาติพันธุ์ลืซู่เดิมอยู่ในประเทศจีนโดยมีการสำรวจประมาณประชากรในจีน พ.ศ. ๒๕๔๓ มีอยู่ประมาณ ๖๓๔,๙๑๒ คน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่แถบตะวันตกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนาน มีบางส่วนอาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลเสฉวน ขณะที่ในประเทศเมียนมาร์มีชาวลืซู่อาศัยอยู่ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน แถบเมืองปูเตา (Putao) และบริเวณชายแดนทางทิศตะวันออกของรัฐคะฉิ่น และมีอาศัยอยู่ในประเทศอินเดียแถบรัฐอรุณาจัลประเทศประมาณ ๒,๗๐๐ คน

ส่วนในประเทศไทยมีประชากรลืซู่ประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน กระจายอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และตาก มีประชากรรวมราว ๓๐,๐๐๐–๔๐,๐๐๐ คน (Lewis et al., ๒๐๑๖) ลืซู่ในประเทศไทย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากประเทศจีนเข้ามาอาศัย ตามแนวชายแดนไทย-เมียนมา ก่อนที่จะมีการกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือในเวลาต่อมา โดยสาเหตุของการอพยพเนื่องจากการถูกทางการจีนปราบปรามจึงต้องการเป็นอิสระในการปกครองตนเองและการอพยพเพื่อหาแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์ สำหรับการอพยพเข้ามาในประเทศไทยนั้น มีการคาดการณ์ว่าอพยพเข้ามาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๔ รวม ๓ ทางได้แก่ (๑) เส้นทางดอยช้าง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย (๒) เส้นทางดอยผ้าห่มปก อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ และ (๓) เส้นทางห้วยแม่น้ำดำ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ภายหลังลืซู่ยังอพยพเข้ามาแล้วกระจายตัวอาศัยอยู่ในหลายจังหวัดทางภาคเหนือของไทย เช่น ที่อำเภอแม่จันและอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอเชียงดาว อำเภอพร้าว อำเภอแม่แตง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอปายและปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางและมีบางส่วนอพยพต่อไปอยู่เขตจังหวัดตากและเพชรบูรณ์ โดยมากมักเลือกทำเลที่สูงราว ๑,๐๐๐–๑,๕๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล (Jonsson, ๒๐๐๕) ลืซู่แบ่งกลุ่มย่อยตามความแตกต่างทางภาษาพูดและการแต่งกาย ได้ดังนี้

(๑) ลืซูลาย (Florid/ Flowery/ Variegate Lisu หรือ HOA/HWA) เป็นกลุ่มอาศัยอยู่ในประเทศเมียนมา ไทยและอินเดีย

(๒) ลืซูดำ (Black lisu/ Independent Lisu หรือ HE/HEI) เป็นกลุ่มอาศัยอยู่ในเมียนมา และจีน โดยเฉพาะในเขตปกครองของฟูกง (Fugong) และต่งฉาน (Dongshan) มณฑลยูนนาน และบางส่วนในประเทศไทย

และ (๓) ลืซู่ขาว (White Lisu หรือ PE/PAI) อาศัยอยู่ในประเทศจีนและไทย

ลืซู่ ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นโดยเฉพาะการสร้างความเป็นหนึ่งและความรุ่งเรืองที่แสดงออกมาในการเต้นรำแบบดั้งเดิมในเทศกาลปีใหม่ รวมถึงการร้องเพลงโต้ตอบที่มีลักษณะเฉพาะ การร้องเพลงลักษณะนี้เป็นการร้องเพลงที่ผู้ชายและผู้หญิงจะต้องมีความสามารถในการแต่งเพลงและโต้ตอบในสถานการณ์ต่าง ๆ บทเพลงสำหรับร้องเพลงโต้ตอบไม่ได้มีเนื้อหาที่ตายตัว แต่จะขึ้นอยู่กับคู่

ที่โต้ตอบด้วยนั้นจะส่งให้กันอย่างไร อาจเรียกว่าเป็นการโต้ว่าด้วยการร้องเพลง นอกจากนี้ชาวลีซุยังมี
อัตลักษณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจและความรับรู้ถึงการมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติผ่านระบบการ
เรียกชื่อและการสืบเชื้อสายเครือญาติ

ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ได้ให้ความหมายว่า ลีซุ (Lisu) หมายถึง คนป่า กลุ่มคนที่มี
ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและมีความภาคภูมิใจในตนเอง

๘.๒.๒ ตระกูลภาษา นักภาษาศาสตร์จัดให้พวกเขาเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาในกลุ่มภาษา
ตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan) สาขาทิเบต-พม่า สาขาย่อยในกลุ่มพม่า-โลโล สาขาภาษาโลโลเหนือ
(Howard, ๒๐๐๕: ๘๔)

๘.๒.๓. การตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวประชากรลีซุในประเทศต่าง ๆ อาทิ ประเทศพม่า ไทย
อินเดีย โดยในประเทศไทยการกระจายตัวของชาติพันธุ์ลีซุ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย
แม่ฮ่องสอน พะเยา ตาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์และสุโขทัย

๘.๒.๔ ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซุถูกบันทึกว่าอาศัยอยู่ในมณฑลยูนนาน
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน โดยสันนิษฐานว่ามีจุดเริ่มต้นที่เทือกเขาหิมาลัยทางทิศตะวันออกของทิเบต
และกระจายออกไปทางทิศตะวันออกของชายแดนยูนนาน-เสฉวน (Yunnan-Szechwan) หรืออนุমানได้ว่า
ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของชนเผ่าลีซุอยู่บริเวณต้นน้ำแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน ทางตอนเหนือหุบเขาสาละวิน ใน
เขตมณฑลยูนนานและทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือและตอนเหนือของรัฐคะฉิ่น ประเทศพม่า ภายหลังลีซุได้ถอย
ร่นลงมา จนในที่สุดก็แตกกระจายกันไป ต่อมาจึงได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่รัฐฉานตอนใต้ ตั้งถิ่นฐานตามภูเขาในเมือง
ต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองตังโถ้ว ทางตอนเหนือของคุนหมิงและเมืองมิตจินา ของรัฐคะฉิ่น และเมืองเชียงตุง
ประเทศพม่า บางส่วนอพยพไปอยู่เมืองซือเหมา สิบสองปันนา ประเทศจีน หลังจากนั้นได้อพยพลงมาทางใต้
ได้นำพาชาวลีซุเข้ามาสู่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๔

ชาวลีซุกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย มีเพียง ๔ ครอบครัว ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็น
ชุมชนครั้งแรกในบ้านห้วยसान อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย อยู่ได้โดยประมาณ ๕-๖ ปี มีการแยกกลุ่มไปอยู่
หมู่บ้านดอยช้าง ตำบลลาวี อำเภอมะสรวย จังหวัดเชียงราย

๘.๒.๕ ระบบการตั้งถิ่นฐานและแนวคิดการสร้างที่อยู่อาศัย หมู่บ้านลีซุมักตั้งอยู่บนสันเขา
หรือไหล่เขาที่สามารถมองเห็นทิศทางโดยรอบ บ้านเรือนมีลักษณะเป็นเรือนไม้ไผ่และไม้ยกพื้นเล็กน้อย เรียบ
ง่ายและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม รูปแบบการจัดวางหมู่บ้านค่อนข้างกระจายตัวและไม่มีศูนย์กลางอำนาจที่
ชัดเจน สะท้อนถึงโครงสร้างสังคมแบบเสมอภาคและความเป็นอิสระของพวกเขา (Lewis, ๑๙๘๔)

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านเรือนของชาวลีซุจะอยู่ติดกับพื้นดินและมุงหลังคาด้วย
หญ้าคา ส่วนประกอบหลักของการสร้างบ้านลีซุ คือ ไม้ไผ่ ซึ่งทำเป็นฐานรองรับหลังคาและไม้ฟาก
สำหรับทำฝาผนัง การสร้างบ้านด้วยหญ้าคาดังกล่าวจะมีการรื้อและทำการสร้างหลังคาใหม่ทุก ๓-๔ ปี อย่างไร
ก็ตาม การสร้างบ้านแบบดั้งเดิมไม่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน เนื่องจากวัสดุดิบหายากประกอบกับคนรุ่นใหม่
มุ่งให้ความสนใจกับการสร้างบ้านที่เน้นความทันสมัย คงทนต่อสภาพอากาศและรสนิยมส่วนตัว

การตั้งบ้านเรือนไม่ได้จำกัดว่าต้องตั้งบ้านเรือนตามสายตระกูลและเครือญาติ แต่สามารถจับ
จองและหาซื้อได้ตามความพึงพอใจของแต่ละคน

๘.๒.๖ ระบบเทคโนโลยี เอกลักษณะที่เด่นชัดของลีซุคือเครื่องแต่งกายที่สดใสของสตรี เสื้อ
แขนยาวประดับผ้าสีสันทัดกันและเครื่องประดับเงิน ขณะที่เสื้อผ้าของผู้ชายจะเรียบง่ายกว่า (Lewis, ๑๙๘๔)

เครื่องแต่งกายเช่นนี้ไม่เพียงเป็นการประดับกาย หากยังเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่แข็งแกร่งและความภาคภูมิใจทางวัฒนธรรม (Jonsson, ๒๐๐๕)

(๑) การแต่งกายของลิสูแบบดั้งเดิมมีสีสันสดใส ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายและไหมประดับด้วยลายปักและลูกปัด ผู้หญิงสวมเสื้อคอกลมและกระโปรงสั้น ส่วนผู้ชายสวมเสื้อคอกลมกับกางเกงและผ้าโพกศีรษะ (Lewis et al., ๒๐๑๖) ดังนี้

(๑.๑) การแต่งกายผู้ชาย ทุกวัยแต่งกายเหมือนกัน โดยสวมใส่กางเกงที่มีความยาวเลยเข่าเล็กน้อย เป้ากว้างมาก สีนํ้าเงิน สีเขียว ฟ้า เสื้อสีดำ แขนยาว คอป้ายตกแต่งกระดุมเงิน ติดรังคัม สีนํ้าเงินที่ส่วนบนของตัวเสื้อ สวมปลอกขาสีดำ สวมเสื้อแขนยาวจะติดด้วยกำมะหยี่ ซับในขวามักแต่งด้วยดุมเงินยิ่งมามากยิ่งดี เอวคาดด้วยผ้าแดงและในยามที่ห้อยพู่หางม้ายาวคล้ายของผู้หญิง แต่ผู้ชายของผู้ชายนั้นห้อยไว้ข้างหน้า เดิมทีผู้ชายจะสวมผ้าโพกศีรษะทำด้วยผ้าไหมสี แดง ฟ้า เหลืองและดำ แต่ปัจจุบันใช้ผ้าขนหนูขาวสอดกระดาสี แข็งให้ตั้งขึ้นพันรอบศีรษะง่าย ๆ และห้อยตุ้มหูเงินข้างเดียวจากรูที่เจาะไว้ที่ตึงหูซ้าย สวมกำไลก้านเงินเรียบ ๆ ที่ข้อมือข้างละวง

(๑.๒) การแต่งกายของผู้หญิงลิสู ทุกวัยแต่งกายด้วยผ้าสีสดใส สวมใส่เป็นเสื้อตัวหลวม แขนกระบอก ส่วนหน้าของเสื้อยาวถึงเข่า นิยมสีนํ้าเงิน เขียว ฟ้าและม่วง คอเป็นผ้าสีดำ ตกแต่งลวดลายสวยงาม โดยนำผ้าแถบผ้าสีต่าง ๆ เช่น ม่วง ฟ้า ชมพู เขียว ดำ ขาว ส้ม แดง มาเย็บต่อกันเป็นริ้ว สวมเสื้อกั๊กที่ตกแต่งด้วยกระดุมเงิน สวมกางเกงหลวม ๆ สีดำ ในตัวเสื้อ ใช้ผ้าสีดำพันรอบเอว คล้ายเข็มขัด สวมปลอกขาเพื่อป้องกันแมลง กิ่งไม้ หรือก้นห่าน ผู้หญิงสูงวัยโพกหัวด้วยผ้าสีดำยาวพันหัวหลาย ๆ รอบแล้วเก็บชาย หญิงสาวจะสวมหมวกโดยประดับด้วยลูกปัดหลากสี ต้นแขนของเสื้อซึ่งใช้แถบผ้าเล็ก ๆ ซ้อนทับสลับสีไล่กันไปรอบ ๆ คอและใส่ไก่อปลายเป็นปุย ที่ห้อยสยายลงมาจากปลายผ้ารัดทางด้านหลัง ทั้งเครื่องประดับเงินและมีแต่งทับสลับซ้อนเป็นแผงเต็มอก การแต่งกายของผู้หญิงลิสูเปลี่ยนแปลงไปจากดั้งเดิมมาก ซึ่งจะได้เห็นได้ชัดในบริเวณช่วงไหล่ เนื่องจากสมัยก่อนใช้การเย็บด้วยมือ การเย็บจะประณีตกว่า สวยกว่า แต่เล็กกว่าแบบดั้งเดิม เดิมทีลิสูทำเสื้อผ้าฝ้าย ไยก็ยู่ซา แต่ทุกวันนี้ผู้หญิงลิสูจะใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าใยสังเคราะห์ ซึ่งมีขายทั่วไปในท้องตลาด ตัวเสื้อทรงตรงหลวมยาวผ่าข้างทั้งสองข้างขึ้นมาถึงเอว ด้านหน้าคลุมเข่า ด้านหลังห้อยลงไปคลุมน่อง คอกลมติดสาบเฉียงแบบจีนจากกลางคอลงไปถึงแขนขวา ผ้าขึ้นอกของเสื้อมักต่างกันส่วนอื่น ๆ ตัวเสื้อมักเป็นสีฟ้าอมเขียว หรือสีอื่น ๆ

(๑.๓) ย่ามใช้งานของลิสูทอด้วยด้ายขาวหรือด้ายดิบ โดยใช้ที่ผูกข้อมือเป็นผ้าพันขวดยกลายทางสีแดงหรือสีอื่น ๆ นอกจากสะพายบาเหมือนกลุ่มอื่น ยังมีการติดสายหวายถัก ซึ่งใช้คาดให้ตัวยาม ย่ามไปงานทอด้วยเส้นด้าย มีการทักครุยรายด้านข้าง แล้วยังมีหู คือ ชิ้นผ้าสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ที่มุมทั้งสองของย่าม ลายปักงดงามแปลกตาที่หู ไม่มีซ้ำกัน บางคนก็จะติดกระดุมเงินเม็ดน้อยไว้ที่มุมหู ปากย่ามกินและปะแต่งด้วยแถบผ้าหลากสี และยังทิ้งแถบผ้าสีแดง และสีฟ้าเข็มห้อยจากหูลงไปด้วย ย่ามที่งดงามที่สุดไม่ว่าจะเป็นของลิสูคือ ย่ามเกี่ยวสาวของหนุ่ม ๆ ทำเหมือนย่ามที่กล่าวมา แต่แผ่นหน้าปักลูกปัดเป็นเม็ดเล็ก ๆ หลายสีไว้เต็ม เป็นลายละเอียดแถบผ้าที่ห้อยจากหูนั้นยาวร่วม ๒๐ ซม. ปักประดับด้วยด้ายสีสดหลายสี ย่ามห้อยครุยไหมพรมหลากสียาวเทาแถบผ้าจากหูและปากย่ามติดกระดุมตุ้มระย้าเงินตลอดแนว

ภาพที่ ๓ (ซ้าย) เสื้อผู้ชาย (กลาง) เสื้อผู้หญิง (ขวา) ย่าม
ที่มา: <https://mychiangmaitour.com/lisu/>

(๒) อาหารและยารักษาโรค

(๒.๑) อาหารลิซูที่ได้รับความนิยม คือ น้ำพริกมะเขือเทศ หรือ “จ๊ะสู” ในภาษาลิซู ส่วนผสมของน้ำพริกจะเน้นมะเขือเทศ กระเทียม ผักชี เกลือ ผงชูรสและพริกป่นเป็นหลัก การรับประทานอาจราดบนจานข้าวหรือจิ้มกับผักสดเหมือนน้ำพริกทั่วไป อาหารประเภทนี้สามารถทานได้ทุกมื้อ แต่เมื่อที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ มื้อกลางวัน ส่วนมื้ออื่น ๆ มักเน้นการต้มผักกาดโดยใช้เนื้อหมูหรือไก่เพียงน้อยชิ้น นอกจากน้ำพริกดังกล่าวแล้ว อาหารลิซูยังมีต้มหน่อ ลาบหมู ผักกาดดองและหมูทอด ซึ่งเป็นเมนูอาหารที่ได้รับความนิยมในช่วงเทศกาล เช่น เทศกาลปีใหม่ งานแต่งงานและงานเลี้ยงทั่วไป เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอาหารลิซูจะมีวิธีการปรุงอาหารและวัตถุดิบที่เน้นความเรียบง่ายหาได้ตามพื้นที่หมู่บ้าน แต่ยังมีอาหารประเภทหนึ่งที่ชาวลิซูให้ความเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่ง คือ อาหารสำหรับผู้หญิงที่ให้กำเนิดบุตร โดยอาหารประเภทนี้จะเน้นอาหารที่สดและสุกใหม่ ไม่นิยมรับประทานอาหารที่เหลือจากมื้ออื่น ๆ จำเป็นต้องทานเนื้อไก่กระดูกดำเพราะเชื่อว่ามีสรรพคุณในการบำรุงกำลัง ไข่ไก่ และยังต้องนำเครื่องเทศมาปรุงกับอาหารประเภทนี้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับแม่และเด็ก

(๒.๒) ยารักษาโรค ชาวลิซูยังใช้ถ้วยหรือเหรียญเงินหรือถ้วยเพื่อทำการรักษาไข้เบื้องต้น รวมถึงการนำเอาสมุนไพรชนิดหนึ่งมาประกอบบริเวณฝ่าเท้า ทั้งนี้หากประกอบสมุนไพรฝ่าเท้าด้านซ้าย จะต้องประกอบฝ่ามือขวา และหากประกอบสมุนไพรฝ่าเท้าขวา จะต้องประกอบสมุนไพรฝ่ามือซ้าย ในภาษาลิซูเรียกสมุนไพรชนิดนี้ว่า “ดีเผียะ” การรักษาดังกล่าวเรียกว่า “ดีเปาะ” การรักษาด้วยวิธีการนี้ทำได้เมื่อรู้สึกเวียนหัวหรืออยากอาเจียน สมุนไพรนี้เป็นสมุนไพรที่ได้รับความนิยมและบางครั้งเรือยังปลูกไว้ในบริเวณบ้านอีกด้วย

๘.๒.๗ ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ชาวลิซูในประเทศไทยนับถือศาสนาผีหรือการเคารพวิญญาณบรรพบุรุษควบคู่กับการนับถือศาสนาพุทธ ทั้งนี้มีชาวลิซูบางส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปนับถือศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามด้วยในภายหลัง

ระบบความเชื่อทางจิตวิญญาณและพิธีกรรมแบบดั้งเดิมของลิซู พอล ลูอิส (Lewis, ๑๙๘๔) อธิบายว่า โลกทัศน์ของลิซูเต็มไปด้วยภูติผี วิญญาณบรรพบุรุษ และวิญญาณธรรมชาติ ซึ่งต้องได้รับการบวงสรวงอย่างสม่ำเสมอ เทศกาลปีใหม่เป็นพิธีสำคัญที่สุด มีทั้งการเลี้ยงฉลอง การเดินรำ และการเซ่นไหว้วิญญาณ หมอผีและช่างทรงมีบทบาทเป็นสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ แม้ในปัจจุบัน พิธีกรรมเหล่านี้ยังคงมีบทบาทสำคัญ แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมสมัยใหม่มากขึ้น (Michaud, ๒๐๑๒)

ระบบความเชื่อของลี้ซุมีรากฐานจากการนับถือผี (animism) และบรรพบุรุษ (ancestor spirits) โดยมีพิธีกรรมสำคัญประจำปี เช่น งานปีใหม่ลี้ซุ ซึ่งจัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์เพื่อสักการะผีบรรพบุรุษ และเฉลิมฉลองผลผลิตทางการเกษตร ผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำประกอบพิธีบวงสรวงผีประจำบ้านและผีหมู่บ้าน เพื่อขอพรให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์และสงบสุข (Geddes, ๑๙๗๖; McKinnon & Vienne, ๑๙๘๙)

ปัจจุบัน ความเชื่อแบบดั้งเดิมยังคงปรากฏอยู่ควบคู่ไปกับการรับเอาพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาเข้ามาผสมผสาน โดยเฉพาะในหมู่เยาวชนที่เริ่มห่างเหินจากพิธีกรรมดั้งเดิมแต่หันมาใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเหล่านี้ในรูปแบบที่ทันสมัยขึ้น

ปัจจุบันชุมชนยังมีกิจกรรมวัฒนธรรมและพิธีกรรมตามความเชื่อแบบดั้งเดิมปฏิบัติกันอยู่ เช่น เทศกาลปีใหม่ งานบูรณะอาปาโหมฮี หลีฮีฉั่ว (บูรณะหลุมฝังศพ) และพิธีทำบุญเรียกขวัญ เป็นต้น นอกจากตัวอย่างพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับพืชผักต่าง ๆ เช่นกัน การทำมาหากิน และวิถีการผลิตพื้นบ้านอาชีพอาชีพที่สำคัญของชาวลี้ซุคือการทำไร่ข้าว ซึ่งในไร่ข้าวจะมีพริก ทานตะวัน ถั่ว แตง บวบและผักต่าง ๆ

๘.๒.๘ ระบบการดำรงวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของลี้ซุขึ้นอยู่กับดำรงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดและพืชผัก เสริมด้วยการล่าสัตว์และเก็บหาของป่า (Lewis, ๑๙๘๔) การปลูกผืนเคยเป็นหัวใจทางเศรษฐกิจและสังคม จนกระทั่งนโยบายปราบปรามของรัฐไทยบีบให้ต้องเลิกและหันไปสู่พืชเศรษฐกิจทางเลือก แรงงานรับจ้างและการท่องเที่ยว (McCaskill & Kampe, ๑๙๙๗; Forsyth & Walker, ๒๐๐๘) เศรษฐกิจของพวกเขาเชื่อมโยงกับพิธีกรรม เช่น การเก็บเกี่ยวและการบวงสรวงผีบ้านที่สะท้อนความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์

ระบบการดำรงชีพของชาวลี้ซุในภาพรวมแบ่งออกเป็น ๒ ยุค ได้แก่ ยุคเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ และยุคระบบเศรษฐกิจเพื่อการตลาด

(๑) ยุคเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๒๑) กลุ่มชาติพันธุ์ลี้ซุมีอาชีพทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และผืน โดยผืนถือเป็นพืชเศรษฐกิจหลักสำหรับขายเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินสด เพื่อใช้ซื้อสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ผืนยังถูกใช้เพื่อเป็นยารักษาโรค ในอดีตไร่ผืน เป็นพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักเพื่อเป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เนื่องจากก่อนการปลูกผืน จะมีการปลูกข้าวโพดที่ปลูกเริ่มต้นก่อนในพื้นที่เดียวกัน (Geddes, ๑๙๗๖: ๑๓๑ อ้างใน Durrenberger, ๑๙๘๓: ๙๔) นอกจากอาชีพทำไร่หมุนเวียนและปลูกผืนแล้ว ลี้ซุยังมีการปลูกผัก พืชพันธุ์ต่าง ๆ ไว้สำหรับบริโภค เช่น ข้าวฟ่าง ชিং มันฝรั่ง พริกถั่ว พักทอง และแตง รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด แพะ วัว และควาย ในช่วงนี้เป็นการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในชุมชนต่อมาได้มีการเลี้ยงเพื่อการค้ามากขึ้น โดยเฉพาะหลังจากที่รัฐบาลไทยกับหน่วยงานต่างชาติได้เพิ่มระดับความเข้มข้นของการปราบปรามยาเสพติด (Rashid, ๑๙๗๕: ๑๖๒)

ผืนเป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับการยังชีพ เพราะเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่ทำให้ได้มาซึ่งข้าว โดยเฉพาะจากหมู่บ้านที่ติดผืนและมีพื้นที่อยู่ระดับต่ำกว่าที่มีอากาศร้อนกว่า ซึ่งทำการเพาะปลูกข้าว แต่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกผืนได้ภรรยาหรือผู้ที่ติดผืนจะเดินทางมายังชุมชนลี้ซุเพื่อขอซื้อผืน และการแลกเปลี่ยนสินค้าก็เกิดขึ้น เช่น การขอซื้อผืนแลกด้วยแรงงาน หรือการขอซื้อผืนแลกด้วยผลไม้หรือไก่ เป็นต้น (Hutheasing ๑๙๙๐: ๑๖๔)

ข้อสังเกตข้างต้นที่มีการกล่าวถึงอาชีพหลักของชาวลี้ซุในช่วงนี้ว่าเป็นอาชีพไร่หมุนเวียนโดยปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ นั้น อาจไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกชุมชนของลี้ซุเสมอไปเนื่องจากแต่ละชุมชนที่ลี้ซุอาศัยอยู่นั้น มี

ความแตกต่างกันทางภูมิศาสตร์มาก โดยเฉพาะลิซุที่อยู่ทางตอนเหนือของยูนนาน ประเทศจีนและพม่า ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ ที่มีอากาศเย็นจัด อาจทำให้ปลูกข้าวไร่ไม่ได้ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการเพาะปลูกเป็นข้าวนาหรือนาขั้นบันไดแทน ที่มากกว่านั้น ข้าวไม่ได้ถือว่าเป็นอาหารหลักของชาวลีซุแต่อย่างใด ยังมีลิซุที่บริโภคข้าวสาลี ข้าวฟ่าง ข้าวเดือย และธัญพืชต่าง ๆ เป็นอาหารหลักด้วย (Gilligly ๒๐๐๖: ๖๓) การปรับตัวหรือความแตกต่างในระบบการผลิตจึงขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของแต่ละชุมชนที่ลิซุอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่

(๒) ระบบเศรษฐกิจเพื่อการตลาดระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๑ – ปัจจุบัน พบว่าในช่วงปี ๒๕๒๑ - ๒๕๓๐ วิถีชีวิตและอาชีพของชาวลีซุในประเทศไทยถูกเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพเป็น ทั้งนี้ แม้รัฐบาลจะประกาศให้เลิกเสฟผืนและคำผิ่นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาการปลูกฝิ่นของเกษตรกรบนพื้นที่สูง จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๒ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ริเริ่มโครงการหลวงขึ้น หน่วยงานอื่น ๆ ของภาครัฐและองค์กรระหว่างประเทศจึงดำเนินโครงการส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่น การประกาศยกเลิกการปลูกฝิ่น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชาวลีซุและกลุ่มอื่น ๆ อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงและเคยปลูกฝิ่น ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการดำรงชีพ เช่น มั่ง เมียน ลาหู่และอาข่า ช่วงเวลานั้นกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงต้องประสบกับปัญหาการถูกมองด้วยอคติจากคนภายนอกหลายประการเนื่องจากสังคมยังไม่มีข้อมูลและความรู้ค่อนข้างจำกัดเกี่ยวกับกลุ่มคนที่หน่วยงานจัดให้อยู่กลุ่ม “ชาวเขา” ทั้งการจัดการระบบนิเวศของชาวเขา เมื่อแผนการปลูกพืชทดแทนฝิ่นเกิดขึ้นในพื้นที่จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดิน (Renard ๒๐๐๕: ๑๑) เพื่อใช้ทำการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์หรือพืชที่เสี่ยงต่อความไม่มั่นคงในรายได้มากขึ้น เช่น มะเขือเทศ และกะหล่ำปลี เป็นต้น

Hutheesing (๑๙๙๐) นักมานุษยวิทยา ระบุว่า หลังจากทีระบบเศรษฐกิจได้ปรับเปลี่ยนไปหมู่บ้านชาวลีซุในจังหวัดเชียงรายก็พบกับปัญหาด้านแหล่งรายได้ ชาวบ้านได้พยายามปลูกพืชเชิงพาณิชย์ทั้งสองชนิด แต่ประสบปัญหากับราคาที่ตกต่ำหรือรายได้ไม่คุ้มกับการลงทุน เนื่องจากตลาดมีความผันผวนอยู่ตลอดเวลา พืชผลเหล่านี้จึงไร้ประโยชน์ ชาวบ้านจึงได้นำไปเททิ้งตามข้างถนน ปรากฏการณ์ของการที่ไม่มียาได้ที่ไม่มั่นคง ได้ส่งผลต่อการทำพิธีกรรมที่สำคัญของชาติพันธุ์ลีซุอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีปัญหาการเสื่อมโทรมของที่ดิน เนื่องจากที่ดินถูกใช้เป็นประจำ ทั้งยังต้องใช้สารเคมีในเกษตรกรรมมากเพิ่มมากขึ้น

การก้าวเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการตลาดของชุมชนลีซุ จึงเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข ๒ ประการ ประการแรกการท่องเที่ยว ประการที่สอง การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ลีซุที่อาศัยอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภาครัฐและเอกชนในหลาย ๆ ด้าน ชาวลีซุบางหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนเรื่องการท่องเที่ยว เช่น บ้านศรีดงเย็น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ หรือหมู่บ้านน้ำฮูลี อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในขณะที่ชุมชนลีซุ ชุมชนลีซุที่เชียงราย ตาก หรือบางหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนไม่สามารถเข้าถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตหลังนโยบายการพัฒนาที่เข้ามาในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนในการส่งเสริมการเกษตรเชิงพาณิชย์ มีการปลูกพืชเชิงเดียวกันมากขึ้น วิถีชีวิตของชาวลีซุกลุ่มนี้จึงเป็นวิถีชีวิตที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจมากกว่าการเปิดรับนักท่องเที่ยว

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทั้งสองประเภนี้ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ในการหาโอกาสช่องทางตลาดระหว่างชาติพันธุ์ลีซุแต่ละหมู่บ้าน โดยหมู่บ้านลีซุที่อยู่ในบริบทของการท่องเที่ยว และมีภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรม ได้มีการสร้างผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างลูกค้าประจำในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชน หรือการที่ชุมชนเป็นเส้นทางผ่านของแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ช่องทางและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ขึ้นอยู่กับทางท่องเที่ยวจึงเป็นผลพลอยได้ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ทักษะการเย็บ การออกแบบ และทักษะในการ

จัดการบริหารกับธุรกิจค้าขายหัตถกรรม ในขณะที่ชาวอีสานที่อาศัยอยู่ตามชายแดนและอยู่ห่างจากบริบทการท่องเที่ยวนั้นหรือเส้นทางการท่องเที่ยว มุ่งเน้นทรัพยากรทั้งเงินและเวลากับการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ระบบตลาดแบบใหม่จึงทำให้เกิดการจัดการบริหารงานภายในครอบครัวซับซ้อนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจที่ซับซ้อนมากขึ้น ชาวอีสานหลายกลุ่มตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตใหม่ด้วยการอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อการค้าขาย เป็นปรากฏการณ์ที่เริ่มขึ้นประมาณพ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงข้างต้นเกิดขึ้นจากนโยบายการศึกษาและการจำกัดที่ดินทำกินเป็นนโยบายสำคัญที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความคิดรสนิยม ค่านิยมของคนรุ่นหลัง เช่น การทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีจำนวนลดลง เนื่องจากชาวอีสานบางส่วนที่ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและได้รับผลอิทธิพลจากความเป็นเมือง ทำให้มีความภูมิใจในคุณค่าของวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยการทำงานรับจ้างมากกว่าการทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงปากท้อง ประกอบกับข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกินและการประกาศขยายเขตป่าอนุรักษ์เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ รวมทั้งการถูกข่มขู่ในการโยกย้ายหมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดการอพยพโยกย้ายเข้าสู่เมืองและกลายเป็นแรงงานรับจ้างหรือก่อตั้งธุรกิจและประกอบสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ (ประสิทธิ์ ลิขิตชา และคณะ, ๒๕๕๒)

อย่างไรก็ดีพบว่า วิถีวัฒนธรรมอีสานมีการเปลี่ยนแปลงในบริบทสมัยใหม่ ที่ต้องเผชิญแรงกดดันจากนโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้และกฎหมายห้ามเผาป่า รวมถึงแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ จากการที่รัฐไทยเข้ามาพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจในภูเขา ชาวอีสานจำนวนมากเริ่มหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการทำไร่หมุนเวียน ส่งผลให้วิถีไร่หมุนเวียนของอีสานลดบทบาทลงในหลายหมู่บ้าน เช่น กาแฟ สตรอว์เบอร์รี ชาและผักผลไม้เมืองหนาวเพื่อตอบสนองตลาดเชิงพาณิชย์ (Cohen & Pearson, ๒๐๐๑)

อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ เช่น อำเภอแม่แตง เชียงใหม่และอำเภอแม่จัน เชียงราย อีสานบางครอบครัวยังคงรักษารูปแบบไร่หมุนเวียน เพราะเห็นว่าช่วยรักษาความมั่นคงทางอาหาร รักษาธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป วิถีไร่หมุนเวียนของอีสานไม่เพียงแต่เป็นวิธีการผลิตอาหาร แต่ยังเป็นรากฐานของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ระบบเครือญาติและจิตวิญญาณของชุมชน แม้จะถูกท้าทายด้วยนโยบายรัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ยังคงหลงเหลือและปรับตัวให้เข้ากับสถานะสังคมที่เปลี่ยนแปลง

๘.๒.๙ การศึกษาโครงสร้างสังคม ผ่านระบบครอบครัวและระบบเครือญาติพบว่าชาวอีสานให้ความสำคัญกับตระกูลของฝ่ายชาย ชาวอีสานหลายครอบครัวจึงต้องการลูกชายไว้สืบสกุล เดิมในวิถีอีสานระบบแซ่ตระกูลมีบทบาทอย่างยิ่งในการนับญาติและความเหมาะสมสำหรับการเลือกคู่ครอง เช่น ลูกชายหรือลูกสาวของน้องชายของแม่ (น้าชาย) สามารถแต่งงานกับลูกสาวหรือลูกชายของพี่สาวได้ แต่ในกรณีที่ลูกชายหรือลูกสาวของพี่สาวของแม่ (ป้า) จะไม่สามารถแต่งงานกับลูกสาวหรือลูกชายของน้องสาวได้ ประการสำคัญเรื่องแซ่ตระกูล คือ การไม่เกี่ยวพาราสี ไม่กระทำการผิดกรรมเชิงชู้สาวหรือแต่งงานกับคนที่มีตระกูลเดียวกัน

อีสานในประเทศไทยแบ่งออกเป็นหลายตระกูล แต่ละตระกูลมีความแตกต่างเฉพาะด้าน อาทิ

- ด้านพิธีกรรม บางตระกูลจะไม่นิยมกระทำบางพิธีเพราะมีความเชื่อว่าเป็นอีสานแท้ เช่น ตระกูลแม่วา จะใช้เทียนจุดทำพิธีต่าง ๆ แทนธูป เป็นต้นระบบการนับญาติด้วยระบบตระกูลสำหรับชาวอีสานเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและหากไม่ได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันอาจจะหลงลืมได้ จึงส่งผลให้ปัจจุบันไม่ได้รับความนิยมและถูกแทนที่ด้วยหลักคิดแบบสังคมไทย

- การตั้งหิ้งบรรพบุรุษไว้ในบ้าน เฉพาะตระกูลและครอบครัวที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม โดยแต่ละตระกูลจะมีจำนวนหิ้งและเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ ที่จัดวางอยู่บนหิ้งแต่ละหิ้งแตกต่างกัน หรือแม้แต่ตระกูลเดียวกัน จำนวนเครื่องเซ่นไหว้ที่จัดวางอยู่บนหิ้งก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน เนื่องจากแต่ละครอบครัวมีจำนวน

บรรพบุรุษที่ต้องทำการเช่นไฉนไม่เท่ากัน เมื่อจำนวนบรรพบุรุษที่ต้องการเช่นไฉนมีจำนวนเพิ่มขึ้น ความคับแคบของพื้นที่บนหิ้งจะเริ่มขึ้น ดังนั้น แต่ละครอบครัวจะต้องทำการขอให้บรรพบุรุษที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งได้รับการสักการะมาเป็นเวลานาน ออกจากการสถิตอยู่บนหิ้ง นอกจากนี้วิญญาณบรรพบุรุษไม่จำเป็นต้องสถิตอยู่บนหิ้งและมาจากฝ่ายชายอย่างเดียว อาจมีการขอให้วิญญาณบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง เช่น คุณแม่ของฝ่ายหญิง เข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านและสามารถทำพิธีให้กับวิญญาณบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงในบางพิธีกรรมได้เช่นกัน วิญญาณบรรพบุรุษประเภทนี้ ส่วนใหญ่จะไม่ทำพิธีกรรมบนหิ้ง แต่อาจเป็นมูมโดมูมหนึ่งภายในบริเวณบ้าน ซึ่งไม่ไกลจากหิ้งบรรพบุรุษ

ระบบสังคมของลิสู่เป็นการสืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย ส่วนการสืบมรดกนั้นขึ้นอยู่กับกรณี เช่น กรณีที่ลูกชายคนเล็กทำหน้าที่เลี้ยงดูดูแลพ่อแม่เมื่อแก่เฒ่าและเสียชีวิต มรดกของครอบครัวจะเป็นของลูกชายคนเล็กเท่านั้น

ถึงกระนั้นก็ตามพบว่าปัจจุบันลิสู่มีลักษณะความเสมอภาคและยืดหยุ่นมากขึ้น ไม่มีลำดับชั้นที่เข้มงวด ผู้นำหมู่บ้านมักเป็นผู้เฒ่าที่ได้รับความเคารพและเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง มากกว่าจะเป็นหัวหน้าที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการ สายสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นแกนหลักของความสัมพันธ์ทางสังคม การแต่งงานส่วนใหญ่เป็นแบบคู่สมรสเดียวและที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานมักยืดหยุ่น (Lewis, ๑๙๘๔)

สังคมลิสู่ในสมัยใหม่เริ่มปรากฏโครงสร้างแบบเครือญาติแนวข้าง (bilateral kinship system) หมายถึง ระบบที่นับญาติและสืบสายสัมพันธ์ทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดาอย่างเท่าเทียมกัน พบว่าในสังคมลิสู่ทั้งพ่อและแม่มีบทบาทสำคัญต่อการถ่ายทอดทรัพย์สิน ความรู้และสิทธิในการเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ สมาชิกในครอบครัวขยายจะถือว่าญาติทั้งสองฝ่ายเป็นเครือข่ายสนับสนุนในชีวิตประจำวัน เช่น ช่วยแรงงานในไร่ การจัดพิธีทางศาสนาและการเลี้ยงดูเด็ก ลักษณะสำคัญของโครงสร้างแบบเครือญาติแนวข้างในลิสู่ได้แก่การนับญาติทั้งสองฝ่าย การสืบมรดก/ทรัพย์สิน การแต่งงานและพิธีกรรม และเครือข่ายสนับสนุนทางสังคม ระบบนี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมเรื่องความสมดุลและความเท่าเทียมในสังคมลิสู่ ทั้งยังเหมาะสมกับสังคมที่ต้องพึ่งพากันในสภาพแวดล้อมภูเขาที่ทรัพยากรมีจำกัด

แมคคินนอน และ เวียนเน (McKinnon, J., & Vienne, B., ๑๙๘๙) อธิบายว่าโครงสร้างเครือญาติแนวข้างของลิสู่มีความยืดหยุ่นสูง ช่วยให้พวกเขาปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่ได้ง่าย เนื่องจากไม่มีข้อผูกมัดแบบเข้มงวดกับเครือญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งครอบครัวขยายยังมีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์และการดูแลซึ่งกันและกัน ผู้อาวุโสในชุมชนทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องสำคัญและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม บทบาททางเพศแบ่งค่อนข้างชัดเจน ชายรับผิดชอบด้านพิธีกรรมและงานภายนอก ส่วนหญิงดูแลบ้านและงานหัตถกรรม

ประเด็นที่ต้องระวังคือ ในสังคมสมัยใหม่บทบาททางครอบครัวเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเมื่อเยาวชนออกไปเรียนหรือทำงานในเมือง ทำให้เกิดครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น รวมถึงบทบาทของผู้อาวุโสในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมลดลง

๘.๓ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า

ประวัติและความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า อาข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีถิ่นกำเนิดเดิมอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน อาข่าไม่มีภาษาเขียนแต่มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ซึ่งนักภาษาศาสตร์จัดอาข่าอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family)

๘.๓.๑ การอพยพและตั้งถิ่นฐาน เชื่อกันว่าชาวอาข่าเดิมนั้นมีการกล่าวว่าสืบเชื้อสายมาจากชาวหยี (Yi) ซึ่งแยกตัวออกจากชาวโลโลที่มีอาณาจักรโลโลเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยเมื่อพันกว่าปีที่ผ่านมา ชาวอาข่าเชื่อว่าพวกตนมี อาณาจักรเป็นอิสระของตนเองอยู่บริเวณต้นน้ำให้ฮั่วสย ในแคว้นทิเบต ชาวอาข่าที่ชาวฮั่นเรียกว่าพวกหยีหรือโลโล รวมทั้งโลโลหรือหยีที่ถูกจีนเรียกว่าฮาหนี (Hani) และพวกที่เรียกตนเองว่าอาข่า (Akha) ได้พากันอพยพโยกย้ายลงมาทางตอนใต้ เนื่องจากถูกรุกรานจากชนกลุ่มอื่น จึงพากันอพยพเข้าสู่มณฑลยูนนาน กวางเจาและแคว้นสิบสองปันนา

การบันทึกประวัติศาสตร์อาข่าปรากฏขึ้นในช่วงศตวรรษที่ ๑๒ หลังจากที่อยู่พหุมาอยู่ในมณฑลยูนนานแล้ว เป็นช่วงที่อาข่ามีความเจริญรุ่งเรือง ต่อมาถูกกองทัพมองโกลรุกราน และถูกกองทัพชนเผ่าไตลื้อยกทัพมาแย่งชิงที่ดินทำกินในพื้นที่ราบที่หนา ทำให้อาข่าพากันหลบหนีไปอยู่ในพื้นที่สูงและเมื่อมีการปฏิวัติพรรคคอมมิวนิสต์เข้าปกครองประเทศจีน อาข่ารวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้อพยพลงใต้เข้าสู่ประเทศพม่าทางตะวันออกเฉียงเหนือทางเมืองเชียงตุง และบริเวณแขวงหัวของ แขวงพงสาตีของลาว ปัจจุบันอาข่ากระจัดกระจายตัวอยู่ตามแนวชายแดนระหว่างแม่น้ำดำในเวียดนามมาจนถึงแม่น้ำสาละวินในพม่า แหล่งที่มีการกระจุกตัวมากที่สุดคือแคว้นสิบสองปันนาในมณฑลยูนนาน บางส่วนของลาวและเชียงตุงในพม่า

อาข่าในประเทศไทยพบว่าการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ประเทศไทยของอาข่า นั้นสันนิษฐานว่าประมาณต้นศตวรรษที่ ๒๐ ที่อาข่าตั้งถิ่นฐานครั้งแรกทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในทศวรรษ พ.ศ.๒๔๙๐ ที่ อาข่ามีการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของอาข่าว่าได้มีการอพยพมาอยู่ครั้งแรกที่ดอยตุง นำโดยผู้นำชื่อแสนอุ่นเรือนและน้องชื่อแสนพรม ไปตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านผาหมี่ อำเภอมะสา และหลานชื่อแสนใจไปตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านแสนใจ อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย อาข่าส่วนใหญ่ที่อยู่พหุมาตั้งถิ่นฐานในประเทศนั้นมาจากเชียงตุง ประเทศพม่า เข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณดอยตุง จังหวัดเชียงราย และมีการอพยพตามอีกหลายระลอกจากสิบสองปันนามาอยู่บริเวณอำเภอมะสา จากนั้นได้กระจายตัวกันออกไปตามภูเขาดังในภาคเหนือ อาข่าจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีการเคลื่อนย้ายตามเครือญาติ

การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อแสวงหาความสงบและระบบนิเวศพื้นที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนการแสวงหาความเป็นธรรมทางการเมืองในการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ที่ไม่ต้องอยู่ใต้การบังคับของชนชาติที่มีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งจากการสำรวจของสถาบันวิจัยชาวเขาพบว่าอาข่ามีการกระจายการตั้งชุมชนอยู่ในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ตาก เพชรบูรณ์ ลำปาง แพร่และพะเยา มีจำนวน ๒๕๖ หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ ๔๙,๙๐๓ คน

กลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในประเทศไทยมีความแตกต่างกัน ตามที่สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย (๒๕๔๓) ได้จำแนกอาข่าในประเทศไทยโดยใช้หลักเกณฑ์คือการจำแนกความแตกต่างทางการแต่งกาย ตามชื่อบรรพบุรุษหรือ “จี” ตามภูมิประเทศที่อยู่อาศัยและตามภาษาและสำเนียงพูดออกได้เป็น ๘ กลุ่ม ดังนี้

(๑) กลุ่มอุโล้อาข่า (Uqlor aqkaq) หรืออาข่าไทย เป็นกลุ่มที่เข้ามาในประเทศไทยเป็นกลุ่มแรก โดยเข้ามาทางภาคเหนือและอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ดอยตุง อำเภอมะสาหลวง ในปัจจุบันเป็นกลุ่มที่มีมากที่สุดในจังหวัดเชียงรายกระจายอยู่ในพื้นที่ อำเภอด่าง ๆ เช่น แม่จัน เมือง แม่สรวยและเชียงแสน ต่อมาจึงกระจายตัวไปสู่จังหวัดอื่น เช่น เชียงใหม่ เป็นต้น การเรียกชื่อกลุ่มว่า “อุโล้อาข่า” เรียกตามชื่อหมวกที่คำว่า “อุโล้” หมายถึง หมวกหัวแหลม โดย “อุ” ย่อมาจากคำว่า “อุคู” หมายถึงหัวหรือศีรษะ ส่วน “โล้” หมายถึงแหลมสูง ชาวอุโล้อาข่าเป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุดในประเทศไทย คาดการณ์ว่ามีประมาณ ๓๒,๕๐๐ คน กระจายอยู่ในพื้นที่ ๕ จังหวัดในภาคเหนือ กล่าวคือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่และตาก

(๒) กลุ่มลอมีอาซ่า (Lawmir aqkaq) หรืออาซ่าพม่า เป็นกลุ่มที่มีประชากรรองลงมาจากกลุ่มอุโล้อาซ่า อพยพมาจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่เป็นส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มที่อพยพตามหลังมาจากกลุ่มอุโล้อาซ่ามีประชากรประมาณ ๑๙,๐๐๐ คน มีมากที่สุด ในอำเภอแม่ฟ้าหลวงและอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย การเรียกชื่อกลุ่มเรียกถิ่นที่อยู่อาศัยโดยคำว่า “ลอมี” หมายถึงดอยหมี่ และอาซ่าออกสำเนียงพูดเป็นลอมี

(๓) กลุ่มผาหมี่อาซ่า (Paqmir aqkaq) หรืออาซ่าจิ้น เป็นกลุ่มที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นกลุ่มพ่อค้าเนื่องจากเคยอาศัยอยู่กับคนจิ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตจากคนจิ้นในพื้นที่มณฑลยูนนานสิบสองปันนา ผาหมี่อาซ่าเป็นการเรียกตามชื่อหมู่บ้าน บริเวณดอยผาหมี่ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย อาซ่ากลุ่มนี้อาศัยอยู่มากในประเทศจีนและมีน้อยในประเทศไทย กระจายตัวอยู่ในเขตอำเภอแม่สาย แม่สรวยและแม่จัน จังหวัดเชียงราย และมีบางส่วนอาศัยอยู่ในพื้นที่ จังหวัดตาก อาซ่ากลุ่มนี้ยังมีชื่อเรียกว่า “หละบืออาซ่า” (Laqbee aqkaq) หมายถึง อาซ่าจิ้นหรืออุบยาอาซ่า (Uqbyaq aqkaq) อาซ่ากลุ่มนี้มีประชากรเป็นอันดับ ๓ ประมาณ ๕,๒๐๐ คน นิยมแต่งกายด้วยเครื่องประดับเงินวาระยิบระยับ

(๔) กลุ่มเปี้ยะอาซ่า (Pyavq aqkaq) เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากพม่า เข้ามาทางอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย โดยเรียกชื่อว่า “เปี้ยะ” ตามชื่อตำแหน่งผู้นำหรือชื่อผู้ปกครองในประเทศพม่าที่ชื่อว่า “อาบ้อเปี้ยะ” (Aqbawr pyavq) มีประชากรประมาณ ๔,๕๐๐ คน กระจายตัวอยู่ในจังหวัดเชียงราย ลำปาง อาซ่ากลุ่มนี้มีการแต่งกายที่เน้นเครื่องประดับด้วยโทนผ้าสีแดงทั้งชายและหญิง

(๕) กลุ่มหนาค้าหรือหนะคะอาซ่า (Naqkar aqkaq) เป็นกลุ่มที่ถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณระหว่างประเทศจีนกับพม่า เมื่อถูกโจรคุกคามจึงพากันอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย การเรียกชื่อกลุ่ม “หนะคะอาซ่า” เรียกชื่อตามถิ่นฐานที่อยู่เดิมเมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจึงเรียกชื่อเดิมตามอาซ่ากลุ่มนี้จะมีลักษณะเด่นที่การแต่งกายจากหมวกผู้หญิงที่รูปทรงคล้ายหมวกทหารและเย็บด้วยผ้าที่ประดับด้วยเม็ดเงิน เป็นกลุ่มมีอยู่ในพื้นที่เดียวคืออำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มีประชากรน้อยประมาณ ๑,๙๐๐ คน

(๖) กลุ่มอาเค้ออาซ่า (Arker aqkaq) เป็นกลุ่มที่เดิมอาศัยอยู่ในจีนใกล้พรมแดนทิเบต ต่อมาได้อพยพมาอยู่ทางตอนเหนือของพม่า จากการปฏิบัติการปกครองในประเทศจีนและได้อพยพมาอาศัยอยู่ทางภาคเหนือของไทย กลุ่มนี้ถูกชาวอาซ่ากลุ่มอื่นเรียกว่า “อาเค้อ” (Arker) เนื่องจากมีการแต่งกายและภาษาพูดที่แตกต่างออกไป ขณะที่กลุ่มนี้เรียกตนเองว่า “กอคือ” กลุ่มนี้มีประชากรประมาณ ๖๕๐ คน อาศัยอยู่แห่งเดียวในประเทศไทยคือบริเวณหมู่บ้านอาเค้อ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และปัจจุบันมี ๑๐ ครัวเรือนที่ย้ายจากบ้านอาเค้อมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านยาแดง ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

(๗) กลุ่มอุพิ้อาซ่า (Uqpi aqkaq) เป็นกลุ่มที่มีถิ่นเดิมอยู่ในพม่าและมีมากในเขตเมืองเชียงตุง อพยพเข้ามาในประเทศไทยจากความไม่สงบในประเทศพม่า มาอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย การเรียกชื่อกลุ่มนั้นเรียกตามคำว่า “อุคู้” หมายถึงหัวหรือศีรษะ และคำว่า “พิ” หมายถึง การแบกรับหรือหาม จากการสวมใส่หมวกที่มีลักษณะรูปทรงแบกรับมีห่วงเป็นวงกลมห้อยหลัง จึงตั้งชื่อกลุ่มตามหมวกที่สวมใส่ เป็นกลุ่มที่มีประชากรน้อยที่สุดในประเทศไทยโดยมีจำนวนประมาณ ๖๕๐ คน

และ (๘) กลุ่มอ้าจ้ออาซ่า (Arjawr aqkaq) เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากประเทศพม่า เข้ามาสู่ประเทศไทยในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ การแต่งกายจะมีหมวกเป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะแหลมสูง การเรียกชื่อกลุ่มนั้นเรียกตามการเปลี่ยนแปลงโดยคำว่า “อ้า” หมายถึงอาซ่า “จ้อ” หมายถึงหักเหเปลี่ยนแปลง เป็นกลุ่มที่มีประชากรน้อยมากประมาณ ๖๕๐ คน (นิเวศสื่อพื้นบ้านสู่นวัตกรรมสื่อดิจิทัลออนไลน์, ๒๕๕๓)

ตารางที่ ๒ แสดงความแตกต่างของกลุ่มอาข่าในประเทศไทย

ลำดับ	ชื่อกลุ่ม (ชื่ออาข่า)	ที่มา /ถิ่นฐานเดิม	จำนวน โดยประมาณ (คน)	ลักษณะเด่น /การแต่งกาย	พื้นที่ตั้งหลัก
๑	อุโล้อาข่า (Uqlor aqkaq)	เข้าทางเหนือ อยู่ ดอยตุง	~๓๒,๕๐๐	หมวกหัวแหลม ("อุโล้")	เชียงราย, เชียงใหม่, ลำปาง, แพร่, ตาก
๒	ลอมืออาข่า (Lawmir aqkaq)	อพยพจากพม่า	~๑๙,๐๐๐	อยู่ดอยหมี สำเนียง ลอมือ	เชียงราย, เชียงใหม่
๓	ผาหมีอาข่า (Paqmir aqkaq)	อยู่กับคนจีนยูนนาน	~๕,๒๐๐	เครื่องประดับเงิน	เชียงราย (แม่สาย), ตาก
๔	เปี้ยะอาข่า (Pyavq aqkaq)	จากพม่า	~๔,๕๐๐	เครื่องประดับโทน แดง	เชียงราย, ลำปาง
๕	หน้าคำหรือหนะ คะอาข่า (Naqkar aqkaq)	ระหว่างจีน-พม่า	~๑,๙๐๐	หมวกคล้ายหมวก ทหารประดับเงิน	เชียงราย (แม่สรวย)
๖	อาเค้ออาข่า (Arker aqkaq)	จีนใกล้ทิเบต > พม่า	~๖๕๐	การแต่งกาย-ภาษา ต่าง เรียกตนเอง "กอคือ"	เชียงราย (แม่สรวย)
๗	อุพิ้อาข่า (Uqpi aqkaq)	เมืองเชียงตุง พม่า	~๖๕๐	หมวกทรงแบกรับ ห้วงวงกลม	เชียงราย (แม่ฟ้าหลวง)
๘	อ้าจ้ออาข่า (Arjawr aqkaq)	พม่า	~๖๕๐	หมวกแหลมสูง "อ้าจ้อ"	เชียงใหม่ (แม่เอย)

ที่มา: สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย. (๒๕๔๓). *นิเวศสื่อพื้นบ้านสู่วัฒนธรรมสื่อดิจิทัลออนไลน์*.

๘.๓.๒ การดำรงชีพของชาวอาข่า ประกอบด้วย

(๑) การละเล่นของชาวอาข่า แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

(๑.๑) การละเล่นในพิธีกรรม ประกอบด้วย ลูกข่าง (ฉ่อง) โล้ชิงช้า (หล่าเผ่อบือเออ) การเต้นรำ (บ่อฉ่องตูเออ) มี ๒ แบบ คือ การเต้นเป็นวงกลมและเต้นแบบลาวกระพุ่มไม้และสะบ้า (ฮะเบอฉ่องเออ)

และ (๑.๒) การละเล่นทั่วไป ประกอบด้วย สามล้อ (ลาหล่อ) ลานวัฒนธรรม (แดฮ่อง) การแข่งขันสับยา (ห่อฉื่อห่อถ่าเออ) และปั่นถั่ว (อู่หม่าแตเออ)^๑

^๑ การละเล่น "ปั่นถั่ว" (อู่หม่าแตเออ) ของเด็กอาข่าในภาคเหนือของประเทศไทย หนึ่งในกิจกรรมสำคัญของเด็ก ๆ ซึ่งไม่เพียงเป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนาน แต่ยังแฝงด้วยความหมายเชิงพิธีกรรม กล่าวคือการปั่นถั่ว ในภาษาอาข่าเรียกว่า "อู่หม่าแตเออ" การละเล่นนี้เป็นทั้งกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมและเป็นการเตรียมตัวเข้าสู่บทบาทในพิธีกรรมของชุมชน เด็กอาข่าจะเริ่มโดยไปขุดดินเหนียวจากลำธารหรือริมไร่นาที่มีดินชั้น ๆ แล้วปั้นเป็นก้อนใหญ่ จากนั้นพวกเขาจะใช้ศอกกดลงตรงกลางของก้อนดินเหนียวนั้นให้เป็นร่องหรือรูขนาดพอดี เมื่อจัดรูปทรงเรียบร้อยแล้ว จะได้ลักษณะที่คล้ายกับถั่วหรือขามเล็ก ๆ เด็ก ๆ จะเติมน้ำลงไปตรงกลางนั้นเพื่อเลียนแบบถั่วที่จริง ๆ

สิ่งที่ทำให้การละเล่นนี้แตกต่างจากการเล่นธรรมดา คือ ความเชื่อและความสัมพันธ์กับพิธีกรรมของผู้ใหญ่ในชุมชน การปั่นถั่วแบบนี้มีความสำคัญในพิธีกรรมสวดคาถาเมื่อมีผู้สูงอายุในหมู่บ้านเสียชีวิต ซึ่งถือเป็นบทบาทของเด็กในการช่วยเตรียมเครื่องประกอบพิธี ในบางพื้นที่ยังถือว่าเป็นการฝึกให้เด็กคุ้นเคยกับการปั้นภาชนะที่ใช้ในพิธี เพื่อถ่ายทอดความรู้และฝึกฝนทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมต่อไป

ในมุมมองเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การละเล่นนี้จึงเป็นมากกว่าการสร้าง的快乐เพลิดเพลิน เพราะเด็กเรียนรู้ถึงบทบาทของตนเองในระบบสังคม เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต-ความตาย-ชุมชน และเริ่มซึมซับค่านิยมของการเคารพผู้ล่วงลับและการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมประจำเครือญาติ (สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย, ๒๕๔๓; Lewis, P., ๑๙๘๔)

(๒) การประกอบอาชีพ พบว่าอาชามักทำอาชีพทางกสิกรรมเพื่อยังชีพ เช่น การปลูกพืชไร่ เน้นการผลิตเพื่อบริโภค เมื่อเหลือจึงนำไปแบ่งขาย นอกจากนี้ในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านจะมีการปลูกพืชนา ๑ ชนิด เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วต่าง ๆ และพืชผักเพื่อการบริโภค เป็นต้น เทคนิคในการปลูก คือ จะผสมเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ คลุกเคล้าและปลูกพร้อมข้าวในไร่ของตนผืนเดียว ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ชนเผ่าอาชายังนิยมเลี้ยงสัตว์จำพวก หมู เป็ด ไก่และสุนัข

(๓) อาหารกลุ่มชาติพันธุ์อาช่าที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของอาหารชาติพันธุ์อาช่าประกอบด้วย

(๓.๑) ลาบาอาช่า มี ๓ แบบ คือ ลาบาดิบ แอ็บลาบและลาบคั่ว

(๓.๒) น้ำพริกอาช่า มีหลายเมนู อาทิ น้ำพริกมะเขือเทศ น้ำพริกหอมขู น้ำพริกถั่วเน่า น้ำพริกถั่วลิสง น้ำพริกนกและน้ำพริกจกจั่น

(๓.๓) ผักกาดดองอาช่า

(๓.๔) ข้าวต้มไก่แบบอาช่า

และ (๓.๕) แกงผักกาดอาช่า

๘.๓.๓ การจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างครอบครัวของชนเผ่าอาช่า มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว เพราะเป็นผู้สืบสายวงศ์ตระกูล มีการนับลำดับชื่อบรรพบุรุษ เรียกว่า “จี” ทำให้การขยายครอบครัวของอาช่าเป็นการขยายออกทางบิดา ฉะนั้นผู้ชายในครอบครัวอาช่า จึงมีความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ลำดับชื่อของบรรพบุรุษ ตลอดจนพิธีกรรมประเพณีของครอบครัว เพื่อจะได้สืบสานและถ่ายทอดให้กับน้องหรือลูกหลานต่อไป ความสำคัญในการถือสายโลหิตของชนเผ่าอาช่านั้น เมื่อตายแล้วทุกคนต้องไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งถือเป็นข้อกำหนด ห้ามแต่งงานในตระกูลที่เหมือนกัน (สายโลหิตที่ใกล้กัน) กล่าวคือสายโลหิตต้องห่างกัน ๗ ชั่วโคตร ถึงจะแต่งงานกันได้ แต่ในกรณีที่มีภรรยาแต่งงานแล้ว ไม่มีบุตรชายในการสืบสายตระกูล ก็มีความจำเป็นที่ต้องแต่งงานใหม่ เพื่อให้กำเนิดบุตรชายในการสืบสายตระกูลต่อไป

นอกจากนี้ชาวอาช่ายังให้เกียรติผู้อาวุโส เพราะถือว่ามีความรู้ในการตัดสินใจ การเข้าสังคมต่าง ๆ จะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะคอยเป็นผู้ช่วยเหลือ สนับสนุนและเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ เรียกได้ว่า “สังคมชายเป็นใหญ่”

“เจ่วมา” เป็นผู้นำศาสนาแบบดั้งเดิมของชุมชน มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างชุมชน จึงเป็นผู้นำหลักในการบริหาร (ตามโครงสร้างชุมชนอาช่าแบบดั้งเดิม) ตำแหน่งเจ่วมาได้มาจากการเลือกตั้งหรือการสืบสายโลหิตก็ได้ นอกจากนี้ยังมีตำแหน่ง “เจ่วหย่า” ที่เป็นตำแหน่งที่รองลงมาจาก “เจ่วมา” คนที่จะดำรงตำแหน่งเจ่วหย่า ในอดีตจะต้องเคยดำรงตำแหน่งเป็น “เจ่วมา” มาก่อน

๘.๓.๔ ระบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่อยู่อาศัยและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง พบว่าชาวอาช่า เป็นชนเผ่าที่นิยมอาศัยอยู่บนที่สูง การตั้งชุมชนของอาช่าจะมีการเลือกทำเลด้วยการเสี่ยงทายด้วยไข่ไก่ เรียกว่า “จ้ออูแจเออ” ซึ่งการเสี่ยงทายนี้จะทำโดยการโยนไข่ หากไข่แตก จะไม่สามารถตั้งชุมชนในบริเวณนั้นได้ เนื่องจากอาช่ามีความเชื่อว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต นอกจากนี้ชนเผ่าอาช่า ยังมีการนำหลักความเชื่อตามธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง สถานที่ในการตั้งชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำหรือหนองน้ำหรือพื้นที่ราบ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตการแพร่ระบาดของโรคมาลาเรียจึงเป็นเหตุสำคัญที่ชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำ และอีกประการหนึ่งชาวอาช่ากลัวว่าเมื่อฝนตกลงมาอาจทำให้บ้านเรือนถูกน้ำท่วม และทำให้เกิดความเสียหาย

ด้วยเหตุนี้การตั้งชุมชนของอาช่ามักนิยมตั้งในพื้นที่ลาดเทหรือตามสันเขา ปากทางเข้าหมู่บ้านจะมีการสร้างประตูหมู่บ้านไว้ เรียกว่า “ล้อช่อง” เพื่อไว้ป้องกันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามาในชุมชน

นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานที่สำคัญ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ศาลพระภูมิชุมชน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ลานวัฒนธรรม เป็นต้น

ลักษณะบ้านของชนเผ่าอาข่า จะยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร มีบันได ๓ – ๕ ชั้น บ้านสร้างด้วยไม้ไผ่มีเสาเป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาที่คลุมยาวลงมาจนเกือบถึงพื้นดิน ไม่มีหน้าต่าง มีเตาไฟ ๒ เตา สำหรับปรุงอาหารและสำหรับต้มน้ำชาไว้เลี้ยงแขก

๘.๓.๕ ระบบความเชื่อ ศาสนาและประเพณีสำคัญในรอบปี ชนเผ่าอาข่าไม่มีคำว่า “ศาสนา” แต่มีคำว่า “บัญญัติอาข่า” ซึ่งครอบคลุมไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีการทุกอย่างในการดำเนินชีวิต มีความเชื่อในเรื่องผี โชคลาง และการเสี่ยงทายเป็นที่สุด ผีหรือ “แหนะ” ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวอาข่า ชนเผ่าอาข่ามีความเชื่อถือผี และสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ จึงต้องคอยระมัดระวังไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อสิ่งดังกล่าว ดังนั้นก่อนทำสิ่งใดก็มักจะตรวจดูโชคลางเสี่ยงก่อน บางทีก็มีการเสี่ยงทาย บางทีก็ถือเอาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติว่าเป็นการบอกกลางดีลางร้าย นอกจากนี้ยังพบว่าชนเผ่าอาข่านับถือผีบรรพบุรุษ โดยทุกครัวเรือนจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษไว้เช่นไหว้ปีละ ๙ ครั้ง รองลงมาได้แก่ผีใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าผีทั้งปวง และเป็นตนเดียวที่อยู่บนสวรรค์มีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุข ผีตามความเชื่อของอาข่า มีดังนี้

(๑) ความเชื่อเกี่ยวกับผี ผีของชาวอาข่าประกอบไปด้วย

(๑.๑) ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ชาวอาข่าถือว่าเป็นผีที่ดีที่สุด เพราะเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองดูแลครอบครัวมาโดยตลอดหลายชั่วอายุคน

(๑.๒) ผีหมู่บ้าน คือ ผีที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านคอยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข จะสถิตอยู่ที่ศาลผีประจำหมู่บ้าน บริเวณทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งศาลนี้จะต้องสร้างก่อนที่จะตั้งหมู่บ้าน

(๑.๓) ผีทั่วไป เป็นผีที่สิงอยู่ประจำที่ต่าง ๆ ทั่วไปนอกจากผีที่บอกมาในเบื้องต้นแล้วยังมี ผีไฟ ผีดิน ผีน้ำ ผีตอย ผีฟ้าผ่า ผีจอมปลวก เป็นต้น

และ (๑.๔) ผีเร่ร่อน คือ ผีตายทั้งกลมกับผีตายโหง ตามความเชื่อของอาข่าถือว่าทั้งสองประเภทนี้เป็นผีที่ไม่ดี เป็นผีที่ไม่มีที่อยู่ ร่อนเร่ไปทั่ว บางครั้งคอยหลอกหลอนคนที่จิตใจไม่เข้มแข็ง

(๒) ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่บนโลก ชนเผ่าอาข่ามีตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่บนโลก ซึ่งสามารถแบ่งแยก ออกเป็นตอนใหญ่ ๆ ได้ ๓ ช่วง ดังนี้

(๒.๑) การเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เรียกว่า “ปรีมกา” หมายถึงขั้นตอนของการเกิดสิ่งต่าง ๆ อาทิ ดิน น้ำ อากาศ มนุษย์ ฯลฯ และสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่บนปฐพี ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

(๒.๒) การเกิดกฎระเบียบ พิธีกรรม ประเพณี เรียกว่า “ย่องกา” เป็นขั้นตอนของการเกิดของสัตว์ที่อาข่าเชื่อว่ามีดี และไม่นำมาเลี้ยงเด็ดขาด หรือถ้ามีก็ต้องนำมาฆ่ากิน และเช่นไหว้ผีเสีย หมูที่เกิดลูกน้อยกว่า ๓ ตัว อาข่าเชื่อว่าธรรมชาติของหมูต้องเกิดลูกมากกว่า

และ (๒.๓) ขั้นตอนการเกิดดินแดนที่อยู่อาศัย เรียกว่า “จ้อกา”

ปัจจุบันอาข่าที่นับถือดั้งเดิม ยังมีการใช้หลักความเชื่อในการดำรงชีวิตอยู่ แต่ชนเผ่าอาข่าบางส่วนก็หันไปนับถือศาสนาคริสต์และอิสลาม เนื่องจากความซับซ้อนและความหลากหลายของพิธีกรรม บวกกับสภาพเศรษฐกิจของปัจจุบันที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิต เพราะการนับถือดั้งเดิมจะต้องเคร่ง ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะขาดหรือผิดพลาดไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันต้องใช้สัตว์ต่าง ๆ ในการทำพิธีเช่นไหว้เป็นจำนวนมาก เป็นเหตุทำให้หลาย หมู่บ้านต้องทิ้งความเป็นดั้งเดิม แล้วหันไปนับถือศาสนาอื่น

(๓) พิธีถวายทานให้ผีเปรต คนเผ่าอาข่าเป็นชนเผ่าที่มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ ภูตผี ปีศาจ ไสยศาสตร์สิ่งเร้นลับ พิธีกรรม และคำสอนที่ได้รับการปลูกฝังมาจาก บรรพบุรุษที่สืบทอดปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด การประกอบพิธีกรรมนี้ทำเพื่อเชื่อเชิญวิญญาณเจ้าเมือง ทาส ผีเปรต ของเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนออกจากชุมชนไป รวมทั้งสิ่งเลวร้ายหรือโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสัตว์ ไม่ให้มารังควานในชุมชนอีกต่อไป พิธีกรรมนี้จะทำก็ต่อเมื่อมีโรคระบาดในชุมชน ไม่ว่าโรคที่เกิดขึ้นกับมนุษย์หรือสัตว์เลี้ยง ซึ่งถ้าหากมีโรคระบาดในชุมชน ชุมชนนั้นๆ ก็จะประกอบพิธีถวายทานให้ผีเปรต โดยใช้เวลาในการประกอบพิธีเพียง ๑ วัน ดังนั้นเมื่อถึงวันกำหนดจะประกอบพิธีถวายทานให้ผีเปรต “คำด่าฉีเออ” ชุมชนจะเลือกวันฤกษ์ดีขึ้นมา จากนั้นก็จะทำการประกอบพิธี ซึ่งในการประกอบพิธีจะแบ่งได้ ๓ รอบดังนี้ คือ รอบแรก “ถ้ำข้า” จะเริ่มประกอบพิธีหลังจากปลูกสร้างประตูหมู่บ้านแล้ว ช่วงประมาณเดือนเมษายนถึงตุลาคม รอบที่ ๒ “หยี่ข้า” ประกอบพิธีหลังจากประเพณีไล่ผี “ค้องแยะแยะเออ” หรือออกพรรษาอาข่า ช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม รอบที่ ๓ “ซั่มข้า” ประกอบพิธีหลังประเพณีปีใหม่มูลูกช้าง “คำท้องฟ้าเออ” ช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม

(๔) พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลพระภูมิเจ้าที่เป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนอาข่า เป็นที่กราบไหว้บูชาของชุมชนอาข่า ศาลพระภูมิเจ้าที่จะมีการสร้างประมาณเดือนเมษายนของทุกปี หลังจากปลูกสร้างประตูหมู่บ้านแล้ว และจะมีการบูชาทุกปี ปีละครั้ง หรือถ้าปีไหนมีโรคระบาดเยอะ หรือมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันมาเยือนชุมชนบ่อย ๆ ก็อาจประกอบพิธี ๒ ครั้งใน ๑ ปี สร้างไว้ทางทิศเหนือของชุมชน ห่างจากชุมชนประมาณ ๕๐๐ เมตร ทำเลในการจะสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่จะต้องอยู่สูงกว่าระดับ การตั้งของชุมชน สามารถมองเห็นชุมชนได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้ตามความเชื่อของอาข่า เพื่อให้เจ้าที่สามารถดูแลและปกป้องรักษาคนในชุมชนได้อย่างทั่วถึง ในการประกอบพิธีกรรมที่ศาลพระภูมิเจ้าที่จะใช้เวลาเพียง ๑ วัน โดยก่อนที่จะมีการทำพิธี หัวหน้าครัวเรือนทุกครัวเรือนจะต้องไปรวมตัวกันที่บ้านของผู้นำศาสนา มีการเตรียมเครื่องหรืออุปกรณ์ในการเซ่นไหว้ต่างๆ ให้พร้อม จากนั้นก็จะเดินทางไปบริเวณที่ก่อตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ ผู้หญิงหรือแม่บ้านจะไม่เข้าร่วม เพราะว่าตามประเพณีของอาข่า นอกจากผู้หญิงที่ได้ผ่านการยกตำแหน่งเทียบเท่าผู้ชายแล้วเท่านั้น จึงสามารถที่จะประกอบพิธีได้ แต่เด็กตัวเล็ก ๆ สามารถไปร่วมรับประทานอาหารได้ เมื่อไปถึงบริเวณศาลทุกคนก็จะช่วยกัน ทำความสะอาดบริเวณศาล แล้วเลือกต้นไม้ต้นหนึ่งที่ไมโต หรือไม่เล็กเกินไป เพื่อจะมาเป็นที่บูชา เมื่อเลือกต้นไม้ได้แล้วก็จะมีการแบ่งงานกัน มีกลุ่มที่ต้องไปตัดไม้ไฟ เพื่อจะนำมาตบแต่งบริเวณศาล โดยทำเป็นเครื่องประดับ อาข่าเรียกว่า “หน่าซิหน่าจะ” และมี ตาแหลว “ด้าแล้” ทุกคนก็จะช่วยกันสร้างศาลขึ้นมา เมื่อสร้างศาลเสร็จ ก็จะมีการบูชาเซ่นไหว้ ขอพรเจ้าที่เจ้าป่า ให้ดูแลพื้นที่ทำกิน ให้ได้ผลผลิตที่อุดมงาม ปลอดภัย แผลงต่างๆ ที่จะมารบกวนในพื้นที่ทำกิน หลังจากทำพิธีและขอพรเสร็จ ทุกคนก็จะร่วมรับประทานอาหารในบริเวณศาล หลังจากรับประทานอาหารแล้วก็จะช่วยกันทำความสะอาด แล้วทุกคนก็แยกย้ายกันกลับบ้าน ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม

(๕) พิธีปลูกข้าวเริ่มแรก (แซ่คาอ่าเผ่ว) เป็นพิธีกรรมที่ประกอบมารั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พิธีนี้จะทำประมาณเดือนพฤษภาคม ก่อนปลูกข้าวไร่ของทุกปี

(๖) พิธีทำบุญในไร่ข้าว (อึมผีลือเออ) พิธีนี้จะทำหลังจากทำพิธีปลูกข้าวเริ่มแรกประมาณ ๑ เดือน หรือ ประมาณ ๓ อาทิตย์ของอาข่า (สุม่นองจ้อง) ทำเพื่อให้ผลผลิตในไร่ข้าวเจริญงอกงาม ปราศจากสิ่งรบกวน เช่น ตั๊กแตน ปลวก ฯลฯ ในการทำพิธีนี้ต้องนับวันฤกษ์วันดีของครอบครัว (เป็นวันเกิดของคนในครอบครัว แต่ไม่ตรงกับวันตายโหงของคนในครอบครัว) การประกอบพิธี แบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ คือ การประกอบพิธีแบบธรรมดาโดยใช้ไก่ และการประกอบพิธีขนาดใหญ่โดยใช้หมู

(๗) พิธีถอนขนไก่ (ยาจีจ้อเผ่ว) เป็นพิธีที่สำคัญของอาข่า โดยใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมเพียง ๑ วัน เริ่มพิธีเมื่อถึงวันแคะ “ย้อ” ตามการนับวันรอบสัปดาห์ของอาข่า เนื่องจากวันแคะหรือวันย้อ ถือเป็นวันเกิดของเทพเจ้า “อาเผ่วหมี่แอ้” ผู้ให้กำเนิดชีวิตมนุษย์ ดังนั้นเทพเจ้าของอาข่าจึงได้บัญชาให้เหล่าบรรดาปู่ย่าตายายของตระกูลต่าง ๆ ที่ล่วงลับไปแล้วและอาศัยอยู่กับเทพเจ้าเป็นจำนวน ๗ ชั่วโมง อาข่าเรียกว่า “สิจ้อเผ่ว” ให้ลงมาจากสวรรค์เพื่อมาสำรวจสมาชิกในโลกมนุษย์ของแต่ละตระกูลว่า เกิด แก่ เจ็บตาย เท้าใด ในวันนี้อาข่าจึงมีการประกอบพิธีถอนขนไก่ ฉะนั้นสมาชิกครอบครัวจะต้องกลับมาที่บ้านเพื่อมาร่วมพิธีกรรมนี้

และ (๘) พิธีเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเรียกขวัญ เมื่อประชาชนอาข่าไปในป่าหรือสถานที่ที่ใดที่หนึ่ง แล้วไปสะดุ้งกลัวและเกิดความไม่สบายขึ้นมา เช่น ตัวร้อน ปวดหัว ฯลฯ เมื่อผู้ประสบเหตุกลับมาถึงบ้านก็บอกสมาชิกในครอบครัวให้ประกอบพิธีกรรมนี้ การคัดเลือกฤกษ์ยามในการทำพิธี ต้องไม่ตรงกับวันเกิดและวันตายของสมาชิกในครอบครัว จึงนับว่าเป็นวันดี แต่ถ้าเป็นวันเกิดของผู้ที่ประสบเหตุสะดุ้งนั้นได้ และถือว่าเป็นฤกษ์ยามที่ดีมาก สามารถทำได้ ๓ รูปแบบ ดังนี้ การเรียกขวัญโดยใช้ไข่ “ลา คู คู – เออ ลา แอ้ มา เต้า”, การเรียกขวัญโดยใช้ไก่ “ยา จี ลา คู คู – เออ”, และการเรียกขวัญโดยใช้หมู “อาหยะ ลา คู คู – เออ”

นอกจากนี้ในรอบปี ชาวอาข่ายังประกอบพิธีกรรมที่ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญของระบบความเชื่อ ในวัฒนธรรมอาข่าเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งมนการดำรงวิถีวัฒนธรรมอาข่า ที่จำเป็นต้องมีการสืบทอด ด้วยเหตุนี้ในสังคมจึงกำหนดหน้าที่ให้แก่ “เง้วมา” ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมระดับชุมชน เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในการประกอบพิธีกรรม การสืบทอดผู้ประกอบพิธีกรรมสามารถทำได้ ๒ วิธี ได้แก่การสืบทอดทางสายเลือดหรือตระกูลเดียวกันและการสืบทอดจากการเรียนรู้

ประเพณีพิธีกรรมที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ในกลุ่มชาวอาข่าเห็นว่าเป็นหน้าที่ของพ่อที่ต้องสอนลูกให้จดจำบรรพบุรุษต้นตระกูลที่สืบต่อกันมา รวมถึงสมาชิกในครอบครัวต้องมีส่วนร่วมในประเพณีพิธีกรรมในระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยมีความเชื่อว่าหากประกอบประเพณีพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดและถูกต้องชีวิตก็จะมีแต่สิ่งที่ดี ทำมาหากินได้สะดวกและมีความสุข ประเพณีของชาวอาข่าที่จะกล่าวถึงนี้เป็น การให้ข้อมูลที่ครอบคลุมไปถึงประเพณีในอดีตที่ปัจจุบันอาจมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างแล้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ช้อเผ่ว) เนื่องจากครอบครัวอาข่าเป็นแบบครอบครัวขยาย อยู่รวมกันหลายครอบครัว หนุ่มสาวอาข่ามีอิสระในการเกี่ยวพาราสีและการเลือกคู่ครอง หากแต่งงานแล้ว ผู้หญิงจะเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวของผู้ชาย และมานับถือผีฝ่ายสามี ทุกหมู่บ้านจะมีลานโล่งกลางหมู่บ้านเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นลานดินเรียกว่า “ลานสาวกอด” หรือ “แด่ห้อง” เป็นลานที่ดินที่หนุ่มสาวชาวอาข่ามาพลอดรักกัน และเด็กๆ มาร้องรำทำเพลงกัน

(๒) ประเพณีไข่แดง (ซิมสี่ ซิมมี้อเผ่ว) มีขึ้นภายหลังจากที่มีการอยู่กรรมจากการเผาไฟในไร่ ช่วงกลางเดือนเมษายน ตรงกับเดือนอาข่า “ซิมสี่ บาลา” อาข่าจะประกอบพิธี “ซิมสี่ ซิมมี้อเผ่ว” เป็นประเพณีการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ หรือเรียกอีกอย่างว่า ประเพณีปีใหม่ชนไข่ เนื่องจากประเพณีนี้มีการนำไข่มามาใช้ประกอบพิธี เด็ก ๆ จะมีการเล่นชนไข่ โดยการโย้มเปลือกไข่ให้เป็นสีแดง และใส่ตะกร้าห้อยไปมาเป็นประเพณีที่มีมาช้านาน

พิธีกรรมวันแรกจะเริ่มเมื่อเห็นข้างขึ้น ๑ ค่ำ ชนเผ่าอาข่าเรียกว่า “ลาเต๊ะ ถึหยะ” ก็จะมีการเริ่มประกอบพิธีใหม่ที่เรียกว่า “ซิมสี่ อาเผ่ว” หมายถึง พิธีต้อนรับปีใหม่ อาข่าให้ความหมายรวมถึง การต้อนรับสิ่งมีชีวิตที่เกิดใหม่ทุกชนิดบนโลกในของช่วงเดือนเมษายน เมื่อประกอบพิธีนี้เสร็จก็จะมีการทำพิธีต่อ

อีกที่เรียกว่า “ซิมมี อาเผ่ว” เป็นพิธีที่เกิดขึ้นเพื่อฉลองปีใหม่ และฉลองตำแหน่งผู้นำทางวัฒนธรรม และการปกครองชุมชน “โจ้วมา” โดยผู้นำมีการประกอบพิธีของตำแหน่งที่เรียกว่า “โจ้ว หละ หยะ เออ” เป็นการเสร็จสิ้นภารกิจของพิธีกรรม

(๓) ประเพณีโล้ชิงช้า (แย้ซู่อาเผ่ว) จะมีการจัดขึ้นทุก ๆ ปี ประมาณปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน ซึ่งจะตรงกับช่วงที่ผลผลิตกำลังออกมา และพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวในอีกไม่กี่วัน ในระหว่างนี้อาชาจะตายหญาในไร่ข้าวเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากตายหญาแล้วก็รอการเก็บเกี่ยว ตรงกับเดือนของอาชาคือ “ฉ้อลาบาลา” ชนเผ่าอาชาถือว่าประเพณีนี้เป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่ามากด้วยภูมิปัญญาที่ใช้ในการส่งเสริมความรู้แล้ว ยังเกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตประจำวันของชนเผ่าอาชามากมาย ทั้งยังเป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิง ผู้หญิงอาชาจะพร้อมใจกันแต่งกายด้วยเครื่องทรงต่างๆ อย่างสวยงามเป็นกรณีพิเศษในเทศกาลนี้ เพื่อยกระดับชั้นวัยสาวตามขั้นตอน แสดงให้คนในชุมชนได้เห็น พร้อมทั้งขึ้นโล้ชิงช้า และร้องเพลงทั้งลักษณะเดี่ยวและคู่ ในการจัดประเพณีโล้ชิงช้าแต่ละปีของอาชา จะต้องมีฝนตกลงมา ถ้าปีไหนเกิดฝนไม่ตก อาชาถือว่าไม่ดี ผลผลิตที่ออกมาจะไม่ออกมา มีระยะเวลาในการจัดรวม ๔ วันด้วยกัน ดังนี้

(๓.๑) วันที่ ๑ จำแบ: เป็นวันแรกของพิธีกรรม ผู้หญิงอาชาจะแต่งตัวด้วยชุดประจำเผ่าเต็มยศแล้วออกไปตักน้ำที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยน้ำที่ตักมาจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อาชาเรียกว่า “อื้ออื้อซ้อ” และในวันนี้ก็มีการตำข้าวปึก “ห่อถ่อง” ข้าวปึก หรือห่อถ่อง คือ ข้าวที่ได้จากการตำอย่างละเอียด โดยก่อนที่จะตำก็จะนำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) แช่วัประมาณ ๑ คืน พอรุ่งเช้าก็นำมานึ่ง หลังจากนึ่งเสร็จหรือได้ที่แล้ว ก็จะมีการโปรยด้วยน้ำอีกรอบหนึ่งแล้วก็นึ่งต่อ ระหว่างที่รอข้าวสุกจะมีการตำงาตำผสมเกลือไปด้วย เพื่อไม่ให้ข้าวเหนียวที่ตำติดมือเวลานำมาปั้นข้าวปึกซึ่งต้องใช้ในการทำพิธีเช่นกัน

(๓.๒) วันที่ ๒ วันสร้างชิงช้า: เป็นวันที่ทุกคนจะมารวมตัวกันที่บ้านของผู้นำศาสนา “โจ้วมา” เพื่อจะปรึกษาและแบ่งงานในการจะปลูกสร้างชิงช้าใหญ่ของชุมชน หรือเรียกว่า “หล่าเผ่อ” ในวันนี้จะไม่มีการทำพิธีใดๆ ทั้งสิ้น แม้กระทั่งสัตว์ก็จะไม่ฆ่า หลังจากการสร้างเสร็จจะมีพิธีเปิดโล้ชิงช้าโดย “โจ้วมา” จะเป็นผู้เปิดโล้ก่อน จากนั้นทุกคนก็สามารถโล้ได้ นอกจากนี้ทุกครัวเรือนจะต้องสร้างชิงช้าเล็กไว้ที่หน้าบ้านของตนเองอีกด้วย เพื่อให้ลูกหลานของตนเล่นด้วย เพราะถือว่าเป็นพิธี

(๓.๓) วันที่ ๓ วัน ล้อดา อาเผ่ว: ถือเป็นวันพิธีใหญ่ มีการเลี้ยงฉลองกันทุกครัวเรือน พร้อมทั้งมีการเชิญผู้อาวุโส หรือแขกต่างหมู่บ้านมาร่วมรับประทานอาหารในบ้านของตน

(๓.๔) วันที่ ๔ จำสา: เป็นวันสุดท้ายของพิธีกรรม สำหรับในวันนี้จะไม่มีการประกอบพิธีกรรมอะไรทั้งสิ้น นอกจากพากันมาโล้ชิงช้า เพราะเป็นวันสุดท้ายที่จะได้โล้ในปีนี้ แต่พอตะวันตกดิน หรือประมาณ ๑๘.๐๐ น. ผู้นำศาสนาก็จะทำการเก็บเชือกของชิงช้า โดยการมามัดติดกับเสาชิงช้า ถือว่าบรรยากาศในการโล้ชิงช้าก็จะได้จบลงเพียงเท่านี้ และหลังอาหารค่ำก็จะทำการเก็บเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เข้าไว้ที่เดิม ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม

(๔) ประเพณีเซ็ดซุตำแหน่งรองผู้นำศาสนา (ยอลาอาเผ่ว) หลังจากเทศกาลโล้ชิงช้าผ่านไป ๑๓ วัน หรือ ๑ รอบสัปดาห์ จะมีประเพณียอลาอาเผ่ว จัดขึ้นประมาณเดือน กันยายนของทุกปี ตรงกับเดือนอาชา คือ “ยอลาบาลา” โดยจะประกอบพิธีกรรมเป็นระยะเวลา ๒ วัน ประเพณีนี้เกิดขึ้นเนื่องจากในชุมชนอาชานอกจากจะมีผู้นำศาสนาแล้ว ในชุมชนอาชาก็ยังมีรองผู้นำศาสนา เป็นบุคคลที่เคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำศาสนาในอดีต ดังนั้นประเพณีนี้จึงจัดขึ้นมาเพื่อเซ็ดซุอดีตผู้นำศาสนา ฉะนั้นประเพณีนี้ถือเป็นประเพณีของอดีต ผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้นำศาสนามาก่อนก็ได้ ดังนั้นบรรดาผู้เป็นรองผู้นำศาสนาก็จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อไหว้ครูและมีการเลี้ยงอาหาร เรียกว่า “โจ้วยงล้อเออ”

(๕) เทศกาลค้องแย้อเผ่ว เป็นเทศกาลที่จัดขึ้นประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ซึ่งจะตรงกับช่วงที่พืชพันธุ์ที่ปลูกลงไปไม่มีผลผลิต และเริ่มที่จะเก็บเกี่ยวได้แล้ว อาทิเช่น แตงโม แตงกวา พืชผักต่าง ๆ เป็นต้น เทศกาลนี้จัดขึ้นมาเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากชุมชน เช่น ภูตผีปีศาจที่มาอาศัยอยู่ในชุมชน อาช่าเรียกว่า “แหนะ” รวมไปถึงโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ โดยมีการแกะสลักไม้เนื้ออ่อนเป็นดาบ หอก ปืน อาช่าเรียกอุปกรณ์เหล่านี้ว่า “เตะมา” เป็นเครื่องหมายที่ใช้ในการขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากชุมชน มีการตะโกนร้องดัง ๆ โดยเด็ก ๆ ในหมู่บ้านจะมีการแต่งหน้าโดยใช้สีให้ดูน่ากลัวที่สุด ส่วนในมือนั้นถือดาบ หรือหอกที่ทำจากไม้ที่มีลวดลายการตกแต่งอย่างละเอียด เด็ก ๆ ก็จะรวมกันเป็นกลุ่มหลายๆ คน เดินเข้าไปในแต่ละบ้าน โดยจะเข้าทางประตูหน้าและตะโกนร้องเสียงดังว่า “โซ้ โซ้โล่ ๆ” เพื่อให้สิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่อยู่ในบ้านหวาดกลัวและออกไปจากบ้าน ขณะที่เด็กเข้าไปในบ้าน เด็กสามารถที่จะค้นหาผลไม้ต่าง ๆ มารับประทานได้ บางครอบครัวก็จะนำแตงกวามาวางไว้ให้เด็กได้ลิ้มลอง จากนั้นเด็กก็จะเดินออกทางหลังบ้าน ระหว่างที่ออกไปก็จะมีการจุดปะทัดและยิงปืน เทศกาลนี้อาจถือเป็นเทศกาลที่นำไปสู่ฤดูกาลใหม่อีกฤดูกาลหนึ่ง คือจะเริ่มเข้าหน้าหนาวและหลังจากเทศกาลนี้เสร็จก็ยังสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้หลากหลาย ได้แก่ การแต่งงาน การละเล่นเป่าแคน การออกไปล่าสัตว์ เหมือนการออกพรรษาของไทย

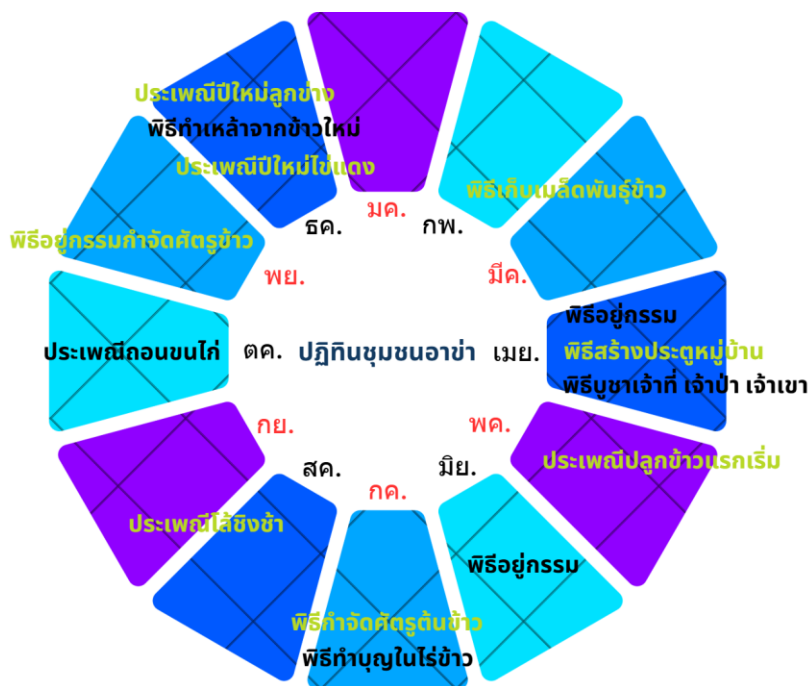
(๖) ประเพณีกินข้าวใหม่ (ยอพูนงหมือเซ้อ) พิธีเลือกฤกษ์วันดีและกินข้าวใหม่ของอาช่า ถือเป็นพิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งที่ชนเผ่าอาช่าที่สืบทอดและปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พิธียอพูนงหมือเซ้อนี้หมายถึง การกำหนดฤกษ์วันดีของชุมชนเพื่อจะให้สมาชิกในชุมชน สามารถที่จะประกอบพิธีกรรมกินข้าวใหม่ หรือเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว ชนเผ่าอาช่า เรียกว่า “แซ่หมือจือเออ” พิธีนี้จะมีส่วนสำคัญของกิจกรรมอยู่ ๒ รูปแบบคือ การเก็บเชื้อข้าวพันธุ์ใหม่ “แซ่หมือยู่เออ” และการกินข้าวใหม่ “แซ่หมือจือเออ” อนึ่งประเพณีนี้จะใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีเพียง ๑ วัน ซึ่งการเลือกฤกษ์วันดีของชุมชนนั้น จะให้ผู้นำศาสนาหรืออาช่า เรียกว่า “เจ้วมา” ดูตบหมูกเกี่ยวกับผลผลิตของชุมชน อาช่าเรียกการดูตบนี้ว่า “หยะผี่ทอ้งเออ” เมื่อทราบว่าเป็นวันรุ่งขึ้น จะมีการอยู่กรรมเพื่อถือเป็นวันฤกษ์ดีของชุมชนแล้ว ในตอนกลางคืนก็จะมีการประกาศที่เรียกว่า “ลองกู่เออ” ซึ่งจะประกาศให้คนในชุมชนหยุดการทำงาน อย่าเก็บของป่า อย่ายุ่งเรื่องเพศ และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นคนในชุมชนก็จะอยู่บ้าน ไม่ออกไปทำงาน แต่บรรดาสตรีก็อาจมีการเย็บผ้า ปักผ้าบ้าง ตอนเย็นก็จะมีการละเล่นสะบ้าได้

และ (๗) ปีใหม่ลูกช่าง (ค้ำทอ้งอ่าเผ่ว) เป็นประเพณีเปลี่ยนฤดูกาลทำมาเลี้ยงชีพ จัดขึ้นประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี ตรงกับเดือนอาช่า คือ “ทอ้งลาบาลา” คนทั่วไปนิยมเรียกประเพณีนี้ว่า ปีใหม่ลูกช่าง ประเพณีนี้มีประวัติเล่ากันว่า เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงฤดูกาลทำมาหากิน ซึ่งภายหลังจากที่มีการเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์จากท้องไร่ นา เสร็จแล้วก็จะเข้าสู่ฤดูแห่งการพักผ่อน ถือเป็นประเพณีของผู้ชาย โดยผู้ชายทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ จะมีการทำ ลูกช่าง “ฉ่อง” แล้วมีการละเล่นแข่งตีกัน เพื่อฉลองการเปลี่ยนแปลงวัยที่มีอายุมากขึ้น พร้อมทั้งชุมชนแต่ละครัวเรือน ก็จะมีการแลกเปลี่ยนดื่มเหล้ากันในชุมชน ดังสุภาษิตที่ว่า “ค้ำทอ้งจี้ฉี่” แปลว่า ประเพณียกเหล้า ฉะนั้น หากประเพณีนี้ถ้ามีคนเมาเหล้าก็ถือว่า เป็นเรื่องปกติ และเป็นการเริ่มต้นกินข้าวที่เก็บไว้ในฉางข้าว ส่วนผู้หญิงก็จะมีการเล่นสะบ้าในลานชุมชน ดังข้อมูลตามตารางที่ ๓

ตารางที่ ๓ แสดงประเพณีและพิธีกรรมสำคัญในรอบปีของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า (ตามลำดับเดือน)

เดือน	ชื่อประเพณี/พิธีกรรม	รายละเอียด
มกราคม-มีนาคม	ถวายทานให้ผีเปรตรอบ ๓ (ซิมซ่า)	หลังปีใหม่ลูกช้าง เป็นพิธีไล่ผีเร่ร่อน/สิ่งชั่วร้าย ออกจากหมู่บ้าน
เมษายน	ไข่แดง (ซิมสี ซิมมี อาเผ่ว)	ปีใหม่ชนไข่ ต้อนรับสิ่งมีชีวิตใหม่ ยกย่องผู้นำ
เมษายน-ตุลาคม	ถวายทานให้ผีเปรตรอบ ๑ (ถี่ซ่า)	หลังสร้างประตุมู่บ้าน
เมษายน	บูชาศาลพระภูมิเจ้าที่	สร้างศาลใหม่และบูชาเจ้าที่ให้คุ้มครอง
พฤษภาคม	ปลูกข้าวเริ่มแรก (แซ่คาอาเผ่ว)	เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก
พฤษภาคม-มิถุนายน	ทำบุญในไร่ข้าว (อ้อมผีล่อเออ)	หลังปลูกข้าว ๓-๔ สัปดาห์ เพื่อขอให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์
สิงหาคม-กันยายน	ไล่ชิงช้า (แย้ซู่อาเผ่ว)	พิธีใหญ่ของชุมชน ๔ วัน ผู้หญิงแต่งกายสวยงาม ร้องรำโล้ชิงช้า
กันยายน	เซตซุร่งผู้นำศาสนา (ยอลาอาเผ่ว)	เซตซุร่งดีผู้นำศาสนา เลี้ยงอาหาร ไหว้ครู
ตุลาคม	ค้องแย้ออาเผ่ว	ไล่ผี ภูต โรคภัย เด็ก ๆ แต่งหน้าแปลก ๆ เดินไปทุกบ้าน
พฤศจิกายน-ธันวาคม	ถวายทานให้ผีเปรตรอบ ๒ (หยี่ซ่า)	หลังจากค้องแย้ออาเผ่ว/ออกพรรษา
ธันวาคม	ปีใหม่ลูกช้าง (ค้ำท้องอาเผ่ว)	หลังเก็บเกี่ยว พักผ่อน เล่นลูกช้าง ผู้ชายแสดงความเป็นผู้ใหญ่
หลังเก็บเกี่ยว	กินข้าวใหม่ (ยอพูนองหมื่อเซ้อ)	กำหนดวันดีเก็บพันธุ์ข้าวใหม่/กินข้าวใหม่
ไม่ระบุเดือน	ถอนขนไก่ (ยาจิจิอาเผ่ว)	วันแกะ (ย้อ) ของสัปดาห์ ครอบครัวกลับมารวมตัว เพื่อรำลึกบรรพบุรุษ
ไม่ระบุเดือน	เรียกขวัญ	เมื่อมีคนเจ็บป่วยเพราะตกใจ สะดุ้ง สามารถทำได้ทันที
ไม่ระบุเดือน	ความเชื่อเกี่ยวกับผีและการกำเนิด	ความเชื่อเกี่ยวกับผีเร่ร่อน ผีหมู่บ้าน ผีทั่วไป ผีเร่ร่อน ตำนาน การเกิดของสรรพสิ่ง (ปริมกา-ย่องกา-จ้อกา)

ในที่นี้สามารถนำเสนอประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตข้างต้น ด้วยแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ ๔ ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์อ่าข่า

๘.๓.๖ เครื่องดนตรีอ่าข่า ชนชาติพันธุ์อ่าข่ามีความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างคนขึ้นมา แต่จะสร้างขึ้นมาจากเพียงเผ่าละ ๒-๓ คนเท่านั้น ซึ่งช่วงเวลานั้นยังไม่มีประเพณีพิธีกรรมหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ มากนัก เพราะมีคนจำนวนน้อย ต่อมาได้มีเลขาของพระเจ้าได้ชี้แนะแนวทางและสอนการทำเครื่องดนตรีให้กับชาวอ่าข่าและเมื่อคนอยู่ด้วยกันก็ได้เกิดลูกเกิดหลานมากขึ้น ทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ จึงได้คิดสร้างเครื่องดนตรีแต่ละชนิด เมื่อเวลาที่ลูกหลานอยู่ห่างไกลกัน ก็จะใช้เครื่องดนตรีเป็นสื่อเพื่อแสดงความคิดถึงต่อกัน จนทำให้เครื่องดนตรีเป็นที่นิยมและ สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ เครื่องดนตรีของอ่าข่ามีดังนี้

(๑) เครื่องดนตรีประเภทดีด ประกอบด้วย

(๑.๑) จิ้งห้อย (จ๊ะเอ๋ว)

(๑.๒) ซึง (ดรัม)

(๒) เครื่องดนตรีประเภทตี ประกอบด้วย

(๒.๑) กลอง (ถ้อง)

(๒.๒) ฆ้อง (โบริ)

(๒.๓) ฉิ่ง (แจ๊)

และ (๒.๔) กระทุ้งไม้ไผ่ (บ่อฉ่องตูเออ)

(๓) เครื่องดนตรีประเภทเป่า ประกอบด้วย

(๓.๑) แคน (หละเจ้)^๒

^๒ เป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นกันของผู้ชายอ่าข่า ซึ่งจะเล่นในเวลาว่างหรือช่วงประเพณีต่าง ๆ โดยใช้บริเวณลานวัฒนธรรมชุมชน เป็นสถานที่เล่น หรือเล่นระหว่างทางไปท่องเที่ยวต่างหมู่บ้าน เพื่อส่งเสียงให้ผู้คนได้ยิน เครื่องแคนของอ่าข่ายังไม่พบว่าเกิดขึ้นในช่วงใด หรือมีตำนานกล่าวว่อย่างไร จากที่ได้สอบถามข้อมูลกับผู้นำผู้แก่ของอ่าข่าได้ความว่า เมื่อก่อนชาวอ่าข่าทำแคนขึ้นเอง แต่ไม่สามารถที่จะเล่นได้เพราะไม่รู้จังหวะ และวิธีการเป่า แต่เนื่องจากคนอ่าข่าสื่อสารกับผีได้ ซึ่งผีสามารถที่จะเป่าแคนได้ ชาวอ่าข่าจึงเรียนรู้จังหวะ และวิธีการเป่าคนมาจากผี ซึ่งความรู้นั้นก็สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน คนอ่าข่าเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้าง ผี หรือ “แหนะ” ขึ้นมา เช่น ผีแม่น้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเจ้าที่เจ้าทาง

(๓.๒) ชลุ่ม (ชลุ่ม)

(๓.๓) ชลุ่มต้นข้าว

และ (๓.๔) เป้าไปไม้ (อะปะบอเออ) (สราวุธ คำฟูบุตร, ๒๕๖๔)

๙. แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ สำนักงานประจำกรุงเทพฯ (UNESCO Bangkok) ได้นำเสนอเครื่องมือในการดำเนินงานเพื่อปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรม (Tools for Safeguarding Culture) ประกอบด้วย (๑) การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม (GIS and Cultural Resource Management) (๒) แผนที่มรดกวัฒนธรรม (Cultural Mapping) และ (๓) Cultural Diversity Lens

“แผนที่วัฒนธรรม” (Cultural Map) เป็นเครื่องมือเพื่อกำหนดใช้ในการรวบรวมข้อมูลและศึกษาทุนทางวัฒนธรรม เพื่อการอนุรักษ์ รักษาและจัดการทุนชุมชนเหล่านั้นทั้งในแบบรูปธรรมและนามธรรม การทำแผนที่วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็น “วัฒนธรรม” ที่มีความลึกซึ้งและซับซ้อน ดังนั้นความเชี่ยวชาญด้านแผนที่แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการจะทำแผนที่วัฒนธรรม ด้วยเพราะในการทำแผนที่วัฒนธรรม ผู้จัดทำต้องมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่ศึกษาเป็นอย่างดี เช่น ในชุมชนนั้น ๆ มีอะไร สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมีคุณค่าด้านใดและอย่างไร สิ่งที่มีอยู่นั้นในอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เป็นต้น ซึ่งจะต้องแสดงข้อมูลเหล่านั้นตำแหน่งลงในแผนที่ ดังนั้นการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการทำแผนที่วัฒนธรรม สามารถช่วยให้เมือง/สังคม/ชุมชน มีฐานข้อมูลที่เป็นระบบและมีระเบียบมากขึ้นและสามารถเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมได้ในอนาคต

การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม หมายถึง เครื่องมือเชิงระบบที่มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการระบุและบันทึกทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ท้องถิ่น โดยมีนัยสำคัญเพื่อให้ข้อมูลเหล่านั้นสามารถนำไปใช้สนับสนุนกระบวนการกำหนดกลยุทธ์ร่วม การวางแผนในระดับพื้นที่หรือโครงการริเริ่มอื่น ๆ ในอนาคต แนวทางนี้เสนอวิธีการใหม่ ๆ ในการอธิบาย ตรวนั้บ และทำความเข้าใจกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชนและสถานที่ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติที่เป็นรูปธรรมและวัดค่าได้ (tangible/quantitative) ตลอดจนมิติที่เป็นนามธรรมและเชิงคุณภาพ (intangible/qualitative) อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความหมายให้กับสถานที่และชุมชน

แนวคิดการทำแผนที่ทางวัฒนธรรม ครอบคลุมแนวปฏิบัติและแนวทางที่หลากหลาย ซึ่งมุ่งเน้นไปที่มิติและวิธีการที่แตกต่างกันในการทำความเข้าใจความหมายและทรัพยากรทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษใหม่ ความสำคัญของ “อุตสาหกรรมสร้างสรรค์” ในเวทีโลกได้ทวีความเด่นชัด ส่งผลให้การวิจัยเชิงนโยบายวัฒนธรรมมักมุ่งไปที่การนิยามและวัดมิติทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมวัฒนธรรมและสร้างสรรค์ รวมถึงการทำแผนที่ที่มีอยู่และพัฒนารูปแบบของภาคส่วนเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม สาขานี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงแนวทางทางศิลปะและแนวคิดการทำแผนที่ที่ตอบโต้ (counter-mapping) ที่ให้ความสำคัญกับมิติคุณค่าและสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เชิดชูมุมมองทางเลือกและขยายขอบเขตความเข้าใจ

ซึ่งจะมีลักษณะเหมือนกับคนและจะอยู่ร่วมกันกับคน แต่จะมองเห็นได้ในช่วงที่มีเทศกาลหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวอาข่าจะเป่าแคนหลังจากพิธีไล่ผีจนถึงเทศกาลกินข้าวใหม่ ซึ่งจะไม่เป่าในเดือนพฤษภาคม เพราะในเดือนนี้ผีจะเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไม่กล้าที่จะเป่าแคน ในช่วงนี้เพราะว่าอายุและกลัวว่าผีจะลงโทษ เนื่องจากชาวบ้านเรียนรู้จั้งหะ และวิธีการเป่าแคนมาจากผีนั่นเอง

เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมในฐานะองค์ประกอบของระบบความสัมพันธ์ของชุมชนและบริบทที่มีความหมาย ด้วยเหตุนี้ การทำแผนที่ทางวัฒนธรรมจึงมุ่งเน้นการยอมรับและทำให้ปรากฏชัดถึงเรื่องราวในท้องถิ่น การปฏิบัติ ความทรงจำ ความสัมพันธ์และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ร่วมกันหล่อหลอมให้สถานที่นั้นเป็นที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในแนวทางการทำแผนที่ตอบโต้ (counter-mapping) เป็นกลไกสำคัญในการเน้นย้ำและให้ความสำคัญกับมุมมองที่หลากหลาย ความรู้ ประวัติศาสตร์และความหมายที่แตกต่างไปจากกระแสหลัก ในบริบทของการตระหนักรู้มากขึ้นว่า มิติที่สำคัญของวัฒนธรรมมักแฝงอยู่ในส่วนที่เป็นนามธรรมของการปฏิบัติและระบบความรู้ องค์การยูเนสโกจึงมองว่าการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเป็นวิธีการที่ช่วยแปลงความรู้ที่มองไม่เห็นหรือจับต้องไม่ได้ ให้กลายเป็นสื่อกลางที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม การศึกษาและการส่งเสริมการเสวนาระหว่างวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สาขาการทำแผนที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะสหวิทยาการสูง ยังคงต้องเผชิญกับประเด็นสำคัญหลายประการ ได้แก่ คำถามเกี่ยวกับสิ่งที่เราจะเลือกทำแผนที่ วิธีการทำแผนที่และจุดประสงค์ของผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการดังกล่าว ประเด็นเรื่องอำนาจ การต่อต้าน มุมมองทางเลือก และคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ถือเป็นองค์ประกอบและความหมายทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ล้วนเป็นหัวใจสำคัญของสาขานี้ นอกจากนี้ กระบวนการทำให้ความรู้ที่ซ่อนเร้นปรากฏเด่นชัด และการสร้างพลังให้กับรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ที่คนในชุมชนใช้ในการเข้าใจและสื่อสารความรู้สึกต่อสถานที่ของตนเอง ยังมีมิติด้านจริยธรรมและการเมืองที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบควบคู่ไปด้วย

ประเภทข้อมูลแผนที่วัฒนธรรม สามารถแบ่งออกเป็น ๒ หมวดหมู่ กล่าวคือ (๑) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น บ้านเก่า ตลาด พื้นที่สีเขียว แหล่งช่างฝีมือ เป็นต้น และ (๒) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น แหล่งความเชื่อ แหล่งภูมิปัญญา แหล่งประเพณี เป็นต้น

ประโยชน์ของการทำแผนที่วัฒนธรรม แบ่งได้เป็น (๑) ในระดับชุมชน ถือเป็นการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลที่กระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบในเชิงประจักษ์และเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ผ่านการสอบถามและเล่าเรื่องจากคนในชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลที่สามารถใช้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่แสดงออกถึงการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาต่อเนื่องไปถึงอนาคต และ (๒) ในระดับเมือง การทำแผนที่วัฒนธรรมถูกใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล สถานการณ์ของเมือง ณ ปัจจุบัน เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของเมือง ข้อมูลเหล่านี้ถือเป็น องค์ความรู้สำคัญต่อแนวทางการพัฒนาเมืองที่จะเกิดขึ้น และยังเป็นฐานข้อมูลที่สามารถนำไปสู่การเตรียมเมืองสู่มรดกโลกอีกด้วย (อจิรภาส ประดิษฐ์, ๒๕๖๒)

ด้วยเหตุดังกล่าว “แผนที่วัฒนธรรม” จึงเป็นเครื่องมือที่ถูกนำไปใช้ในหลากหลายวัตถุประสงค์ หากแต่ภายใต้กรอบการทำงานด้านการพัฒนาเมือง แผนที่วัฒนธรรมถือเป็นเครื่องมือพื้นฐานในการปกป้องรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Safeguard Cultural Diversity) โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการรับรู้อัตลักษณ์ของพื้นที่ อันเป็นผลจากการที่ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลในทางย้อนกลับคือการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ที่อาจนำไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจและคุณค่าร่วม (Core Value) ในการปกป้องรักษาจารีต ประเพณี วัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชน ทั้งชนิดที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ (The World's Tangible and Intangible Cultural Assets) (Clark, Sutherland & Young, ๑๙๙๕)

วิธีการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมและจัดการข้อมูลโดยอาศัยการมีส่วนร่วมกับชุมชน (community-based participatory data collection and management) เพื่อนำเข้าสู่การจัดทำแผนที่ที่ซับซ้อน โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) รวมถึงข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้สามารถนำเสนอได้หลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่แผนที่ภูมิศาสตร์ แผนที่ภูมิ แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ฐานข้อมูลสถิติและอื่น ๆ

การนำแผนที่วัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานภายใต้โครงการยูเนสโกที่เห็นเด่นชัด ตัวอย่างหนึ่งคือแผนที่เมืองสร้างสรรค์ที่แสดงในหน้าหลัก (Home) ของเว็บไซต์เครือข่ายเมืองสร้างสรรค์แห่งยูเนสโก (UNESCO Creative Cities Network หรือ UCCN) ด้วยการกำหนดสัญลักษณ์รูปปiktogramแสดงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสร้างสรรค์ที่จำแนกออกเป็น ๗ ประเภท ซึ่งจำแนกตามองค์ประกอบในการจัดตั้งเมือง/ย่านสร้างสรรค์ (UNESCO Bangkok, ๒๐๑๓) โดยมีขั้นตอนการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม (Cultural Mapping Toolkit) มีรายละเอียดดังนี้

๙.๑ การวางแผน (Stage ๑ – Planning)

(๑) พิจารณากำหนดประเด็น (Determine Objectives) โดยการประชุมปรึกษาหารือร่วมกับคนในชุมชน (Community Meeting) เพื่อค้นหาประเด็นที่จะนำแผนที่วัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ รวมถึงเพื่อสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของให้คนในชุมชน ไปพร้อม ๆ กับให้ข้อมูลเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม

(๒) ระบุประเด็น (State the Objectives) เป็นการระบุว่าจะใช้แผนที่วัฒนธรรมไปประยุกต์กับเรื่องหรือสถานการณ์ใด (Mapping Brief) ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา วัตถุประสงค์และเหตุผลในการจัดทำ การนำข้อมูลไปใช้ ผู้ใช้ข้อมูลเป็นใครและระยะเวลาที่ต้องการใช้ข้อมูล)

(๓) กำหนดตัวแปรที่เป็นเงื่อนไข (Set Parameters) ได้แก่ ระดับของพื้นที่ดำเนินการ (Scale) เป็นชุมชน ย่าน เมืองหรือภาค ขอบเขตของเรื่อง/ข้อมูล (Scope) และผู้ให้ข้อมูล (Respondents)

(๔) ประเมินความพร้อมในด้านต่าง ๆ (Estimate Readiness) อาทิ งบประมาณ กำลังคน และระยะเวลาดำเนินการ

และ (๕) รวบรวมทรัพยากร (Assemble Resource) โดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์หรือกำลังคนที่ต้องใช้ในการดำเนินงาน รวมถึงเจ้าหน้าที่จากองค์กรท้องถิ่นและองค์กรภาคีอื่น ๆ

๙.๒ การออกแบบโครงการ (Stage ๒ – Project Design)

(๑) ตั้งคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล (Frame the Fundamental Questions) โดยนำประเด็นที่ได้จากการระบุประเด็นมาตั้งเป็นคำถามเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตัวอย่างเช่น หากจะใช้แผนที่วัฒนธรรมไปประยุกต์เพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

และ (๒) กำหนดรายการแผนที่ (Inventory) เริ่มจากการจัดแบ่งกลุ่มประเภทข้อมูล

๑๐. แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก (Local Economic)

เศรษฐกิจฐานราก คือ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม เป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน เป็นระบบเศรษฐกิจที่สร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความ

ร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็น ๑ ใน ๑๒ นโยบาย “ประชารัฐ” ที่มีเป้าหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ สร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ประชาชนมีความสุขและมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยองค์ประกอบสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก ประกอบด้วย

(๑) มีการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างพลังในการทำงานร่วมกัน ความสามารถที่จะเจรจาต่อรองและประสานงานทั้งภายในและกับภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) มีการจัดการระบบการเงินของชุมชน การบูรณาการทุนร่วมกัน มีกองทุนของชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถเป็นกลไกการเงินของชุมชนในการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจสังคม อาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน และของคนในชุมชน

(๓) มีระบบการจัดการทุนชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนคน ฟื้นฟูทรัพยากร วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นและประวัติศาสตร์

(๔) มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยรอบด้านทั้งภายในและภายนอก เพื่อการวิเคราะห์ระบบของท้องถิ่น อาชีพ รายได้รายจ่าย การผลิต ฐานเศรษฐกิจ ที่ดิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ข้อมูลความรู้ระบบเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับภายนอก เป็นฐานสำคัญในการวางแผนชุมชน การวางแผนเพื่อการตัดสินใจ การติดตามวัดผลและรายงานผล

(๕) มีระบบการผลิตของชุมชนทั้งขั้นพื้นฐานและก้าวหน้า ที่ได้มาตรฐาน มีมูลค่าเพิ่มและสามารถเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจภายนอกได้

(๖) สร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมายและสัมพันธภาพที่ดี ทั้งระดับกลุ่มต่อกลุ่ม กลุ่มกับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาคหรือรวมตัวกันเป็นเครือข่ายประเด็นต่าง ๆ หรือการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ

(๗) มีระบบการอยู่ร่วมกันหรือเคารพกติกา จารีตประเพณีในการอยู่ร่วมกัน ระบบสวัสดิการ การดูแลซึ่งกันและกันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสังคมใหญ่อย่างสร้างสรรค์และเกื้อกูล

(๘) มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำกิจกรรม การประกอบกิจการ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม หรือการดำรงชีวิต

(๙) มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยคนในชุมชนร่วมทุนร่วมกิจกรรมหรือกิจการ ในการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน

และ (๑๐) คนในพื้นที่ของชุมชนสามารถมีส่วนร่วม มีความรู้เรื่องราวการพัฒนาในพื้นที่ รวมทั้งความรู้ในสังคมอื่น ๆ มีคุณภาพ มีความมั่นใจที่จะให้ความรู้ความเห็น ร่วมคิดร่วมทำ ตื่นรู้ มีความสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน ครอบครัวมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด

กระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากเห็นผลรูปธรรมที่ชัดเจน มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้งและกำหนดให้เป้าหมาย คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนสร้างความสุขยั่งยืน มียุทธศาสตร์สำคัญ คือหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสังคมมีความสุข ด้วยเครื่องมือคือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมเทคโนโลยี กำหนดให้พื้นที่ทุกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชุมชนพิเศษภายใต้หลักการ คือ เศรษฐกิจปลอดภัยหรือเศรษฐกิจสีเขียว ผ่านการสร้างและพัฒนาแกนนำตำบล อำเภอ จังหวัด โดยตำบลและหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ต้องรับรู้ ทำความเข้าใจต่อเป้าหมายและวางแผนงานร่วมกัน มีการจัดทำแผนพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น แผนการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการผลิต แผนการจัดระบบการกระจายสินค้า แผนการสร้างพื้นที่ทางการตลาด การเพิ่มรายได้ การลดหนี้สิน การมี

คุณภาพชีวิตที่ดี การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น รวมถึงการพัฒนาองค์ความรู้ ระบบข้อมูล ขยายผล เผยแพร่และใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, ๒๕๕๙)

ทั้งนี้ตัวอย่างการศึกษาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอีสาน พบว่าไม่จำเป็นต้องขึ้นกับการผลิตทางการเกษตรกรรมเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเก็บหาผลประโยชน์จากธรรมชาติ การใช้แรงงานไปแลกเปลี่ยนเป็นรายได้ การให้บริการในรูปแบบต่าง ๆ การแปรรูป การรับจ้างเหมาผลิตสินค้า รวมถึงการที่สมาชิกในครัวเรือนซึ่งมีทักษะไปทำงานต่างถิ่นแล้วส่งเงินมาให้ครอบครัว เป็นต้น (สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบูลย์, ๒๕๖๔)

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิสิฐฐ์ บุญชัย (๒๕๔๑) ได้ดำเนินการศึกษาเรื่อง “การพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน” ผลการศึกษาพบว่า งานหัตถกรรมพื้นบ้านทุกประเภทเป็นภูมิปัญญาที่อยู่คู่สังคมอีสานมาหลายร้อยปี เกิดการถ่ายทอดสู่รุ่นต่อรุ่น การทำหัตถกรรมในอดีตจะเป็นการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าสำหรับยังชีพ แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นด้านเศรษฐกิจเพื่อการจำหน่ายสร้างรายได้ โดยการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาปรับประยุกต์ใช้ในการผลิต ซึ่งการผลิตในปัจจุบันมีการแบ่งงานตามความชำนาญ การจ้างแรงงาน และเป็นระบบธุรกิจการค้าของหมู่บ้านและส่งผลให้ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นและมีรายได้เพียงพอสำหรับใช้จ่ายในครอบครัว

สืบพงศ์ หงษ์ภักดี (๒๕๔๘) ดำเนินการศึกษาเรื่อง “กระบวนการทำหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว กรณีศึกษาบ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า การทำหัตถกรรมที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในตำนานของชุมชนและสืบทอดการทำร่มพื้นเมือง ต่อมาเมื่อมีการสนับสนุนจากภาครัฐส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตร่มพื้นเมืองขึ้น ชาวบ้านมุ่งผลิตร่มเพื่อการจำหน่ายมากกว่าการค้าจนถึงประโยชน์ใช้สอย ซึ่งกลไกที่มีผลต่อการทำให้ร่มพื้นเมืองกลายเป็นสินค้าที่ระลึก คือกลไกทางตลาด กลไกการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตและกลไกการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากภาครัฐ โดยหัตถกรรมถูกเปลี่ยนแปลงจากเพื่อใช้สอยเป็นคุณค่าในด้านรายได้เพื่อให้เป็นสินค้าที่ระลึก

สุนทร ศรีหนองบัว (๒๕๕๐) ได้ทำการศึกษาร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้าน สวະถิ ตำบลสวະถิ อำเภอมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านสวະถิ ประกอบด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ จิตสำนึกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เนื่องจากเสมือนแรงผลักดันที่สำคัญเพื่อให้คนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นและปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐ หน่วยงานราชการ และการแพร่กระจายวัฒนธรรมของสังคมเมืองซึ่ง เป็นปัจจัยที่ส่งผลทางด้านบวกและด้านลบต่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน

ฉันทพร ธีราวัฒน์ (๒๕๕๒) ดำเนินการศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้า กรณีศึกษาโรงแรมฮอไรซัน วิลเลจ แอนด์ รีสอร์ท” ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนาถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบตกแต่งโรงแรม ซึ่งถือเป็นการสร้างมูลค่าให้กับสินค้า การสร้างสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสานไว้ในโรงแรมแบบครบวงจรและทำให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา การท่องเที่ยวในปัจจุบันที่เป็นการบริโภคภาพลักษณ์ ซึ่งกลยุทธ์การตลาด การท่องเที่ยว การนำเสนอรูปแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นในโรงแรมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้า

วริสสาร์ ชลิตาพงศ์ (๒๕๕๓) จากการศึกษาเรื่อง “ลุนตยา-อะเซ : สื่อสัญลักษณ์ของชนชั้นสูงสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม” ผลการศึกษาพบว่า บทบาทหน้าที่ของผ้าลุนตยาโบราณที่ถูกผลิตขึ้นด้วยนัยยะทางวัฒนธรรมและมีการฝังตัวของวัฒนธรรมชนชั้นสูง เมื่อสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผ้าลุนตยากลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่มีมูลค่าในการแลกเปลี่ยนแบบการค้า การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของผ้าลุนตยาโบราณ ที่ใช้เงินเป็นมูลค่าการแลกเปลี่ยนโดยผ่านระบบตลาด การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสนับสนุนนโยบายการท่องเที่ยว การสื่อสาร การสร้างมาตรฐานสากล การหิบบ่มคุณค่าในอดีตของผ้าลุนตยามาใช้ ทำให้ผ้าลุนตยากลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าใช้สอยและมูลค่าแลกเปลี่ยน ซึ่งผู้บริโภคเลือกใช้ผ้าลุนตยาผ่านรสนิยมของตนเอง

เสาวรส คำราช (๒๕๕๖) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากต้นตองกงของกลุ่มหัตถกรรมชุมชนแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ นีมีวัตถุประสงค์การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากต้นตองกงของกลุ่มหัตถกรรมชุมชนแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อศึกษาคุณสมบัติต้นตองกงให้เหมาะสมกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้านจากตองกงของกลุ่มหัตถกรรมชุมชนแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้บริโภคต่อรูปแบบผลิตภัณฑ์จากต้นตองกง ประเภทผลิตภัณฑ์ตกแต่งบ้านของกลุ่มหัตถกรรมชุมชนแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้เข้าร่วมงานเผยแพร่และจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ของจังหวัดอุตรดิตถ์จำนวน ๑๐๐ คนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ผู้เข้าร่วมงานเผยแพร่และจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ของจังหวัดอุตรดิตถ์จำนวน ๕๐ คน ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้บริโภคต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากต้นตองกงของกลุ่มหัตถกรรมชุมชนแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์พบว่า ผลการประเมินด้านคุณสมบัติ รูปแบบ ที่มาจากธรรมชาติ ความแปลกใหม่ของวัสดุมีความเหมาะสมในการนำมาผลิตผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้านในระดับมาก ทำนองเดียวกับผลงานศึกษาของบงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา (๒๕๖๑) ซึ่งศึกษาเรื่องการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านถวายโดยชุมชน เพื่อศึกษาบริบทและเพิ่มพูนองค์ความรู้รวมทั้งพัฒนาสินค้าหัตถกรรมสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านถวาย ชุมชนได้เรียนรู้ในการบริหารจัดการและพัฒนาสินค้าหัตถกรรมได้อย่างยั่งยืนตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนาสินค้าหัตถกรรมโดยใช้ศิลปะสร้างสรรค์สู่สินค้านวัตกรรมได้ในอนาคต โดยใช้วิธีศึกษาเชิงพัฒนาและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือและเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ โดยกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ประกอบการ หรือ ผู้ผลิตสินค้า (กลุ่มไม้แกะสลัก/กลุ่มของที่ระลึก/กลุ่มจักสาน) เพื่อจำหน่ายในหมู่บ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้เทคนิคการประชุมแบบ AIC ได้แก่ การสร้างความรู้ การสร้างแนวทางการพัฒนาและการสร้างแนวทางการปฏิบัติ รวมถึงใช้เทคนิคการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อนำแนวทางที่ได้ไปพัฒนาสินค้าหัตถกรรมสร้างสรรค์ต้นแบบ ผลการวิจัยพบว่า สินค้าหัตถกรรมใหม่ทั้ง ๑๐ ชิ้น ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตแท้จริงไม่ใช่นายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง จึงนับได้ว่าเป็นการต่อยอดจากสินค้าหัตถกรรมเดิม ซึ่งเกิดจากการได้รับความรู้เชิงวิชาการ การถอดองค์ความรู้เพื่อค้นหาสินค้าหัตถกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ เพื่อสร้างเรื่องเล่า นับเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มเสริมคุณค่าทางการตลาด เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้าหัตถกรรม จัดว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านถวาย นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุน ส่งเสริมและหาตลาดรองรับสินค้าหัตถกรรมของชุมชน ให้ความช่วยเหลือในด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ผ่าน สื่อโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์

ประพันธ์ นีกะโทก (๒๕๕๓) ศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการความรู้ทางสังคมสู่ชุมชน แห่งการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนและนำเสนอรูปแบบการบูรณาการทุนทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่างพบว่า ชุมชนล้วนมีความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างกันทั้งในด้านการผลิต การตลาด การเงิน ส่วนด้านทรัพยากรธรรมชาตินั้นได้มีการนำมาสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตภายในชุมชน สนับสนุนการพึ่งพาตนเอง อย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการมีกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าทาม นั้นแสดงให้เห็นว่า “ทุนทางสังคม” ที่ได้รับการ จัดการอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชน ย่อมสามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชนควบคู่กันกับกระบวนการ จัดการความรู้สู่ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่เข้ามา เรียนรู้ รับฟังการถ่ายทอดประสบการณ์ นั้นเอง

บาลกิส อาแด (๒๕๕๘) ได้ศึกษาเรื่อง การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมอาชีพในชุมชน : ศึกษากรณีการรวมกลุ่มทำไม้กวาดดอกหญ้าชุมชนตำบลกาหลง อำเภอสรีสาคร จังหวัดนราธิวาส มี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดทำไม้กวาดดอกหญ้าชุมชนตำบลกาหลง อำเภอสรีสาคร จังหวัดนราธิวาส และเพื่อศึกษาการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมอาชีพในชุมชน จาก ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มทำไม้กวาดดอกหญ้า ผลการศึกษาพบว่าองค์ความรู้ในการจัดทำไม้กวาดดอก หญ้าของชุมชนที่มีการทำไม้กวาดดอกหญ้ามาเป็นระยะเวลานาน ในลักษณะต่างคนต่างทำโดยยังมิได้มีการ รวมกลุ่มกันอย่างจริงจัง จนกระทั่งมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นในภายหลัง มีการนำวัสดุทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ในชุมชนนำมาประยุกต์โดยการผลิตเป็นไม้กวาดดอกหญ้าเพื่อใช้ในครัวเรือน และใช้ในการทำความสะอาด บ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัย จากนั้นจึงมีการประชุมเพื่อหารือ โดยการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นทา ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการรวมกลุ่มกัน และได้มีจัดตั้งเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์การทำ ไม้กวาดดอกหญ้าจนถึงปัจจุบัน ๒) การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมอาชีพในชุมชน : ศึกษากรณี การรวมกลุ่มทำไม้กวาดดอกหญ้าชุมชนตำบลกาหลง อำเภอสรีสาคร จังหวัดนราธิวาส ประกอบด้วย (๑) การ อนุรักษ์ มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยจะใช้วิธีการสาธิตวิธีการทำ และการ ผลิตไม้กวาดดอกหญ้านี้ถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรของดอกหญ้าใน พื้นที่ได้อีกด้วย และการทำไม้กวาดดอกหญ้าเป็นการอนุรักษ์ เก็บรักษา ภูมิปัญญาของการทำไม้กวาดดอก หญ้าที่มีการผูกด้วยหวาย ซึ่งปัจจุบันการผูกด้วยหวายพบหาได้ยาก อีกทั้งในการรวมกลุ่มนี้เป็นการอนุรักษ์ที่มี ลักษณะโดดเด่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งอยู่ตรงที่ตำบลกาหลงเป็นตำบลแบบ “พหุวัฒนธรรม” มีการผสมผสาน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยพุทธ และมุสลิม ที่สามารถหลอมรวมกันแนบแน่น มีวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกัน ภายใต้อาณาเขตแต่ไม่แตกแยก ทั้งในแง่ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี เปรียบเสมือนสังคมที่เติบโตมา จากสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์แบบลักษณะเครือญาติ มีการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีเป้าหมายเดียวกันนั้นคือ การแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ปลอดภัยไม่เคยเกิด เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (๒) การฟื้นฟู การทำไม้กวาดดอกหญ้าเป็นการฟื้นฟู ความรู้อย่างหนึ่งในการที่จะทำให้ความรู้เหล่านั้นมิให้ สูญหายไปจากชุมชน ให้สามารถอยู่คู่กับลูกหลานใน ชุมชนต่อไป โดยการนำความรู้เหล่านั้นมาสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่คนชุมชน และอีกประการ หนึ่งถือได้ว่าการทำไม้กวาดดอกหญ้าเป็นการฟื้นฟูสภาพจิตใจ และเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชน การทำไม้ กวาดดอกหญ้านี้ถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูสภาพจิตใจให้คนในชุมชนได้ใช้เวลาว่างในการทำกิจกรรมร่วมกัน และยัง เป็นการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความสามารถในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนสามารถ รวมกลุ่มในการส่งเสริมอาชีพของคนในชุมชน เพราะการที่จะรวมกลุ่มได้นั้นสมาชิกทุกคนล้วนต้องขึ้นอยู่กับ พื้นฐานของความรักความ เข้าใจ การร่วมมือกัน ผลของการรวมกลุ่มทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีเพิ่มมาก

ยิ่งขึ้น เป็นการสานความสัมพันธ์ในครอบครัวทำให้เกิดความรักความเข้าใจ ความสามัคคีในครอบครัว และทั้งนี้ทั้งนั้นยังเป็นการฟื้นฟูชุมชน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีจิตวิญญาณผูกพันกัน มีความรักใคร่สามัคคี ช่วยเหลือแบ่งปันกัน สามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญา ของตนเองในด้านต่าง ๆ เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ช่วยฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจในชุมชนให้มีความมั่นคงพร้อมรับมือจากผลกระทบภายนอกได้ (๓) การประยุกต์ การผลิตภัณฑ์ไม้มากวดดอกหญ้าเป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน และการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ การส่งเสริมอาชีพในชุมชน สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยกระบวนการรวมกลุ่มกันทำไม้มากวดดอกหญ้า จาก การนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งทุนทรัพยากร ทุนสังคม ทุนทางปัญญามาสผสมผสานกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม และผลของการรวมกลุ่มทำให้เยาวชนและประชาชนในพื้นที่ตระหนักถึงคุณค่าของทุนที่มีอยู่ในชุมชน ร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู และอีกทั้งยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยผ่านกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ในการบริหารจัดการ เป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชน แก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม อันมีผลกระทบกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนทั่วไปในชุมชนให้มีความสุข สามารถยืนหยัดด้วยตัวเอง และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ประมาณ เทพสงเคราะห์และวรุฒม์ นาที (๒๕๖๐) ได้สร้างฐานข้อมูลและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อการจัดการความรู้ของทุนชุมชน เพื่อการพัฒนาคูณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยการสร้างเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อการจัดการความรู้ของทุนทรัพยากรชุมชน เป็นระบบงานที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อจัดเก็บข้อมูลแหล่งเรียนรู้จากการจัดการทุนทรัพยากรชุมชน เพื่อการศึกษาแหล่งเรียนรู้และสามารถใช้ฐานข้อมูลนำไปใช้เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกแหล่งเรียนรู้จากการจัดการความรู้จากทุนทรัพยากรชุมชน โดยใช้ระบบภูมิสารสนเทศทำงานบนเว็บไซต์ชื่อว่า www.songkhlatourismKM.com ประกอบด้วย ทุนธรรมชาติ ๑๑ ชุมชน ทุนเงินตรา ๖ ชุมชน ทุนสังคมและวัฒนธรรม ๖ ชุมชน กระจายอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาแสดงในเว็บไซต์ที่เชื่อมโยงกับแผนที่กูเกิ้ล ประกอบด้วยฐานข้อมูลชุมชน การติดต่อชุมชน ประวัติชุมชน กระบวนการจัดการความรู้ชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้และการเผยแพร่ความรู้ชุมชน และการตัดสินใจเลือกแหล่งเรียนรู้ทุนชุมชนตามเงื่อนไขที่ต้องการค้นหาข้อมูลชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ผู้ใช้สามารถเลือกดูข้อมูลตามหัวข้อของจังหวัด ประเภทความรู้ชุมชน การเผยแพร่ความรู้ชุมชน ผู้ถ่ายทอดความรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้และคุณภาพชุมชนหรือการค้นหาคำสำคัญของการจัดการความรู้จากทุนทรัพยากรชุมชนได้

ส่วนงานที่เกี่ยวกับการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมผู้วิจัยพบงานของอวาร์ณ โอภาสพัฒน์กิจ และคณะ (๒๕๖๑) ชื่อโครงการ “การจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่เป็นเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ขององค์การยูเนสโก (สาขาหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน) ที่ดำเนินงานในพื้นที่ ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสันกำแพง อำเภอหางดงและอำเภอพร้าว โดยมีกระบวนการดำเนินงานศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมด้วยการถอดองค์ความรู้ร่วมกับเยาวชนในพื้นที่ ๔ อำเภอดังกล่าว ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน พร้อมกับการสร้างเครือข่ายการทำงานในระดับมหาวิทยาลัยกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยกับกลุ่มเยาวชนผ่านสถาบันการศึกษาสภาเด็กและเยาวชนชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อให้สามารถก้าวไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างเข้มแข็ง ในการจัดเก็บข้อมูลและการสร้างทรัพยากรบุคคลที่เป็นเยาวชนและจิตอาสา และร่วมกันจัดทำ

Application ที่สามารถใช้ผ่านระบบ IOS และระบบ Android โดยใช้ชื่อว่า CMUculture โดยมีการจัดทำเว็บไซต์ เพื่อแสดงผลการประมวลข้อมูล ก่อให้เกิดกระบวนการจัดการข้อมูลที่เป็นส่วนเสริมของการดำเนินงานในภาพรวมและเป็นการเสริมไปกับกิจกรรมของพื้นที่เชียงใหม่ที่ได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตร รวมไปถึงการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) ที่จะนำไปสู่การเกิดแผนพัฒนาผู้ประกอบการทางวัฒนธรรมร่วมกับภาคีภาคธุรกิจและผู้เกี่ยวข้องต่อไป

นอกจากนี้ในงานศึกษาอัตลักษณ์แห่งชุมชนชาวจีนของอภริตี เกษมสุข (๒๕๖๓) เป็นงานวิจัยซึ่งเจาะลึกชุมชนชาวจีน (เยวราซ) ในฐานะเป็นย่านเก่าแก่ที่เปี่ยมไปด้วยเสน่ห์ของศิลปะสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม อาหาร ย่านค้าทองและย่านธุรกิจ ซึ่งแฝงไว้ด้วยอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนชาวจีน พื้นที่แห่งความหลากหลายของวัฒนธรรม มีคุณค่าของในเชิงการเป็นรากเหง้าของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ของเยวราซ โดยที่ “แผนที่ทางวัฒนธรรม” (Cultural Mapping) ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยทำการสำรวจและบันทึกข้อมูลของมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัดวาอาราม ศาลเจ้า ร้านอาหาร พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์และสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ตำรับอาหาร ความทรงจำ ฝีมือช่าง เป็นต้น ซึ่งในการจัดทำแผนที่และการประเมินคุณค่าของอาคารและสถานที่ต่าง ๆ นั้น ขั้นตอนแรก คือ การกำหนดเกณฑ์คุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งคณะวิจัยได้สังเคราะห์มาจากเกณฑ์เดิมจากองค์กร หน่วยงานที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม อาทิ เกณฑ์จากกฎบัตรของ UNESCO เกณฑ์ของ ICOMOS เกณฑ์กรมศิลปากร รวมถึงเกณฑ์ของสมาคมสถาปนิกสยามเรื่องอาคารอนุรักษ์ เพื่อใช้เปรียบเทียบและจัดทำเกณฑ์กำหนดคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ นำมาใช้ในการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมย่านเยวราซ โดยกำหนดออกมาได้เป็น “๔ คุณค่าหลักและ ๑๐ คุณค่าย่อย” กล่าวคือ “คุณค่าหลัก ๔ ด้าน” ได้แก่ คุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Value) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (Historic value) คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา (Scientific value) และคุณค่าทางสังคม (Social value) และ “คุณค่าย่อย ๑๐ ด้าน” ได้แก่ ด้านศิลปกรรม (Art) ด้านสถาปัตยกรรม (Architecture) ด้านผังบริเวณ (Landscape) ด้านเอกลักษณ์ (Characteristic) ด้านหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ (Heritage) ด้านความแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ด้านความหายาก (Rarity) ด้านการเปลี่ยนแปลง (Evolution) ด้านความผูกพันกับท้องถิ่น (Locality) และด้านความต่อเนื่องในการใช้อาคารตามประโยชน์ใช้สอยเดิม (Functional Continuity)”

ผลการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชนเยวราซ สามารถจัดประเภทออกเป็น ๔ กลุ่ม กล่าวคือ (๑) แผนที่วัฒนธรรมด้านศาสนสถาน คณะวิจัยรวบรวมศาสนสถานที่มีอยู่จำนวนมากและอยู่คู่กับย่านเยวราซมายาวนานประกอบไปด้วยวัดไทย วัดจีน วัดญวน ศาลเจ้าและมัสยิด พบว่าศาสนสถานในย่านนี้มักเป็นอาคารที่สำคัญมีคุณค่าทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมในหลาย ๆ ด้าน เป็นอาคารและสถานที่ที่เก่าแก่ เป็นศูนย์รวมทางสังคมและจิตใจของคนในเยวราซ ด้วยเพราะศาสนสถานแต่ละที่จะมีการประเมินคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม (๒) แผนที่ทางวัฒนธรรมด้านวัตถุโบราณเชิงเทศกาล แสดงถึงย่านการค้าวัตถุโบราณเพื่อนำไปประกอบอาหารในชีวิตประจำวันและในเทศกาลที่มีความหมายและคุณค่าต่อวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน (๓) แผนที่วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ คือการรวบรวมอาคารและสิ่งก่อสร้างในย่านเยวราซหลายแห่งที่ก่อสร้างมานานเกิน ๑๗๐ ปี อาคารเหล่านี้เป็นหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของย่านเยวราซ จากการขยายตัวของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงถนนเจริญกรุง และถนนอีกหลายสายด้านทิศเหนือของถนนเจริญกรุง อาคารและสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ หลายอาคารมีคุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม และ (๔) แผนที่วัฒนธรรมด้านอาชีพและผลิตภัณฑ์ เป็นการรวบรวมผลิตภัณฑ์สินค้าและอาชีพสำคัญของคนย่าน

เยาวราชที่ยังคงสืบเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื่องจากเยาวราชไม่เพียงเป็นย่านการค้าที่เก่าแก่และเคยเป็นศูนย์กลางธุรกิจและการค้าของกรุงเทพฯ และประเทศไทยในสมัยหนึ่ง แต่ยังเป็นย่านการผลิตที่สำคัญเพื่อสนับสนุนการค้าด้วย ซึ่งนับวันการค้าและการผลิตหลายประเภทเริ่มลดปริมาณลงและหายไปจากพื้นที่ ตัวอย่างอาชีพที่เห็นได้ชัดและอยู่คู่เยาวราชมายาวนาน คือร้านทอง ซึ่งยังเป็นการค้าหลักของพื้นที่แห่งนี้ ส่วนอาชีพที่ใกล้จะสูญหายแล้ว เช่น ร้านทำตะเกียงเงินเป็นงานโลหะ ร้านขายแบบตลับเงิน ตัดผม ร้านฉลุโลหะ ร้านตัดเสื้อสุททศ ทั้งนี้ด้วยกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย หลายอาชีพที่เคยเฟื่องฟูบนถนนมังกร สายนี้ก็ซบเซาและหายไปในที่สุด ประโยชน์ที่พบจากงานศึกษาและการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมย่านเยาวราชถือเป็นจุดเริ่มสำคัญที่จะเก็บบันทึกและสะท้อนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นคุณค่าแท้ของเยาวราชไว้ให้คนเยาวราช ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวได้ตระหนักถึงรากเหง้าอันเป็นแก่นแท้ที่ไม่ใช่เพียงแค่เปลือกของย่านเยาวราชเท่านั้น (อภิรดี เกษมสุข, ๒๕๖๓; ปริญา ชวสนุน, ๒๕๖๔)

งานศึกษาที่เกี่ยวกับการใช้แผนที่วัฒนธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือวิจัย โดยดั๊กซ์เบอร์รี และคณะ (Duxbury, Nancy & Redaelli, Eleonora, ๒๐๒๐) เพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานที่ ตำแหน่ง ที่ตั้งอันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราว การปฏิบัติ ความสัมพันธ์ ความทรงจำและพิธีกรรมในท้องถิ่น เพราะแผนที่วัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึง(ต้น)ทุนวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรม รวมถึงหาคมองในแนวทางมนุษยนิยม ทุนวัฒนธรรมเหล่านี้คือ “ความรู้สึกของสถานที่” (sense of place) มุมมองความหมายของผู้คนต่อสถานที่ที่ส่งผ่านการจัดทำเอกสารของ “ชุดข้อมูล” ในการทำแผนที่วัฒนธรรมมุ่งเน้นไปที่ “การมีส่วนร่วม” และ “การให้ความหมาย” ต่อวัฒนธรรมเหล่านั้น โดยเจ้าวัฒนธรรม พร้อม ๆ กับการนำเข้าสู่ข้อมูลสู่ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เป็นวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพและการทำแผนที่อารมณ์ (emotional mapping) อันเป็นกระบวนการทำงานแบบ “จากล่างขึ้นบน” (bottom-up processes) ที่มองเห็นความองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น คนตัวเล็กตัวน้อยที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ผ่านการเล่าเรื่อง แสดงอัตลักษณ์ เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่นำไปสู่การให้ความหมายของสถานที่ต่าง ๆ เพื่อท้ายที่สุดได้แสดงให้เห็นสถานที่เหล่านั้นมีความโดดเด่น เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม (Duxbury, Nancy & Redaelli, Eleonora, ๒๐๒๐)

การใช้แผนที่วัฒนธรรมในการเป็นหนึ่งในเครื่องมือวิจัยอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาที่จับต้องไม่ได้ของเคน ไทเลอร์ (Taylor, K., ๒๐๑๓, pp.๕๐-๖๑) กรณีศึกษาในเอเชีย (นครวัด เนปาลและหมู่เกาะสุรินทร ประเทศไทย) ว่าเป็นมาจากองค์ประกอบทางกายภาพ กิจกรรม ศิลปะการแสดง ศาสนา อาหาร การดำเนินชีวิตประจำวันและภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของคลังเก็บคุณค่าและความหมายที่จับต้องไม่ได้ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ วัตถุและวิธีการ จากนั้นจึงนำไปสู่การตีความให้ความหมายภายใต้บริบทของพื้นที่ โดยเจ้าของพื้นที่

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แผนที่เพื่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมพบได้จากงานศึกษาของภาสวรรณ วัชรดำรงศักดิ์ และคณะ (๒๕๖๑) ในโครงการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านทรัพยากรทางศิลปะและวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ส่วนหนึ่งของการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการรักษาและบ่งชี้ถึงการมีอยู่ของศิลปะและวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ (Tangible) และจับต้องไม่ได้ (Intangible) รวมถึงเครือข่าย อันเป็นกระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมกับภาคีหลักที่เป็นภาคราชการ องค์กรส่วนท้องถิ่น ชุมชน ศิลปิน นักวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์และเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนา พื้นฟู สืบสานและต่อยอดอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การสืบสานวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ละเอียด ประณีตและมีชีวิตชีวาเป็นตัวแทนวัฒนธรรม “คนเมือง”

เชียงใหม่ในดินแดนล้านนาที่อยู่ร่วมกันกับ “คนดอย” กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ปกาเกอญอและม้ง แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย สมควรได้รับการปกป้องรักษาให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมถึงคนรุ่นต่อไป โดยงานวิจัยได้นำเสนอรายการบุคคลสำคัญ (Key Person) ที่มีคุณค่าต่อการสืบสานวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่ม ได้แก่ พ่อตั้งข้าว (ผู้นำประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องพ่อเจ้าหลวง) ท่านเจ้าอาวาสและกรรมการวัด อาจารย์วัด (ผู้นำการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา) ครู พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) พ่อครู แม่ครูที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังนำเสนอภาพของเครือข่ายสังคมเรียกว่า “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ให้เป็นหน่วยทางสังคมที่ดีที่สุดในการรักษาวัฒนธรรม เพราะ “บ้าน” ที่เป็นครอบครัวของคน ๓ รุ่นใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน สืบสานวัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิต วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี โดยมีโรงเรียนร่วมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไป และเสนอให้ทำแผนที่วัฒนธรรม ๓ ระดับ ได้แก่ แผนที่ระดับอำเภอ ระดับเมืองและระดับหมู่บ้าน

การปรับใช้แนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย

“แผนที่วัฒนธรรม” จะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลและศึกษาระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม เพื่อการอนุรักษ์ รักษาและจัดการทุนชุมชนเหล่านั้น ทั้งในแบบรูปธรรมและนามธรรมในพื้นที่ศึกษาว่าชุมชนนั้น ๆ มีอะไร สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมีคุณค่าด้านใดและอย่างไร สิ่งที่มีอยู่นั้นในอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ชุมชน ในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่มีฐานข้อมูลที่เป็นระบบและมีระเบียบมากขึ้น และสามารถเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมได้ในอนาคต ในการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมจะแบ่งออกเป็น ๒ หมวดหมู่ กล่าวคือ (๑) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ และ (๒) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คณะวิจัยจะปรับใช้วิธีการวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา ร่วมกับหลักการจัดทำแผนที่ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมกับชุมชน (community based participatory data collection and management) เพื่อนำเข้าสู่การจัดทำแผนที่ที่ซับซ้อน และใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) รวมถึงข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้สามารถนำเสนอได้หลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่แผนที่ภูมิศาสตร์ แผนที่ภูมิ แผนที่ภูมิ ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายเทียม ฐานข้อมูลสถิติและอื่น ๆ มาบูรณาการร่วมกันตลอดขั้นตอนการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม กล่าวคือ การวางแผน (Stage ๑ – Planning) เพื่อพิจารณากำหนดประเด็นร่วมกัน ระหว่างคณะวิจัย คนในชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและนักวิชาการวัฒนธรรม ภายใต้กรอบพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา วัตถุประสงค์และเหตุผลในการจัดทำ การนำข้อมูลไปใช้ ผู้ใช้ข้อมูลเป็นใครและระยะเวลาที่ต้องการใช้ข้อมูล รวมถึงประเมินความพร้อมในด้านต่าง ๆ (Estimate Readiness) อาทิ งบประมาณ กำลังคนและระยะเวลาดำเนินการ

นำ “แผนที่วัฒนธรรม” ที่ได้ไปสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดหลักการและกิจกรรมเพื่อการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ตามที่ธนิช เลิศชาญฤทธิ (๒๕๕๔ ; ๑๖๔-๑๖๕) ได้วางเป้าหมายไว้ (๔G) กล่าวคือ (๑) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน (๒) เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม ร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษา (๓) เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม และ (๔) เพื่อใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีตและสามารถทำให้ผู้ศึกษาตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเองด้วย และในที่นี้คณะวิจัยจะนำรูปแบบกิจกรรมทั้ง ๗ หรือ “๗ Act.” ของสายันต์ ไพเราะภูจิตต์ (๒๕๔๗) มาปรับใช้ในการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การจัดการทุนทางวัฒนธรรมย่านสร้างสรรค์ เมืองเก่าเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วน

เสียภายในชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ด้วยเพราะแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม สามารถเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน ที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรมเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน เป็นระบบเศรษฐกิจที่สร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันในระบบเศรษฐกิจ

จากนั้นจึงนำเสนอ “แผนที่วัฒนธรรม” ในรูปแบบเอกสารและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ต่อไป

บริบทพื้นที่ศึกษา

๑. บ้านหนองเต่า (หมู่บ้านสาขาของบ้านม่วงชุม หมู่ ๑๐) ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านหนองเต่า ประกอบด้วยชนชาติพันธุ์ ๒ กลุ่ม คือ ลาหู่เผละและลาหู่แดง โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ในภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ชุมชนตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่นไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๖ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอฝางไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๓ กิโลเมตร

พบว่ามีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น ๗๔ หลังคาเรือน มีประชากรจำนวน ๑,๑๒๐ คน ทั้งนี้คนในชุมชนบางส่วนได้รับบัตรประชาชนไทยแล้ว ในขณะที่บางกลุ่มที่แม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองแล้ว หากแต่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย

ภาพที่ ๕ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองเต่า จาก Google Earth

อาชีพของคนในชุมชนคือทำนาทั้งแบบนาลุ่ม (เช่าที่นาจากชาวบ้านบ้านห้วยนา) และนาดอน (ข้าวไร่) ทำไร่ ทำสวนลิ้นจี่ ปลูกสตอเบอรี่ เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ในครัวเรือน บางส่วนยึดอาชีพรับจ้างทั่วไป รับจ้างทำนา ทำสวน ทำไร่ ที่ถือเป็นกลุ่มแรงงานภาคเกษตรที่สำคัญของตำบลม่อนปิ่น

ลักษณะทางสังคม พบว่าครอบครัวของชาวลาคูเป็นครอบครัวขยาย การนับญาติจะนับญาติทางฝ่ายชาย การเป็นอยู่แบบวิถีดั้งเดิม สภาพบ้านเรือน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก

ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ยังคงมีการติดต่อค้าขายกับคนนอกชุมชน เช่น แม่บ้าน เยวชนทำกำไร ญาติอาญุแคไปขายในตัวอำเภอฝาง

สำหรับศาสนาและความเชื่อ พบว่ามีคนนับถือคริสต์จำนวน ๓ ครัวเรือน และศาสนาพุทธจำนวน ๑ ครัวเรือน (เป็นชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชน) นอกจากนั้นยังนับถือผีแบบดั้งเดิมและเทพเจ้าตามความเชื่ออือซา คือ เทพเจ้าที่ชาวลาคูนับถือสูงสุด เพราะถือว่าเป็นเทพปกครองสวรรค์ ในทุกวันสำคัญคล้ายวันศีลของกลุ่มชนที่นับถือพุทธ ชาวลาคูจะทำพิธีการขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า “วันซีผี” วัฒนธรรมของชาวลาคูจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสและผู้นำชุมชนหรือหัวหน้า (ปู่จ้อง)

หมู่บ้านมีกฎระเบียบของหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด จึงทำให้ชนกลุ่มนี้ยังคงมีวัฒนธรรม การแต่งกายและชีวิตความเป็นอยู่ที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ที่เคยมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษหลายประการ

เครื่องแต่งกายของชาวลาคูจะมีอัตลักษณ์ที่สื่อสารความเป็นชาวลาคูให้มีความแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

สำหรับการแต่งกายนั้นผู้หญิงสวมกางเกงสีดำเป๋ต๋า เสื้อสีดำคอกลมแขนยาวผ่าหน้าอกยาวลงถึงน่อง ใช้ผ้าสีขาวเย็บทับสีดำ โดยการเย็บที่ละเส้นจนเป็นแถบสีขาวสวยงาม พร้อมทั้งมีสีแดงและสีน้ำเงินแซมระหว่างแถบสีขาว และการเย็บชุดลาคูนั้นไม่สามารถเย็บเครื่องจักรเย็บเนื่องจากการวางแผนยากทำให้เมื่อเย็บจะไม่ตรง ไม่เรียงเป็นแถวเดียวกัน ชาวลาคูจึงนิยมเย็บด้วยมือทำให้ละเอียด สวยงามและมีความคงทน ซึ่งเสื้อผู้หญิงใช้เวลาในการเย็บประมาณ ๒๐-๓๐ วัน และสีที่นำมาใช้นั้นก็มีความหมายตามความเชื่อของลาคู อาชีพหลักคือการทำไร่ ทำนาจะแทนพืชพันธุ์อาหารต่าง ๆ และอีกความหมายนั้นสื่อว่าเป็นชาติพันธุ์ที่รักความสงบเย็น อยู่กับป่าและใช้ป่าเป็นแหล่งที่หาอาหารในการดำรงชีวิตเป็นหลัก

ขณะที่การแต่งกายของผู้ชาย กล่าวคือ กางเกงดำเป๋ต๋า ผ้ายาคดเฮอร์สีแดง เสื้อคอกลมแขนยาวสีดำผ่าหน้าอก ใช้แค่ผ้าสีดำและรองชั้นล่างด้วยสีน้ำเงิน ใช้เวลาในการเย็บประมาณ ๑-๒ วันเท่านั้น

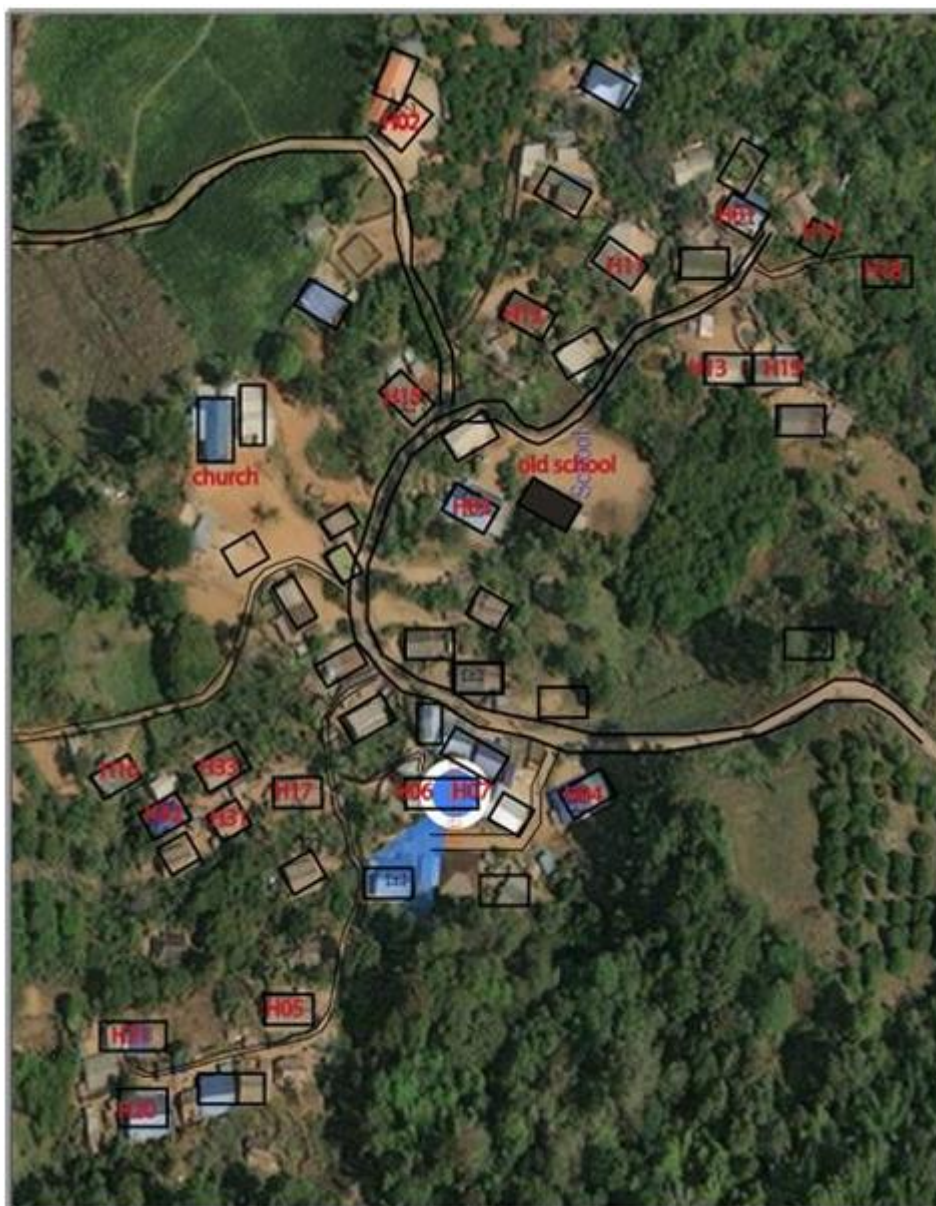
การแต่งกายสำหรับชาวลาคูมีความสำคัญมาก เพราะถ้ามีพิธีกรรมที่สำคัญทุกคนในหมู่บ้านสมัยก่อนต้องสวมชุดลาคูเท่านั้นในการเข้าร่วมพิธีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน

สีและความเชื่อของชาวลาคูคือ “สีดำ” ที่สื่อถึงหมุดดำที่ใช้ในการประกอบในพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ ในวิถีชีวิตชาวลาคูจะใช้หมุดดำเท่านั้นในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วน “สีขาว” สื่อถึง “ข้าวปลูก” ซึ่งทำมาจากข้าวเหนียวที่หนึ่งเสร็จแล้วมาดำ แล้วปั่นเป็นก้อนกลม ๆ เป็นเครื่องถวายเทพเจ้าอือซาในช่วงปีใหม่ เทศกาลกินวอ “สีแดง” สื่อถึงเลือดหมูที่นำมาประกอบพิธีกรรม “สีน้ำเงิน” หรือ “สีเขียว” สื่อถึงชาวลาคู

ระบบครอบครัวของชาวลาคูนิยมมีภรรยาคนเดียว การเลือกคู่ครองสามารถทำได้โดยอิสระ ในพิธีแต่งงานที่เรียบง่าย ไม่มีการเรียกสินสอดก่อนแต่งงาน ต้องแจ้งให้หัวหน้าหมู่บ้านทราบโดยยกนำขาไปให้คนละ ๑ หม้อ และหัวหน้าหมู่บ้านจะเป็นผู้หาเถาแกไปส่งให้ผู้หญิงให้ในพิธีแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะต้องฆ่าหมู ๑ ตัวเพื่อเซ่นไหว้ผี และเมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านของฝ่ายหญิง

๒. บ้านเฮโก (หมู่บ้านสาขาของบ้านสันติสุข หมู่ ๑๙) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ตั้งอยู่บนดอยสูงมีที่ราบน้อยมาก มีลำน้ำ ๒ สายไหลผ่านคือห้วยเฮโกและห้วยวิทู ซึ่งไหลลงแม่น้ำจัน ชาวบ้านดั้งเดิมทั้งหมดเป็นชาวลีซูที่ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่นี้มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔๐ ปี ผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ประปรายโดยการแต่งงานเข้ามา อาทิ ไทใหญ่ อาข่า คนเมือง จีนคนะชาติและโกกั้ง

ภาพที่ ๖ การตั้งบ้านเรือนชุมชนเฮโก

เดิมหมู่บ้านเฮโกเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงที่เต็มไปด้วยป่าไผ่สลับกับไม้ยืนต้น ต่อมา มีการแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกินและปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด ถั่วและชา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ตามมาจำนวนต้นไม้ที่ลดลง ส่งผลต่อปริมาณน้ำในลำห้วยก็ค่อย ๆ ลดตามไปด้วย ชุมชนโดยการนำของผู้นำหมู่บ้านนายคำรณ จัวยา ต่างหารือร่วมกันเพื่อหาทางออกพลิกฟื้นผืนดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์โดยการปลูก

ต้นไม้ใหญ่และกล้วย ควบคู่ไปกับสร้างคอกหมูในบริเวณสวนกล้วย หมูที่เลี้ยงเป็น “หมูดำ” เป็นพันธุ์ท้องถิ่น และชาวอีสานนิยมบริโภค สาเหตุที่เลือกเลี้ยงหมู คือ หมูดำเป็นอาหารสำคัญของชาวอีสาน ในอดีตแทบทุกบ้านต่าง เลี้ยงหมูไว้กินเองแล้ว นอกจากนี้หมูดังนี้ยังเกี่ยวพันในพิธีกรรมที่สำคัญของชาวอีสาน ทั้งในพิธีเรียกขวัญให้ผู้ป่วย พิธีไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษ งานปีใหม่ที่มีถึงปีละ ๒ ครั้ง รอบแรกในช่วงตรุษจีน ส่วนอีกรอบในช่วงเดือน เมษายน (สำหรับผู้ชายที่ออกไปรบในพื้นที่ห่างไกลแล้วกลับมาร่วมงานวันปีใหม่มิทัน ซึ่งเรียกว่า “ออยปะ” ถือเป็นการเปิดโอกาสให้ครอบครัวชายได้ร่วมเฉลิมฉลอง นั่นเอง) (คำณ จัวยง, ๒๕๖๗)

นอกจากวิถีประจำวันของชาวอีสานจะสัมพันธ์อยู่กับรากเหง้าของวัฒนธรรมแล้ว ในช่วงวิกฤตสำคัญเช่น สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-๑๙ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๓ ชนชาติพันธุ์อีสานก็แสดงให้เห็นได้อย่างแจ่มชัดว่า เขาสามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีนั้นเป็นหนทางในการแก้ปัญหาได้อย่างชาญฉลาด เนื่องจากพบว่า ชุมชนเฮโกเป็นหนึ่งในชุมชนหลาย ๆ ชุมชนบนดอยแม่สลองที่ไม่พบผู้ป่วยโควิด-๑๙ เลย ด้วยวิธีการปิด หมู่บ้านห้ามคนในออก – คนนอกเข้า อันเป็นแนวทางในการลดความเสี่ยงของการแพร่ระบาดอย่างได้ผล ทั้งนี้ ชุมชนที่จะสามารถใช้วิธีนี้ได้ย่อมต้องมีระบบในการจัดการด้านอาหารของชุมชนที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ชุมชน จะต้องมีความมั่นคงทางอาหารควบคู่ไปกับความมีวินัย การปฏิบัติตามระเบียบชุมชน รวมไปถึงความเชื่อมั่นใน ทุนวัฒนธรรมที่ตนมีอย่างเคร่งครัด อันที่มาของแนวทางการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในยุคโควิดและ การฟื้นฟูรอบหมู่บ้านโดยชุมชน “เลี้ยงหมู - พันป่า” โดยการสนับสนุนจากโครงการเสริมสร้างการฟื้นตัวทาง เศรษฐกิจสังคม ความมั่นคงของมนุษย์และการฟื้นคืนสู่สภาพปกติในประเทศไทยในบริบทของการระบาดใหญ่ ของ COVID-๑๙, มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา (พชก.) ร่วมกับ UNDP (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประเทศไทย) (คำณ จัวยง, ๒๕๖๗)

ข้างต้นเป็นตัวอย่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีวัฒนธรรมกับระบบเศรษฐกิจและระบบ สุขภาพของชุมชนอย่างชัดเจน จนเมื่อสถานการณ์การระบาดของโรคได้คลี่คลายลง ชุมชนก็ยังคงดำเนิน กิจกรรม “เลี้ยงหมู - พันป่า” อยู่เช่นเดิม จากการสำรวจบริบทชุมชนเบื้องต้นโดยหัวหน้าโครงการฯ พบว่าแม้ ชุมชนจะมีความมั่นคงทางอาหารในระดับหนึ่ง หากแต่ยังคงต้องการต่อยอดทุนวัฒนธรรมอีสานที่ชุมชนสืบทอด มาช้านานนั้นให้เป็นตัวหนุนเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนเพื่อความยั่งยืน จึงนำมาซึ่งการวางแผนร่วมกัน ระหว่างคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายกับชุมชนในเบื้องต้น โดยจะผสานความร่วมมือกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและพัฒนาอาชีพของอำเภอแม่จัน และมูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขต ภูเขา (พชก.) ต่อไป เนื่องจากหมู่บ้านเฮโกเป็นหนึ่งใน ๔ หมู่บ้านชุมชนชาติพันธุ์ (บ้านป่าคาสุขใจ บ้าน พนาสวรรค์ บ้านจะบูนี ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง และบ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัด เชียงราย) ที่เป็นพื้นที่ดำเนินงานของโครงการข้างต้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมโดยกับการทำ เกษตรบนพื้นที่สูงที่มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่และแหล่งน้ำ การเลี้ยงหมูดำและหมูหลุม การปลูกพืชผักอาหาร รวมทั้งการปลูกผลไม้ยืนต้นที่สามารถสร้างแหล่งอาหารในครัวเรือนได้ อันเป็นแนวทางสร้างรายได้ในระยะยาว ได้อีกทางหนึ่ง เพื่อร่วมดำเนินโครงการ “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการเสริมสร้างทักษะชีวิต และอาชีพ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชนชาติพันธุ์อีสาน บ้านเฮโก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยใช้ทุนทาง วัฒนธรรม เป็นฐาน” ด้วยการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่ ณ ปัจจุบัน รวมไปถึงการสำรวจ สืบค้นและ ตรวจสอบ “ทุนทางวัฒนธรรมที่เลือนลางไป” มาปรับใช้ร่วมกัน เพื่อเสริมศักยภาพในการเรียนรู้ตลอดชีวิตของ กลุ่มเป้าหมายให้สามารถปรับตัวอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเช่นปัจจุบัน

๓. บ้านหล่อโย (บ้านสาขาของหมู่บ้านสันติสุข หมู่ ๑๙) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ชุมชนชาติพันธุ์อาข่าบ้านหล่อโย ตั้งอยู่บนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย หมู่บ้านถูกล้อมรอบด้วยภูเขา ไร่ชา ไร่ข้าวโพด มีจำนวนครัวเรือน ๖๕ ครัวเรือน ประชากร ๓๐๐ คน ประกอบอาชีพเป็นชาวสวนปลูกลิ้นจี่ เชอร์รี่ กาแฟและข้าวไร่

หล่อโย เป็นชุมชนชาวอาข่าที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายบนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย มีจุดเด่นด้านการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่ผู้นำคนปัจจุบัน (นายประกาศิต เขมมิกู) นำมาปรับใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนโดยยังคงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ด้วยการเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชน ทำกิจกรรมชุมชนที่หลากหลาย อาทิ ทำอาหารชาติพันธุ์ เดินป่า เดินชุมชน ร่วมการละเล่นพื้นบ้าน (กรวิชัย ผิวแก้ว, ๒๕๖๗) จะเห็นว่าเป็นการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่ของชุมชนจะทำไร่ข้าวโพดและข้าวดอยผลัดเปลี่ยนเป็นวัฏจักรตลอดปี

ความเป็นมาของชื่อชุมชนหล่อโย เป็นการตั้งชื่อโดยใช้ชื่อผู้นำในอดีต ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ตำบล ป่าตึง อำเภอแม่จัน ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงราย ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๗ สายเชียงใหม่-แม่จัน ห่างจากตัวจังหวัดเชียงราย ระยะทางประมาณ ๓๘ กิโลเมตร บ้านหล่อโย เป็นหนึ่งในบ้านบริวารของหมู่ที่ ๑๙ บ้านสันติสุข โดยบ้านบริวารอื่น ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านหลักเดียวกัน ได้แก่ บ้านก๊วยสะไต บ้านรวมใจ บ้านแสนใหม่ บ้านจะกอนะ บ้านเฮโกและบ้านหล่อชา

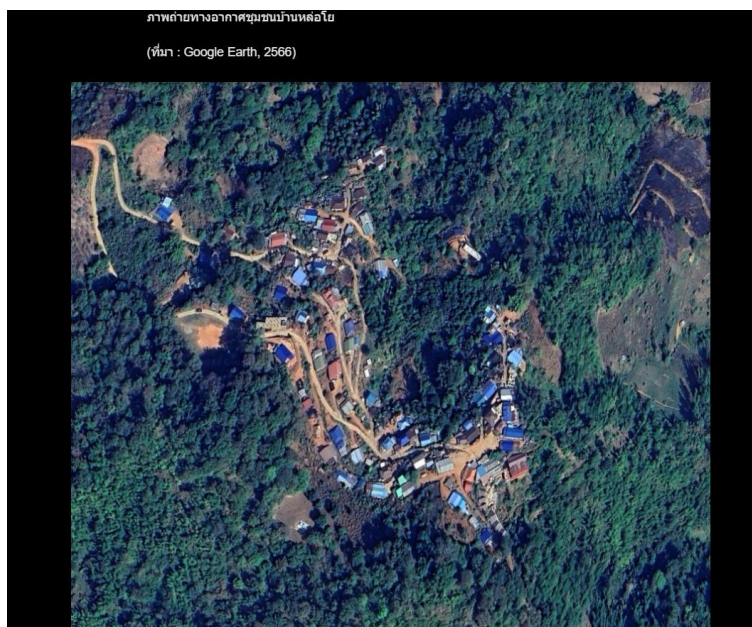
ลักษณะทางกายภาพของบ้านหล่อโย ชาวบ้านสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีเนื้อที่กว่า ๑๐๐ ไร่ เป็นที่ลาดเนินเขาที่มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล พื้นที่ทำกินของชาวบ้านอยู่สูงถัดขึ้นไปอีก มีระยะความสูงถึง ๑,๔๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล มีความลาดชันตั้งแต่ร้อยละ ๒๐-๓๐ เป็นพื้นที่อยู่ในเขตบริเวณแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำแม่จัน และแม่น้ำแม่สลอง ชุมชนถูกล้อมรอบไปด้วยพื้นที่ป่าและภูเขาที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิอากาศจึงค่อนข้างหนาวเย็นตลอดทั้งปี อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในช่วงฤดูหนาวประมาณ ๑๐-๑๑ องศาเซลเซียส ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม มีอุณหภูมิประมาณ ๓๐-๓๕ องศาเซลเซียส และมีฝนตกเฉลี่ยประมาณ ๗-๘ เดือนต่อปี มีฝนตกในปริมาณมากช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ปริมาณน้ำฝนต่อปีค่อนข้างสูง โดยชุมชนบ้านหล่อโยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่โดยรอบ ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อ ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จันและตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

- ทิศตะวันออก ติดต่อ ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

- ทิศใต้ ติดต่อ ตำบลท่าสุดและตำบลแม่อาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

- ทิศตะวันตก ติดต่อ ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ และประเทศสหภาพเมียนมาร์

ภาพที่ ๗ แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์อาข่า บ้านห่อโย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนประกอบไปด้วย (๑) ทรัพยากรน้ำเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติในพื้นที่ ๓ แห่ง เป็นลำห้วยธรรมชาติ ได้แก่ ลำห้วยเฮโก เป็นลำห้วยขนาดปานกลางมีความกว้างประมาณ ๕ เมตร มีน้ำไหลตลอดทั้งปี อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ลำห้วยฮาหุ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งไหลมารวมกับลำห้วยแม่จันน้อย ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้งสามแห่งในการอุปโภคบริโภค และสำหรับการเกษตรเป็นหลัก ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่ชาวบ้านจะมาจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อนำไปประกอบอาหารภายในครัวเรือน (๒) ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ในพื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชนมีเนื้อที่ประมาณ ๑,๒๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าอยู่ในระดับความสูงจากระดับทะเลประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร สภาพป่าเป็นพื้นที่ป่าเต็งรังและป่าสนเขาปะปนกันเป็นส่วนใหญ่ มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายและพันธุ์ไม้ที่โดดเด่น คือ ไม้เต็งรัง ไม้สนสองใบ ไม้สนสามใบ เป็นพืชที่มีขนาดความสูงโดยเฉลี่ย ประมาณ ๒๗-๓๒ เซนติเมตร นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าต่าง ๆ โดยรอบชุมชนที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ “ลาซอ” ป่ารอบหมู่บ้านสำหรับนำไม้มาทำประโยชน์ใช้สอย “ล่องยะ” หรือป่าซับน้ำ “อีจุมอเมะ” หรือป่าน้ำผุด “หลุ่มยั้ง” หรือป่าช้าหมู่บ้าน และ “ล่อเกอะท้อเมะ” หรือป่าต้นน้ำ (๓) ทรัพยากรดินกับการคัดเลือกพื้นที่ ภูมิปัญญาการเลือกพื้นที่ของชาวอาข่าบ้านห่อโยมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือ การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชน หมู่บ้านจะตั้งอยู่บนไหล่เขาสูง และอยู่ไม่ไกลจากลำธารที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมและสัมพันธ์กับลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ เพื่อทำการเกษตรทำไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด และผลไม้ ฯลฯ และชาวอาข่าจะไม่นิยมตั้งบ้านเรือนเบียดเสียดกัน โดยจะกระจายกันไปตามไหล่เขาและพื้นที่ทำการเพาะปลูกของตนเอง บทบาทในการคัดเลือกพื้นที่จะเป็นของผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส และผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน โดยเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่คือ จะต้องมีความอุดมสมบูรณ์ น้ำดี ดินดี เป็นที่ลาดเชิงเขาไม่สูงชันมากนัก สามารถบุกเบิกทำไร่ สร้างบ้านเรือนได้ และมีสัณเขาล้อมรอบเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ลมพายุ น้ำป่าไหลหลาก ส่วนธรรมเนียมและความเชื่อในการคัดเลือกพื้นที่เพาะปลูก คือ ดินจะต้องร่วนซุยไม่แข็งเป็นก้อน และบิบเป็นก้อนได้เมื่อผสมน้ำและไม่แตกร่วนเหมือนทราย ลักษณะดินจะมีสีแดง ดำ หรือเหลืองก็ได้ แต่ดินสีเหลืองเหมาะแก่การปลูกพืชไร่ที่สุด รองลงมาคือสีดำและแดง โดยจะทำการขุดดินเพื่อวัดความชื้นในหน้าแล้ง หากดินยังชื้นอยู่แสดงว่ามีน้ำเพียงพอในการเพาะปลูก หรือสังเกตจากความสมบูรณ์

ของต้นไม้ในบริเวณนั้นจะต้องเขียวสด ไม่แคระแกรน และเป็นที่ที่มีความลาดชันเหมาะสม ระหว่าง ๑๕-๔๕ องศา เพราะหากชันเกินไปจะทำให้คุณภาพดินลดลงได้ง่าย ต้องย้ายพื้นที่ทำกินบ่อย และเป็นพื้นที่ที่รับแสงแดดในตอนเช้าจะดีกว่าตอนบ่าย และพืชไม่บังร่มเงากัน

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าพื้นที่ศึกษาซึ่งเต็มไปด้วยทุนชุมชนประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ ซึ่งก็คือระบบคิดหรือวิธีคิดของคนในชุมชน/สังคม อาทิ วิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิธีการสืบทอดทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนผ่านจารีตประเพณีและสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งแสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ผู้วิจัยจะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหาแนวทางการจัดการทุนชุมชนเหล่านั้นด้วยกิจกรรมซึ่งสายันต์ ไพรัชญจักร (๒๕๔๗) เสนอไว้ ๗ รูปแบบ กล่าวคือ (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทุนชุมชน (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทุนชุมชน (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชน (๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติและข้อบัญญัติ และ (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่

คณะวิจัยจักได้ใช้ข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบริบทพื้นที่ข้างต้น ไปปรับใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาทั้งสาม ดังปรากฏผลการศึกษาในส่วนถัดไปเพื่อสร้างให้เกิดแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานของชุมชนให้มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยมีกระบวนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมและบันทึกองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง นำเข้าสู่กระบวนการให้คุณค่าและจัดทำแผนที่วัฒนธรรม บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกัน คณะวิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏ โดยไม่มีการสร้างสถานการณ์ เพื่อศึกษาผลที่ตามมาแต่เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วจากสนามด้วยหลักการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal – RRA) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล อันประกอบด้วย การสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม (ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ, ๒๕๖๑) ในกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการศึกษากิจกรรม/พิธีกรรมกินวอ กินข้าวใหม่ งานแต่ง การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว (สตอร์เบอร์รี่) และการส่งผลผลิตให้โครงการหลวงดอยคำ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) กับผู้เฒ่า ปู่จ้อง หัวหน้าครัวเรือนและเจ้าหน้าที่โครงการหลวงดอยคำ และการจัดประชุมกลุ่ม (focus group) เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองต่อการพัฒนาการรักษาวินัยวัฒนธรรม ๕ ด้าน ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ การจัดระเบียบทางสังคม เทคโนโลยีและการดำรงชีพ ควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ชิ้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๔๗)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ประกอบด้วยผู้รู้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส เยาวชน เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. แนวสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับทุนชุมชน
๒. แบบบันทึกการจัดกระบวนการกลุ่มเพื่อร่วมสืบค้นทุนชุมชน
๓. แบบบันทึกรายละเอียดทุนชุมชน
๔. เครื่องมือศึกษาชุมชน ๗ ชิ้น

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยขั้นตอนต่อไปนี้

ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏโดยไม่มีการสร้างสถานการณ์ เพื่อศึกษาผลที่ตามมาแต่เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วจากสนาม (“การวิจัยเชิงสำรวจ”, http://hq.prd.go.th/plan/ewt_dl_link.php?nid=๒๒๘๔) เพื่อให้เห็นภาพรวมของผู้เกี่ยวข้องกัทุนชุมชน และศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้วิจัยจักปรับใช้กระบวนการวิจัยชุมชนด้วยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย ๓ วิธี (ขนิษฐา นันทบุตรและคณะ, ๒๕๕๖ : ๗) ดังนี้

๑. การสังเกต

เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดในสถานการณ์การจัดการตนเองของทุนชุมชนและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งใช้ทักษะที่คนมีและใช้เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนเดียวกันที่มีความใกล้ชิดและมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เห็นทั้งพฤติกรรม การกระทำที่เชื่อมโยงกับความคิดได้ใกล้เคียงความจริงมากที่สุด โดยนักวิจัยทำการสังเกตสถานการณ์ที่เกิดขึ้นของการอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือการทำงานร่วมกัน ตลอดจนการจัดการงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของทุนชุมชนต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกันเองหรือปฏิสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างอื่น ๆ ของชุมชน โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการสังเกตสถานการณ์จริงในขณะนั้น การจดบันทึกข้อมูลภาคสนาม

๒. การสัมภาษณ์เจาะลึก

เป็นการใช้ทักษะการพูดคุย ให้อธิบายสถานการณ์จากผู้มีประสบการณ์ตรงและอ้อม และผู้เกี่ยวข้องที่ได้ประโยชน์หรือผลกระทบจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเก็บข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นและความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ เป็นการซักถามเพื่อให้เข้าใจความคิดที่อธิบายการกระทำหรือพฤติกรรมบางอย่าง ด้วยการบอกเล่าให้ละเอียดและครอบคลุมทุกแง่มุม โดยนักวิจัยทำการสัมภาษณ์แกนนำและคนในชุมชนผู้มีประสบการณ์ตรงและอ้อมในสถานการณ์ หรือการสอบถามข้อมูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ได้ประสบหรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลทั้งที่มาที่ไปของเรื่องและภาพผลกระทบที่เกิดขึ้นด้วย

๓. การสนทนากลุ่ม

เป็นการสนทนา พูดคุย ปรัชชาหาหรือของผู้ให้ข้อมูลหลายคนโดยนักวิจัยจัดให้มีการเสวนาของผู้ให้ข้อมูล ในประเด็นที่ต้องการหาข้อสรุป ที่วิเคราะห์มาจากการนำใช้ข้อมูลการสังเกตและการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยที่นำคนในเหตุการณ์มาทบทวนความเข้าใจต่อเหตุการณ์และหาคำอธิบายร่วมกัน ทำให้ได้รายละเอียดของข้อมูลส่วนที่อาจเก็บข้อมูลตกหล่นจากการสังเกตหรือสัมภาษณ์พูดคุยเป็นรายบุคคล และความคิดหรือคำอธิบายร่วมที่เป็นข้อสรุปที่ยอมรับได้ของผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย นักวิจัยอาจจัดเวทีให้ผู้มีประสบการณ์ตรงแกนนำทุนชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง แลกเปลี่ยนข้อมูลในสถานการณ์เดียวกันและสถานการณ์ที่เชื่อมโยงกัน พร้อมทั้งหาข้อสรุปหรือข้อตกลงจากการเสวนา

เครื่องมือวิจัยและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลข้างต้น คณะวิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางการดำเนินงาน เพื่อเรียนรู้สภาพและเข้าใจชุมชนอย่างถูกต้อง วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงระบบของวิถีวัฒนธรรมและผลกระทบจากการพัฒนาที่สามารถจำแนกการประยุกต์ใช้รายเครื่องมือ ดังข้อมูลตามตารางที่ ๔

ตารางที่ ๔ แสดงการประยุกต์ใช้เครื่องมือศึกษาชุมชน ๗ ชั้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๕๓)

เครื่องมือวิจัย	การประยุกต์ใช้ในงานวิจัย
แผนที่เดินดิน	จัดทำแผนที่พื้นที่ศึกษา แสดงภูมิประเทศ ลักษณะบ้านเรือน การใช้พื้นที่ไร่นาหมู่บ้าน พื้นที่เพาะปลูกสตรอว์เบอร์รี่และพื้นที่พิธีกรรม
แผนผังเครือญาติ	สำรวจโครงสร้างระบบเครือญาติแบบพหุสาย
ประวัติชีวิต (Life History)	เก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุหรือผู้รู้ เกี่ยวกับประสบการณ์การคลอด การแต่งงาน ความตาย ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยเฉพาะช่วงเวลาที่เข้าร่วมกิจกรรม การเพาะปลูกกับโครงการหลวงดอยคำ
ปฏิทินชุมชน	จัดทำตารางแสดงพิธีกรรมสำคัญ เช่น กินวอ กินข้าวใหม่ พิธีเรียกขวัญและฤดูกาล เพาะปลูก การปรับตัวกับโครงการหลวงดอยคำในแต่ละเดือน
ผังโครงสร้างสังคมและองค์กร	วิเคราะห์บทบาทของปู่จ้อง ผู้สูงอายุ ครอบครัวและองค์กรหมู่บ้าน ความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่โครงการหลวงดอยคำ
แบบสอบถามครัวเรือน	เก็บข้อมูลโครงสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือน การยังชีพ รายได้ พืชที่ปลูก แรงงาน และความคาดหวังต่อโครงการหลวงดอยคำ
บันทึกภาพถ่ายและวิดีโอ	ใช้ภาพถ่ายและคลิปวิดีโอประกอบการบรรยายวิถีชีวิต การทำพิธีกรรม การเพาะปลูก บ้านเรือนและเครื่องใช้ทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยประยุกต์ใช้เครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ชั้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๕๕) เป็นแนวทางการดำเนินงาน โดยผู้วิจัยจะนำตัวเองเข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์และพยายามเข้าใจถึงวิถีอธิบายปรากฏการณ์แบบคนใน (insider) โดยใช้วิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นหลัก ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal – RRA) เพื่อเรียนรู้สภาพและเข้าใจชุมชนอย่างถูกต้อง ด้วยการใช้องค์มือและวิธีการศึกษาหลายอย่างข้างต้นประกอบกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลมือหนึ่ง โดยการใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structured Interviewing – SSI) ซึ่งมี “กรอบคำถาม” หรือ “แนวคำถาม” ที่เตรียมไว้ใช้สำหรับการพูดคุยตามปกติ แต่จะควบคุมไม่ให้หลุดจากกรอบที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจะถามแบบเจาะลึก (Probing) จนได้ข้อมูลตามที่ตั้งไว้ พร้อม ๆ กับการสังเกตการใช้ตัวบ่งชี้ การวัดต่าง ๆ และการถ่ายภาพ เป็นต้น

ทั้งนี้คณะวิจัยให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” ในขั้นตอนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำแผนที่วัฒนธรรม ในอันจะต้องเคารพสิทธิทางวัฒนธรรมของ “บุคคล กลุ่มคนและชุมชน” ซึ่งเป็นผู้ถือครองหรือผู้เกี่ยวข้อง ควบคู่ไปกับการกระตุ้นจิตสำนึก สร้างความตระหนัก เพื่อพัฒนาสู่การตัดสินใจให้ความเห็นชอบร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูล ร่วมในการบันทึกข้อมูลโดยใช้แนวทางการบริหารจัดการวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, ๒๕๕๓) ตั้งแต่การวางแผน การจัดกลุ่มองค์กรในฐานะที่เป็น “กลุ่มแห่งการทำงาน” การมุ่งใจและการติดตาม ควบคุม ตรวจสอบ ดูแลและแก้ไขข้อผิดพลาดและปัญหาต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การวางแผนต่อยอดในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ต่อไป ตามขั้นตอนดำเนินงานวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

ในขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลในระดับปฐมภูมิ (Primary source) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Primary source) ได้แก่ หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารของหน่วยงานราชการ และแผนที่ เพื่อนำมาพัฒนาฐานข้อมูลแผนที่ทางวัฒนธรรม

๒. การออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประกอบด้วยข้อมูล ๒ ส่วน ประกอบด้วย

๒.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงตัวตนของชุมชน สังคมและการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น แกลลอรี่ หัตถกรรมพื้นบ้าน สถานที่สำคัญ งานประเพณีและเรื่องราวที่เป็นนามธรรม เช่น ความทรงจำ อัตชีวประวัติ เพื่อระบุทุนทางวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษา

๒.๒ การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติ การให้คุณค่ากระบวนการในการทำแผนที่วัฒนธรรมเพื่ออนุรักษ์และใช้ทรัพยากรของชุมชน เพื่อนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจหาแนวทางในการพัฒนาเพื่อเป็นระบบเศรษฐกิจฐานรากต่อไป

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

แบ่งได้เป็น ๒ ขั้นตอน ตามเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๑ การสำรวจข้อมูลทางกายภาพ ในขั้นตอนนี้เป็นการสำรวจและระบุอาคาร สิ่งก่อสร้าง แหล่งหรือบริเวณ รวมทั้งระบุที่ตั้ง พิกัด รูปแบบสถาปัตยกรรม คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ กิจกรรมทางสังคม และเศรษฐกิจ ที่มีคุณค่าต่อมรดกทางวัฒนธรรม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่

๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินคุณค่าของแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมจากกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการประชุมกลุ่ม (Focus group) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In- Depth Interview)

๔. การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม

เป็นการจัดระบบแหล่งข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยนำมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีและความเป็นไปได้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม จัดทำร่างรายงานและแผนที่มรดกวัฒนธรรม

งานวิจัยนี้เป็นการใช้ประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานเพื่อการวางแผนการสำรวจเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลเชิงคุณลักษณะ และการนำเข้าข้อมูลสู่การประมวลผลข้อมูลเชิงตำแหน่งของมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา โดยมีขั้นตอนดังนี้

๔.๑ การวางแผนการเก็บข้อมูล

เป็นการร่วมประชุมที่ทีมผู้วิจัยและมีข้อควรร่วมกันให้มีการศึกษาตามขอบเขตพื้นที่ศึกษา เมื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการเก็บข้อมูล ทีมผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษา (Pre-Survey) เพื่อร่วมศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อมูลเชิงคุณลักษณะ ให้ครอบคลุมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ดังนี้

๔.๑.๑ พื้นที่วัฒนธรรม (Cultural Space: CS) เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มคน และวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ทั้งสามอันสัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ

๔.๑.๒ ศิลปะการแสดง (Performing Arts: PA) เป็นการแสดงออกทางภูมิปัญญาที่สะท้อนวิถีคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และอัตลักษณ์ของคน

๔.๑.๓ งานช่างฝีมือดั้งเดิม (Traditional Craftsmanship: TC) หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่างที่สะท้อนผ่านการเลือกใช้วัสดุและกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่ศึกษา สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำอิง ผ่านผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมและผู้ประกอบการวัฒนธรรม (Cultural Product and Cultural entrepreneur : CP) ที่แสดงออกถึงการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ด้านการจัดระเบียบทุนทางวัฒนธรรม การเงินและทุนมนุษย์ จนเกิดรายได้จากกิจกรรมทางวัฒนธรรม

๔.๑.๔ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล (Social Practices, Ritual and Festive Events: SP) ปรากฏผ่านการประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่สะท้อนผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาและไม่เกี่ยวกับศาสนา

และ ๔.๑.๕ ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and Practices Concerning Nature and the Universe: KP) หมายถึง วิธีการ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่แสดงถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ

๔.๒ การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

ก่อนจะดำเนินการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ในช่วงเวลาที่ดำเนินการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษา (Pre-Survey) ทีมผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งสำคัญ (Landmark) เพื่อใช้เป็นตำแหน่งอ้างอิง หรือจุดสังเกตเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่รวมถึงความสะดวกต่อการประสานที่จำเป็นต้องระบุถึงตำแหน่งของตนเอง พร้อมกับการถ่ายทอดองค์ความรู้และวิธีการใช้เครื่องทางภูมิศาสตร์ ซึ่งได้แก่ การกำหนดระบบตำแหน่งบนพื้นผิวโลก (GPS) ภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียม เพื่อใช้ประกอบการสำรวจและเก็บข้อมูลในขั้นตอนต่อไป

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่เป็นการลงพื้นที่เพื่อสำรวจพื้นที่ตามขอบเขตพื้นที่เป้าหมายที่ทีมผู้วิจัยได้ตกลงร่วมกัน ซึ่งก่อนการลงพื้นที่ผู้วิจัยจะตรวจสอบความเข้าใจของทีมผู้ช่วยนักวิจัยในการใช้เครื่องมือสำหรับการบันทึกข้อมูลเชิงตำแหน่ง (ค่าพิกัด) อีกครั้งเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นทั้งจากผู้ใช้เครื่องมือและสัญญาณดาวเทียม เช่น การบันทึกข้อมูล การระบุจุดไม่ตรงกับตำแหน่งจริง สภาพฟ้าอากาศไม่เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจะเป็นการเก็บข้อมูลเชิงตำแหน่ง (ค่าพิกัด) และการบันทึกภาพของตำแหน่งนั้น ๆ โดยมีผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในพื้นที่เป็นผู้นำทางในการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายประกอบไปด้วยการบันทึกข้อมูลเชิงพื้นที่ที่จะประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงตำแหน่ง โดยกำหนดให้มีการเก็บข้อมูลพิกัดภูมิศาสตร์ (Geographic Coordinate System) ในรูปแบบ Decimal degree และค่าพิกัดกริด UTM (Universal Transvers Mercator) เพื่อลดความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูลเชิงพื้นที่ นอกจากนั้นยังได้เก็บข้อมูลเชิงคุณลักษณะ เช่น ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ข้อมูลความเชื่อ ข้อมูลภูมิปัญญา เป็นต้น พร้อมกับการบันทึกภาพสถานที่นั้น ๆ

๔.๓ การรวบรวมข้อมูลและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

คณะวิจัยได้ดำเนินการสร้างแผนที่ออนไลน์ ซึ่งแผนที่ออนไลน์ดังกล่าวนี้จะปรากฏข้อมูลบางส่วนที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้น ซึ่งเป็นการระบุข้อมูลขอบเขตพื้นที่ศึกษา รวมถึงไปข้อมูลจุดตำแหน่งอ้างอิง (Landmark) หรือตำบลสำคัญของพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงและเป็นจุดสังเกตตำแหน่งอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้อง โดยทีมผู้เก็บข้อมูลสามารถใช้เป็นแผนที่เบื้องต้นสำหรับการนำทางเพื่อเก็บข้อมูล และเป็นฐานข้อมูลที่ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งที่เป็นข้อมูลค่าพิกัดและข้อมูลภาพถ่ายของมรดกทางวัฒนธรรมหรือสถานที่นั้น ๆ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามทั้งค่าพิกัดและข้อมูลภาพถ่ายจะถูกจัดระเบียบให้สามารถนำเข้าข้อมูลสู่แผนที่ออนไลน์เพื่อดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล โดยการสร้างตารางสำหรับการรวบรวมข้อมูลตำแหน่งของทุนทางวัฒนธรรมและพิมพ์ค่าพิกัด สถานที่และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อกรอกข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงดำเนินการทดลองนำเข้าข้อมูลเพื่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

เมื่อดำเนินการรวบรวมข้อมูลได้ตามเป้าหมายและทดลองนำเข้าข้อมูลแล้ว ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการแชร์ข้อมูลแผนที่ออนไลน์ที่ได้สร้างเพื่อรวบรวมข้อมูลไว้ และเปิดผ่านสมาร์ตโฟน ซึ่งในแผนที่ออนไลน์จะปรากฏข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่และข้อมูลภาพถ่าย การดำเนินการในขั้นตอนนี้จะเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หลังจากนั้นดำเนินการจัดการข้อมูล (Data Management) ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ เป็นการแก้ไขข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ในฐานข้อมูลเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูลในฐานข้อมูลได้ก่อนที่จะประมวลผลข้อมูลและนำออกข้อมูลในรูปแบบของ kml/kmz file เพื่อนำเข้าข้อมูลผ่านโปรแกรมทางด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ในรูปแบบของชุดตัวเลขตำแหน่งที่ตั้งของทุนทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะดำเนินการนำเข้าข้อมูลค่าพิกัดในระบบบันทึกข้อมูลแผนที่

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเบื้องต้นการตรวจความผิดพลาดของชุดตัวเลขของค่าพิกัดที่มีความผิดพลาดในการกรอกข้อมูล จะเห็นได้ว่าจุดตำแหน่งที่เกิดจากความผิดพลาดในการกรอกข้อมูล คือค่าพิกัดของตำแหน่งกลุ่มจักสานบ้านน้ำจุ่น ทำให้ตำแหน่งคลาดเคลื่อนและตำแหน่งของกลุ่มจักสานบ้านน้ำจุ่นได้อยู่นอกขอบเขตพื้นที่ศึกษา และเมื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลพบว่า เกิดจากการนำเข้าค่าพิกัดค่าละติจูด (Latitude) และสำหรับตำแหน่งอื่น ๆ ประมาณ ๑๐ ตำแหน่ง พบว่าเกิดความคลาดเคลื่อนของตำแหน่งประมาณ ๒๐๐ – ๕๐๐ เมตร จากตำแหน่งจริง เนื่องจากปัญหาด้านสัญญาณดาวเทียมหรือสัญญาณของอุปกรณ์สำหรับเก็บข้อมูลค่าพิกัด

นอกจากนั้นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลภาพถ่ายสถานที่หรือตำแหน่งทุนทางวัฒนธรรมต้องให้มีความถูกต้องตรงกับค่าพิกัด ซึ่งข้อมูลบางตำแหน่งไม่สามารถตรวจสอบหรือสังเกตได้จากภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียม เพราะฉะนั้นทีมผู้วิจัยจึงต้องลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบความแม่นยำและความถูกต้องของทั้งค่าพิกัดและภาพถ่ายทุนทางวัฒนธรรม และดำเนินการปรับค่าพิกัดให้ตรงกับจุดตำแหน่งมากยิ่งขึ้น

๕. การจัดทำข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนชาติพันธุ์

เป็นการจัดทำข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ เพื่อเป็นสื่อในการเข้าถึงข้อมูลทุนทางวัฒนธรรม เป็นการใช้ระบบแผนที่ออนไลน์ (Internet GIS) เพื่อแสดงข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชน ได้แก่ ตำแหน่งของสถานที่ ภาพถ่ายดาวเทียมรายละเอียดสูง

รูปภาพของสถานที่ รวมถึงข้อมูลเชิงบรรยายข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย ข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่นั้น ๆ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจและบันทึกตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์จากทุนทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนประกอบด้วยรายละเอียดที่สำคัญ ๕ หัวข้อสำคัญ ดังนี้

๕.๑ ประเภทของข้อมูล

ฐานข้อมูลสำหรับการแสดงข้อมูลทางแผนที่ออนไลน์ (Internet GIS) ประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ (Geographic data) ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน คือ ข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial data) และข้อมูลเชิงคุณลักษณะหรือข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute data)

๕.๑.๑ ข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial data) เป็นข้อมูลที่สามารถชี้เฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าอยู่ ณ ตำแหน่งใดบนพื้นผิวโลก ข้อมูลเชิงพื้นที่จะถูกนำมาแสดงในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ในรูปของภูมิลักษณะ (Feature) ซึ่งอยู่ในรูปของ จุด (Point) เส้น (Line) พื้นที่ (Polygon/Area) และข้อมูลที่แสดงเป็นตารางกริด (Raster Data)

- ข้อมูลประเภทจุด ตัวอย่างข้อมูล เช่น ตำแหน่งของทุนทางวัฒนธรรม เป็นต้น
- ข้อมูลประเภทเส้น ตัวอย่างข้อมูล เช่น เส้นทางน้ำ เป็นต้น
- ข้อมูลประเภทพื้นที่ ตัวอย่างข้อมูล เช่น ขอบเขตการปกครอง เป็นต้น
- ข้อมูลที่แสดงเป็นตารางกริดหรือข้อมูลภาพที่แสดงในรูปแบบของ Pixel

ตัวอย่างเช่น ภาพดาวเทียม เป็นต้น

๕.๑.๒ ข้อมูลเชิงคุณลักษณะหรือข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute data) เป็นข้อมูลที่ใช้บรรยายหรืออธิบายคุณลักษณะเฉพาะตัวของสิ่งต่าง ๆ ในบางครั้งอาจถูกเรียกว่าข้อมูลที่ไม่ใช่ข้อมูลเชิงพื้นที่ (non-spatial data) เนื่องจากข้อมูลชนิดนี้ไม่ได้แสดงข้อมูลเชิงตำแหน่งแต่อย่างใด ซึ่งในงานวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่นั้น ๆ

๕.๒ การสำรวจภาคสนาม

๕.๒.๑ เป็นการสำรวจชุมชนทั้งหมด ๓ ชุมชน เป็นการบันทึกข้อมูลตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ของสถานที่ที่มีความสำคัญและเป็นทุนทางวัฒนธรรม พร้อมกับการบันทึกภาพ และนำข้อมูลเข้าสู่ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

๕.๒.๒ การสอบถามข้อมูลทุนชุมชนจากประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ๑) ผู้นำชุมชน ๒) ผู้รู้/ปราชญ์ชุมชน และ ๓) เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

๕.๓ การนำเข้าข้อมูล

การจัดการข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนไปสู่ระบบแผนที่ออนไลน์ คณะวิจัยใช้วิธีการที่หลากหลายสำหรับการจัดการข้อมูล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแหล่งข้อมูลที่ได้มา ลักษณะของการทำงานและชนิดของข้อมูลที่จะนำเข้าด้วย ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ต้องผ่านกระบวนการจัดการและแปลงให้อยู่ในแบบของข้อมูลภูมิสารสนเทศ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการการสอบถาม หรือการเก็บข้อมูลโดยการใช้เทคโนโลยีทางด้านระบบการกำหนดตำแหน่งบนพื้นที่โลก (Global Positioning System: GPS) และข้อมูลทุติยภูมิ เช่น ข้อมูลทุนชุมชน และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ข้อมูลที่ผ่านกระบวนการแปลงข้อมูลเรียบร้อยแล้วจึงนำเข้าข้อมูลบนระบบแผนที่ออนไลน์

๕.๔ การเข้าถึงฐานข้อมูล

มรดกทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนสามารถแสดงผลข้อมูลได้จากอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล (Personal Computer : PC) แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ (Tablet Computer) รวมถึงโทรศัพท์มือถือ (Smart Phones) ที่มีการเชื่อมต่อสัญญาณอินเทอร์เน็ต โดยผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงข้อมูลผ่านช่องทางต่าง ๆ ดังนี้

๕.๔.๑ เข้าถึงฐานข้อมูลโดยใช้ตัวชี้แหล่งในอินเทอร์เน็ตหรือ URL (Universal Resource Locator) ซึ่งสามารถใช้งานผ่านโปรแกรม Web Browser ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น Google chrome, Internet Explorer, Firefox Opera หรือ Safari เป็นต้น

๕.๔.๒ การนำฐานข้อมูลไปฝังไว้บนเว็บไซต์หรือบล็อก โดยการคัดลอก HTML ต่อไปนี้ไปวางไว้ในซอร์สโค้ด (source code) สำหรับหน้าเว็บ รวมถึงสามารถจัดการให้ถ่ายทอดกรนำไปใช้งานได้ด้วยการทำให้ลิ้งค์สั้นลง (shorturl) และยังสามารถแปลงเป็น QR-Code ที่ง่ายต่อการเผยแพร่ได้ง่ายขึ้น

<https://shorturl.at/๘f๕>

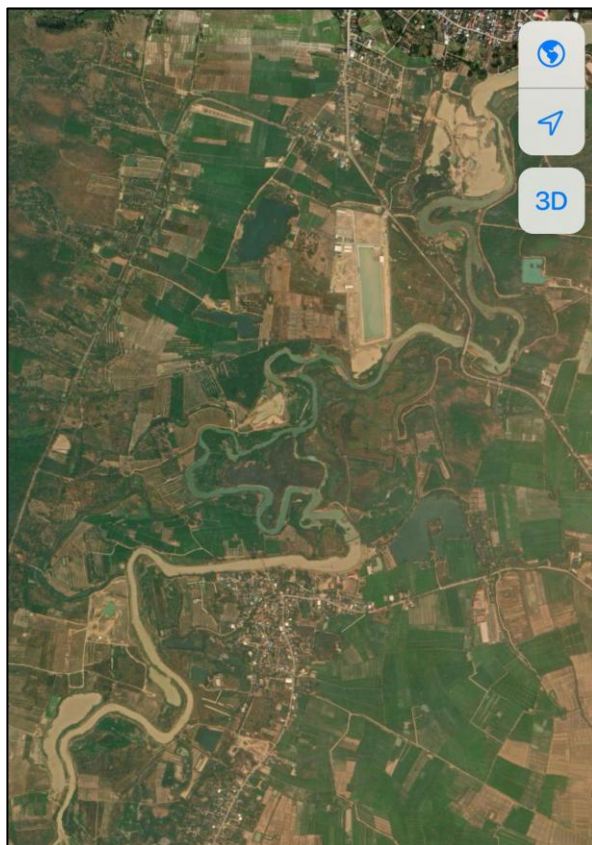

ภาพที่ ๘ URL เพื่อลงชื่อเข้าใช้ระบบฐานข้อมูลพร้อม QR-Code

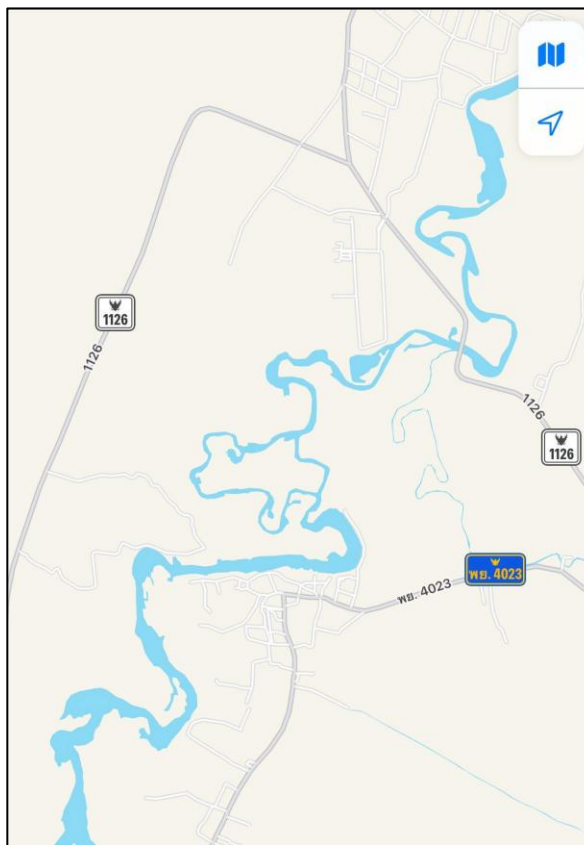
๕.๕ การแสดงผลข้อมูล

มรดกทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนชาติพันธุ์มีส่วนประกอบต่าง ๆ ของฐานข้อมูล ๖ ส่วนที่มีรายละเอียดดังนี้

๕.๕.๑ ส่วนของแผนที่ สามารถแสดงผลข้อมูลพื้นหลังได้ ๒ รูปแบบ คือภาพดาวเทียม รายละเอียดสูงและภาพพื้นผิวภูมิประเทศ ข้อมูลพื้นหลังของแผนที่ซึ่งผู้ใช้งานสามารถเลือกใช้ข้อมูลพื้นหลังของแผนที่ได้ตามความเหมาะสม

ภาพที่ ๙ ภาพดาวเทียมรายละเอียดสูง

ภาพที่ ๑๐ ภาพพื้นผิวภูมิประเทศ

๕.๕.๒ ส่วนของข้อมูล ประกอบด้วยข้อมูล ๓ ลักษณะ ได้แก่ ข้อมูลที่เป็น จุด เส้นและพื้นที่

- ข้อมูลจุด (Point) คือ จุดตำแหน่งทุนทางวัฒนธรรม

- ข้อมูลเส้น (Line) คือ เส้นแม่น้ำอิง

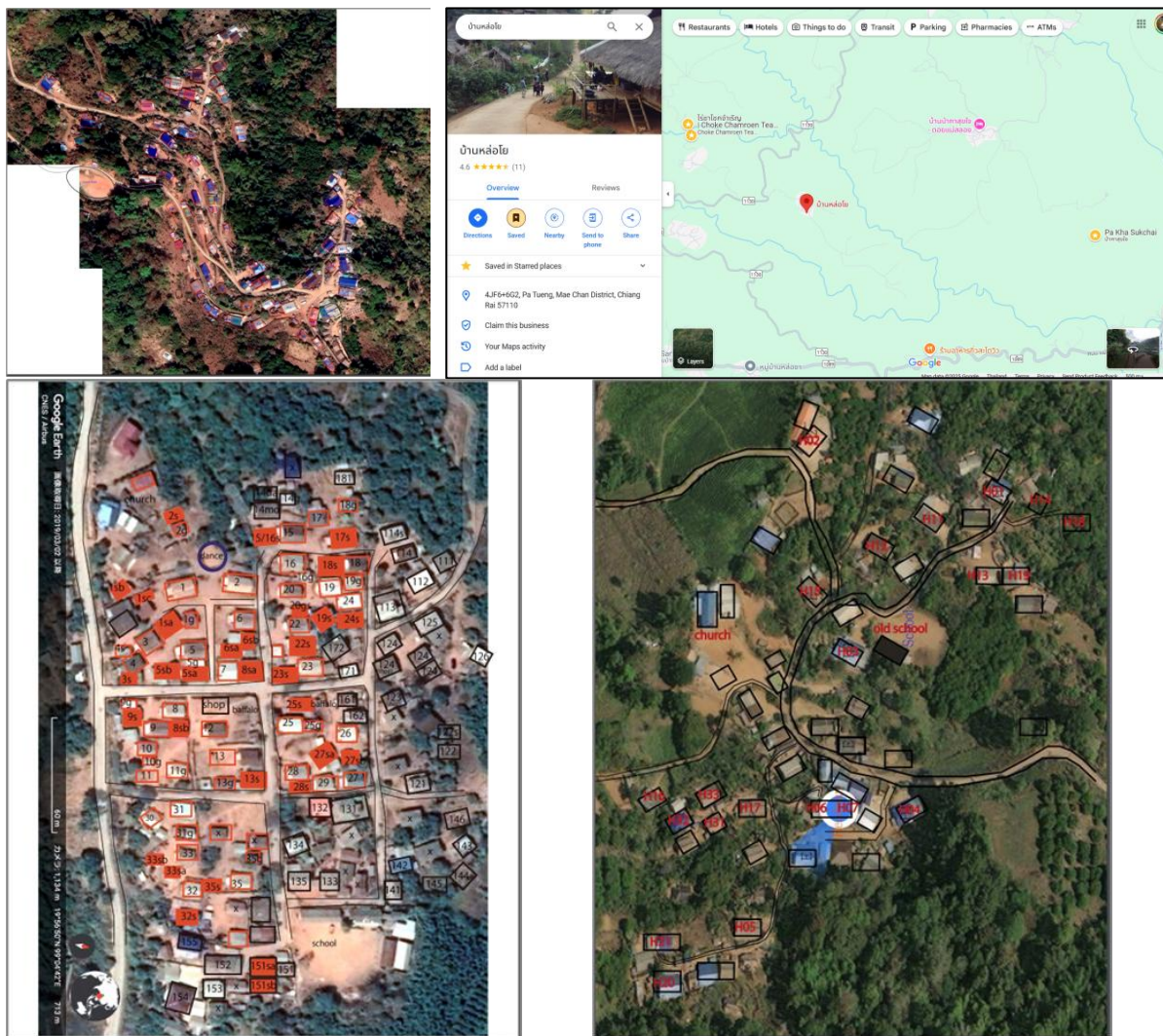
- ข้อมูลพื้นที่ (Polygon) คือ พื้นที่ขอบเขตตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝางและตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน เมื่อคลิกเลือกข้อมูลในตำแหน่งในแผนที่ จะปรากฏข้อมูลบรรยายออกมาหรือเมื่อคลิกเลือกไปที่ข้อมูลเชิงบรรยายในแผนที่ก็จะปรากฏตำแหน่งของขอมูลนั้น ๆ ขึ้นมา เป็นส่วนประกอบของการแสดงผลข้อมูล โดยมีข้อมูลดังต่อไปนี้

- เป็นข้อมูลเชิงพื้นที่แสดงตำแหน่งของสถานที่

- ข้อมูลเชิงบรรยายที่แสดงรูปภาพของสถานที่

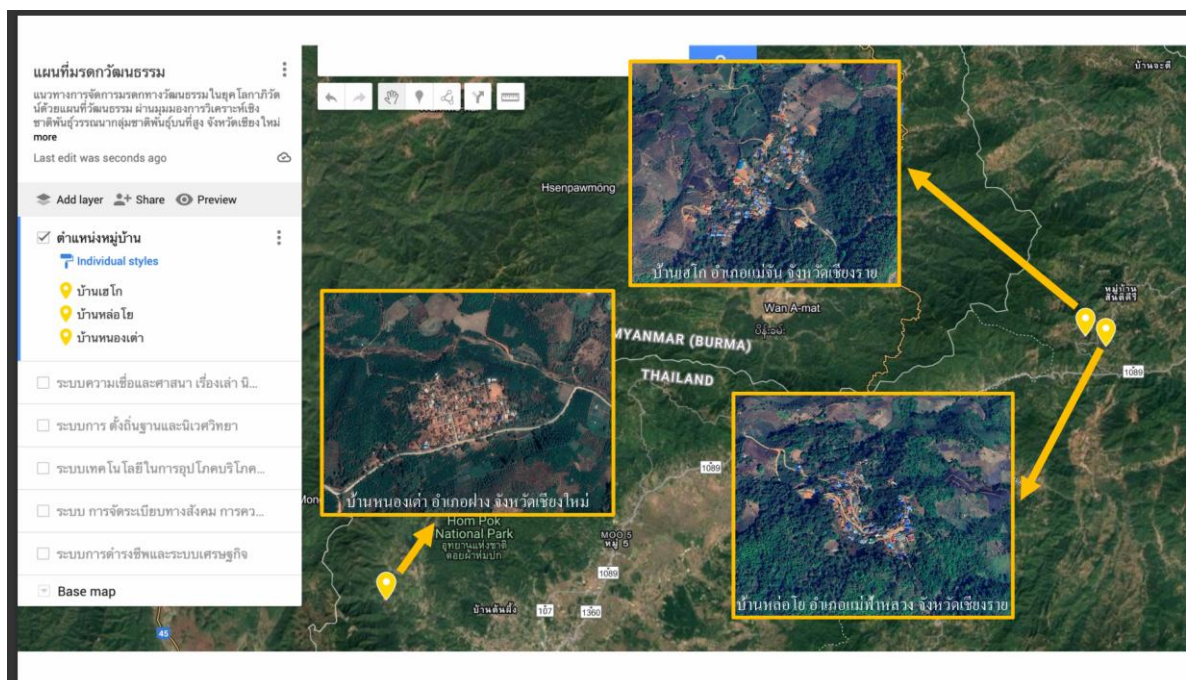
- ข้อมูลเชิงบรรยายแสดงรายละเอียดต่าง ๆ ของสถานที่คือข้อมูลรายละเอียด

- ข้อมูลเพิ่มเติมซึ่งจะมีลิงค์เชื่อมโยงไปยังเอกสารที่แสดงรายละเอียดข้อมูลในรูปแบบของ

ภาพที่ ๑๑ ภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่ศึกษา

๕.๕.๓ ส่วนของการแชร์ข้อมูล การแชร์คือการเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางสังคมออนไลน์ (Social Network) ต่าง ๆ เช่น Facebook Twitter Google+ หรือ email เป็นต้น ยังสามารถนำฐานข้อมูลไปฝังไว้บนเว็บไซต์หรือบล็อก โดยการคัดลอก HTML และวางไวนเซอร์ส โค้ด (source code) สำหรับหน้าเว็บไซต์

ภาพที่ ๑๒ ช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางสังคมออนไลน์ (Social Network)

๕.๕.๔ ส่วนของการเข้าสู่ระบบในการแก้ไขและปรับปรุงข้อมูล เป็นส่วนที่ผู้ดูแลข้อมูลสามารถเข้าไปแก้ไขและปรับปรุงข้อมูล โดยต้อง Username และ Password ในการลงชื่อเข้าใช้งาน

การจัดทำฐานข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ชุมชนเป็นการใช้ระบบแผนที่ออนไลน์ (Internet GIS) สร้างชุดข้อมูลที่มีลักษณะจุด (Point) เส้น (Line) และพื้นที่ (Polygon) รวมถึงข้อมูลเชิงบรรยาย ข้อมูลรูปภาพ ให้ผู้งานสามารถเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาเชิงพื้นที่ต่อไป (ดูภาพที่ ๑๓)

ภาพที่ ๑๓ การเข้าสู่ระบบสำหรับการแก้ไขและปรับปรุงข้อมูล

และ ๖. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

เป็นการจัดเวทีคั่นข้อมูลโดยนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของสารสนเทศต่อผู้เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งสาม

ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ วิธีดำเนินการจำเป็นต้องมีความเข้าใจในการเก็บข้อมูลของชุมชนประเด็นต่าง ๆ ในลักษณะผสมผสาน ด้วยเครื่องมือวิจัยดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์ แปลผลและสรุปผลการวิจัยได้ ดังแสดงตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕ แสดงวิธีวิทยาการวิจัยรายวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์การวิจัย	กิจกรรม	วิธีการรวบรวมข้อมูล	เครื่องมือวิจัย	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
๑. เพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย และกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในเชิงชาติพันธุ์วรรณา	๑. ทำหนังสือชี้แจงและหนังสือขออนุญาตลงพื้นที่วิจัย ๒. ศึกษาเอกสาร แผนที่หรือบันทึกที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชน และประวัติศาสตร์ของชุมชน ๓. ทำความเข้าใจกับชุมชน ๔. ศึกษา/สำรวจบริบทชุมชนของพื้นที่ศึกษา ๕. ศึกษาและรวบรวมทุนชุมชนของพื้นที่	๑. ศึกษาเอกสาร งานวิจัยและแผนที่ ๒. วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน	๑. แบบสำรวจและบันทึกบริบทพื้นที่ศึกษา ๒. แบบบันทึกทุนชุมชนพื้นที่ศึกษา ๓. เครื่องมือศึกษาชุมชน ๗ ชนิด	๑. ทราบข้อมูลบริบทชุมชน ๒. ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ๓. ทราบจำนวน ประเภทและลักษณะโดยละเอียดของทุนชุมชนในพื้นที่
๒. เพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก	๑. การสัมภาษณ์/สนทนาพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียถึงทุนชุมชนที่เคยมีในอดีตและที่ยังคงมีอยู่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ๒. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ๓. การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑. การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน ๒. การสัมภาษณ์ แบบกึ่งโครงสร้าง ๓. การสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคในการดำเนินการ ๔. การสังเกต ๕. การใช้ตัวบ่งชี้ตามหลักการจัดกิจกรรม ๗ รูปแบบ	๑. กรอบคำถามหรือแนวคำถามทั่วไป ๒. แนวคำถามแบบเจาะลึก ที่ประกอบด้วยแนวทางการจัดกิจกรรม ๗ รูปแบบ (ดู กรอบแนวคิดการวิจัย) ๓. เครื่องมือศึกษาชุมชน ๗ ชนิด ๔. เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นผิวโลก (GPS)	๑. ทราบจำนวน ประเภทและลักษณะโดยละเอียดของทุนชุมชนที่เคยมีในอดีตและที่ยังคงมีอยู่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ๒. ทราบเหตุผลความจำเป็นที่เกิดการปรับเปลี่ยนสูญหายไปของทุนชุมชนบางรายการ ๓. แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถอธิบายถึง “ภูมิวัฒนธรรม” ที่วัฒนธรรมแสดงถึงความสัมพันธ์ของคน

วัตถุประสงค์การวิจัย	กิจกรรม	วิธีการรวบรวมข้อมูล	เครื่องมือวิจัย	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	๔. ผู้วิจัยร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเรียนรู้สภาพและเข้าใจทุนชุมชนอย่างถูกต้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลชั้นปฐม (Primary Data)	๖. การประเมิน ๗. การบันทึกเสียง ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว ๘. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงตำแหน่ง (ค่าพิกัด) ๙. การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึกค่าพิกัดและข้อมูลคุณลักษณะ ๑๐. การนำเข้าข้อมูลเชิงตำแหน่ง (ค่าพิกัด) ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และประมวลผล	๕. ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ๖. แบบบันทึกข้อมูลค่าพิกัดของตำแหน่งและข้อมูลคุณลักษณะมรดกทางวัฒนธรรม	และพื้นที่ และแสดงออกถึงวิถีวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการสืบสานและส่งเสริมวัฒนธรรม
๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ศึกษาโดยใช้หลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน	แสวงหาแนวทางการจัดการทุนชุมชนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย		แนวคำถามแบบเจาะลึก ที่ประกอบด้วยแนวทางการจัดกิจกรรม ๗ รูปแบบ (ดู กรอบแนวคิดการวิจัย)	ทราบแนวทางการจัดการทุนชุมชนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นำไปสู่การเตรียมความพร้อมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจจากฐานรากของชุมชนต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะวิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและข้อมูลจากภาคสนาม โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน มาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลทุนชุมชนและกิจกรรมตามหลักการ ๗ รูปแบบ (ดู กรอบแนวคิดการวิจัยและบทที่ ๒) จากนั้นจึงนำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนาต่อไป ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ บนรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันเพื่อสร้างบรรยากาศและสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ การพัฒนา ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการท่องเที่ยว ด้วยการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ให้เป็นนโยบายหรือภายใต้การขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นและเสริมสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น คณะวิจัยเชื่อว่าเมื่อปรับใช้แนวคิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามด้วยวิธีวิทยาที่ระบุในบทก่อนหน้าสำหรับการศึกษา รวบรวมและแสวงหาแนวทางจัดการมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของพื้นที่ศึกษา ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัย กล่าวคือเพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโยและกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในเชิงชาติพันธุ์วรรณนาผ่านแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยหลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน ดังปรากฏผลการศึกษาในส่วนถัดไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยมีกระบวนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมและบันทึกองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยผู้รู้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสและผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม ด้วยเครื่องมือวิจัย อาทิ แนวสัมภาษณ์แบบบันทึกการจัดกระบวนการกลุ่มเพื่อร่วมสืบค้นทุนชุมชน หรือแบบสอบถามครัวเรือน คณะวิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏโดยไม่มีการสร้างสถานการณ์ เพื่อศึกษาผลที่ตามมาแต่เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่แล้วจากสนามด้วยหลักการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal – RRA) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล อันประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการศึกษากิจกรรม/พิธีกรรมกินวอ กินข้าวใหม่ งานแต่ง การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว (สตอร์เบอร์รี่) และการส่งผลผลิตให้โครงการหลวงดอยคำ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) กับผู้เฒ่า ปู่จ๋อง หัวหน้าครัวเรือนและเจ้าหน้าที่โครงการหลวงดอยคำและการจัดประชุมกลุ่ม (focus group) เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองต่อการพัฒนากับการรักษาวินัยวัฒนธรรม ๕ ด้าน ได้แก่การตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ การจัดระเบียบทางสังคม เทคโนโลยีและการดำรงชีพ ควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ชิ้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๔๗) สำหรับเป็นแนวทางการดำเนินงาน เพื่อเรียนรู้สภาพละเอียดเข้าใจชุมชนอย่างถูกต้อง วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงระบบของวิถีวัฒนธรรมและผลกระทบจากการพัฒนาที่สามารถจำแนกการประยุกต์ใช้เครื่องมือ

ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ คณะวิจัยปรับใช้แนวคิดในการศึกษา รวบรวมและแสวงหาแนวทางจัดการมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของพื้นที่ศึกษาทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยวิธีวิทยาที่ระบุในบทก่อนหน้านี้ ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัย กล่าวคือเพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านห้วยโถงและกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮ็ก ตำบลป่าตึง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในเชิงชาติพันธุ์วรรณาผ่านแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยหลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

๑. กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า (หมู่บ้านสาขาของบ้านม่วงชุม หมู่ ๑๐) ตำบลม่อนปิ่น อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

สืบเนื่องจากการอพยพครั้งใหญ่จากพม่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ได้รับแรงกดดันจากการดำเนินนโยบาย “ปู่จ๋องจะพุง” พาบริวารหนีเข้าเขตประเทศไทยและได้ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณบ้านต้นน้ำแม่มาว ตำบลม่อนปิ่น อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และแถบบริเวณเขตติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย จนกระทั่งเสียชีวิตที่อำเภอดอยสะเก็ดใน พ.ศ. ๒๕๒๗ การอพยพครั้งนี้ ถือเป็นการอพยพครั้งสำคัญ ก่อนจะมีการ

อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยแบบประปรายในเวลาต่อมา ด้วยเหตุผลจากนโยบายการปราบปรามของรัฐบาลพม่า การชักนำของหมอสอนศาสนาและการชักชวนของญาติพี่น้อง นั่นเอง

แม้ว่าในประเทศไทยจะพบชาวลาหู่แดงเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่มักอาศัยปะปนกับชนชาติพันธุ์อื่น ทั้งนี้จากการสำรวจภาคสนามโดยคณะวิจัยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ในพื้นที่ศึกษา พบอยู่ร่วมกัน ๒ กลุ่ม ประกอบด้วยลาหู่ญี (แดง) และลาหู่เฌเล ที่ต่างมีภาษา เครื่องแต่งกาย วัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกัน ทั้งสองกลุ่มต่างอพยพจากประเทศเมียนมาร์ โดยมีการเข้ามาตั้งชุมชนกลุ่มแรก ๆ ที่บ้านขอบด้ง บริเวณใกล้โครงการหลวงอ่างช้าง จากนั้นจึงค่อย ๆ ขยายชุมชนออกไปหลายชุมชน อาทิ บ้านป่าคา เป็นต้น

ในที่นี้คณะวิจัยจึงรวบรวมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลาหู่ โดยผสานข้อมูลจากภาคสนามร่วมกับงานศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอด้วยกรอบของระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชนชาติพันธุ์ลาหู่ที่อยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) ลาหู่ถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มุเซอ” โดยกลุ่มชาติพันธุ์ใกล้เคียงอื่น ลาหู่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับภูเขาและป่าไม้ พึ่งพาระบบพืชหมุนเวียนคือการเพาะปลูกถั่ว พักเขี้ยว พืชผักพื้นบ้าน ข้าวไร่และข้าวนาลุ่ม ข้าวไร่ไม่เพียงเป็นอาหารหลักหากแต่เป็นหัวใจของพิธีกรรม เพื่อขอบคุณวิญญาณผู้ปกป้องรักษาไร่ ภูเขา สมาชิกในครัวเรือนและชุมชน โดยเฉพาะ(ต้น)ข้าวไร่ที่ถือเป็นพืชหลัก ควบคู่กับพักเขี้ยว ข้าวโพดและแตงกวาดอย (ผลใหญ่กว่าแตงกวาพื้นราบ) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑ ระบบการตั้งถิ่นฐาน

ชาวลาหู่ตั้งถิ่นฐานในภูมิประเทศภูเขาสูงกว่า ๑,๒๐๐ เมตร เช่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ บ้านเรือนส่วนหนึ่งยังคงเป็นแบบยกใต้ถุน ใช้ไม้ไผ่และหญ้าคามุงหลังคา เรียงรายตามเชิงเขาเพื่อความสะดวกต่อการเพาะปลูกแบบ ไร่หมุนเวียน (swidden) เก็บหาของป่าและปลูกพืชผัก งานศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวลาหู่บ้านหนองเต่าในเขตอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปกที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่กว่า ๑,๒๐๐ ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อนและป่าไม้สมบูรณ์

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลถึงการตั้งชุมชนในเขตพื้นที่อุทยานพบว่า

“...จริงๆ มันก็ทำให้เกิดปัญหาเรื่องสิทธิในที่ดินและการใช้ทรัพยากร ทำให้พวกเราไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองเลย ถ้าไม่เคยจับจองมาก่อนตั้งแต่รุ่นพ่อแม่แม่ย่า

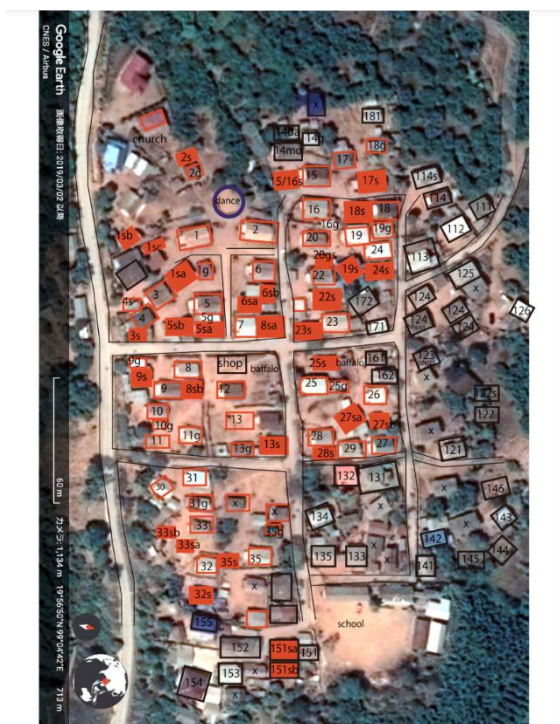
อาชีพของคนในชุมชนคือทำนา ทำไร่ ทำสวนลั่นจี ปลูกสตอเบอร์รี่ เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ในครัวเรือน มันต้องใช้พื้นที่ทั้งนั้น การที่อุทยานห้ามไม่ให้ใช้พื้นที่เกินจากที่เคยตกลงกันได้ ก็จะเกิดปัญหา เหมือนที่เรา - ผู้ให้ข้อมูล - ทะเลาะกับพี่น้องเรื่องที่ดินปลูกสตอเบอร์รี่กัน เพราะทุกบ้านก็อยากปลูกได้มาก ๆ แต่ก็ยังปัญหาเรื่องแรงงานช่วยปลูกบ้าง เพราะถ้าปลูกมากขึ้น อาจ “เอามือ” กันไม่ได้แล้วมั้ง...” (นาเมาะ เจ้าพงศ์ไพร, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ดังนั้น ผลการศึกษาภาคสนามพบว่าการตั้งชุมชนบ้านหนองเต่า สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ปรับตัวเพื่อยังชีพ ภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมายและธรรมชาติ การสร้างบ้านเรือนมีหลากหลายรูปแบบตามศักยภาพของเจ้าของบ้าน ส่วนใหญ่มักสร้างจากไม้ไผ่ เศษไม้ มุงหญ้าคา สังกะสีหรือ

กระเบื้อง บ้านยกพื้นเพื่อกันความชื้น ซึ่งเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ราบและสภาพอากาศหนาวเย็น

การสร้างบ้านแบบดั้งเดิมจะอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย ในหนึ่งครัวเรือนจะมีบ้านหลักที่โดยส่วนใหญ่จะเป็นบ้านของพ่อแม่ ลูกหรือหลานที่ยังไม่ได้แต่งงานหรือลูกคนใดคนหนึ่งแต่งงานแล้วแต่อยู่ดูแลพ่อแม่ เรียกว่า “บ้านหลัก” ถือเป็นศูนย์กลางของครอบครัว สมาชิกทุกคนต้องมา “กินข้าวหรือดักข้าว (แยกไปกินส่วนตัว)” เป็นบ้านที่ทำหน้าที่หุงข้าวจำนวนมากในทุกวันอย่างเพียงพอสำหรับสมาชิกทุกคน (ทั้งเครือญาติ) ส่วนในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านหลัก จะมีบ้านของลูกหลานที่แต่งงานไปแล้ว สร้างอยู่ล้อมรอบบ้านหลัก เรียกว่า “บ้านนอน” และจะแยกยุ่งข้าว (เรือนที่ใช้เก็บผลผลิต) ออกเป็นเรือนแยกต่างหาก แต่ยังคงอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันทั้งเครือญาติ (ภาพที่ ๑๔)

ความโดดเด่นของบ้านเรือนแบบดั้งเดิมชาวลาหู่บ้านหนองเต่า คือ บ้านของปู่จ้องทั้งสอง ที่ยังคงใช้วิถีแบบดั้งเดิมตั้งแต่การเอามือเอาแรงชาวบ้านมาร่วมสร้าง ซ่อมแซมประจำปี (ส่วนใหญ่จะทำในช่วงก่อนพิธีกินวอ) วัสดุที่ใช้ต้องมาจากธรรมชาติ และต้องมีครกสำหรับตำข้าวปุกตั้งไว้ในห้องกลางของตัวบ้าน จากข้อมูลภาคสนามพบว่า เป็นห้องสำหรับเก็บข้าวของเครื่องใช้จำเป็นของครอบครัวปู่จ้อง รวมถึงงานฝีมือต่าง ๆ ที่ปู่จ้องทำสำหรับใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น กระบุงขนาดใหญ่ โตกไม้ไผ่ ตะกร้าที่มีฝาปิดสำหรับเก็บเสื้อผ้า ข้าวของ อาหารแห้ง เป็นต้น ด้านใต้ถุนบ้านบริเวณตำแหน่งของครก (สำหรับตำข้าวปุก) จะมีเสาหลายต้นค้ำยันอยู่ (ภาพที่ ๑๕)

ภาพที่ ๑๔ แผนผังการตั้งถิ่นฐานบ้านหนองเต่า

ภาพที่ ๑๕ ลักษณะบ้าน (บน) ลาหู่ญี
(ล่าง) ลาหู่เฌเล

๑.๒ ระบบการจัดระเบียบทางสังคม

ชาวลาลูส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย สมาชิกทุกคนต้องเชื่อฟังและเคารพหัวหน้าครัวเรือน การนับญาติทั้งฝ่ายสามีและฝ่ายภรรยา เรียกว่า “ระบบเครือญาติแบบพหุสาย” (bilateral descent) ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเครือญาติที่กว้างขวางและยืดหยุ่นกว่าระบบสายเดียว (unilineal descent) (Barfield, ๒๐๑๘) ถือเป็นระบบซับซ้อนที่ต้องรักษาความสัมพันธ์เครือญาติหลากหลาย (Schneider & Gough, ๑๙๖๑) โดยรวมแล้วระบบเครือญาติแบบพหุสายมีคุณค่าในการกระจายทรัพยากรและการสนับสนุนอย่างสมดุลระหว่างทั้งสองฝ่ายของครอบครัว โดยที่สมาชิกอาวุโสยังคงมีบทบาทสำคัญในการรักษากฎระเบียบและเป็นหลักในการประกอบพิธีกรรมของตระกูล

โครงสร้างทางสังคมของชาวลาลู มีทั้งโครงสร้างทางสังคมระดับหมู่บ้าน (หมอง) ระดับหมู่บ้าน ระดับเครือญาติและระดับครอบครัว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๒.๑ ระดับหมู่บ้าน (หมอง) “หมอง” หมายถึง กลุ่มหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกัน รวมกลุ่มหลายหมู่บ้านเป็น ๑ กลุ่ม หรือ ๑ หมอง ประกอบด้วย หมู่บ้านบริวารหลายหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้นำหมู่บ้าน (คะแซ หรือ อาดอ) ส่วนการปกครองในระดับหมู่บ้านใน ๑ กลุ่มบ้าน จะมีผู้นำสูงสุดคือ “ปู่จอง” ทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านต่าง ๆ ในหมอง นอกจากปู่จองแล้วยังมีตำแหน่งที่สำคัญอื่น ๆ เช่น ป้อมเมือง แสนหลวง ปูหมื่น ปูลา ในแต่ละหมู่บ้านอาจมีครบหรือไม่ครบทุกตำแหน่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือนและขนาดของหมู่บ้าน แต่ตำแหน่งปูลาเป็นตำแหน่งสำคัญในการประสานงานและส่งสาส์นต่าง ๆ ในหมู่บ้านและกลุ่มบ้านจึงจำเป็นต้องมีทุกหมู่บ้าน

ในวัฒนธรรมลาลู “ปู่จอง” (Pu Jong/Shaman) หรือบางถิ่นเรียกว่า “ปู่จ้าง” หรือ “ปู่เจ้า” คือ หัวหน้าทางจิตวิญญาณหรือหมอผีหรือพราหมณ์ประจำหมู่บ้านหรือผู้นำพิธีกรรม ที่มีหน้าที่สื่อสารกับวิญญาณ เป็นผู้มีพลังเหนือธรรมชาติและบรรพบุรุษ คอยจัดและนำพิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีปีใหม่ พิธีเซ่นผีบ้าน ผีเรือนและการรักษาโรค การเสี่ยงทาย การกำหนดฤกษ์ยามยามดี ทั้งยังเป็นผู้รักษาระเบียบของโลกทางกายภาพและทางจิตตังนั้นสถานะของปู่จองจึงอยู่เหนือกว่าหัวหน้าครอบครัวทั่วไปในแง่ศักดิ์สิทธิ์

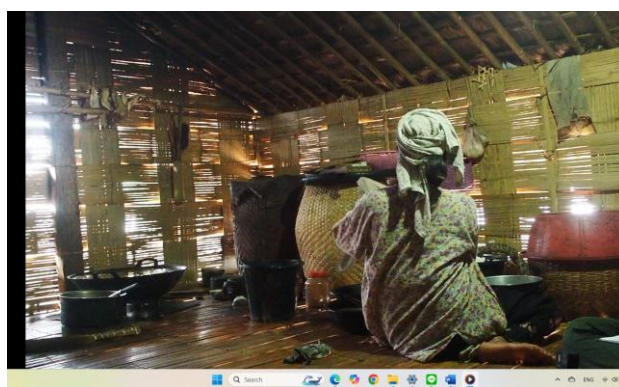

ภาพที่ ๑๖ ปู่จองนะแสะ (หญิง)

๑.๒.๒ ระดับหมู่บ้าน โครงสร้างทางสังคมระดับหมู่บ้านของลาลู จะต้องมียอดประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วน ซึ่งชาวลาลูเรียกว่า “แซะ คือ แซะหละ” หมายถึง กันเส้าที่มี ๓ ขา ๓ มือ จึงจะสามารถตั้งขึ้นอย่างมั่นคงได้ นั่นคือ (๑) ผู้นำหมู่บ้าน (อาดอ หรือ คะแซ) (๒) นักบวช หรือ พระ (โตโบ) และ (๓) ข่างตีเหล็ก (จาลลี) ชาวลาลูเชื่อว่า หากหมู่บ้านใดไม่มีองค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วนนี้ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถ

ตั้งเป็นหมู่บ้านที่มั่นคงได้ โครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมนี้ชาวลาหู่ได้รับการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และให้ความเคารพนับถือกับบุคคลทั้งสามนี้เป็นอย่างมาก ในปีหนึ่งๆ สมาชิกของทุกครัวเรือนจะต้องไปช่วยกันทำงานให้แก่บุคคลทั้งสามนี้ เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ทำหน้าที่ให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน

การปกครองในชุมชนตามแบบจารีตดั้งเดิมของลาหู่จะมีผู้นำหมู่บ้าน (คะแซ) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายที่เป็นผู้นำในด้านการปกครอง มีการสืบทอดตำแหน่งทางสายโลหิต หากผู้นำคนใดไม่มีลูกชาย ชาวบ้านจะประชุมและเลือกผู้นำคนใหม่ขึ้นมาแทน การสืบทอดทางทายาทของคะแซจะขึ้นอยู่กับความรู้ที่มีโดยไม่จำกัดเพศ หากชาวบ้านให้การยอมรับสามารถช่วยเหลือชาวบ้านในยามทุกข์ยากได้ ผู้หญิงก็สามารถมีบทบาทในการเป็นคะแซได้เช่นกัน หรืออีกกรณีหนึ่ง ที่ผู้หญิงจะเป็นคะแซได้ในกรณีที่สามีซึ่งเป็นคะแซตาย และหญิงซึ่งเป็นภรรยาของคะแซที่เสียชีวิตมีคุณสมบัติตามที่กล่าวมาข้างต้นก็เป็นคะแซต่อได้เช่นกัน

ภาพที่ ๑๗ ผู้หญิงลาหู่เฒ่าในวันทำบุญ ณ บ้านปู่จ้อง

นอกจาก ผู้นำหมู่บ้าน (คะแซ) แล้วโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวลาหู่ยังต้องมีที่ปรึกษาที่เป็นผู้นำความเชื่อทางศาสนาั้งเดิม เรียกว่า โตโบ ซึ่งจะทำงานร่วมกับผู้อาวุโสของชุมชนที่มีความรู้ด้านกฎ จารีต ประเพณีต่าง ๆ ได้แก่ สำเหล้า อาจา ฟูกวาง ตาลา คะซ้อมา นอกจากนี้ที่ปรึกษาสำคัญอีกคนหนึ่งคือ ช่างตีเหล็ก ที่จะเป็นผู้ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตร นอกจากนี้ผู้นำหมู่บ้าน (คะแซ) อาจมีผู้ช่วยอีก ๓ คน คือ ปูหมื่น เป็นผู้ช่วยฝ่ายรักษาความสงบ ปูแส เป็นผู้ช่วยฝ่ายรักษาความสงบ และปูลา เป็นผู้ช่วยปกครอง

ความรู้และสติปัญญาที่ใช้ในการพิจารณาคดี ลงโทษ ปรับ ในภาษาลาหู่เรียกว่า “จูหยี่-หม่าหยี่” เป็นความรู้ที่เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ลักษณะที่คะแซควรมีคือ “อ่อคือ อ่อกอ” หมายความว่า เป็นคนที่รู้จักแบ่ง รู้จักแยกแยะ ว่าส่วนไหนเป็นของใคร สำหรับใคร เมื่อมีการพิจารณาคดี หากคะแซยืนยันว่าเป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทุกคนจะเชื่อฟังโดยไม่มีข้อถกเถียง หากคะแซที่ไม่มีความรู้จะไม่มีคนนับถือ และชาวบ้านจะเปลี่ยนคะแซคนใหม่โดยไม่บอกคะแซคนเก่า ด้วยการไปประชุมหรือไปรับการพิจารณาคดีที่บ้าน คะแซใหม่ คะแซเก่าจะรับรู้ได้เองว่าตนเองถูกปลดจากตำแหน่งนั้น ๆ อาดอ หรือ คะแซ จึงเป็นตำแหน่งทางการปกครองที่สูงสุดของหมู่บ้าน เป็นผู้ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดูแลหมู่บ้านให้เกิดความสงบสุข และป้องกันให้เกิดความปลอดภัย ชักจูงลูกบ้านให้ร่วมกันปฏิบัติงานของส่วนรวม อบรมสั่งสอนให้ลูกบ้านปฏิบัติตามหลักความเชื่อทางศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา เป็นคนดีมีศีลธรรมต่าง ๆ ระหว่างชาวบ้าน สั่งสอนตักเตือนและปรับโทษตามกฎหมายจารีตประเพณีที่ชาวลาหู่เรียกว่า “อ่อหิ-อ่อกอ” เป็นเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน

จนถึงปัจจุบัน บางหมู่บ้านมีผู้ช่วยหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่แทนเวลาที่หัวหน้าหมู่บ้านไม่อยู่ได้ (ปู้จองจะลา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

๑.๒.๓ ระบบเครือญาติ ระบบเครือญาติของชาวล่าหู่เป็นระบบการสืบตระกูลทางฝ่ายแม่ สังเกตจากการที่เด็กแรกเกิดที่อาศัยอยู่ในครอบครัวของฝ่ายแม่จนกระทั่งแต่งงาน ถ้าไม่ยอมลงไปสร้างบ้านเรือนใหม่ ผู้ชายแต่งงานแล้วก็ต้องออกจากบ้านไปอยู่บ้านภรรยา แต่เป็นที่สังเกตว่าผู้ชายลาหู่เมื่อแต่งงานแล้วและได้อาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยาตามประเพณีแล้วมักจะหาเหตุขัดแย้งกับพ่อแม่ทางฝ่ายหญิงหรือฝ่ายภรรยาอยู่บ่อยครั้ง เพื่อแยกตัวไปสร้างบ้านเรือนใหม่ โดยจะสร้างบ้านและจัดหาพื้นที่สร้างบ้านเอง เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมก็มักจะเข้าร่วมกับญาติทางฝ่ายสามีและไม่ยุ่งเกี่ยวกับญาติทางฝ่ายภรรยาเท่าใดนัก ฝ่ายสามีจะเป็นผู้สืบสกุลแทนเมื่อบิดามารดาของตนเสียชีวิตไป

และ ๑.๒.๔ ระดับครอบครัว ครอบครัวของชาวล่าหู่ยึดถือแบบผัวเดียวเมียเดียว ประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัว ภรรยา และลูก ซึ่งครอบครัวหลายครอบครัวจะรวมกันเป็น “ครัวเรือน” อยู่ภายใต้การปกครองของ “หัวหน้าครัวเรือน” บางครั้งถ้าครอบครัวมีขนาดเล็กเพราะมีสมาชิกน้อยเกินไป จะทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจหรือไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้ตามลำพัง ก็อาจจะไปอยู่ร่วมกับครอบครัวอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นญาติกันได้ แต่ก็มีหลายครัวเรือนที่ประกอบด้วยครอบครัวเพียงครอบครัวเดียว ครอบครัวเหล่านี้ต่อไปจะกลายเป็นครัวเรือนขึ้นมาโดยนับรวมญาติทางฝ่ายสามีภรรยาเข้าไปด้วย ผู้ชายชาวล่าหู่เมื่อแต่งงานแล้วจะอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ดังนั้น หลายครัวเรือนจึงครอบคลุมถึงลูกสาวที่แต่งงานแล้วสามีและลูก ด้วย

ครัวเรือนจะเป็นศูนย์รวมความมั่งคั่งที่สำคัญของหมู่บ้าน แม้ว่าแต่ละครอบครัวในครัวเรือนจะมีทรัพย์สินสมบัติของตนเอง มีความสามารถในการเพาะปลูกได้เอง แต่ผลผลิตส่วนหนึ่งจะถูกนำไปให้หัวหน้าครัวเรือน และหัวหน้าครัวเรือนจะเป็นผู้แบ่งให้ครอบครัวนั้นตามแต่เห็นสมควร หัวหน้าครัวเรือนจะรับผิดชอบเกี่ยวกับความเป็นอยู่และทุกข์สุขของทุก ๆ คนในครัวเรือน รวมทั้งเป็นผู้จัดหาอาหารและเสื้อผ้า เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเสียชีวิต ผู้เป็นภรรยาต้องขึ้นมาเป็นหัวหน้าครัวเรือนแทนและจะแบ่งทรัพย์สินให้บุตรหลานที่อยู่ด้วยมากกว่าผู้ที่ย้ายออกไปแล้ว ซึ่งภรณานั้น แม้ว่าจะได้รับตำแหน่งหัวหน้าครัวเรือนต่อจากสามี แต่ในความเป็นจริงก็จะทำหน้าที่ช่วยเหลือเท่านั้น ผู้ชายที่มีอายุมากที่สุด ในครัวเรือน ไม่ได้จำกัดว่าเป็นลูกชายหรือลูกเขย จะต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนคนต่อไป แต่ละครัวเรือนจะช่วยเหลือหมู่บ้านเรื่องเงินในการประกอบพิธีกรรมหรือส่งคนไปร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ หากมีการแบ่งผลประโยชน์จะแบ่งเท่า ๆ กันตามความรับผิดชอบของแต่ละครัวเรือนโดยไม่คำนึงถึงขนาดของครัวเรือนนั้น

สรุปจากข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมลาหู่ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยสิ่งชาวล่าหู่เรียกว่า “แซะ คือ แซะ หละ” หมายถึง “กันเส้าที่มี ๓ ขา ๓ มือ” จึงจะสามารถตั้งขึ้นอย่างมั่นคงได้ คือ (๑) อาตอ, คะแซ หรือผู้ใหญ่บ้าน (ชาย) (๒) โตโบ (นักบวช/พระ - ชาย) หรือปู้จอง (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม (ชายหรือหญิง) และจาหลี หรือ ช่างตีเหล็ก ผลิตและซ่อมแซมอุปกรณ์การเกษตร (ชาย) ถ้าหมู่บ้านใดไม่มีก็จะถือว่าไม่สมบูรณ์ หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ชาวล่าหู่ถือว่าไม่ครบองค์ประกอบของการจัดตั้งหมู่บ้านและจะล่มสลายในที่สุด ในปีหนึ่ง ๆ ทุกหลังคาเรือนจะต้องไปช่วยทำงานให้แก่บุคคลทั้งสามคนนี้เป็น การตอบแทนบุญคุณที่ทำหน้าที่ให้เกิดความสงบร่มเย็น สงบสุข มีกินมีใช้ ในหมู่บ้าน เช่น ซ่อมแซมบ้าน ช่วยเพาะปลูก เป็นต้น

ดังนั้น ผู้นำหมู่บ้านของชาวล่าหู่จึงมีบทบาทหน้าที่ในการปกครอง ดูแล หมู่บ้านให้เกิดความสงบสุขและป้องกันให้เกิดความปลอดภัย ชักจูงให้ลูกบ้านร่วมปฏิบัติงานของส่วนรวม อบรมสั่งสอนให้

ลูกบ้านปฏิบัติตามหลักความเชื่อศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา เป็นคนตัดสินคดีความต่าง ๆ ระหว่างชาวบ้าน สั่งสอนตักเตือนและปรับโทษตามกฎหมายจารีตประเพณี ที่ชาวลาหู่เรียกว่า “อ่อฮี-อ่อก่อ” ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านานจนเป็นประเพณีถึงทุกวันนี้ ในหมู่บ้านลาหู่ นอกจากมีผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านแล้ว ยังมีบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือดังนี้คือ

(๑) คะแซ หรือ อาดอ (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้นำหมู่บ้านในด้านการปกครอง สืบทอดทางสายโลหิตหรือเครือญาติเดียวกัน ถ้ากะแซไม่มีลูกชาย หรือลูกชายไม่มีความรู้ความสามารถด้านนี้ และไม่สนใจการปกครอง จะต้องเลือกหากะแซขึ้นมาใหม่ โดยเอาผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการปกครอง จารีตประเพณี วัฒนธรรม มีความประพฤติดี เป็นผู้ที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน และมีความสนใจขึ้นมาเป็นกะแซ หรือ อาดอแทน ถ้าวางศาณาญาติที่ไม่เคยเป็นกะแซก็ห้ามเป็นกะแซ เพราะเชื่อว่าถ้าเป็นแล้วอาจจะทำให้ครอบครัวมีฐานะแย่งลง เจ็บป่วยไม่สบาย หรือเสียชีวิตได้ คะแซไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ชายเสมอ หากผู้หญิงมีความรู้ความสามารถมากกว่าก็สามารถเป็นได้เช่นกัน คะแซจะมีผู้ช่วย ๓ คน คือ ปู่หมื่น ปู่แส ปู่ลา

(๒) โตโบ เป็นตำแหน่งผู้นำศาสนาสูงสุดของลาหู่ ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม ติดต่อสื่อสารระหว่างคนกับพระเจ้า รักษาโรคภัยไข้เจ็บ บำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด และอบรมสั่งสอนคนในหมู่บ้านให้เป็นคนดี รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี ตำแหน่งโตโบนั้นจะเป็นของผู้ชายเท่านั้น และมีการสืบทอดตำแหน่งทางสายโลหิต หรือวงศ์ญาติ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณีเป็นอย่างดี สามารถสวดมนต์ได้ ถ้าในครอบครัวตามสายโลหิตหรือตามสายเครือญาตินั้นไม่มีคนมีความรู้และความสามารถในด้านนี้ ก็จะเป็นโตโบไม่ได้ ต้องทำการเลือกโตโบคนใหม่ โดยเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของลาหู่ และเป็นผู้ที่มีความประพฤติอยู่ในศีลธรรม ไม่กระทำความผิด เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน

โตโบ จะมีผู้ช่วยผู้อาวุโส หรือมีความรู้ด้านกฎหมายจารีตประเพณี หรือผู้ที่ต้องทำงานร่วมกันคือ ส่าหล่า อาจา ฟูกวาง ตาลาและกะซอมา ที่ต่างมีหน้าที่ดังนี้

- อาจา เป็นตำแหน่งของผู้ชายลาหู่ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อประสานงาน แลกเปลี่ยน เผยแพร่ประเพณี วัฒนธรรม

- ฟูกวาง เป็นผู้ดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อยและซ่อมแซมซ่อมแซม สำหรับการประกอบพิธีกรรมสำคัญของลาหู่

- ตาลา เป็นคนเข้าทรงผู้ชาย เป็นผู้ทำนายบอกเหตุ การเจ็บไข้ได้ป่วยและการดูแลรักษาร่างกาย ตลอดจนอบรมสั่งสอนให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี

- กะซอมา เป็นคนเข้าทรงผู้หญิง ซึ่งเป็นเพียงตำแหน่งเดียวของผู้หญิงในโครงสร้างทางศาสนา มีหน้าที่ในการรักษาคนไข้เช่นเดียวกับโตโบ และอบรมสั่งสอนให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวลาหู่เชื่อว่ากะซอมาสามารถรับรู้เหตุการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน และช่วยหาทางแก้ไขป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ไม่ดีต่าง ๆ ได้

และ (๓) จาหลี ทำหน้าที่ผลิตเครื่องมือการเกษตร บุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ที่คอยให้ความเป็นธรรมเมื่อเกิดเรื่องขัดแย้งต่าง ๆ แต่ละฝ่ายจะทำงานไม่ก้าวก่ายกันและกัน เช่น ผู้นำศาสนาก็จะไม่พูดเรื่องคดีความต่าง ๆ แต่จะพูดเรื่องบาป เรื่องกรรม เรื่องบุญและความถูกผิดจากจารีตประเพณี

โครงสร้างทางสังคมของลาหู่เหล่านี้ ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีต แต่ในปัจจุบันเรื่องบางอย่างก็ไม่สามารถปฏิบัติเช่นในอดีต เช่น เรื่องการตัดสินใจในคดีความต่าง ๆ มักจะไม่สิ้นสุดในชุมชน แต่

จะต้องไปถึงกำนันหรือตำรวจแทน อย่างไรก็ตามสำหรับชาวลาลูบ้านหนองเต่า หน้าที่หลักของผู้นำ ทั้งโตโบ และ ปูจอง ยังคงมีความสำคัญต่อการจัดระเบียบทางสังคมเป็นอย่างมาก

๑.๓ ระบบเทคโนโลยี

ชาวลาลูยังคงใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านเป็นสำคัญ อาทิ เครื่องมือไม้ไฟในการเพาะปลูก การสร้างบ้านและเครื่องใช้ประดับด้วยวัสดุธรรมชาติ งานหัตถกรรม การเย็บปักถักร้อยยังคงสืบทอดในบางครัวเรือน การถักกำไลหญาอูบุด แห่แบบการหุงข้าว “แบบนั่งสองครั้ง” และเครื่องดนตรี “มะหนือว (แคน)” (ภาพที่ ๒๑) ล้วนถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ลาลู

๑.๓.๑ กำไลหญาอูบุด ถือเป็นหนึ่งในงานหัตถกรรมที่ชาวลาลูทำเป็นกิจวัตรประจำของหญิงชาวลาลู แม้ปัจจุบันจะเพิ่มหน้าเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” ที่ชาวบ้านทำเพื่อไปวางขายนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมโครงการหลวงอ่างขาง หรือบ้านขอบด้ง (หมู่บ้านท่องเที่ยวใกล้เคียง) ในราคาเส้นละ ๒๐ บาท หากแต่ในความหมายที่ชาวลาลูให้กับคณะวิจัยคือ “เครื่องรางที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวลาลู” ปูจองจะแกล้งเล่ากับคณะวิจัยในวันที่รายการแล้วใส่กำไลให้ระหว่างศึกษาภาคสนามว่า

“...กำไล(หญาอูบุด)นี้ เป็นของที่ลาลูเอาไวใช้ในพิธีปีใหม่ และเอาไวทำพิธีขับไล่ผี เวลาที่งานที่บ้านปูจอง

หญ้านี้ (อูบุด - ภาษาลาลู) เป็นหญ้านพื้นเมืองที่เชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ ถ้าถักเป็นกำไลแล้วใส่ที่ข้อมือ ข้อมเท้า จะช่วยคุ้มครองคนใส่ไม่ให้ผีและโรคภัยมารบกวน เพราะมันแสดงว่าคนใส่ ผ่านพิธีกรรมแล้ว...” (ปูจองจะแสด, สัมภาษณ์, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๑๘ กำไลหญาอูบุด

๑.๓.๒ การนึ่ง(ข้าว)สองครั้ง (Double Steaming) ถือเป็นวิธีการปรุงอาหารที่ปฏิบัติได้จริง และพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยหล่อเลี้ยงไม่เพียงแต่ร่างกายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงโครงสร้างทางสังคมและจิตวิญญาณของชีวิตชาวลาลูด้วยงานศึกษาภาคสนามโดยคณะวิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการนึ่งข้าวสองครั้ง (Double Steaming) ซึ่งเป็นเทคนิคการทำหุงข้าวอันแสดงวิถีวัฒนธรรมของชาวลาลูที่โดดเด่น เพราะสำหรับชาวลาลูอาหารไม่ได้เป็นเพียงอาหารประทังชีวิต หากแต่ยังเป็นสื่อกลางที่สังคมแสดงออกถึงค่านิยม ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคม ชาวลาลูใช้เทคนิคการนึ่งข้าวสองครั้งเป็นตัวอย่าง

ของหน้าที่ทั้งสองอย่างนี้ แม้จะดูเผิน ๆ แล้ว ดูเหมือนจะเป็นเทคนิคการทำอาหารที่เน้นการปฏิบัติจริง เพื่อให้ข้าวไร่ (เดิมใช้ข้าวเหนียว) ซึ่งเป็นอาหารหลักของชุมชนมีเนื้อสัมผัสที่ดีที่สุดและอยู่ได้นานที่สุดในแต่ละวัน

เมื่อคณะวิจัยพิจารณาจากงานสนามเชิงชาติพันธุ์วิทยาอย่างละเอียดพบว่า การนึ่งข้าวสองครั้ง ผังรากliegอยู่ในจักรวาลวิทยา ความสัมพันธ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวล่าหู่ ดังที่พอล ลูอิส (๑๙๘๔) ได้กล่าวไว้ในบันทึกชาติพันธุ์วิทยาของเขาว่า “วิธีการนึ่งข้าวสองครั้งของชาวล่าหู่ไม่ได้เป็นเพียงเทคนิคการทำอาหาร แต่เป็นการแสดงทางวัฒนธรรม เป็นเพราะตลอดขั้นตอนของการหุงข้าวได้รวบรวมความอดทน ความเคารพในทรัพยากรและความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน” (Lewis, ๑๙๘๔: p. ๘๗) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนการนึ่ง(ข้าว)สองครั้ง มีดังนี้

- เริ่มต้นด้วยการแช่ข้าวเหนียวข้ามคืนหรือหลายชั่วโมงเพื่อให้แน่ใจว่ามีน้ำเพียงพอ

- นำข้าวไปใส่ในซึ่งไม้ไผ่ แล้วนำไปต้มในน้ำเดือดจนกระทั่งสุกประมาณ ๘๐-๙๐% คือด้านนอกนุ่มแต่ด้านในยังคงแข็งเล็กน้อย

- นำข้าวออกมา ปั่นเป็นก้อนและโรยน้ำเล็กน้อยเพื่อกระจายความชื้นให้ทั่วถึง

- นำไปนึ่งครั้งที่สองเพื่อให้ได้เนื้อสัมผัสที่ต้องการ คือ นุ่มแต่เหนียว ไม่แฉะและสามารถคงรูปไว้สำหรับการบรรจุและนำเข้าไปในทุ่งนาหรือป่าได้ (ภาพที่ ๑๙)

ภาพที่ ๑๙ ขั้นตอนการนึ่ง(ข้าว)สองครั้ง (Double Steaming)

จากข้อมูลสัมภาษณ์ “ผู้หญิง” ที่ทำหน้าที่หุงข้าวของบ้านกล่าวว่า

“...หุงข้าวแบบนี้มันเหมาะกับพวกเรา เพราะเรากินข้าวเยอะ (จุ) เพราะพวกเราทำงานหนัก ทุกคนขึ้นบ้านไหน ก็กินข้าวบ้านนั้นได้ พวกเราไม่ค่อยสนใจว่ากับข้าวจะดีหรือไม่ดี ขอแค่มีข้าว มีพริก มีเกลือ มีผัก พวกเรานาน ๆ จะได้กินหมูทีนึง ต้องมีเลี้ยงผี ถ้าไม่ซื้อนะ แต่ข้าวคือกินทุกวัน หุงทุกวัน กินด้วยกันทั้งหมู ไก่ หมา....” (นาเมาะ เจ้าพงศ์ไพร, ๒๕๖๖)

วิธีนี้เหมาะสำหรับสภาพแวดล้อมที่สูงของชาวล่าหู่ ซึ่งงานเกษตรกรรมและการล่าสัตว์มักต้องการอาหารที่พกพาสะดวกและเก็บไว้ได้นาน ข้าวนึ่ง(ข้าว)สองครั้งนอกจากจะใช้บริโภคประจำวันแล้ว ยังถูกใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเฉลิมฉลองปีใหม่ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษและพิธีกรรมปลงศพ ทุกครั้งที่มีการ

นึ่ง(ข้าว)สองครั้งในพิธีกรรม จะมีผู้หญิงหลายคนช่วยกันนึ่งข้าว โดยมีเด็กและผู้สูงอายุอยู่ร่วมด้วย จึงทำให้การเตรียมอาหารในพิธีกรรมทำหน้าที่เป็นเวทีสำหรับการถ่ายทอดความรู้ทางวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่

ด้วยเหตุนี้การนึ่ง(ข้าว)แบบสองครั้งของชาวลาคูจึงเป็นการมองว่าอาหารเป็นทั้งวัตถุสัญลักษณ์และการปรับตัวให้เข้ากับข้อจำกัดของสภาพแวดล้อม

๑.๓.๒ การแต่งกาย ชาวลาคูยังคงสวมใส่เครื่องแต่งกายด้วยชุดประจำชาติพันธุ์เป็นประจำ โดยเฉพาะกลุ่มคนวัยแรงงานและผู้สูงอายุ ส่วนเด็ก ๆ และหนุ่มสาวที่ไม่นิยมสวมชุดประจำเผ่าเป็นประจำ นอกเสียจากช่วงที่มีประเพณีสำคัญเท่านั้น ผู้หญิงลาคูบ้านหนองเต่านิยมไปซื้อผ้าจากตลาดบ้านม่วงชุมและตลาดฝาง มาตัดเย็บด้วยมือสำหรับตัวเองและคนในครอบครัวได้สวมใส่ในงานพิธีสำคัญ ๆ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่ผู้หญิงทุกคนต้องทำให้กับสมาชิกในครัวเรือน

ภาพที่ ๒๐ การแต่งกายชาวลาคูแบบดั้งเดิม

๑.๓.๓ การสร้างบ้านด้วยเทคนิคแบบดั้งเดิม ที่สะท้อนภูมิปัญญาและความเชื่อของลาคู เป็นเทคนิคการสร้างที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศภูเขาและยังเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ แบ่งบ้านชาวลาคูเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) บ้านชาวลาคูทั่วไปจะสร้างขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ไม้เนื้ออ่อน ใบตองตึงและหญ้าแฝก ที่ หาได้ง่ายในป่าใกล้หมู่บ้าน โครงสร้างบ้านมักยกพื้นสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร เพื่อป้องกันความชื้นจากพื้นดินและสัตว์รบกวน มีหลังคาทรงจั่วเพื่อระบายน้ำฝนได้ดีและผนังโปร่งเพื่อให้อากาศถ่ายเท

ตลอดขั้นตอนการสร้างบ้านประกอบไปด้วยพิธีกรรมที่ต้องทำ อาทิ การขออนุญาตวิญญาณเจ้าที่ การไปตัดไม้ การปักไม้ รวมถึงเมื่อสร้างเสร็จจะมีการเลี้ยงผีบ้านเพื่อให้ความคุ้มครองคนในบ้านแสดงความหมายเรื่องความร่วมมือของชุมชน สัญลักษณ์ความสอดคล้องกับธรรมชาติ แสดงความเคารพต่อผีบ้านและธรรมชาติ

ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองเต่า ยังคงมีการเอามือในการสร้างและซ่อมแซมบ้าน ถือกันว่าการสร้างบ้านเป็นกิจกรรมของชุมชนที่ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในหมู่บ้านทุกเพศทุกวัย สะท้อนความสามัคคีและการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

จะเห็นว่าแต่ละส่วนประกอบของบ้านลาคูแบบดั้งเดิมล้วนมีความหมาย อาทิ การใช้วัสดุจากธรรมชาติ จำพวกไม้ไผ่ ไม้เนื้ออ่อน ใบตองตึง หญ้าแฝกหรือเถาวัลย์ ล้วนแสดงออกถึงการพึ่งพาธรรมชาติอย่างยั่งยืน ส่วนเทคนิคการสร้าง อาทิ บ้านยกพื้น หลังคาทรงจั่ว ผนังไม้ไผ่สาน พื้นไม้ไผ่ การมัดด้วยหวายสือถึงการปรับตัวกับภูมิประเทศและภูมิอากาศ

และ (๒) บ้านของปู่จ้องที่จะมีความโดดเด่นกว่าแบบที่ (๑) คือจะมีการสร้างที่พิเศษไปจากบ้านของคนทั่วไป เพราะบ้านของปู่จ้องไม่ใช่แค่ที่พักอาศัย แต่เป็นศูนย์กลางพิธีกรรมของหมู่บ้าน ชาวบ้านมักมารวมตัวเพื่อประกอบพิธีกรรมในวันปีใหม่ งานบวงสรวง เลี้ยงผีหรือสู่ขวัญ ถือเป็นจุดถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องพิธีกรรมและประเพณีระหว่างรุ่น ตามที่พอล ลูอิส (๑๙๘๔: p.๔๗) กล่าวว่า เป็น “axis mundi” (แกนกลางจักรวาล) ของหมู่บ้าน จึงมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมและความเชื่อที่แตกต่างจากบ้านทั่วไปดังนี้

(๒.๑) วัสดุและการสร้าง

- ใช้วัสดุเช่นเดียวกับบ้านทั่วไป คือ ไม้ไผ่ ไม้เนื้ออ่อน ใบตอง กล้วยาแฝก ฯลฯ แต่คัดเลือกอย่างประณีตจากแหล่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์หรือบริสุทธิ์
- วัสดุที่ใช้สร้าง เช่น เสาไม้หรือเชือกมัด ต้องผ่านการประกอบพิธีเพื่อ “ล้าง” พลังงานลบก่อนนำมาใช้

(๒.๒) ตำแหน่งที่ตั้ง

- มักอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าหรืออยู่ในมุมที่เชื่อว่าเหมาะสมตามความเชื่อเรื่องพลังงานและทิศทางมงคล
- บ้านต้องสร้างให้หันหน้าไปทางทิศที่เชื่อว่าเป็นทิศแห่งความเจริญ มักจะไม่หันหลังให้ภูเขาหรือหน้าผา

(๒.๓) พื้นที่ใช้สอยภายในตัวบ้าน จะมีพื้นที่บูชาหรือห้องผี เรียกว่า “เยนี” ภายในมีการจัด “หิ้งผี” (Tam-ma) หรือ “แท่นเซ่นไหว้” กันไว้อย่างเด่นชัดภายในตัวบ้าน สำหรับวางเครื่องเซ่นไหว้ผีและวิญญาณ

(๒.๔) ภายนอกตัวบ้าน

- มักมีเสาไม้กลางบ้านที่ถือว่าเป็นเสาศูนย์กลางจักรวาล เชื่อมระหว่างฟ้า-โลก-บรรพบุรุษ
- อาจมีราวไม้หรือคานพิเศษเพื่อแขวนของเซ่น เช่น เครื่องในสัตว์ ใบไม้หรือเครื่องบูชา

และ (๒.๕) ความเชื่อและข้อห้ามเนื่องจากบ้านปู่จ้องเป็นสถานที่ต้องเคารพ ห้ามผู้ที่ไม่บริสุทธิ์หรือมีสภาพไม่เหมาะสม เช่น หญิงเพิ่งคลอดบุตร ผู้ไว้วางค์ เข้าไปในพื้นที่บางส่วนของบ้านปู่จ้อง

นอกจากนี้การปรับปรุงหรือซ่อมแซมบ้านต้องทำตามฤกษ์ยามและโดยผู้ที่มีธรรมเนียมเท่านั้น ด้วยเพราะถือว่าบ้านของปู่จ้องเปรียบเสมือน “บ้านศูนย์กลางพลังวิญญาณของหมู่บ้าน”

ภาพที่ ๒๑ (ซ้าย) ด้านหน้า (ขวา) ใต้ถุนบ้านตำแหน่งที่ด้านบนวางครกตำข้าวปุก
บ้านปู่จ้องนะแสะ

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำเสนอผลการเปรียบเทียบความเหมือน ความต่างและความหมายเชิงวัฒนธรรมระหว่างบ้านปู่จอกกับบ้านลาหู่ทั่วไป ดังตารางที่ ๖

ตารางที่ ๖ แสดงการเปรียบเทียบบ้านปู่จอกกับบ้านลาหู่ทั่วไป

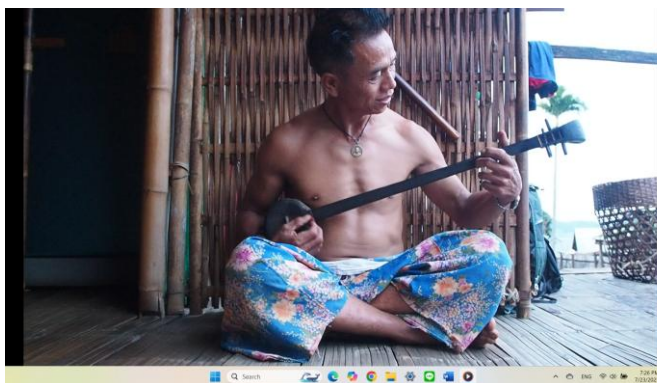
องค์ประกอบ	บ้านปู่จอก (หมอผี)	บ้านลาหู่ทั่วไป	ความหมายเชิงวัฒนธรรม
วัสดุและการเลือกไม้	เลือกไม้จากแหล่งศักดิ์สิทธิ์ ผ่านพิธีขออนุญาตผี	ใช้ไม้จากบริเวณใกล้บ้าน ไม่มีพิธีพิเศษ	แสดงความบริสุทธิ์และสถานะพิเศษของผู้อยู่
ตำแหน่งบ้านในหมู่บ้าน	มักอยู่ในจุดสูงหรือทิศมงคลของหมู่บ้าน	กระจายตัวทั่วไปตามพื้นที่สะดวก	บ้านปู่จอกเป็น “ศูนย์กลางพิธีกรรม” (<i>axis mundi</i>)
โครงสร้างเสา	เสากลาง (หรือเสาบางต้น) แกะสลัก/ประดับพิเศษ เป็นเสาศูนย์กลางพิธีกรรม	เสากลางเรียบง่าย ไม่มีลวดลายหรือพิธีพิเศษ	เสากลางเชื่อมโลกมนุษย์-วิญญาณ-ธรรมชาติ
พื้นที่ครัว	ใช้ครัวทั่วไป ทำอาหารในพื้นที่ไหนก็ได้ มีมุมสำหรับห้องผี	ใช้ครัวทั่วไป ทำอาหารในพื้นที่ไหนก็ได้ / ไม่มีมุมสำหรับห้องผี	
ครกตำข้าวปึก	มีมุมเฉพาะสำหรับครกตำข้าวปึก ใช้เฉพาะในพิธีกรรม	ไม่มี	คงความบริสุทธิ์ของอาหาร เช่น ไห้ว
พื้นที่บูชาในบ้าน	จัดโซนบูชาอย่างเป็นระเบียบ มีเครื่องบูชาและของเซ่นตลอดปี	ไม่มี	ยืนยันบทบาทบ้านปู่จอกเป็นศูนย์กลางสื่อสารกับผี
บทบาททางสังคม	ศูนย์รวมพิธีกรรมของหมู่บ้าน สถานที่ประชุม/เซ่นไหว้/รักษาโรค	ที่พักอาศัยของครอบครัวแต่ละคน	บ้านปู่จอกสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชน

๑.๓.๔ เครื่องดนตรี “จิ้งหน่อง” ถือเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเครื่องสายแบบโบราณ (a primitive string instrument) ของลาหู่ มีลักษณะคล้ายพิณหรือซอพื้นบ้าน ทำจากไม้ไผ่หรือไม้เนื้ออ่อนบางชนิด มีสายเส้นเดียวหรือสองเส้นที่มักใช้เอ็นสัตว์หรือเส้นใยธรรมชาติซึ่งเป็นสาย ตัวเครื่องมีขนาดกะทัดรัด พกพาง่าย เหมาะกับวิถีชีวิตเร่ร่อนและในไร่หมุนเวียนของลาหู่

เสียงของจิ้งหน่องจะนุ่มนวล แผ่วเบาและมีโทนเสียงเศร้า เหมาะกับการขับกล่อมหรือเล่นระหว่างพักผ่อนหลังทำงาน หรือในยามค่ำคืน บริบทการใช้งานจิ้งหน่อง มักเล่นโดยชายหนุ่ม เพื่อเกี้ยวพาราสีหญิงสาวในงานปีใหม่ งานเลี้ยงหรือเต้นจะคี บางครั้งถูกใช้เพื่อขับกล่อมเด็กและผู้หญิงที่อยู่บ้านหรือช่วงเวลาพักผ่อน

จากคำบอกเล่าในพิธีสู่ขวัญ นักดนตรีที่ทำหน้าที่เล่นจิ้งหน่องกล่าวกับคณะวิจัยว่า

“...หม่าหนอร์ (จิ้งหน่อง) ไม่ได้เป็นแค่เครื่องดนตรีที่เล่นเพื่อสนุก ๆ นะ แต่มันทำให้เห็นว่าชาวลาหู่ให้ความสำคัญกับใจ กับคนในหมู่บ้าน กับความงามของธรรมชาติ เพราะเสียงมันเพราะนะ ทำยากนะ ต้องไปหาไม้ในป่า ได้แค่บางช่วง...” (นักดนตรี, สัมภาษณ์, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๒๒ นักดนตรีเล่น “หม่าหนอร์ - แคน -” ในการเดินจะคี

๑.๓.๕ งานหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามคณะวิจัยพบการทำ(ขัน)โตกจากไม้ไผ่

๑.๔ ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ชาวลahuในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม กล่าวคือ การนับถือผี (ศาสนาดั้งเดิมหรือนับถือบรรพบุรุษ) ที่แตกต่างกันระหว่างลาหู่เผ่าเลกับลาหู่ญี และศาสนาคริสต์ ที่พบเพียง ๓ ครั้วเรือน ชาวลahuมีประเพณี เทศกาลและพิธีกรรมสำคัญในรอบปีที่ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญในระบบวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในการทำหน้าที่ธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งยังสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ตอบสนองความต้องการทางจิตใจ อารมณ์และความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิต ให้นุชนเรียนรู้สืบทอดภัยเป็นหลักประกันความอุดมสมบูรณ์ในการทำมาหากิน ความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่างของลาหู่ จึงมักเกี่ยวข้องกับเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูตผีปีศาจ พวกเขาให้ความเคารพยำเกรงต่ออำนาจเหล่านั้น สะท้อนออกมาในรูปของพิธีกรรมที่อ่อนน้อม วิงวอน บงการและอ่อนน้อมด้วยการบูชา เครื่องสักการะ ตามวันเวลาของฤดูกาลในรอบปี

พิธีกรรมสำคัญของชาวลahuประกอบด้วยพิธีฉลองปีใหม่ พิธีกินข้าวใหม่ พิธีทำบุญเรียกขวัญ พิธีวันศีล พิธีเกี่ยวกับการเกิด พิธีแต่งงาน การหย่าร้างและการตาย โดยมีรายละเอียดดังนี้ชาวลahunับถือผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีไร่และเทพเจ้าสูงสุด (เทอซา) ซึ่งเชื่อว่าคุ้มครองชีวิตและทรัพยากร พิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีปีใหม่ (กินวอ) และพิธีกินข้าวใหม่ (จะซ้อจ่าเลอ) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อมโยงกับวงจรเกษตรกรรมดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๔.๑ พิธีกรรมกินข้าวใหม่ หรือที่เรียกว่า “จ่าสือ จ่าเลอ” เป็นพิธีที่มีความสำคัญเช่นเดียวกันกับวันขึ้นปีใหม่ พิธีนี้เป็นการนำผลผลิตทางการเกษตร อาทิ ข้าวและผลผลิตจากไร่ โดยชาวลahuเชื่อว่าผลผลิตข้าวได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเทพเจ้า ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกินข้าวใหม่เพื่อบวงสรวงต่อเทพเจ้าโดยตรง เป็นการขออนุญาตเกี่ยวข้าวมาบริโภค พิธีนี้จะมีขึ้นในช่วงเดือนกันยายน ช่วงเวลาประกอบพิธีมี ๔ วัน คือ ประกอบพิธี ๑ วัน รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ๑ วัน พักผ่อน ๒ วัน เพื่อเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (เทพเจ้าเอ้อซา) ด้วยพืชผักที่ปลูกในไร่นามาขอบคุณเทพเจ้าได้ช่วยดูแลให้พืชผักผลผลิตทางการเกษตรงอกงามได้ผลผลิตดี ทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข การประกอบพิธีกรรมจะทำเพียงหนึ่งวันช่วงเดือนสิงหาคม – กันยายนของทุก ๆ ปี โดยมีขั้นตอนของตลอดพิธี ดังนี้

- กำหนดวันโดยปู่จ้องจะลา ซึ่งท้ายที่สุดจะถือเป็นวันที่ประชุมหมู่บ้าน

- ทำการเลี้ยงผีหมู่บ้าน (ทำพิธีที่ลานต้นจະคิ) ด้วยหมูดำต้มเกลือเพื่อรับประทานร่วมกันทั้งหมู่บ้านในช่วงหัวค่ำ ก่อนจะไปต้นจະคิพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน ณ ลานต้นจະคิทรงกลม

การต้นจະคิ (ปอย เต เว) เป็นการต้นตามจังหวะเครื่องดนตรีอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อเฉลิมฉลองจะในประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นมงคล เป็นการต้นเพื่อต้อนรับและขอบคุณแขกผู้มาเยือน (Tapanun Mekboonsonglap, ๒๕๖๗) (ภาพที่ ๒๓)

- ทุก ๆ ปีชุมชนต้องช่วยกันปรับปรุงและทำความสะอาดลานต้นจະคิ มีการนำหญ้ามาทำเป็นเชือกไปผูกไว้ทางเข้าหมู่บ้าน เชื่อว่าเป็นการป้องกันสิ่งไม่ดีที่จะเข้ามาหมู่บ้าน

- ทุกคนในหมู่บ้านต้องเข้าร่วมพิธี ร่วมรับประทานอาหารเย็นด้วยกัน (ทุกบ้านจะนำภาชนะพร้อมข้าวสารมารวมกันเพื่อหุงข้าว “แบบนึ่งสองครั้ง” (Double steam) ซึ่งพบไม่มากแล้วในปัจจุบัน)

ภาพที่ ๒๓ (ซ้าย) ชาวบ้านต้นจະคิ (ชาว) “ลานจະคิ” บ้านหนองเต่า ตั้งอยู่ระหว่างบ้านปู่จ้องทั้งสอง (ปู่จ้อง ๑ นะแส (หญิง) และ ปู่จ้อง ๒ จะลา (ชาย)

๑.๔.๒ พิธีฉลองปีใหม่ หรือที่เรียกว่า “เขาะเจ้าเว” หมายถึง “ปีใหม่การกินวอ” ในแต่ละปีจะมี ๑ ครั้ง การฉลองปีใหม่ของลาหู่ไม่มีกำหนดการเฉพาะเจาะจงแน่นอน ปู่จ้องจะเป็นผู้กำหนดเวลา ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในช่วงปลายเดือนมกราคมหรือเริ่มวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ เหนือ (เดือนอ้ายใต้) จนถึงวันเพ็ญ จะกำหนดจัดงานในช่วงที่สมาชิกส่วนใหญ่อาศัยอยู่ภายในครัวเรือน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เสร็จสิ้นภารกิจการทำงาน ทำไร่ ทำสวนหรือเก็บเกี่ยวพืชผลเสร็จแล้ว สำหรับพื้นที่ศึกษาจะกำหนดพิธีฉลองปีใหม่ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายนของแต่ละปี แต่ละหมู่บ้านของชาวลาหู่ไม่จำเป็นต้องจัดฉลองปีใหม่พร้อมกัน หากแต่จะจัดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันหรืออยู่ในเดือนเดียวกัน

เมื่อถึงช่วงฉลองปีใหม่ สมาชิกของหมู่บ้านที่ไปทำงานนอกพื้นที่จะเดินทางกลับมาร่วมงาน มีการฆ่าหมูดำ เพื่อนำเนื้อหมูและหัวหมูส่งเวตต่อเทพเจ้าก้อซา จากนั้นจะนำเนื้อหมูมาปรุงเป็นอาหารเลี้ยงฉลองกัน นอกจากนี้ชาวลาหู่จะนำข้าวเหนียวหนึ่งมาตำคลุกงาหรือนวดกับงา แล้วปั้นเป็นก้อนกลม จากนั้นนำไปปิ้ง แล้วโรยด้วยน้ำอ้อย เรียกว่า “อ่อสุ” หรือข้าวปึกเพื่อนำไปถวายต่อเทพเจ้าก้อซา

พิธีฉลองปีใหม่ มีกำหนดระยะเวลานานถึง ๑๒ วัน โดยจะแบ่งการฉลองปีใหม่ออกเป็น ๒ ช่วง ช่วงแรกเป็นการฉลองปีใหม่ของผู้หญิง เรียกว่า “เขาะหลวง” หรือ “ปีใหญ่” มีระยะเวลา ๖ วัน ช่วงที่สอง เป็นการฉลองปีใหม่ของผู้ชาย เรียกว่า “เขาะน้อย” หรือ “ปีเล็ก” มีระยะเวลา ๖ วัน ระหว่างช่วงแรกกับช่วงที่สองจะมีช่วงหยุดพัก ๑-๒ วัน ปีใหม่ของแต่ละฝ่ายจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้พิทักษ์แห่งปี สาเหตุที่ต้องมีการฉลองปีใหม่แยกกันระหว่างชายและหญิงนั้น ผู้อาวุโสชาวลาหู่อธิบายว่า ในอดีตชายชาวลาหู่ต้องออกไปปฏิบัติ

ภารกิจนอกหมู่บ้านเป็นเวลานาน เช่น การร่วมสงคราม การค้าขาย การล่าสัตว์ในป่า จึงทำให้ไม่สามารถกลับมาร่วมฉลองปีใหม่ได้ทัน ผู้หญิงที่อยู่ในหมู่บ้าน จึงจัดงานฉลองปีใหม่กันก่อน เมื่อผู้ชายกลับมาจากปฏิบัติภารกิจ งานปีใหม่ก็เสร็จสิ้นพอดี ผู้ชายจึงจัดงานฉลองปีใหม่กันทีหลังอีกครั้งหนึ่ง (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ๒๕๔๕ อ้างถึงใน อภิชาติ ภัทรธรรม, ๒๕๕๒: ๑๓๙-๑๔๐)

ปู่จอนะแส เล่าผ่านล่าม (นาหา เจ้าพงศ์ไพร) ถึงพิธี “กินวอ” ว่า

“...ก่อนเวลาของพิธีกรรม ชาวลาหู่จะจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ โดยเฉพาะข้าวสารดอย หนุม และพิน สะสมไว้ก่อนล่วงหน้า เนื่องจากมีข้อห้ามมิให้ทำงานทุกอย่างในช่วงพิธีกรรมอย่างเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นการไม่เคารพต่อพระเจ้ากือซาและผู้คุ้มครองหมู่บ้าน

เมื่อใกล้วันพิธีกรรม ชาวลาหู่จะเริ่มทำการเลี้ยงส่งผีหมู่บ้านเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้หมดไปจากหมู่บ้านเป็นอันดับแรก โดยพิธีกรรมนี้จะทำขึ้นที่บริเวณลานเต็นรำ (จะคี่ก่อ) หมอผีของหมู่บ้านจะนำหญ้าคา ไม้ไผ่ ดิน มาปั้นเป็นรูปมิด รูปอาวุธและรูปสัตว์ต่าง ๆ นำไปคลุกกับขี้เถ้า ข้าวสุก กระจดาช เศษผ้า แบ่งออกเป็น ๒ กอง สำหรับให้ปู่จอนว่าคาถาขับไล่ผีร้าย (พีละพีพะ)

หลังจากนั้นจึงยกแคร่ ๒ แคร่ แบกวังไปรอบลานเต็นรำ ชาวลาหู่ทั้งชายและหญิง จะมานั่งรวมกันอยู่ที่ตรงกลางลาน แล้วนำแคร่ทั้งสองวิ่งออกไปทางหัวและท้ายของหมู่บ้าน เพื่อมิให้ผีร้ายจำทางกลับเข้ามาที่หมู่บ้านได้อีก

กลางคืนวันก่อนงานเขาะต่อเลอ (วันแรกของกินปีใหม่) จะได้ยินเสียงครกกระเดื่องตำข้าว (เชกื่อ) ดังก้องไปทั่วหมู่บ้านในหุบเขา ปู่จอนจะฆ่าหมูหนึ่งตัวในวันแรกเพื่อเป็นการบูชาต่อพระเจ้า (กือซา) และขออนุญาตต่อผีผู้คุ้มครองหมู่บ้านเพื่อการจัดพิธีกรรมเขาะจาเลอะ ปีใหม่ลาหู่ในวันรุ่งขึ้น

ในช่วงเที่ยงคืน จะได้ยินเสียงปิ่นและประทัด ดังมาจากบ้านของปู่จอน เป็นสัญญาณบอกให้ชาวลาหู่ทุกคนรับรู้ว่า ต้องรีบเตรียมอาหารโดยเร็ว เพราะหากพ้นเวลานี้เข้าสู่ช่วงพิธีกรรมแล้ว มีข้อห้ามในการทำงานอย่างเด็ดขาด เสียงเชกื่อยิ่งดังมากขึ้น บ้านที่มีปิ่นจะยังให้เสียงดังสนั่นกันแทบทุกบ้าน หรือไม่กี่จุดประทัดให้เสียงดังเพื่อบอกถึงเวลาฟ้าสว่างแรกของวันเขาะต่อเลอ สัญญาณของการประกอบพิธีกรรมได้เริ่มขึ้น ทุกบ้านเริ่มแช่ข้าว และนำมาทำเป็น “ข้าวปึก” ที่เชื่อว่า เป็นอาหารโปรดของพระเจ้ากือซา (ข้าวปึกคือ ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่ นำมาตำจนเหนียวเข้ากันจนทั่วปั้นเป็นแล้วก้อนผสมกับเกลือและงา)

ในตอนเช้าหมูตัวใหญ่ ซึ่งเป็นหมูที่ทุกบ้านช่วยกันออกทุนทรัพย์ซื้อมาเป็นสมบัติของงาน จะถูกเคาะกรุ่นหมูช่วยกันจับ “เชือด” ร่องเลือดลงในภาชนะ หมูทั้งตัวนั้นจะถูกนำไปเผา และตัดแบ่งไปให้คนทั้ง

หมู่บ้าน ตามทุนทรัพย์ที่ร่วมลงขันมา นำเครื่องในไปสักการะต่อผีในห้องผี (เยนี - ภาพที่ ๒๔ - ๒๕) ของบ้านปู่จึงเป็นอันดับแรก ส่วนหัวและเนื้อของ หมูจะถูกเก็บไว้เพื่อกินร่วมกัน

ในระหว่างวันฉลอง หนุ่มสาวจะแต่งกายด้วยเครื่องประดับ อย่างสวยงาม มีการแลกของขวัญกันด้วยขนมข้าวเหนียว และทุกครัวเรือน จะปฏิบัติโดยเท่าเทียมกัน เพื่อแสดงความปรารถนาจะให้ผลตามมาจากปี ใหม่ได้มีส่วนแก่ทุกคนเท่าเทียมกัน หลังจากสองวันนี้แล้วกลางคืนจะมีการ เต้นรำ ตั้งแต่หัวค่ำไปจนกระทั่งรุ่งสาง เรียกว่า “ก่าเคาะเว” ช่วงกลางวัน ชายหญิงชาวลาหู่จะมีการเล่นที่แตกต่างกัน โดยผู้ชายจะเล่นขว้าง “ลูกข่าง” ส่วนผู้หญิงจะเล่น “ลูกสะบ้า” (การเล่นโยนลูกบอลกลมขนาด เท่ากำปั้นมือ ลูกบอลนี้ทำโดยใช้ผ้าเย็บห่อข้างในก็จะเป็นเกลบหรือรำข้าว)

เช้าวันที่สอง เรียกว่า จะคือกือก่อเลอ ปู่จารย์จะเริ่ม เดินทางไปไหว้ห้องผีให้กับบ้านทุกหลังในหมู่บ้านที่มีการสร้างห้องผีไว้ เจ้าของบ้านจัดเตรียมเครื่องเซ่นที่ประกอบด้วย หมู ข้าวปึก ข้าวพอง เทียน น้ำสองกระบอกละไม้ไผ่ เพื่อเซ่นสรวงบูชา ในระหว่างวันที่สองนี้ ชาวลาหู่จะ เดินทางไปดำหัวผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตนเคารพนับถือ ด้วยของฝาก คือ “ข้าวปึก” หมู ไบยาสูบ ชา หนุ่มสาวจะมาช่วยกันซ่อมแซมและล้อมรั้วลาน เต้นรำจะคึกคัก โดยนำหินจากลำธารมาวางตรงกลาง นำเอาดินมากลบทับ รูปร่างคล้ายจอมปลวกที่ตัดยอด เรียกว่า แทบู่ (แท่นบูชา) สาเหตุที่ต้องนำ หินมาจากลำธารเพราะความเชื่อที่ว่า ก้อนหินจากสายน้ำที่เย็นฉ่ำ จะนำมา ซึ่งความสงบร่มเย็นของหมู่บ้าน หลายคนนิยมตัดผมในวันนี้ เพราะถือว่าเป็นวันมงคล จะได้มีความสุขตลอดปี ในช่วงกลางคืนของวันที่สอง ปู่จารย์ จะนำเครื่องบูชาพระเจ้ากือซา เรียกว่า จะปุคอเลอะ มาวางบน แทบู่หรือ แท่นบูชา กลางลานเต้นรำ เชื่อกันว่า เป็นที่สถิตของกือซาในช่วงเวลา พิธีกรรม ปู่จารย์เป็นผู้เริ่มวางเครื่องบูชา และจุดเทียนนำ สมาชิกในหมู่บ้าน ก็จุดเทียนที่ทำขึ้นเอง ตามกันบนแทบู่ ในยามค่ำคืนทุกคนจะผลัดเวียนมา บูชาที่กือซาที่แท่นบูชาในลานเต้นรำ มีการพูดคุยและปรึกษากันเป็นกลุ่มใน บริเวณโดยรอบของลานที่มีการล้อมรั้วไม้ไผ่ไว้เป็นอาณาเขต

ในคืนนี้บ้านที่มีห้องผีจะรอฟังเสียงไก่ขันเป็นครั้งแรก เมื่อ ได้ยินเสียง สมาชิกในบ้านคนหนึ่งจะรีบวิ่งออกมาจากบ้านพร้อมกระบอกละ ไม้ไผ่ที่ทำขึ้นใหม่ ไปยังลำห้วยของหมู่บ้านเพื่อตักน้ำแล้ววิ่งกลับมาที่บ้าน ชาว ลาหู่เชื่อว่า หากใครได้ตักน้ำก่อนจะเป็นคนขยันทำมาหากินที่สุด แต่ใครตัก เป็นคนสุดท้ายถือว่าโช่งเกียรติที่สุดในปีใหม่นั้น เมื่อเสียงไก่ขันเป็นครั้งที่สอง ชาวลาหู่จะวิ่งไปสั่นกระดิ่ง กระดิ่งที่ผูกคอวัว ม้า พร้อมกับตะโกนเรียกขวัญ สัตว์ต่าง ๆ ให้มีความสุขอันวยโชค ลาภแก่เจ้าของ

ในคืนของวันที่สามนี้ หนุ่มสาวลาหู่จะได้มีโอกาสแต่งกาย ด้วยชุดใหม่พร้อมเครื่องประดับสวยงามที่เตรียมพร้อมไว้สำหรับการเต้นรำ

โดยเฉพาะ หลายคนเริ่มเดินมาที่ลานเต็นจะคี่ก่อ และเริ่มเต็นรำไปตาม จังหวะของเครื่องดนตรีหน่อกุ่ม่า (ประเภทเป่าคล้ายแคน) และซึง (ประเภท ดีด มี ๓ สาย) การเต็นรำตามจังหวะเป็นการเต้นที่ซาสลับการเคลื่อนไหวที่ เรียนรู้มาตั้งแต่เด็ก ผู้หญิงจะจับมือเรียงแถวหน้ากระดานด้านใน ส่วนผู้ชาย จะจับมือเต็นต่อกันล้อมวงอยู่ด้านนอก

ข้อห้ามของลาหู่ในวันนี้ คือ ห้ามใช้จ่ายเงินอย่างเด็ดขาด เชื่อกันว่าหากจ่ายในวันนี้ต้องจ่ายเงินไปตลอดทั้งปี แต่ถ้าหากได้รับเงินใน วันนี้ ก็จะได้รับเงินทั้งปีเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามว่านับจากคืนที่สาม เป็นต้นไป ห้ามนำส่วนของต้นกล้วย ต้นไผ่ เข้าบ้านเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็น ของใช้ในพิธีกรรมต่อพระเจ้าก้อซา รวมทั้งห้ามพูดจาหยาบคายหรือด่าทอ กัน เพราะพระเจ้าและผีได้ลงมาร่วมในพิธีกรรมแล้ว

เช้าวันที่สี่ของพิธีเขาจะจาเลอ เป็นช่วงของการเดินทาง หมนเวียนไปตามหมู่บ้านลาหู่แห่งอื่น ๆ เพื่ออวยพรและทำพิธีดำหัวแก่ผู้เฒ่า ผู้แก่และญาติผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือในต่างหมู่บ้าน โดยจะผลัดเปลี่ยนกัน ไปมา ๙ - ๑๐ วัน ในช่วงนี้ถ้าไม่อยู่รับแขกที่หมู่บ้านก็ต้องเดินทาง ออกไปเยือน แล้วกลับมาเต็นรำที่ลานจะคี่ก่อของหมู่บ้านตนในทุก ๆ คืน ใน การไปเยี่ยมเยือน เมื่อเดินทางไปถึงจะมีการจุดประทัดหรือยิงปืน ประชัน กันเสียงดังสนั่นเป็นการต้อนรับหลังจากสิ้นเสียง แขกทั้งหมดจะถูกเชิญมา เต็นรำที่ลานจะคี่ก่อของหมู่บ้านที่ไปเยือนเจ้า ภาพจะลงไปเต็นผสมร่วมกับ ลาหู่ต่างหมู่บ้านเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ภาพ เป็นช่วงพิธีกรรมที่ก่อให้เกิด ความยึดเหนี่ยวทางสังคม จากนั้นจึงออกมาจากลานเต็นรำเพื่อไปดำหัวผู้ที่ ตนนับถือตามบ้านต่าง ๆ

เช้าวันที่ห้า พ้นจากวันปีใหม่มผู้หญิงแล้วจึงเริ่มงานปีใหม่ ผู้ชาย (จากหมู่บ้านละละ) รูปแบบก็เช่นเดียวกัน ผู้ชายจะลงมาเต็นรำในลานมาก ขึ้น ลาหู่ทั้งชายและหญิงต่างก็เต็นรำกันในลานเป็นที่สนุกสนาน เมื่อผ่านไป ๗ - ๘ วัน หลังจากการตายของเครื่องสังเวยอย่างหมูเป็นจำนวนมาก ชาว ลาหู่จึงเริ่มหยุดและเว้นว่างจากการทำงานต่าง ๆ เป็นเวลาหนึ่งเดือน ในช่วง วันสุดท้ายของพิธีกรรม ลาหู่จะตำข้าวปุกติดต่อกัน ๒ วัน เพื่อเตรียมไว้เป็น อาหารในช่วงหยุดเดือนของเทศกาล หากนอกพิธีกินปีใหม่นี้แล้ว ชาวลาหู่จะ ไม่ตำข้าวปุกอย่างเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมปีใหม่ เท่านั้น

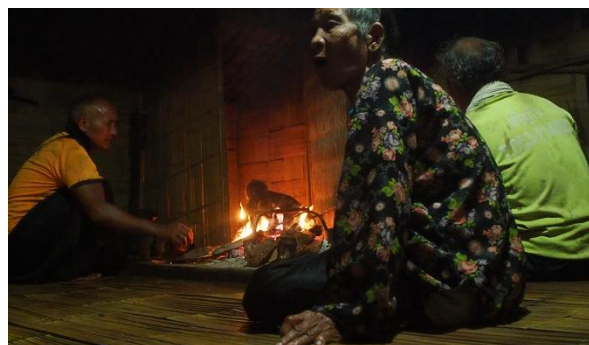
วันสุดท้ายของพิธี ลาหู่มีการประกอบพิธีไล่ผีขึ้นอีกครั้ง ครั้งนี้กระทำภายนอกหมู่บ้าน เพื่อไล่ผีละผีพะ (ผีร้าย) ออกไปจากลำน้ำซะ และป่าเขา โดยสมาชิกในหมู่บ้านจะมาร่วมกันอย่างพร้อมเพรียง บริเวณริม ห้วยทางทิศใต้ของหมู่บ้าน หมอผีจะนำทำพิธีกรรม โดยเริ่มจากการสวดไล่ผี ร้ายออกจากหมู่บ้าน พร้อมกับมีการยิงปืนและจุดประทัดไล่ส่ง ทุกคนจะ

ลอดชุ่มประตู่ทะเลว เข้ามาสู่หมู่บ้านหมอผีจะคอยปะพรมน้ำมนต์เพื่อ
ป้องกันไม่ให้ผีร้ายตามเข้ามา

วันสุดท้ายก่อนการหยุดเดือนของลาหู่ณะ จะมีพิธีกรรมคะ
กุ่งผีผู้รักษาหมู่บ้านอีกครั้ง พร้อมพิธีกรรมทำบุญให้กับเมล็ดพันธุ์พืช ในวัน
ก่อเลอะ(วันเมล็ดพืช) ชาวบ้านจะนำเมล็ดข้าวเปลือก ข้าวโพด ชิง กาแฟ
พริก มาอย่างละเล็กละน้อยรวมถุ้งกันไว้ที่ชานบ้านของปู่จ้องเพื่อให้ปู่จ้องทำ
พิธีอ้อนวอนก้อชา ดลบันดาลให้เมล็ดพืชเจริญงอกงามในฤดูกาลเพาะปลูก
หน้า...” (ปู่จ้องนะแส, สัมภาษณ์, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๒๔ ต้มหมูในพิธีทำบุญให้คนตายหน้าห้องผี
(เยนี) บ้านปู่จ้องนะแส

ภาพที่ ๒๕ ปู่จ้องนะแสร่วมพิธีสวดทำบุญให้คนตาย
หน้าห้องผี (เยนี) บ้านปู่จ้องนะแส

ภาพที่ ๒๖ ภายในหอเยว่ และ เครื่องเซ่นไหว้ของลาหู่แดง

“ข้าวปึก” อาหารประกอบพิธีกรรม มีความเชื่อมโยงกับตำนานการเกิดชนชาติลาหู่ เกี่ยวกับ
เผ่าและอารยธรรมของลาหู่ ปู่จ้องจะลา เล่าว่า

“...พระเจ้าได้เรียกมนุษย์ ๑๒๐ เผ่าพันธุ์มาชุมนุมกัน เพื่อ
ประทานสิ่งของวิเศษ ๒ อย่างคือ ลา-ฟือ-ต้อ (คันไถ) และ เจ๊ะเจ-ตุ (ขวาน)
ให้แก่มนุษย์ทั้ง ๑๒๐ เผ่า โดยให้แต่ละเผ่าเลือกตามความพอใจของตนได้ ๓
ครั้ง มนุษย์เผ่าอื่น ๆ มักจะเลือกเอาคันไถ แต่สำหรับลาหู่ได้เลือกเอาขวาน
ทั้ง ๓ ครั้ง โดยให้เหตุผลว่า ที่ราบที่นามีไม่มากเหมือนกับป่า แต่ป่านั้นมี

พื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลมากนัก ดังนั้นจึงขอเลือกเอาชวาน พระเจ้าจึงได้
ประทานชวานให้แก่ชาวลาคู และได้ตรัสว่า เจ้าจงใช้สิ่งของที่ข้าให้ไว้และ
รักษาไว้ให้ดี แล้วจะเกิดประโยชน์แก่ตัวเจ้า และจะเป็นภัยแก่ตัวเจ้า หาก
เจ้าไม่รู้จักใช้ ลาคูจึงรับเอาชวานแล้วเข้าไปในที่สุด

สำหรับวิชาความรู้ที่พระเจ้าได้ประทานให้กับชาวลาคูนั้น
พระเจ้าได้ให้ไว้เป็นตัวอักษร แต่ลาคูกลับกินเข้าไป จึงให้คายออกมา แต่
เมื่อคายออกมาก็กลายเป็นก้อนเหนียว ๆ กลม ๆ ปัจจุบันชาวลาคูเรียกสิ่งนี้
ว่า “อ-ฝูก” หรือคนไทยพื้นราบทั่วไปเรียกว่า “ข้าวปุก”

พระเจ้าจึงบอกวານี่แหละเป็นวิชาความรู้ของเจ้า และได้
กล่าวไว้ว่า วันหนึ่งจะเกิดมหัศจรรย์ หากรักษาไว้ดีไม่ให้สูญหาย เมื่อถึง
เทศกาลปีใหม่ หรือ “เซอะ-จา” ของทุกปี ชาวลาคูทุกคนต้องนำ
ข้าวปุก บูชาเทพเจ้าแห่งปีใหม่ เพื่อบอกกล่าวว่าได้รักษาวิชาความรู้ที่ท่านให้
ไว้มาจนครบอภีวาระหนึ่ง...” (ปุจฉาจะลา, สัมภาษณ์ ๒๕๖๖)

ข้าวปุกมีความสำคัญในพิธีปีใหม่ลาคูแสดงถึงผลผลิตทางการเกษตรที่ได้มาจากแรงงานของ
ทุกคน เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การนำข้าวมาทำข้าวปุกในวันขึ้นปีใหม่ สื่อความหมายถึงการ
ขอบคุณธรรมชาติและบรรพบุรุษที่คุ้มครองให้มีพืชผลบริบูรณ์

ในพิธีกรรมใช้ข้าวปุกเพื่อบูชาบรรพบุรุษและวิญญาณ โดยข้าวปุกจะถูกทำเป็นก้อน ๆ เพื่อ
เช่นไหว้บรรพบุรุษ วิญญาณผู้ล่วงลับและผีบ้านผีเรือนในบ้านและในหมู่บ้าน เพื่อขอพรให้ปีใหม่มีความสงบสุข
ปราศจากโรคภัย และมีพืชผลดี

นอกจากนี้ ข้าวปุกยังเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีและความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน
เพราะการทำข้าวปุกเป็นกิจกรรมร่วมกันของคนในครอบครัวหรือทั้งหมู่บ้าน ทุกคนช่วยกันนึ่ง บดและนวดจน
เป็นก้อน เป็นช่วงเวลาแสดงถึงความร่วมมือ ความสนุกสนานและสายสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ

ในบางพื้นที่ยังถือเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ โดยเด็ก ๆ และคนหนุ่มสาวจะเป็น
ผู้ช่วยเตรียมข้าวปุกให้กับผู้สูงอายุ ในฐานะเป็นเครื่องหมายเริ่มต้นปีใหม่ นาหา เจ้าพงศ์ไพร (๒๕๖๖) เล่าถึง
ข้าวปุกในพิธีปีใหม่ ว่า

“...ข้าวปุกทำจากข้าวเหนียวที่ปลูกในไร่ของคนลาคู ชาวบ้าน
จะเอาข้าวมาบดและนวดรวมกับงาหรือถั่วดำ จะปั้นเป็นก้อนเพื่อไหว้ผี ขอให้ผี
ให้พรปีใหม่ ให้มีความสงบสุข ปราศจากโรคภัย และมีพืชผลดี...” (นาหา
เจ้าพงศ์ไพร, สัมภาษณ์, ๒๕๖๖)

ข้าวปุกจึงไม่ได้เป็นเพียงอาหารธรรมดา แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญของ พิธีกรรม สัญลักษณ์
ทางวัฒนธรรม และเครื่องมือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในสังคมลาคู ที่สะท้อนค่านิยมเรื่องการขอบคุณธรรมชาติ
การบูชาบรรพบุรุษและการสร้างความสามัคคีในครอบครัวและชุมชนเข้าวันที่สาม ลาคูถือว่าวันนี้พระเจ้าก่อกำ
และผีผู้คุ้มครองหมู่บ้านจะลงมาโปรดชาวลาคูทั้งหมด ปุจฉาจะนำข้าวปุกหนึ่งคู่ เทียนหนึ่งคู่ไปวางไว้ที่
แฮมื่อตำเลอะ (ศาลผี) ที่ตั้งอยู่บนเขา เหนือหมู่บ้านขึ้นไป ปุจฉาจะสวดอ้อนวอนขอให้พระเจ้าก่อกำและผีผู้

คุ้มครองหมู่บ้าน ปกป้องรักษาดูแลให้ลาหู่ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ในช่วงสายสมาชิกในหมู่บ้านจะมาดำหัวปู่จ้องที่บ้าน ส่วนปู่จ้องจะทำพิธีสวดขอพรจากก๊อซาให้ปกป้องผู้คนที่มาดำหัวทุกคน นอกจากนี้ชาวลาหู่ จะเดินทางไปดำหัวด้วยการเดินรำบนขานบ้านของผู้ใหญ่บ้าน บ้านของผู้นำหมู่บ้านและผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่เคารพ ของชาวหมู่บ้าน เพื่ออวยพรให้กับหัวหน้าหมู่บ้าน บ้านของผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านจะปูผ้าขาวมาจากห้องผีมาที่ บันไดบ้าน มีการฆ่าหมูเพื่อเลี้ยงให้กับผู้มาอวยพร

ประเพณีกินวอ (เขาะจาหรือปีใหม่ลาหู่) เป็นอีกประเพณีสำคัญที่ชาวลาหู่ยังคงถือปฏิบัติ อย่างเคร่งครัดในฐานะเป็นสื่อทางวัฒนธรรมสำคัญในช่วงปลายเดือนมกราคม – เมษายนของทุกปี ชาวลาหู่จะ จัดงานพิธีเฉลิมฉลองปีใหม่หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรในไร่นาเรียบร้อยแล้ว มีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกิน วอว่า เทพเจ้าอ้อซาจะลงมายังโลก เพื่อเฉลิมฉลองหลังจากที่ได้ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยมาทั้งปี ตลอดช่วงพิธี กินวอ ชาวลาหู่จะไม่ทำอะไรทำนาหรือทำงานใด ๆ เชื่อว่าเป็นกุศโลบายในการเชิญชวนลูกหลานที่ไปทำงาน เรียนภายนอกหมู่บ้านได้กลับมารวมตัวกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ในช่วงกินวอนั้นจะห้ามผู้นำครอบครัวและผู้ชายไปนอนนอกหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ทั้งยังมีข้อห้ามนำต้นกล้วยและไม้ไผ่เข้าไปในบริเวณหมู่บ้านโดยเด็ดขาด

ปู่จ้องนะแส สรุปล้น ๆ ให้คณะวิจัยฟังว่า...

“...พิธีกินวอก็เหมือนพิธีกินข้าวใหม่ แต่จะมีส่วนที่เพิ่มเข้า

เล็กน้อย คือ

- เลี้ยงผีครอบครัว
- ตำข้าวปุกจากข้าว(ไร่)เหนียว เพื่อเป็นเครื่องถวายเทพ

เจ้าอ้อซา

- ในวันที่สองช่วงกินวอจะมีการดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน และที่เคารพนับถือ และจะต้องแต่งกายด้วยชุดลาหู่เต็มรูปแบบ เพราะเชื่อว่าวันที่ดำหัวจะเป็นวันที่เทพเจ้าอ้อซาลงมาเยี่ยมหมู่บ้านเพื่อให้พรชาว ลาหู่

หลังจากเสร็จพิธีกรรมกินวอใหญ่แล้วจะเว้นช่วงประมาณ ๑๐ วัน จึงมีพิธีกรรมกินวอน้อย ก่อนประกอบพิธีไล่ผี เตรียมพื้นที่และเมล็ดพันธุ์สำหรับเพาะปลูกในฤดูกาลใหม่...” (ปู่จ้องนะแส, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ภาพที่ ๒๗ พิธีกินวอ

ภาพที่ ๒๘ สำหรับอาหารในพิธีกรรม

นอกจากนี้ชาวลาหู่ยังมีข้อห้ามอื่น ๆ ที่ถือปฏิบัติร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ (ก) ห้ามสัตว์ เลี้ยงเช่นหมู สุนัข หรือสัตว์ป่าขึ้นบนหลังคาบ้าน (ข) ห้ามให้ไก่ขึ้นไปไต่บนหลังคาบ้าน (ค) ห้ามเข้าห้องทำพิธี

หรือห้องผีของปู่จ้องโดยเด็ดขาด และ (ง) ห้ามยิงปืนกลางบ้าน ยกเว้นในวันเทศกาลวันขึ้นปีใหม่และในกรณีมีคนตายในหมู่บ้าน

จะเห็นว่าในทุก ๆ พิธีกรรมของชาวลาหู่จะสะท้อนความเชื่อในการเคารพวิญญาณ ป้องกันสิ่งไม่ดีและรักษาความสมดุลระหว่างโลกคนเป็นกับโลกวิญญาณ ความผูกพันในครอบครัวและชุมชน

๑.๔.๓ ช่วงเริ่มเพาะปลูก ช่วงเวลาของการเพาะปลูกในฤดูกาลเริ่มช่วงต้นฤดูมรสุมในราวเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน ชาวลาหู่จะมีความเชื่อและข้อห้าม ข้อปฏิบัติในเรื่องของการทำมาหากินอย่างเคร่งครัด โดยมีปฏิทินของชนเผ่า กำหนดวันต่าง ๆ ไว้รอบละ ๑๒ วัน คือ วันเสือหรือวันศีล (ลาเนอะ) วันเมล็ดพีช (ถ่อเนอะ) วันพันธุ์พีช (ถ่อเนอะ) วันตาย (ชือเนอะ) วันม้า (อี่เนอะ) วันแพะ (ยอเนอะ) วันลิง (เหมาเนอะ) วันไก่ (กะเนอะ) วันหมา (ฟือเนอะ) วันหมู (หะเนอะ) วันกระรอก (พะเนอะ) วันวัว (นุเนอะ)

ในวันแรกของการเริ่มต้นเดือนเพาะปลูก ให้ลงแรงงานในวันไก่ วันกระรอก วันเมล็ดพีช และวันตาย ถือว่าเป็นวันมงคล หากเป็นวันตายให้นำเครื่องเซ่นสังเวยของอนุญาตผีเจ้าป่าเจ้าเขา (โคนี้) ก่อน เชื่อถือว่าวันตายนี้ ผีต่าง ๆ จะออกมาทำมาหากินด้วย

ห้ามเผาไรในวันลิง จะไม่ติดไฟ เผาไรในวันไก่ ไฟจะไหม้เร็ว เผาวันหมู ไฟจะไหม้สม่ำเสมอ เผาวันกระรอกไฟจะลามป่า ห้ามเผาไรอย่างเด็ดขาดในวันหมาและวันตาย พีชผลจะไม่งอกงาม หากพรวนดินในวันลิง วันไก่ วันหมู วันเมล็ดพีช วันพันธุ์พีชแล้ว จะทำให้พีชผลเจริญงอกงามดี แต่หากพรวนดินในวันหมาจะได้ผลผลิตมากมายโดยใช้แรงงานน้อย ไม่ควรพรวนดินในวันกระรอก

การเพาะปลูกลงเมล็ดพันธุ์ ควรลงในวันลิง วันไก่ วันหมา วันหมู วันเมล็ดพีช วันพีชและวันตายจะเจริญงอกงาม ไม่ควรลงในวันกระรอก เพราะเมล็ดพีชจะถูกกระรอกของพระเจ้าเอาไปกินจนหมด

หากเลือกวันเก็บเกี่ยวข้าวมาวัด ให้นวดข้าวในวันหมา วันกระรอก วันเมล็ดพีชและวันตายจะมีกินได้อีกนาน ถ้าเป็นวันวัว วันหมู วันแพะ วันม้า วันลิงและวันไก่ ข้าวจะเสียหาย ไม่พอกินไปตลอดฤดูกาล

สัญญาณแรกของต้นฤดูกาลผลิต เมื่อลมมรสุมของภูมิภาคปะทะกัน ก่อให้เกิดลมพายุและฝนห่าแรก ให้โปรยปรายไปทั่วหุบเขา สร้างความชุ่มชื้นสดใสดับ ความร้อนและความแห้งแล้งในช่วงของการหยุดเดือนลง ชาวลาหู่จะเริ่มต้นกิจกรรมการทำมาหากินในวันศีล ด้วยพิธีกรรมการบูชา เพื่อการอ้อนวอนผีผู้คุ้มครองหมู่บ้านอีกครั้ง เรียกกันว่า “พิธีกรรมตั้งศาลผีไร่” ด้วยเครื่องเซ่นสรวงจากเนื้อสัตว์ประเภทหมูและไก่ เพื่อขอความคุ้มครองให้การเพาะปลูกพันธุ์พีชของพวกเขาเจริญงอกงามและอุดมสมบูรณ์

ปัจจุบันชาวลาหู่เผละ บ้านหนองเต่า ยังคงมีการจัดฉลองปีใหม่เป็น ๒ ช่วงตามประเพณีดั้งเดิม แต่ผู้ชายและผู้หญิงจะเข้าร่วมฉลองเทศกาลทั้งสองช่วงด้วยกัน ทั้งนี้ เนื่องจากผู้ชายและผู้หญิงทำงานอยู่ใกล้เคียงกัน จึงทราบข่าวและชวนกันมาร่วมฉลองเทศกาลปีใหม่พร้อมกัน ในช่วงแรกของการฉลองปีใหม่ชาวลาหู่จะมีความสนุกสนานและมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนในช่วงหลังผู้คนเริ่มเหนื่อยล้า ทำให้จำนวนคนร่วมงานอาจจะน้อยลง

๑.๔.๔ พิธีทำบุญเรียกขวัญ หรือที่เรียกว่า “บูตีเว จูจือเลอ” เป็นพิธีทำบุญโดยการสร้างสะพานเล็กบริเวณริมทางเดินเข้า - ออกหมู่บ้าน โดยมีหมอผีเป็นผู้ทำพิธี ในงานนี้ต้องฆ่าหมูเพื่อเซ่นผีเรือน ผูกข้อมือ สวดอวยพร และเต้นรำบวงสรวงเทพเจ้า เพื่อขอให้สมาชิกในหมู่บ้านอยู่ดีกินดีปราศจากโรคภัย พิธีดังกล่าวนี้จะกำหนดวันดี หรือวันมงคล สำหรับการทำพิธี

ภาพที่ ๒๙ แสดงสำหรับอาหารในพิธีทำบุญ

๑.๔.๕ พิธีวันศีล วันศีลของชาวลาคูจะตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๕ ค่ำ จะเป็นวันเสียถือว่าเป็นวันหยุด ห้ามทำกิจกรรมส่วนตัวใด ๆ แต่ยกเว้นการเก็บผลผลิตที่เสียหายง่าย ทำงานเพื่อส่วนรวมได้ หากใครแอบไปทำกิจกรรมส่วนตัว ลาคูเชื่อว่าเป็นการลบหลู่และจะถูกลงโทษโดยเสื่อของพระเจ้าก้อชา

สำหรับวันศีลในช่วงปีใหม่จะตรงกับวันที่สามของปีใหม่ ในวันศีลชาวลาคูต้องงดบริโภคเนื้อสัตว์ งดการฆ่าสัตว์และงดการดื่มสุรา นอกจากนี้ ชาวลาคูยังเชื่อว่าเป็นวันพักผ่อน ในตอนเย็นของวันศีลจะมีพิธีรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส แล้วโตโบจะกล่าวอวยพรสมาชิกในชุมชนทุกคน ในช่วงค่ำคืนจะมีการประกอบพิธีในหอแห่ (โบสถ์) และเต้นรำตีกลองและเป่าแคนกันอย่างสนุกสนานต่อหน้าต้นวอ

ดังจะเห็นแล้วว่าชาวลาคูมีการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ตลอดทั้งปี ได้แก่ พิธีฉลองปีใหม่ พิธีกินข้าวใหม่ พิธีทำบุญเรียกขวัญและพิธีวันศีล สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๗

ตารางที่ ๗ แสดงประเพณี เทศกาลและพิธีกรรมสำคัญในรอบปีของชนชาติพันธุ์ลาคู

พิธีกรรม	ช่วงเวลา/เดือน	รายละเอียดสำคัญ
พิธีทำบุญเรียกขวัญ (บูตีเว จูจือเลอ)	กำหนดวันมงคลโดยปู่จ้อง	สร้างสะพานเล็กหน้าหมู่บ้าน, ฆ่าหมูบูชา, ผูกข้อมือเรียกขวัญ, เต้นจะคี่
พิธีฉลองปีใหม่ (เขาะเจ้าเว)	ปลายมกราคม – เมษายน (ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ หรือเดือน ๔-๕ จันทรคติ)	ฉลองปีใหม่ ๘ วัน แบ่งเป็น ๔ วันของหญิง (เขาะหลวง) + ๔ วันของชาย (เขาะน้อย) มีการฆ่าหมูบูชาเทพเจ้าก้อชา, ต่ำข้าวปัก, เต้นจะคี่, เล่นเกมพื้นบ้าน, ต่ำหัวผู้ใหญ่
พิธีเลี้ยงส่งผีร้าย	คืนก่อนวันแรกของปี	ขับไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้าน, แบกแคร่วิ่งไล่ผีออกจากหัวและท้ายหมู่บ้าน
พิธีบูชาเทพ (แทนบูชา)	คืนวันที่ ๒ ของปี	จุดเทียนบูชาเทพเจ้าก้อชา, สวดขอพร, ทุกคนมารวมตัวรอบแทน
พิธีวันศีล (ลาเนอะ)	ขึ้น ๑๕ ค่ำ, แรม ๑๕ ค่ำ, วันที่ ๓ ของปี	งดเนื้อ งดฆ่าสัตว์ งดสุรา, รดน้ำดำหัว, พิธีในหอแห่, เต้นจะคี่, ตีกลอง, เป่าแคน
พิธีไหว้แม่มีดตำเลอะ (ศาลผี)	เช้าวันที่ ๓ ของปี	บูชาผีผู้คุ้มครองหมู่บ้าน, ต่ำหัวปู่จ้อง/โตโบ, เต้นจะคี่
พิธีดำหัวผู้เฒ่าในหมู่บ้านอื่น	เช้าวันที่ ๔ ของปี	เดินทางไปดำหัวหมู่บ้านอื่นเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์, ร่วมเต้นจะคี่

พิธีกรรม	ช่วงเวลา/เดือน	รายละเอียดสำคัญ
พิธีปีใหม่ของชาย (จากหมู่ละเอะ)	วันที่ ๕ ของปี	รูปแบบเช่นเดียวกับปีใหม่ผู้หญิง
พิธีบูชาไร่ (ตั้งศาลผีไร่)	พฤษภาคม – มิถุนายน	เริ่มฤดูเพาะปลูก, บูชาเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ของไร่, เช่นด้วยหมูและไก่
พิธีกินข้าวใหม่ (จาสือ จ่าเลอ)	กันยายน	บวงสรวงเทพที่ช่วยในการทำการเกษตรเพื่อขออนุญาตเกี่ยวข้าวมาบริโภค จัดขึ้นในช่วงที่ข้าวกำลังตั้งท้อง, มีช่วงเวลาประกอบพิธี ๔ วัน คือ ประกอบพิธี ๑ วัน รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ๑ วัน และพักผ่อน ๒ วัน
พิธีคะกู (ส่งผีผู้รักษาหมู่บ้าน)	วันสุดท้ายก่อนหยุดเดือน	ทำบุญเมล็ดพันธุ์, ร้องขอให้พี่ของงาม, เตรียมข้าวปึกสำหรับหยุดเดือน
พิธีไล่ผีร้ายรอบสุดท้าย	วันสุดท้ายของปี	ทำพิธีริมหัวย ยิงปืน จุดประทัดเพื่อขับไล่ผีร้าย

๑.๔.๖ ความสำคัญของหมูในการประกอบพิธีกรรม สำหรับชาวลาหู่แล้ว “หมู” ถือเป็นสัตว์สำคัญทั้งในฐานะอาหารและเครื่องบูชาในพิธีกรรมเกือบทุกงาน ทั้งการเลี้ยงผีบ้านหรือผีไร่ การเรียกขวัญ ล้วนต้องใช้หมูเป็นเครื่องสังเวย เพราะเชื่อว่าหมูเป็นสัตว์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และสามารถส่งสารถึงวิญญาณได้ (Tribal Research Center, ๒๐๑๒) โดยส่วนใหญ่จะใช้หมูดำและจะขอแรงงานคนอย่างน้อยครึ่งเรือนละ ๑ คนในการฆ่าหมู หมูที่ใช้ในพิธีกรรมจะเป็นหมูที่ทุกบ้านช่วยกันออกทุนทรัพย์ซื้อมาเป็นสมบัติของงานพิธี หมูจะถูกเชือดและผู้เชือดจะรองเลือดใส่ภาชนะเพื่อนำไปใช้ในพิธี จากนั้นหมูทั้งตัวจะถูกนำไปเผาและแบ่งเป็น ๒ ส่วน ๆ หนึ่งจะจัดสรรปันส่วนให้กับตัวแทนของครัวเรือนที่มาช่วยล้มหมู (แม้จะได้จัดสรรเพียงครัวเรือนละ ๑ ชิ้นเล็ก ๆ ก็ตาม) ส่วนอีกส่วนหนึ่งใช้ในพิธีกรรม โดยจะตัดเฉพาะส่วนเครื่องในไปสักการะผีในท้องผี (เยนิ) ของบ้านปู่จ้องเป็นอันดับแรก ส่วนหัวและเนื้อของหมูจะถูกเก็บไว้เพื่อต้มกับเกลือและกินร่วมกันทั้งหมู่บ้านในมือเย็นของวันที่มีพิธีกรรม

๑.๔.๗ พิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวกับชีวิต ประกอบด้วย

(๑) การแต่งงานและการหย่าร้าง ในการแต่งงานของชาวลาหู่ฝ่ายชายเป็นผู้สู่ขอ เมื่อฝ่ายหญิงยอมรับจึงนัดวันแต่ง ฝ่ายชายเตรียมไก่ ค่าหมั้นและพอสื่อ พิธีมีการดื่มข้าวร่วมกันและผูกข้อมือ เข้าวันต่อมาเจ้าบ่าวเจ้าสาวตักน้ำและตักฟืนสลับกันให้บ้านทั้งสองฝ่าย หลังแต่งงานฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อช่วยงาน ๑-๓ ปี การหย่าร้างเป็นเรื่องปกติ หากฝ่ายหญิงขอย่า ทรัพย์สินตกเป็นของฝ่ายชาย แต่ถ้ามีลูกจะแบ่งทรัพย์สิน ๓ ส่วน (ลูก สามีและภรรยา) ทั้งคู่มีสิทธิเลี้ยงลูกเท่ากัน

การเริ่มพิธีการแต่งงาน โดยทางฝ่ายชายเป็นฝ่ายไปสู่ขอ การสู่ขอจะเสร็จสิ้นก็ต่อเมื่อฝ่ายหญิงยินยอมหรือยอมรับ หลังจากนั้นฝ่ายเจ้าบ่าวจะนัดหมายเพื่อทำพิธีแต่งงานอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างนี้ฝ่ายเจ้าบ่าวต้องเตรียมข้าวของ ได้แก่ ไก่ ๒ ตัว ค่าหมั้นอีก ๓๐ บาท และต้องมีพอสื่อเพื่อเป็นตัวแทน พ่อ แม่ ของฝ่ายเจ้าบ่าวซึ่งต้องรับคำสั่งจากพ่อ แม่ ไปพูดคุยกับฝ่ายเจ้าสาว และฝ่ายเจ้าสาวก็มีพอสื่อแม่สื่อที่จะพูดคุยต่อรองเช่นเดียวกัน ในคืนที่เข้าทำพิธีแต่งงาน จะมีแก้วน้ำสำหรับใส่น้ำไว้ ๑ ใบ และมีเชือกสำหรับผูกข้อมืออีก ๒ เส้น จากนั้นพ่อหม้อ (ปุจารย์) ก็จะกล่าวคำอวยพรให้ทั้งสอง แล้วพ่อหม้อก็เอาน้ำให้ทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาวดื่ม แต่ต้องดื่มไม่ให้ย้อยออกจากปาก ถ้าย้อยออกจากปากเพียงหนึ่งหยดน้ำหมายถึง เด็กหนึ่งคนที่จะเสียไปในเช้าวันรุ่งขึ้น ต้องเป็นวันหยุดทั้งเจ้าบ่าว อันดับแรก เจ้าบ่าวและเจ้าสาวต้องตักน้ำด้วยกัน ซึ่งการตักน้ำต้อง

สลักกันตัก โดยเจ้าบ่าวตักน้ำเข้าบ้านทางฝ่ายหญิง เจ้าสาวก็ตักน้ำเข้าบ้านทางฝ่ายชาย หลังจากตักน้ำเสร็จ ถ้าอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ในวันเดียวกันนั้นต้องตัดพิน เจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะพากันไปตัดพินคนละหนึ่งตะกร้า โดยเจ้าบ่าวก็ตัดพินไปให้ฝ่ายเจ้าสาว เจ้าสาวก็จะนำเอาพินไปให้ทางฝ่ายเจ้าบ่าวเหมือนกัน เช่นเดียวกับการตักน้ำ

แต่ถ้าอยู่คนละหมู่บ้านกัน การแต่งงานต้องไปที่หมู่บ้านฝ่ายเจ้าสาว เมื่อทำพิธีแต่งงานเสร็จ ในช่วงเช้าของวันรุ่งขึ้นจะต้องตื่นไปตักน้ำเข้าบ้านฝ่ายเจ้าสาว หลังจากทำพิธีแต่งงานแล้ว ยังจะต้องมีการกินเลี้ยง ชาวลาหู่เรียกว่า “แคะจะเว” ในครอบครัวที่มีฐานะดี เมื่อแต่งงานคืนนี้กินเลี้ยงวันรุ่งขึ้นก็ได้ แต่ครอบครัวที่ฐานะไม่ค่อยดีก็จะแต่งแล้วอยู่กันไป ก่อนที่จะแต่งงาน พ่อแม่ทางฝ่ายเจ้าบ่าวต้องบอกกล่าวว่าจะยังไม่ยืมเงินพอที่จะจัดงานเลี้ยง จึงต้องตกลงกับพ่อ แม่ทางฝ่ายเจ้าสาว โดยให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวแต่งงานอยู่ด้วยกันไปก่อนแล้วกินเลี้ยงทีหลัง เมื่อจะกินเลี้ยง จะมีการฆ่าหมู เนื้อหมูตรงคอจะต้องให้กับคนที่เป้นพ่อสื่อ แม่สื่อ ซึ่งพ่อสื่อ แม่สื่อนี้ ถ้าไม่ให้เนื้อหมูตรงส่วนคอวันหลังจะเกิดปัญหาจะไม่ช่วยให้ จึงจำเป็นต้องยกคอหมูแบ่งให้เท่ากัน กับพ่อสื่อ แม่สื่อ ทั้งสองฝ่ายไป ซึ่งเป็นประเพณีสืบทอดกันมายาวนาน

(๒) ความตายและการทำศพ เมื่อมีคนตาย ทุกครัวเรือนนำข้าวสารและเทียนไปให้ญาติ ญาติฆ่าไก่แล้ววางปีกและขาไก่ข้างศพ เพื่อช่วยวิญญาณไปสวรรค์และมีอาหาร วางไม้กวาด ๓ มัดวางที่หัว เอวและเท้าศพเพื่อป้องกันการฟื้นคืนชีพ หมอผี (จะปี) ใช้ไขโยนหาสถานที่ฝัง (ถ้าแตกถือว่าที่นั้นเหมาะจะทำพิธี) เมื่อฝังแล้วทุกคนวางดินตรงหัวใจศพ หมอผีทำพิธีป้องกันวิญญาณกลับมาบงกชด้วยการสร้างประตูดินให้คนเดินกลับผ่านทางนั้น รวมถึงล้างสิ่งไม่ดีด้วยน้ำมนต์ ส่วนตัวหมอผีมีข้อห้ามว่าตลอดการเดินทางจากที่ฝังศพจนถึงบ้าน ห้ามพูดคุยหรือตกทายใครและต้องอาบน้ำทันทีเมื่อกลับถึงบ้าน

ระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม (พ.ศ. ๒๕๖๖) คณะวิจัยมีโอกาสดูว่ามีงานศพในพื้นที่ แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้ร่วมพิธีกรรม เพียงแต่ได้ข้อมูลจากหมอผี (จะปี) ผ่านล่าม (นาหา เจ้าพงศ์ไพร) ช่วงหลังเสร็จพิธี ดังนี้

“...เวลาชาวลาหู่ เมื่อมีคนตายในบ้าน ทุกบ้านในหมู่บ้าน จะเอาข้าวสาร ๑ ถ้วย เทียนไข ๑ เล่ม ไปให้ญาติคนตาย ญาติ ๆ ต้องฆ่าไก่ ๑ ตัว เพื่อทำพิธี โดยเอาปีกไก่และขาไก่เสียบไม้ และนำไปวางไว้ข้าง ๆ ศพ เพราะเชื่อว่าปีกไก่จะทำให้วิญญาณนั้นขึ้นไปสู่สวรรค์ ส่วนขาไก่จะทำให้วิญญาณนั้นหาอาหารกินได้ แล้วต้องมีไม้กวาดปอลม ๆ ๓ มัดที่ทำจากหญ้าคาเอาไปวางตรงหัว เอวและเท้าของศพ ตำแหน่งละมัดเพื่อไม่ให้ศพฟื้นขึ้นมา เพราะเชื่อกันว่าถ้าคนตายอยู่ในช่วงเกิดจันทรุปราคา ศพจะฟื้นคืนชีพ จึงต้องมีไม้กวาดไว้สำหรับตีศพ

นอกจากนี้ยังต้องมีไขไก่เพื่อใช้หาสถานที่ฝังศพในป่าช้า เชื่อกันว่า ถ้าโยนไขขึ้นไปแล้วตกลงมาแตก แสดงว่าศพต้องการจะถูกฝังบริเวณนั้น แต่ถ้าโยนไขขึ้นไปแล้วตกลงมาไม่แตก เชื่อว่าต้องหาที่ฝังใหม่ เมื่อหาที่ฝังศพได้แล้วก็ขุดดินตรงที่ไขแตกนั้นเอามาวางไว้แล้วขุดหลุมให้ใหญ่ขึ้นพอที่จะฝังศพได้ นำไม้ที่ผ่าเป็นชิ้นเล็กมาเชยลงในหลุมศพเพื่อไม่ให้วิญญาณของคนตายล่องลอยไปกับศพ

เมื่อฝังศพเสร็จแล้ว คนที่มาช่วยพิธีฝังศพทุกคน จะเอาก้อนดินที่ขุดไว้มาวางบนหลุม โดยวางให้ตรงกับหัวใจของศพ เมื่อฝังศพเสร็จแล้ว หมอผีจะทำพิธีกันวิญญาน เพื่อไม่ให้วิญญานออกมาจากป่าช้าได้ โดยเอาไม้ไผ่มาปักเป็นเครื่องหมายกากบาทและทำประตู่เพื่อให้คนมาร่วมงานศพกลับไปช่องประตูนั้น หากคนใดที่ไม่กลับช่องประตู มีความเชื่อว่าวิญญานของบุคคลนั้นจะไม่กลับมาด้วยเช่นกัน

เมื่อเสร็จพิธีแล้วชาวบ้านต้องเอาใบไม้กลับมาเพื่อนำมาประพรมน้ำมันที่ผู้อาวุโสเตรียมไว้บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีออกก่อนถึงจะเข้าหมู่บ้านได้ เมื่อเข้ามาในหมู่บ้านแล้วจะต้องไปที่บ้านผู้ตายก่อนจึงจะกลับบ้านของตนได้

หลังจากนั้นภายใน ๓ คืนจะต้องมาเยี่ยมที่บ้านผู้ตาย โดยมีความเชื่อว่าจะไปรอรับวิญญานที่ล่องลอยไปตามวิญญานศพ นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่า คืนแรกนั้นวิญญานจะกลับมาในบ้าน คืนที่สองวิญญานจะมาถึงหัวบันไดบ้าน คืนที่สามวิญญานจะมานอกหมู่บ้านและคืนที่สี่วิญญานจะยื่นร้องขอให้ประตูป่าช้าเพราะอยากจะทำออกมาจากป่าช้าเพื่อกลับมาใช้ชีวิตปกติ แต่ก็ออกมาไม่ได้ เพราะหมอผีทำประตู่กันไว้

เมื่อครบ ๑๕ วันหลังตาย ญาติพี่น้องจะต้องไปทำพิธีส่งผี โดยพาหมอผีกับชาวบ้านไปร่วม ต้องเอาไก่คู่หนึ่งไปทำพิธีส่งผี หมอผีจะกล่าวคำว่า “ขอให้มีความสุขเป็นสุข เข้าวันนี้ญาติพี่น้องก็จะอาลัยและอย่ามารบกวนญาติพี่น้อง” ชาวลาหู่มีความเชื่อว่า ถ้าไม่ไปส่งผี ผีจะมารบกวนหรือฝันร้าย ฯลฯ หรือเมื่อทำอะไรทำสวนผลผลิตออกแล้ว ผีจะกลับมาเป็นในรูปแบบนก หรือแมลงมาทำลายผลผลิตจนเสียหายหมดสิ้น...” (จะปี่, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

(๓) การตั้งครุฑและการคลอดบุตร เดิมชาวลาหู่มีธรรมเนียมคลอดลูกในบ้าน โดยแม่ของหญิงตั้งครุฑเป็นผู้ทำคลอด ใช้ผ้าหรือเชือกผูกกับซื่อบ้านให้จับขณะเบ่ง ใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือเพราะเชื่อว่าปลอดภัยกว่ามีด รกเด็กหากเด็กปลอดภัยจะฝังใต้ถุนบ้าน บางบ้านฝังไว้บริเวณบันได บางบ้านฝังไว้ใต้ถุนบ้านตรงกับจุดที่ตั้งเตาไฟด้านบน แต่ถ้าเด็กเสียชีวิตจะฝังในป่า และต้องฆ่าไก่ดำให้แม่เด็กกินเพื่อบำรุงน้ำนม ปัจจุบันแม้นิยมการคลอดบุตรที่โรงพยาบาลอำเภอฟางและมีการดูแลต่อเนื่องจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลม่อนปิ่น หากแต่ยังคงทำพิธีและยังคงมีความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ เช่น ห้ามคนต่างถิ่นที่ไม่ใช่คนในหมู่บ้านขึ้นบ้านที่เพิ่งมีเด็กแรกเกิด เป็นต้น ข้อมูลจากภาคสนามที่กล่าวถึงการทำคลอดแบบดั้งเดิมที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ดังนี้

“...พอเด็กเกิดแล้วจะใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือ ล้างให้สะอาด แล้วเอาสายสะดือหรือรกของเด็กไปขุดหลุมฝังไว้ใต้ถุนบ้านบริเวณใต้เตาไฟที่อยู่กลางบ้าน (ด้านบน) คนลาหู่เชื่อว่าที่ฝังรกนี้เป็นชีวิตของเด็กน้อย แล้ว

จะเอาแฉลวที่ทำจากไม้ไผ่สานผูกติดไว้บนปลายไม้ไปปักไว้ที่เชิงบันไดเพื่อ
เป็นการป้องกันผีร้ายไม่ให้เข้ามาในบ้าน...” (นาหา เจ้าพงศ์ไพโร, ๒๕๖๓)

ข้อมูลส่วนนี้แสดงอย่างเด่นชัดว่าชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านหนองเต่ายังคงไว้ซึ่งความเชื่อ “เรื่องผี” ว่าล้าวน
มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ทั้งผีบ้าน ผีไร่และผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมเลี้ยงผี ผ่านการเฉลิมฉลองปีใหม่เช่น “พิธีกรรม
กินวอ” และการเคารพในธรรมชาติแวดล้อมเช่น “พิธีกินข้าวใหม่” เป็นเหตุให้ชุมชนยังคงถือปฏิบัติอย่าง
สม่ำเสมออย่างเคร่งครัด อันบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของระบบความเชื่อ แม้ในบริบทเศรษฐกิจสมัยใหม่ ความ
เชื่อและพิธีกรรมยังทำหน้าที่ในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งยังสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับ
อำนาจเหนือธรรมชาติ ตอบสนองความต้องการทางจิตใจ อารมณ์และความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิต ให้ชาว
ลาหู่รู้สึกปลอดภัย เป็นหลักประกันความอุดมสมบูรณ์ในการทำมาหากิน ความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่าง
ของลาหู่จึงมักเกี่ยวข้องกับเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขวัญและผี พวกเขาให้ความเคารพยำ
เกรงต่ออำนาจเหล่านั้น สะท้อนออกมาในรูปของพิธีกรรมที่อ่อนน้อม วิงวอน บงการและอ้อนวอนด้วยการบูชา
เครื่องสักการะข้างต้นของฤดูกาลในรอบหนึ่งปี

และ ๑.๕ ระบบการดำรงชีพ

การดำรงชีพของชาวลาหู่เฒ่าส่วนใหญ่ทำการเกษตร ปลูกข้าวทั้งข้าวไร่และข้าวนาดำ นอกจากนั้น
ชาวลาหู่ยังมีการปลูกพืชต่าง ๆ โดยจะปลูกรวมกับข้าวด้วย เช่น ทานตะวัน แตงโม แตงกวา และยังมีปลูก
ไว้พื้นที่อื่นที่อุดมสมบูรณ์และอยู่ใกล้เคียงกัน เช่น พักทอง เผือก มัน ผักชี ข้าวโพด ต้นหอม และถั่วฝักยาว เป็น
ต้น ภายในสวนหลังบ้านมักปลูกมันฝรั่ง กาแฟ ถั่วลิสง มะพร้าว กระท้อน แตงกวา พริกแดง พักทองและผักอื่น ๆ มีการ
เพาะปลูกพืชไร่ คือ ข้าวและข้าวโพด พืชเศรษฐกิจ ได้แก่ พริก ข้าวฟ่าง ถั่ว กาแฟ ส้ม มันฝรั่ง ถั่วแระข้าวโพด
สตอเบอรี่ มะเขือม่วง พัก แตงกวา ผักกาด พริก ผักชี ต้นหอม ถั่วลิสงและส้ม นอกจากการทำไร่แล้ว ชาวลาหู่
ยังมีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะไก่และหมูดำ การสะสมของป่า การค้าขาย บางส่วนยึดอาชีพรับจ้างทั่วไป
รับจ้างทำนา ทำสวน (ส้ม) ทำไร่ ถือเป็นกลุ่มแรงงานภาคเกษตรที่สำคัญของตำบลม่อนปิ่นและตำบลใกล้เคียง

ปัจจุบันแม้จะเกิดการปรับเปลี่ยนในระบบแรงงานและการจ้างงานไปมากแล้วก็ตาม จากการศึกษา
ภาคสนามยังพบการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอารวันในทุก ๆ กิจกรรมที่เกิดในชุมชน อาทิ การสร้างและ
ซ่อมแซมบ้าน การล้มไม้ในการประกอบพิธีกรรม การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก - การปลูก - การเก็บเกี่ยวผลผลิต
การหุงข้าวในทุก ๆ พิธีกรรม

ภาพที่ ๓๐ หมูดำ สัตว์เลี้ยงเพื่อประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ ๓๑ พืชไร่ที่ลาหู่ปลูกเพื่อใช้ในพิธีกินข้าวใหม่

ในแต่ละปีชาวลาหู่จะหมุนเวียนพื้นที่เพาะปลูก เน้นเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจึงนำไปขาย

พันธุ์ข้าวที่ชาวลาหู่นิยมปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวไร่ มากกว่าข้าวนาลุ่ม โดยวิธีการทำไร่ชาวนั้น หลังจากเลือกทำเลแล้ว จะถางป่า แล้วรอให้แห้ง หลังจากนั้นจึงเผาเพราะเชื่อว่าหลังจากเผาป่าแล้ว ดินจะอุดมสมบูรณ์ เมื่อฝนตกก็เริ่มทำการเพาะปลูก โดยเอาเสียมที่ทำจากไม้ยาว เจาะดินให้เป็นรูจากนั้นให้ผู้หญิงใส่เมล็ดข้าวลงไป ถ้าหญ้าสูงระดับฝ่ามือ หัวเข่า หรือเอวก็ถอนหญ้าออกไป เมื่อข้าวเจริญเติบโตเต็มที่พร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ จะทำการเก็บเกี่ยว แล้วจึงมัดเป็นเครือใหญ่ ๆ และตากทิ้งไว้ เมื่อแห้งแล้วก็กองไว้เป็นจุดและใช้ไม้ตี เมื่อได้ผลผลิตมาจะนำไปเก็บไว้ในยุ้งข้าว

อย่างไรก็ตาม การทำไร่ของชาวลาหู่มีความเชื่อมโยงกับประเพณีการจัดงานฉลองเทศกาลขึ้นปีใหม่ของระยะเวลาของการจัดงานขึ้นอยู่กับว่าความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตที่ได้ในปีที่แล้วดีหรือไม่ หากได้ผลผลิตดีก็อาจจะจัดงานได้หลายวัน แต่ถ้าผลผลิตไม่ดีจะจัดงานเพียงสามวันเท่านั้น โดยมีปู่จ้องเป็นผู้กำหนดวัน ส่วนใหญ่มักจะกำหนดขึ้นในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์

ส่วนการเลี้ยงสัตว์ ชาวลาหู่นิยมเลี้ยงไก่ หมู ควายและสุนัข ทุกครัวเรือนจะเลี้ยงเพื่อขาย ล่าสัตว์และเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะหมูที่ชาวลาหู่จะเลี้ยงไว้เพื่อขายให้แก่คนไทยพื้นราบ ควบคู่ไปกับเลี้ยงเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ การทำบุญ เรียกขวัญ เป็นต้น หมูจึงเป็นสัตว์เลี้ยงที่จำเป็นสำหรับทุกครัวเรือน (นาหา เจ้าพงศ์ไพโร, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗) ในขณะที่ไก่ก็จะถูกใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น การเซ่นผีร้าย การทำนาย การเสี่ยงทายโชคกลาง เช่นเดียวกันกับหมู (ปู่จ้องนะแส, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗) ส่วนควายมักจะเลี้ยงไว้ใช้งาน เป็นอาหารและขายให้แก่คนไทยและใช้รับจ้างแรงงานให้แก่คนไทยในฤดูทำนา ส่วนสุนัขจะเลี้ยงไว้เพื่อเวลาไปล่าสัตว์จะพาไปล่าสัตว์ อย่างไรก็ตาม สัตว์เลี้ยงทุกชนิดจะไม่มีกรรมล่อมคอก จะเลี้ยงแบบเลี้ยงปล่อยไว้ใกล้บริเวณบ้าน

ส่วนในช่วงเวลาที่ว่างจากการทำการเกษตรชาวลาหู่จะออกจากหมู่บ้านเพื่อไปทำงานรับจ้าง โดยเฉพาะการรับจ้างทั่วไปและการรับจ้างเป็นแรงงานในสวนส้มต่างหมู่บ้าน หรือทำงานรับจ้างกับโครงการหลวงอ่างขาง (นาแส, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗) ด้วยเพราะวิธีการผลิตที่ปลูกข้าวเพื่อยังชีพ บางครั้งประสบปัญหาข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนจึงต้องหาซื้อจากคนไทยบนพื้นราบ และมีการผลิตผลประเภทอื่นที่สามารถสร้างรายได้ อาทิ ใบกล้วยป่า เมี่ยง ผักต่าง ๆ เขาสัตว์ น้ำผึ้ง ผลิตเครื่องจักสาน ขายของที่ระลึกซื้อมือหญ้าอิบู่แคและอื่น ๆ

จากข้อมูลภาคสนามพบว่าระบบองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมทั้งห้าระบบข้างต้นเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น ระหว่างสภาพภูมิประเทศ รูปแบบการดำรงชีพ ความเชื่อ ค่านิยม เทคโนโลยีพื้นบ้านรองรับการผลิตและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงระบบนี้ทำให้ชนชาติพันธุ์ลาหู่สามารถปรับตัวได้โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ ยิ่งไปกว่านั้นผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่ามีมิติของความทันสมัยทางเศรษฐกิจและท้องถิ่นภวัตน์ (localization) ทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องในระบบการดำรงชีพของชาวลาหู่ ความทันสมัยทางเศรษฐกิจสะท้อนผ่านกิจกรรมการเพาะปลูกพืชเมืองหนาวเพื่อขาย เช่น สตรอเบอร์รี่ รวมทั้งมะเขือม่วงและข้าวโพด การเข้าพื้นที่นาของชาวพื้นราบเพื่อทำนาดำ (นาลุ่ม) ให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี ตลอดจนการขายผลผลิตให้ตลาดนอกชุมชนและการเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมของพื้นที่ใกล้เคียง ขณะเดียวกันท้องถิ่นภวัตน์ยังคงปรากฏผ่านวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ควบคู่ไปกับตลาด เช่น การปลูกข้าวไร่และพืชหมุนเวียนเพื่อยังชีพ การล่าสัตว์ขนาดเล็กและเลี้ยงหมูเพื่อพิธีกรรมและบริโภค การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบ เอามือเอา

วัน การสร้างบ้านด้วยวัสดุพื้นถิ่นและการรักษาพิธีกรรมตามปฏิทินวัฒนธรรมตลอดทั้งปี ดังปฏิทินชุมชนต่อไป

ตารางที่ ๘ ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์ลาหู่บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

เดือน	วิถีชีวิต ความเป็นอยู่
มกราคม	- เกี่ยวหญ้าคาเพื่อนำมามุงหลังคา / ซ่อมแซมบ้าน / ทำความสะอาดรอบบริเวณบ้านเพื่อเตรียมจัดประเพณีปีใหม่ (กินวอ) - เก็บผลผลิตสตอร์เบอร์รี่ส่งโครงการหลวงดอยคำ (บางครอบครัว)
กุมภาพันธ์	- หาของป่าเตรียมสำหรับใช้ในช่วงปีใหม่ลาหู่ (เนื่องจากมีข้อห้ามเก็บของป่าในช่วงปีใหม่) - เก็บผลผลิตสตอร์เบอร์รี่ส่งโครงการหลวงดอยคำ (บางครอบครัว)
มีนาคม	- เตรียมพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกข้าวไร่ / เตรียมสวน / หาของป่า - เก็บผลผลิตสตอร์เบอร์รี่ส่งโครงการหลวงดอยคำ (บางครอบครัว)
เมษายน	- เตรียมพื้นที่เพาะปลูก ถางไร่และทำแนวกันไฟรอบ ๆ พื้นที่ - เก็บผลผลิตสตอร์เบอร์รี่ (ช่วงปลายฤดูกาล) ส่งโครงการหลวงดอยคำ (บางครอบครัว)
พฤษภาคม	- เตรียมดินเพื่อปลูกข้าวนาห่ม (บางครอบครัวที่เช่าพื้นที่นาจากคนพื้นเมืองบ้านลาน) และปลูกข้าวโพด
มิถุนายน	- ปลูกข้าวไร่ ข้าวไร่ข้าวเหนียว (สำหรับตำข้าวปึก) และปลูกพืชผักในไร่ - เก็บผลผลิตลิ้นจี่
กรกฎาคม - สิงหาคม	- หาของป่า - ปลูกมะเขือม่วง (บางครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการหลวงดอยคำ) - เตรียมพื้นที่เพาะปลูกให้ปุ๋ยจอบ
กันยายน	- หาของป่า - ปลูกมะเขือม่วง (บางครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการหลวงดอยคำ) - เตรียมเก็บผลผลิตจากในไร่สวนนำมาไว้ที่บ้าน เช่น ฟักทอง ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ แตงกวา ดอย เพื่อรอพิธีกินข้าวใหม่ - เตรียมพื้นที่ปลูกสตอร์เบอร์รี่
ตุลาคม	- เตรียมเก็บเกี่ยวข้าวไร่ / ข้าวโพด - เข้าสู่ช่วงกินข้าวใหม่
พฤศจิกายน - ธันวาคม	- เก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยการเอามือเอารัน - ผู้หญิงจะเตรียมปักเย็บเสื้อผ้าสำหรับสมาชิกทั้งครอบครัวสวมใส่ในช่วงเทศกาลปีใหม่

กล่าวโดยสรุปถึงระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลาหู่เพื่อการนำไปศึกษาในบริบทสังคมสมัยใหม่: ข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (Lahu) เป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงที่สำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงรายและแม่ฮ่องสอน คำว่า “เชลเล” (Sheh Leh) เป็นชื่อย่อของลาหู่ หมายถึง “ลาหู่ดำ” หรือ “Black Lahu” (Lahu Na) ซึ่งโดดเด่นด้วยเสื้อผ้าสีดำและลวดลายสีสดใส ที่มีถิ่นฐานเดิมในบริเวณญวนนาน (จีน) แล้วอพยพลงมาผ่านพม่าเข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๙ สามารถสรุประบบองค์รวมทางวัฒนธรรมในเชิงชาติพันธุ์วรรณนา วัฒนธรรมของลาหู่เชลเลปรากฏในองค์ประกอบสำคัญที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ตามตารางที่ ๙

ตารางที่ ๙ แสดงองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันในบริบทสังคมสมัยใหม่

องค์ประกอบ	ลักษณะเด่นดั้งเดิม	การปรับตัวในสังคมสมัยใหม่
ความเชื่อและพิธีกรรม	นับถือผีบรรพบุรุษและวิญญาณธรรมชาติ เช่น ผีบ้านผีเรือน, พิธีไหว้ผี (G'ui Sha)	ลดบทบาทลง เน้นพิธีในระดับครอบครัว ใช้พื้นที่ศาลาชุมชน
ภาษาและการสื่อสาร	ใช้ภาษาลาหู่เป็นหลัก มีสำเนียงของตนเอง	เด็กรุ่นใหม่มักใช้ภาษาไทยมากขึ้น ภาษาเริ่มสูญหาย
เศรษฐกิจและการดำรงชีพ	ทำไร่หมุนเวียน เลี้ยงสัตว์ หาของป่า	เปลี่ยนมาปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น สตรอว์เบอร์รี, กาแฟ), รับจ้าง, ทำงานในเมือง
ระบบเครือญาติและสังคม	ครอบครัวขยาย มีเครือญาติช่วยเหลือนกัน	มีการแยกครอบครัวเดี่ยว การย้ายถิ่นฐานเพิ่มขึ้น
ศิลปะและภูมิปัญญา	งานหัตถกรรม เช่น การทอผ้า เครื่องเงิน การฟ้อนรำ	ผลิตเป็นสินค้าเพื่อขายนักท่องเที่ยว

ในส่วนอภิปรายผลการศึกษาต่อไป คณะวิจัยจักเชื่อมโยงความสัมพันธ์เหล่านั้นด้วยการใช้แง่มุมทางมานุษยวิทยาประยุกต์ในการวิเคราะห์นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อชุมชนของโครงการหลวงดอยคำที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมลาหู่ ที่สนับสนุนเศรษฐกิจแบบผสมผสานพร้อม ๆ กับการคงอยู่ของพิธีกรรมสำคัญ ๆ ที่สามารถรักษาริถีดั้งเดิมควบคู่ไปกับความทันสมัยได้อย่างไรชาวลาหู่พึ่งพาระบบการเพาะปลูกพืชหมุนเวียน โดยยังคงปลูกข้าวไร่เป็นหลัก ร่วมกับแตงกวาดอย ฟักเขียว ถั่วและผักพื้นบ้านอื่น ๆ มีการล่าสัตว์ขนาดเล็กภายใต้ระเบียบของอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปกและเลี้ยงหมูสำหรับบริโภค ใช้ในพิธีกรรมและขายให้กับคนพื้นราบที่มารับซื้อถึงหมู่บ้าน รวมถึงมีบางครัวเรือน (ที่มีแรงงานพอ) จะเช่าพื้นที่ทำนาของชาวบ้านพื้นราบเป็นรายปีจากชาวพื้นราบหมู่บ้านม่วงชุม บ้านลานเพื่อทำนาคำ (นาลุ่ม) ให้มีข้าวสำหรับบริโภคตลอดปี สลับกับการเพาะปลูกข้าวโพดและเพาะปลูกพืชเมืองหนาวเสริม เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ การทำงานร่วมกันของสองมิตินี้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวเชิงสร้างสรรค์ภายใต้เงื่อนไขของตนเอง ความทันสมัยไม่ได้เข้ามาลบล้างวัฒนธรรมท้องถิ่น หากแต่กลับถูกปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันท้องถิ่นก็ควรหันหน้าที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่คอยค้ำจุนและกำกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงไม่ให้ละทิ้งอัตลักษณ์และค่านิยมดั้งเดิม กระบวนการพัฒนาดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของการผสมผสานกันระหว่างเศรษฐกิจสมัยใหม่กับวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะที่เกื้อหนุนกัน และสอดคล้องกับแนวคิดมานุษยวิทยาประยุกต์เพื่อการพัฒนาและเศรษฐกิจเชิงคุณธรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหาร ความยุติธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. กลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก บ้านสันติสุข หมู่ ๑๙ ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านเฮโก ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง มีที่ราบจำกัด มีลำน้ำ ๒ สายไหลผ่านหมู่บ้านคือห้วยเฮโกและห้วยวิตุ ซึ่งไหลลงแม่น้ำจัน ชาวบ้านดั้งเดิมทั้งหมดเป็นชาวลีซูที่ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่นี้มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔๐ ปี (โดยผู้เฒ่าซึ่งเป็นบิดาของผู้นำคนปัจจุบันที่ได้นำชาวลีซูจากจำนวน ๓ - ๕ ครัวเรือนจากบ้านหัวแม่คำ มาตั้งชุมชนอยู่บนพื้นที่ปัจจุบัน) ปัจจุบันพบว่าผู้คนมีการผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งโดยการแต่งงานเข้าและอพยพมาสมทบในภายหลัง อาทิ ไทใหญ่ อาข่าจีนคะชาติ คนพื้นเมืองและโกกั้ง

“เฮโก” จึงเป็นหมู่บ้านที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีวัฒนธรรมกับระบบเศรษฐกิจ และระบบสุขภาพของชุมชนอย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งผ่านการ “เลี้ยงหมู - ฟันป่า” จากการสำรวจชุมชนพบว่าแม้ชุมชนจะมีความมั่นคงทางอาหารในระดับหนึ่ง หากแต่ยังคงต้องการต่อยอดทุนวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลื้อซูที่ชุมชนสืบทอดมาช้านาน เพื่อเป็นตัวหนุนเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนในการจะก่อเกิดความยั่งยืน

ผลการศึกษาภาคสนามพบว่า ท่ามกลางความผันแปรของเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเช่นปัจจุบัน ชุมชนได้สะท้อนความคิดเห็นและเสนอความต้องการต่อคณะดำเนินงานว่า ณ ปัจจุบันปัญหาหลักที่ชุมชนกำลังประสบคือ การไม่มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าที่มารับซื้อผลิตผลทางการเกษตร โดยเฉพาะหมูดำ ไก่ดำ แม้จะเป็นผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญของชุมชน ด้วยเพราะความจำเป็นที่เกษตรกรผู้เลี้ยงหมูจำต้องรับขายผลิตผลภายในช่วงเวลา (ข้อจำกัดเรื่องราคาอาหารสัตว์และน้ำหนักที่เพิ่มขึ้นแต่ไม่มีผลต่อราคา) ซึ่งพ่อค้าที่มารับซื้อ (เจ้าของเชียงใหม่ในตลาดสดแม่จัน) และกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผ่านระบบออนไลน์ (เฟสบุ๊กแฟนเพจ “กลุ่มผู้เลี้ยงหมูดำ”) ต่างใช้ข้อจำกัดนี้ในการกดราคาให้ต่ำกว่าที่ควรจะเป็นถึงกิโลกรัมละ ๔๐ - ๕๐ บาท เนื่องจากการเลี้ยงหมูเพื่อขายในปัจจุบันของชุมชนเป็นการทำส่วนตัว เป็นรายบุคคล เป็นการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ขาดอำนาจต่อรอง อีกทั้งตัวเกษตรกรเองก็ยังขาดทักษะอื่น ๆ ในการทำการเกษตรสมัยใหม่แบบครบวงจร ซึ่งท้ายที่สุดก็ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตโดยรวมต่อระบบองค์กรรวมทางวัฒนธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ระบบการดำรงชีพและการตั้งถิ่นฐาน

ชาว“ลื้อซู” บ้านเฮโก เป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความผูกพันกับการใช้ประโยชน์จากป่า ใช้ชีวิตตามความหมายของชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ อันถือเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ตามที่อาหลู จัวยา ผู้นำชุมชน กล่าวว่า

“...ลื้อซู” หมายถึง ผู้ใฝ่รู้แห่งชีวิต มีความหมายมาจากรากศัพท์ ๒ คำ คือคำว่า “ลื้อ” มาจากคำว่า “อีหลี” ซึ่งหมายถึงจารีตประเพณี วัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติแห่งชีวิต ส่วนคำว่า “ซู” มีความหมายว่าศึกษา การเรียนรู้ ทั้งการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ทำให้ลื้อซูเป็นกลุ่มคนที่จะคอยปกป้อง ดูแล รักษาผืนป่าให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน...” (อาหลู จัวยา, ๒๕๖๘)

๒.๑.๑ ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการเกษตรใน “วันปลูก” ลื้อซูมีความผูกพันกับผืนป่า มีจารีตอันดีงามต่อการใช้ประโยชน์จากป่า มีของชาวลื้อซู เรียกว่า “หั่ว ฮา เตอ หั่ว” ซึ่งตรงกับวันที่ ๕ เดือน ๕ (มิถุนายน) ของทุกปี ตามปฏิทินวิถีชีวิตที่ในแต่ละปีจะไม่ตรงกัน ถือเป็นวันแห่งการเปลี่ยนผ่านวิถีการเกษตรในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน เป็นวันเริ่มต้นหว่านเมล็ดพันธุ์พืชอาหารเมล็ดแรกลงสู่ดินที่เตรียมไว้ของชาวลื้อซู เป็นวันเริ่มต้นแห่งการกำเนิดชีวิตใหม่ เป็นวันแห่งการเพาะปลูกเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวและชุมชน ชาวลื้อซูนิยมทำบุญในวันนี้ด้วย เช่น การทำศาลา การเรียกขวัญ เป็นต้น นายอาหลู จัวยา (ผู้นำชุมชน) กล่าวกับคณะวิจัยว่า

“...ชุมชนลื้อซูจะปลูกพืชผักสวนครัว ข้าวโพดและปลูกข้าว (ไร่) ที่เดิมจะมีความเชื่อว่าการปลูก จะต้องช่วยกันปลูกเป็นคู่ชาย-หญิง เรียกว่า “ปลูกข้าวโพดแบบคู่” ผู้ชายจะใช้ไม้ไผ่ยาว เคียวนี้บางคนก็เปลี่ยนไปใช้จอบ เสียม สำหรับแะดินให้เป็นหลุมเล็ก ๆ พอหยอดเมล็ด

พันธุ์ข้าว/ข้าวโพด จากนั้นผู้หญิงที่เดินตามมาจะหยอดเมล็ดลงหลุมแล้ว
เกลี่ยดินกลบ ก็จะเดินตามกันเป็นแถวแนวระนาบไปเรื่อย ๆ...” (อาหลู่
จ้วยา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

๒.๑.๒ องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าของชาวลีซู่ ที่ให้นิยามป่าว่า “ป่าหมายถึง
พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ไม่มีใครถือครองและมีเจ้าของ แต่จะมีเทพเจ้าแห่งป่าชื่อ “อีดำมา” (สถิตย์อยู่ที่ต้นไม้ใหญ่) ซึ่ง
เป็นเทพที่พระเจ้าวูซา ให้มาดูแลรักษาและรักษาพื้นที่ป่าให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน
เพียงแต่ทุกคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า จะต้องแจ้งให้เทพ “อีดำมา” รับทราบก่อนเท่านั้น

ในขณะที่เดียวกันป่าเองก็ต้องประกอบด้วยต้นไม้พันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งจะมีเทพ “สือดู่สือผ่า” เป็น
เจ้าของต้นไม้ หากมีการทำกิจกรรมใด ๆ ในเขตป่าจะต้องขอขมาและต้องแจ้งให้เทพแห่งป่าได้รับทราบก่อน
ไม่เช่นนั้นจะได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ตามมา

วิถีวัฒนธรรมชาวลีซู่สัมพันธ์โดยตรงกับการใช้ประโยชน์จากผืนป่าซึ่งจะเห็นได้จากการ
แสดงออกทางวัฒนธรรม ประเพณี บทเพลง ตำนานและนิทาน ที่ต่างพึ่งพากันและกันอย่างเป็นระบบ ในบริบท
ต่อไปนี้

(๑) ป่าเพื่อการประกอบพิธีกรรม ป่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชนเผ่าลีซู่เป็นอันดับ
ต้น ๆ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลีซู่ พบว่ามีหลายชุมชนที่ไม่สามารถตั้งชุมชนอยู่ได้เนื่องมาจากการ
ละเมิดกฎป่าพิธีกรรม ซึ่งป่าที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมีดังนี้

- ป่าอาปาโหมฮี้ คือป่าบริเวณศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเทพที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง
ชุมชนและมีความสำคัญอย่างมากในชุมชนของชนเผ่าลีซู่ เนื่องจากชุมชนจะอาศัยอยู่ได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับบ้านนี้
เพราะป่าบริเวณนี้มีผู้ดูแลที่เป็นตัวแทนของเทพหนึ่งองค์ต่อหนึ่งชุมชน เรียกว่าเทพ “หม้อมือ” ทำหน้าที่
ดูแลความเรียบร้อยของชุมชนและบริเวณป่าอาปาโหมฮี้จะเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ ห้ามหาพืชพันธุ์ต่าง ๆ ดังนั้น
ในบริเวณป่านี้จึงอุดมไปด้วยพืชและสัตว์จำนวนมาก

- ป่าอีดำมา เป็นป่าใหญ่ที่สุดในบริเวณที่มีการทำพิธีกรรม ป่านี้จะตั้งอยู่ไกลจากชุมชนอย่าง
น้อย ๒ กิโลเมตร ซึ่งจะนิยมตั้งไว้บนสันเขาใหญ่ เหนือหมู่บ้าน มีต้นไม้พันธุ์ต่าง ๆ จะมีการทำพิธีกรรมอย่าง
น้อยปีละ ๒ ครั้ง จะมีผู้ดูแลศาลเจ้า ๑ คน เป็นผู้ที่ได้รับผิดชอบดูแล “ศาลอีดำมา” ป่านี้จะทำหน้าที่คุ้มครอง
ปกป้องพฤติกรรมของสังคมลีซู่ หากมีการละเมิดกฎในขั้นแรกผู้ดูแล (หม้อมือ) จะทำโทษเอง แต่หากมากไป
กว่านี้จะทำพิธีกรรมให้เทพเป็นผู้ลงโทษต่อไป ป่าในบริเวณนี้ห้ามใครเข้าไปทำลายต้นไม้และล่าสัตว์ ดังนั้นใน
บริเวณป่านี้จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่พอสมควร

- ป่าหลี่จู้ว เป็นป่าบริเวณฝั่งศพ ชนเผ่าลีซู่ไม่ฝังศพในบริเวณสถานที่เดียวกัน อันเนื่องมาจาก
ความพอใจของญาติพี่น้องและการเลือกพื้นที่ของผู้ตายเอง ดังนั้นเวลาฝั่งศพคนตาย จะมีการเสี่ยงทายเพื่อหา
สถานที่ฝังศพโดยการโยนไข่ ถ้าไข่แตกบริเวณใดก็หมายความว่าผู้ตายมีความพอใจในบริเวณสถานที่นั้น ๆ

อย่างไรก็ตามในบริเวณที่มีการฝังศพจำนวน ๓ ศพขึ้นไป สังคมลีซู่จะไม่นิยมไปรบกวนป่า
บริเวณนั้น ซึ่งก็จะทำให้ป่าบริเวณนั้นเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางชีวภาพสูง คือจะมีทั้งพืชพันธุ์และสัตว์
จำนวนมาก

- ป่าอาจาอู้ดว คือป่าอนุรักษ์หรือป่าหวงห้าม ส่วนใหญ่จะเป็นป่าต้นน้ำและป่าที่มีความชัน
มากเนื่องจากชาวลีซู่เชื่อว่า ป่าในบริเวณดังกล่าวจะมีเทพอาศัยอยู่ แต่ป่าในบริเวณนี้จะห้ามเฉพาะการทำลาย

ป่าเท่านั้น เพราะจะทำให้เทพโอรสเคืองและจะทำโทษด้วยการทำให้เจ็บป่วย แต่จะสามารถทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น หาดอาหาร ยาสมุนไพรและของป่าได้

- ป่ามั่วยึก เป็นป่าเพื่อการเกษตรกรรมหรือป่าหมุนเวียนของชาวลีซู ป่าในบริเวณนี้จะสามารถแบ่งได้ทั้งพื้นที่เขตเย็น – ร้อน หรือกึ่งร้อนกึ่งเย็นก็ได้ เพียงแต่ว่าป่าในบริเวณที่ทำการเกษตรจะต้องไม่ขึ้นจนเกินไปและจะต้องไม่อยู่ในป่าต้นน้ำ เป็นป่าสำหรับการเกษตรของชนเผ่าลีซู ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่เป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าวและพริก เนื่องจากการทำไร่ข้าวและพริกนั้น ต้องการพื้นที่ที่มีการเผา เพราะบริเวณป่าไผ่เวลาเผาไฟจะไหม้ดีและเหมาะแก่การทำการเกษตร ส่วนการปลูกพืชผักอื่น ๆ จะนิยมปลูกในบริเวณที่ป่าหลบแดดและไม่จำเป็นว่าไฟจะไหม้ดีหรือไม่ดี กระนั้นก็ตาม ทุก ๆ การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรจะต้องมีการทำพิธีขอขมา “เทพอึด้า” ก่อน

(๒) ป่าเพื่อหาดอาหารและยาสมุนไพร สามารถทำได้ทุกพื้นที่ แต่ถ้าเป็นการล่าสัตว์ จะไม่สามารถทำได้ในบริเวณป่าพิธีกรรม

ในการหาดอาหารและยาสมุนไพรของชนเผ่าลีซูแบบดั้งเดิม จะมีการกำหนดรัศมีการหาดอาหารที่แตกต่างกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงคือผู้ชายจะนิยมหาดอาหารประเภทเนื้อสัตว์และพืชหายาก ส่วนผู้หญิงจะหาในระยะที่ห่างจากชุมชนไม่เกิน ๖ กิโลเมตรและอาหารที่หาส่วนใหญ่จะเป็นพวกพืชผัก เห็ดและไม้ผล เป็นหลัก อย่างไรก็ตามสิ่งที่สังเกตว่าผู้หญิงลีซูจะมีบทบาทในการหาสมุนไพรและมีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพรพื้นบ้านมากกว่าผู้ชาย

และ (๓) ป่าเพื่อการใช้สอย ในวิถีชีวิตชาวลีซู จะมีกฎเกณฑ์ในการใช้ไม้และการเลือกใช้ต้นไม้ ชาวลีซูจะไม่นิยมใช้ต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่า ต้นไม้ที่เคยถูกทำพิธีกรรมมาก่อน ชาวลีซูนิยมใช้ไม้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการเลือกใช้ดังนี้

- การสร้างบ้านเรือน นิยมใช้ไม้ไผ่ในการทำฝ้ายบ้านกับโครงหลังคา และใช้หญ้ามุงหลังคาบ้าน ส่วนเสาบ้านนิยมใช้ต้นก่อและต้นเดือย เนื่องจากผ่าย่ายและมีความทนทาน

- การทำโรงศพ ชาวลีซูนิยมใช้ไม้กึ่งแข็งกึ่งอ่อน ส่วนใหญ่นิยมใช้ต้นจำปีหรือจำปา และต้องไม่เป็นต้นไม้ที่เคยถูกฟ้าผ่าหรือทำพิธีกรรมมาก่อน การใช้ไม้เพื่อการทำโรงศพจะต้องทำพิธีขอขมาเทพต้นไม้ “สือ คู้ สือ ผ่า” ก่อน

๒.๑.๓ จารีตหรือกฎข้อห้ามการเข้าป่าของลีซูเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มีกฎข้อห้ามคือไม่ ตะโกน ไม่กลิ้งก้อนหินลงเขา ห้ามทำกิจกรรม ๒ สิ่งในเวลาเดียวกัน เช่น การตักน้ำและเก็บฟืน การลากฟืน นอกจากนี้ยังห้ามตักน้ำโดยใช้หม้อ เป็นต้น กฎเกณฑ์ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวลีซูที่ว่า “ในป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นต้องให้ความเคารพต่อป่า” ด้วยเพราะป่าก็คือชีวิตของ “ลีซู” ดังนั้นลีซูจึงไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ทำเกษตรกรรมในระบบไร่เลื่อนลอยตามที่คนทั่วไปเข้าใจแบบผิด ๆ เพราะเมื่อระบบเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ก้าวข้ามพรมแดนความรู้ ทำให้คนทั่วไปเห็นว่า “ลีซู” เป็นอีกหนึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดูแลรักษาป่า จัดการป่าและอนุรักษ์ป่า เพราะป่าคือ “วิถีวัฒนธรรมเพื่อการอยู่รอดและความมั่นคง” ของชีวิตลีซู

ชาวลีซูใช้ “อึด้ามาหั่วะ” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือเป็นพิธีขอขมาตามประเพณีดั้งเดิมของชนเผ่าลีซู เพื่อแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ โดยองค์ความรู้ชาวบ้านในการดูแลทรัพยากรดิน น้ำและป่าอย่างยั่งยืน ดังนั้น จึงเป็นพิธีที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับคน” “คนกับธรรมชาติ” และ “คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ”

ภาพที่ ๓๒ สภาพแวดล้อมบ้านเฮโก

๒.๒ ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

๒.๒.๑ ประเพณีปีใหม่ของชาวลีซอหรือลีซู อยู่ในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ เป็นการนับเดือนตามจันทรคติ ตรงกับช่วงตรุษจีน โดยทุกบ้านจะทำอาหารและขนม เพื่อนำไปทำพิธีเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ และเทพที่เคารพ ในช่วงเวลากลางคืนมีการเต้นรำเฉลิมฉลอง ด้วยการบรรเลงดนตรีจาก “ซ็อบบือ” และ “ฟู้หวูว”

กิจกรรมสำคัญในงานปีใหม่อลีซูได้แก่การตั้งเครื่องเซ่นบรรพชน การดำหัวผู้นำและการร่วมเฉลิมฉลองปีใหม่ ลีซูด้วยการเต้นกว่าเจ็ดวัน

ประเพณีปีใหม่อลีซู (กินวอ) จัดขึ้นในวันที่ ๑ เดือน ๑ ของเดือนลีซู เรียกว่า “โซเซยียาบา” เป็นวันที่มีความสำคัญมากสำหรับชาวลีซู เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่เริ่มต้นสำหรับชีวิตและสิ่งใหม่ ให้สิ่งเก่า ๆ ที่ไม่ดีหมดไปพร้อมกับปีเก่า จึงต้องมีการเฉลิมฉลองด้วยการทำพิธีกรรมและจัดงานรื่นเริง เช่น การทำบุญศาลเจ้า และเทพเจ้าของชาวลีซู การขอศีลพรจากเทพเจ้าและผู้อาวุโส การร้องเพลง การเล่นดนตรีและการเต้นรำ

ก่อนวันปีใหม่ ๑ วัน หรือวันสุดท้ายของเดือน “หลายี” หรือเดือน ๑๒ จะมีการดำข้าวปึกหรือเรียกว่า “ปาปาเตียะ” โดยมีกิจกรรมและพิธีกรรมที่ทำในวันนี้คือนึ่งข้าวเหนียว เพื่อดำข้าวปึกในตอนเช้า เมื่อข้าวสุกแล้วก็นำข้าวเหนียวไปตำใน “ลูทวู” จนนุ่มและโรยแป้งหรืองาเพื่อไม่ให้ข้าวเหนียวติดมือและปั้นเป็นก้อนพอประมาณ ใส่ลงไปในใบตองที่เตรียมไว้ โดยทบใบตองไปมาหน้าละ ๒ ก้อน จนกระทั่งใบตองหมดแผ่น จึงทำแผ่นใหม่เรื่อย ๆ จนหมด

ก่อนวัน “ปาปาเตียะ” ๑ วัน ในตอนเย็นนั้น “มือหม้อ” จะต้องเป็นคนแช่ข้าวเหนียวก่อน และจุดประทัดเป็นสัญญาณบอกจากนั้นชาวบ้านอื่น ๆ ก็จะแช่ข้าวเหนียวได้ ช่วงเย็นจะมีการร่วมกันเตรียมต้นไม้ “โซเซยียะและจีว” ซึ่งจะเลือกเอาจากต้นไม้ที่มีลักษณะงาม ลำต้นเรียวยาว สูงประมาณ ๑.๕ เมตร โดยนำต้นไม้มาปักกลางลานบริเวณบ้าน จากนั้นนำ “ปาปา” และเนื้อหมูหันยาวประมาณ ๖-๗ นิ้ว “ซาซื่อ” แขนงที่เสาะและจุดธูป ๒ ดอก เตรียมไข่ต้มและเส้นด้ายยาวขนาดที่จะพันที่คอหรือมัดข้อมือได้ในจำนวนเท่ากับสมาชิกในบ้าน ผู้อาวุโสในบ้านที่เป็นผู้ชายเป็นผู้ทำพิธีเรียกขวัญ “โซฮาควว” โดยการเอาไข่ต้มทั้งหมดและเส้นด้ายที่จะใช้มัดวางบนถ้วยที่ใส่ข้าวสุกที่วางบนผ้าอีกชั้นหนึ่ง ไปยื่นเรียกขวัญที่หน้าประตูบ้านเมื่อทำพิธีเสร็จ จึงทำการผูกด้ายสายสิญจน์และให้ไข่ต้มแก่สมาชิกคนละใบ เพื่อให้ขวัญที่อาจหลุดลอยไปจากร่างกายของเจ้าของได้กลับเข้าร่างของตน

สำหรับการตั้ง “โซเซยียะและจีว” นั้น เพื่อเป็นการอันเชิญให้เทพผู้หญิงลงมาประทับ ซึ่งจะให้ศีลและพรแก่เจ้าของบ้าน และจะลงมาเยี่ยมเยียนปีละครั้งในตอนเช้าของวัน “อาพวูทัง” (วันแรกของวันปี

ใหม่) ดังนั้นจึงต้องทำความสะอาดบ้าน ก่อนที่เทพองค์นี้จะลงมา เชื่อว่าหากบ้านไหนสกปรก เทพเจ้าจะไม่ให้พร นอกจากนี้ยังใช้สำหรับเป็นจุดศูนย์กลางในการเดินร่ายรอบ ๆ ต้นอีกด้วย เพื่อเฉลิมฉลองปีใหม่และขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากบริเวณบ้านเมื่อตั้ง “โซเซยี้และจิว” แล้วก็เตรียมทำเทียนโดยเอาก่อนขี้ผึ้งไปร่อนไฟให้อ่อนแล้วปั้นเป็นก้อน และไปรูดกับด้ายที่ขึงเตรียมไว้จนหมดด้าย แล้วนำมาตัดเป็นท่อน ๆ ยาวพอประมาณสำหรับใช้ทำพิธีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณบรรพบุรุษ กลางคืนจะมีการเดินร่ายรอบ ๆ “โซเซยี้และจิว” ของทุก ๆ บ้านตลอดคืน โดยจะมีการเวียนจนครบทุกบ้าน เพื่อเป็นการขับไล่สิ่งเลวร้ายไปให้หมดพร้อมกับปีเก่าและต้อนรับสำหรับปีใหม่ ซึ่งชาวลิซูเรียกว่า “โซเป้จี้ะ”

“อาพูทัง” คือ วันแรกสำหรับการปีใหม่ของบ้านในวันนี้ทุกบ้านจะต้องตื่นแต่เช้าเพื่อเตรียมอุปกรณ์สำหรับทำพิธีเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ และเทพ “อาปาโหม่ว” เช่น ปิง “ปาปา” ต้ม “ซาซือ” เป็นต้น รวมทั้งการตักน้ำ ในเช้านี้เชื่อว่าจะนำมาซึ่งโชคลาภและเงินทองที่ไหลมาตามน้ำ นอกจากนี้จะไม่นำขยะที่กวาดจากภายในบ้านออกไปทิ้งนอกบ้านเด็ดขาด จนกว่าพิธีปีใหม่จะเสร็จสิ้น

เมื่อเตรียมอุปกรณ์เสร็จแล้ว ก็เดินทางไปศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน “อาปาโหม่วฮี้” (ดูภาพที่ ๓๗) โดยทุกบ้านต้องส่งตัวแทนไปร่วม ๑ คน ซึ่งต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น อุปกรณ์ที่นำไป ได้แก่ ปาปา ๑ คู่ เหล้า ๑ ขวด และซาซือ ๑ อัน เพื่อนำไปขอศีลพรจากเทพ “อาปาโหม่ว” ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ปกป้องดูแลคนภายในหมู่บ้าน โดยมี “มือหม้อ” เป็นผู้นำพิธี เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็กลับมาพร้อมกับพรต่าง ๆ ส่วนสมาชิกคนอื่น ๆ ก็รอที่บ้าน เมื่อได้ยินเสียงประทัดดัง ซึ่งเป็นสัญญาณบอกว่าพิธีขอพรจากเทพ “อาปาโหม่ว” เสร็จสิ้นลงแล้ว จะมีการเรียกหมู่ เรียกไก่ หรืออื่น ๆ ตามแต่ที่แต่ละคนอยากได้ เพราะเชื่อกันว่าเช้านี้ “อาปาโหม่ว” จะให้พรแก่ทุกคนตามต้องการ จากนั้นจึงจัดเตรียมของเช่นไหว้บรรพบุรุษในบ้านและเซ่นไหว้ และในเช้ามืดวันนี้ห้ามผู้หญิงออกนอกบ้านจนกว่าพระอาทิตย์จะขึ้น หากเข้าไปบ้านของผู้อื่นจะโดนราดด้วยน้ำสกปรก เพราะเชื่อว่าจะนำความชั่วร้ายมาสู่คนในครอบครัวนั้น จึงต้องขับไล่ออกไป ส่วนผู้ชายสามารถไปบ้านของคนอื่นได้ โดยที่ผู้ชายคนแรกที่เข้าบ้านเรียกว่า “ฉะหม้อ” คนในครอบครัวนั้นจะให้ของต่าง ๆ เช่น ขนม เงินหรือของใช้ต่าง ๆ ตามแต่เจ้าของบ้านจะให้ เพราะเชื่อว่าเขาจะนำความโชคดีมาให้และในวันนี้เป็นวันศีลจะไม่มีการฆ่าสัตว์ใด ๆ

ช่วงสายก็เตรียมอุปกรณ์เพื่อไปร่วมพิธีดำหัว “มือหม้อ” ซึ่งเรียกว่า “มือหม้อโป้” อุปกรณ์ที่เตรียมไป ได้แก่ ปาปา ซาซือ ดอกไม้ ธูปเทียนและเหล้า สำหรับพิธีกรรมนี้เป็นการแสดงความขอบคุณ “มือหม้อ” ซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดปีที่ผ่านมาและขอศีลพรจาก “มือหม้อ” อีกด้วย

จากนั้นจะมีการเดินร่ำ ร้องเพลง โดยหนุ่มสาวจะแต่งกายด้วยชุดประจำชาติพันธุ์ลิซู และสวมเครื่องประดับอย่างสวยงามมาเดินร่ำอย่างสนุกสนาน ผู้ใหญ่ก็จะร้องเพลง พูดคุยกัน จนกระทั่งดึก ก็จะมีการเดินร่ำเวียนรอบบ้านทุกบ้าน ซึ่งเรียกว่า “โซเซยี้จี้ะ” เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและต้อนรับปีใหม่ตลอดจนเพื่อให้พรและสิริมงคลแก่เจ้าของบ้าน โดยเจ้าบ้านจะคอยต้อนรับด้วยการนำขนม น้ำชาและเหล้ามาเลี้ยงขอบคุณ

“อาพูจิ่ง” คือวันที่สองสำหรับงานปีใหม่ ในวันนี้ชาวบ้านจะมาทำพิธีดำหัวผู้นำชุมชน “ฉั่วทวโป้” เพื่อขอบคุณผู้นำชุมชนที่ดูแลและปกครองคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดปี ซึ่งพิธีกรรมและกิจกรรมเหมือนการดำหัว “มือหม้อ” แต่จะไม่มี “โซเซยี้จี้ะ” จะร่วมกิจกรรมและเดินร่ำตลอดวันและตลอดคืน

“อาพูส่าจี้” คือวันที่สามสำหรับงานปีใหม่ ในวันนี้ช่วงเช้าจะไปยังบริเวณศาลเจ้า “อีต้ามอ” หรือ “มีวกู๊ว” เพื่อขอศีลพรจากเทพ “อีต้ามอ” ซึ่งเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่ปกป้องดูแลไม่ให้เกิดสิ่งชั่วร้ายสำหรับคน แม้แต่จะอยู่นอกเขตหมู่บ้านก็ตาม จะปกป้องทั่วทุกทิศ สำหรับเครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ ซาซือ ปาปา

และเหล่า และต้องมีหนุ่มสาวที่บริสุทธิ์ ความประพฤติดี จำนวน ๔ คน ประกอบด้วย หญิงสาว ๒ คนและชายหนุ่ม ๒ คน เพราะเทพ “อีด้ามอ” เป็นเทพแห่งความบริสุทธิ์ (หนุ่มสาวที่ไปร่วมพิธี ๒ คู่ เป็นตัวแทนในเครื่องเซ่นไหว้ประกอบพิธีกรรม) นอกจากนั้นก็จะมีบุคคลอื่น ๆ ไปร่วมได้ เมื่อทำพิธีขอพรแล้วก็เต้นรำ ร้องเพลง จากนั้นจะมีการดำหัวผู้นำคนอื่น ๆ ตามแต่ชาวบ้านจะเห็นสมควรหรืออยากทำพิธีดำหัว เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น พิธีสำคัญในงานปีใหม่จะมีเพียง ๓ วันเท่านั้น นอกจากนั้นจะสามารถจัดงานรื่นเริง เต้นรำ ร้องเพลง ได้เรื่อย ๆ ประมาณ ๓-๗ วัน หรือตามแต่คนในชุมชนอยากจะจัดและกำหนดเวลาไว้

ภาพที่ ๓๓๓ การเต้นรำในวันปีใหม่ลีซุ ณ ศาลประจำหมู่บ้าน
ที่มา : <https://youtu.be/LGViySxQeAs>

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่ลีซุ ดังนี้

“...ปีใหมาลีซุมี ๒ วัน วันแรกจะตรงกับวันตรุษจีนเรียกว่า “ปีใหม่ผู้หญิง” พิธีการต่าง ๆ ก็จะเป็นเหมือนตรุษจีน แต่จะผสมการเลี้ยงผีแบบลีซุไปด้วย ส่วนปีใหม่อีกวันจะจัดขึ้นหลังจากนั้น ๑ เดือน ๘ วัน เรียกว่า “ปีใหม่ผู้ชาย” หรือที่เรียกว่า “เอื้อยปา” มีเป้าหมายให้ผู้ชายที่คาดหวังว่าจะเลือกใครเป็นคู่ครองก็จะได้รับจัดการ และอีกเหตุผลหนึ่งคือ ในอดีตผู้ชายต้องไปออกรบ มีไม่น้อยที่กลับมาไม่ทันพิธีปีใหม่ (ตรุษจีน) จึงเป็นเหตุผลว่าต้องจัดปีใหม่อีกครั้งเพื่อให้ผู้ชายได้เฉลิมฉลอง เลี้ยงผี ไหว้ผีและไหว้บรรพบุรุษด้วย...” (อาหลู่ จ้วยา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ลีซุจะมีเครื่องดนตรีสำคัญที่ใช้ประกอบการเต้นรำ ได้แก่ ซึ่ง “ซื่อป้อ” แคนน้ำเต้า “ฟู่หวู่” มีหลายประเภท ทั้งแคนสั้นและแคนยาว และขลุ่ย “จู่หวู่” เป็นต้น

- ซึง (ซ้อป้อ) เครื่องดนตรีชนิดเครื่องดีดคล้ายพิณ ๓ สาย ทำด้วยไม้เนื้อแข็งขึ้นเดียวกัน ประกอบด้วย ๓ ส่วน ดังนี้ ส่วนหัว ทำด้วยไม้เนื้อแข็งเจาะช่องทะลุสำหรับใส่อุปกรณ์ปรับสายให้ตึงหรือหย่อน ส่วนปลายเหลาโค้งไปด้านหลัง ส่วนสะพาน เสียงรูปทรงเหมือนไม้บรรทัดโคนถ่างออกเล็กน้อยผิวหน้าเรียบ และ ส่วนกล่องเสียง กลายเป็นกล่องทรงกลมภายในกลวงเปิดด้านหน้าซึ่งด้วยหนังตะกวอด ตรงกลางแผ่นหนังมีแป้นไม้รองรับสายโลหะที่ซึ่งมาจากส่วนหัว ด้านล่างฉลุลายรูปคล้ายเมล็ดข้าวสาร มีเชือกสะพายคล้องมาจากส่วนหัวกับส่วนกล่องเสียง

- แคนน้ำเต้า “ฟู่หวู่” เครื่องดนตรีประเภทเป่า นิยมเล่นกันในกลุ่มผู้ชายลีซูในเวลารว่างหรือช่วงประเพณีต่าง ๆ โดยใช้บริเวณลานวัฒนธรรมชุมชน บริเวณหน้าบ้านผู้นำ (นายอาหลู่ จัวยา) เป็นสถานที่เล่นหรือเล่นระหว่างเดินทางไปท่องเที่ยวต่างหมู่บ้าน เพื่อส่งเสียงให้ผู้คนได้ยิน และใช้เป็นสื่อเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อกัน

ภาพที่ ๓๔ เครื่องดนตรีสำคัญที่ใช้ประกอบการเต้นรำ

ที่มา : Tour Bangkok Legacies. (n.d.). Tribal musical instruments. Retrieved July ๑๙, ๒๐๒๕, from <https://www.tour-bangkok-legacies.com/tribal-musical-instruments.html>

การเต้นรำถือเป็นศิลปะการแสดงที่โดดเด่นของชาวลีซู เรียกว่า “กวาเซี่ย” ลีซูจะเต้นรำในการเฉลิมฉลองด้วยการทำพิธีกรรมและจัดงานรื่นเริง เช่น งานปีใหม่ งานแต่งงานและงานทำความสะอาดศาลเจ้าหมู่บ้าน เป็นต้น รวมไปถึงการร้องเพลงเกี่ยวพาราฮี เพลงแต่งงาน เพลงสำหรับคนตาย เพลงสำหรับลูกกำพร้าและเพลงกล่อมเด็ก อีกด้วย

๒.๒.๒ พิธีเรียกขวัญ ในวัฒนธรรมลีซู “ขวัญ” ถือเป็นสิ่งสำคัญ “ขวัญ” แม้เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน หากแต่แฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ทุกคน เมื่อขวัญอยู่กับตัว ก็เชื่อว่าจะเป็นปกติสุขและเป็นมนุษย์สมบูรณ์ ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้ขวัญอยู่กับตัว วัตถุ สิ่งของ สถานที่ บ้าน ชุมชนหรือเมืองตลอดไป ผ่านพิธีกรรมที่ล้วนต่างมีบทบาทและหน้าที่ต่อระบบสังคมและวัฒนธรรมแฝงอยู่ ด้วยเหตุนี้จากการศึกษาทั้งด้วยการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนลีซู บ้านเฮโก คณะวิจัยพบการจำแนกพิธีเรียกขวัญ ดังนี้

(๑) พิธีเรียกขวัญข้ามสะพาน “กูจียูเก๊วะ” ลีซูมีความเชื่อกันว่า โลกของวิญญาณกับโลกของมนุษย์นั้นอยู่กบคนละภพ พิธีกรรมนี้นิยมทำกับคนขวัญอ่อนและคนที่สุขภาพไม่แข็งแรง สุขภาพจิตไม่ค่อยดี เช่น ฝันร้ายบ่อย ๆ มีความเชื่อกันว่าขวัญ (โชฮา) ไม่อยู่กับร่างของเจ้าของ ฝีกำลังจะเอาดวงวิญญาณไป ทำให้สุขภาพและจิตใจไม่ค่อยสงบ พิธีนี้จะทำที่หน้าบ้านตรงบริเวณทางเข้าบ้าน การจะเตรียมสะพานไม้ ส่วนใหญ่

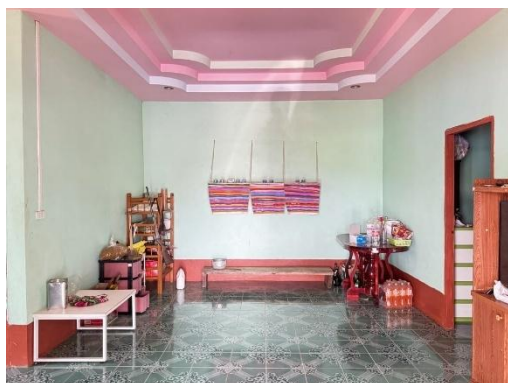
จะเป็นผู้รู้หรือหัวหน้าครอบครัว (บิดา) ไปตัดไม้มาผ่าครึ่งแล้วนำมาวางคู่กันที่พื้นทางเข้าบ้าน ที่หัวสะพานจะเสียบต้นไม้อเล็ก ๆ หรือกิ่งไม้ ข้างละ ๑ ต้น แล้วนำไปไม้มาทำเป็นกรวย ๒ อัน นำข้าวสุกมาใส่ข้างละ ๑ ถ้วย และเอาน้ำมาใส่ข้างละ ๑ จอก ส่วนรูปนั้นจุดหัวสะพานข้างละ ๑ คู่ ผู้รู้หรือบิดาของครอบครัวที่มีการทำพิธีจะยกเครื่องเซ่นไหว้ที่เตรียมไว้ไปตั้งที่หัวสะพาน การเรียกขวัญจะมีการบอกให้ดวงวิญญาณของผู้ป่วยให้กลับมาร่างของผู้ป่วย เมื่อบอกดวงวิญญาณ เสร็จแล้วแบ่งตักไถ่กับข้าวสุก และน้ำใส่ในถ้วยใบไม้ทั้ง ๒ อัน อย่างละนิด เชิญขวัญกลับมากินเครื่องเซ่นไหว้พร้อมกับเข้าบ้านและ เชิญให้ขวัญกลับเข้าบ้านด้วย แล้วผู้ป่วยต้องนั่งคุกเข่าให้ผู้ทำประกอบพิธีสวดช่วยมัดมือหรือมัดคอให้ อันเป็นพิธีเรียกขวัญก็จบ

(๒) พิธีเรียกขวัญใหญ่ “โซฮาคูว” ทำขึ้นเพื่อเรียกขวัญ ผู้ที่ขวัญอ่อนและผู้ที่มีขวัญล่องลอยออกจากร่าง จนทำให้ร่างกายไม่สบาย ให้กลับคืนมาร่างของตนเอง มีความเชื่อกันว่า ขวัญผู้หญิงจะมี ๗ ดวง ส่วนขวัญผู้ชายจะมี ๙ ดวง หากหายไปดวงใดดวงหนึ่ง จะทำให้ไม่สบายได้

พิธีกรรมนี้จะทำขึ้นภายในบ้านของผู้ป่วย อุปกรณ์และเครื่องเซ่นก็จะมี เช่น เงินเหรียญ ข้าวสุก หัวหมู ไก่ น้ำ เหล้าข้าวโพด รูป ด้ายสายสิญจน์และฟู่ปะ (เงินห้อยคอ) เครื่องประดับของผู้ป่วยชุดหนึ่ง จะวางบนกองเสื้อผ้าของผู้ป่วยแล้วก็จะวางบนขันโตกอีกที และตั้งไว้ข้าง ๆ ประตูทางขวามือ ๒ ชุดและซ้ายมือ ๑ ชุด ใช้วางเครื่องเซ่นไหว้ที่จะเซ่นสังเวย โดยหักกิ่งไม้อเล็ก ๆ ๔ กิ่ง นำมาเสียบปักไว้บนโตก เพื่อสร้างบรรยากาศให้เหมือนกับป่านอกหมู่บ้านที่ผีร้ายอาศัยอยู่ แล้วเอาน้ำ เหล้า ข้าว รูปและไข่ ๑ ฟอง เริ่มพิธีโดยหมอผี (หนี่ผะ) จะสวดมนต์ภาวนาให้ผีร้ายที่กักขังของผู้ป่วยนั้น ให้ปล่อยขวัญกลับมาสู่ร่างกายของผู้ป่วย เสร็จแล้วหมอผีออกไปยืนที่ประตูบ้านในมือถือไข่และด้ายสายสิญจน์ สวดมนต์ให้ผีบรรพบุรุษมากินอาหารที่เตรียมเอาไว้ให้ แล้วหมอผีเข้ามาในบ้านทำพิธีมัดคอมัดข้อมือของผู้ป่วย ด้วยด้ายสายสิญจน์เป็นการรับขวัญที่กลับมาสู่ร่างกายเรียบร้อย เป็นอันจบพิธี

ภาพที่ ๓๕ พิธีเลี้ยงผีเพื่อเรียกขวัญ ณ ศาลาก่อนเข้าหมู่บ้าน

ภาพที่ ๓๖ แท่นบรรพบุรุษภายในบ้าน

(๓) พิธีเรียกขวัญที่อาปาโหมฮีของประจำหมู่บ้าน พิธีจะประกอบขึ้นที่ “อาปาโหมฮี” ซึ่งเป็นศาลเจ้าประจำหมู่บ้านของชนเผ่าลีซู สถานที่ตั้งอาปาโหมฮีต้องอยู่เหนือหมู่บ้าน ลีซูเองก็ไม่นิยมที่จะสร้างบ้านให้อยู่ในบริเวณเหนือกว่าอาปาโหมฮี เพราะถือว่าอาปาโหมฮีจะต้องอยู่เหนือกว่าลูกหลาน (คนในหมู่บ้าน)

ลีซูที่นับถือบรรพบุรุษหรือนับถือผี จะต้องให้ความเคารพอาปาโหมฮี ถ้าใครเจ็บป่วยหรือไม่สบายก็จะทำพิธีขอพร ขอให้อาปาโหมฮีช่วยคุ้มครองและให้ปลอดภัยจากโรคภัยตลอดจนสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ จากนั้นก็เสกบทคาถาลงในด้ายสายสิญจน์ แล้วนำกลับมาให้กับคนที่ไม่สบายที่คอหรือที่ข้อมือ

ส่วนอุปกรณ์ในการทำพิธีประกอบด้วย ไก่ต้มสุก ๑ ตัว รูป ๒ คู่ ด้ายสายสิญจน์ ข้าวสุก ๒ ถ้วย น้ำ ๒ จอก ถาดใส่ ๑ อัน แล้วนำไก่ต้มมาจัดใส่ถาดที่เตรียมไว้ เอาข้าวสุก ๒ ถ้วย มาวางข้าง ๆ ไก่ข้างละ ๑ ถ้วย แล้วเอาน้ำที่ใส่น้ำไว้มาวางกับถ้วยข้าวสุกข้างละ ๑ จอก จุดรูป ๒ คู่ มาวางข้างไก่คู่ละข้าง แล้วนำด้ายมาวางบนถาด อาหลู จัวยา ผู้นำลีซู เล่าถึงการเรียกขวัญนี้ว่า

“...ผู้ที่ทำพิธีกรรมเหล่านี้ต้องไปสวดขอพรที่อาปาโหมฮี ชาวลีซูเรามีความเชื่อกันว่า “อาปาโหมฮีเป็นหัวหน้าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ถ้าอาปาโหมฮีดูแลเราอยู่พวกภัยร้ายก็ไม่กล้ามารังควาญได้ กรณีที่จะมีการเดินทางไกลหรือเดินทางไปค้าแรงในป่า จะมีการภาวนาหรืออธิฐานให้อาปาโหมฮี ช่วยคุ้มครองให้ตนเองไม่ให้เกิดอันตราย...” (อาหลู จัวยา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ภาพที่ ๓๗ (ซ้าย) “อาปาโหมฮี” ศาลเจ้าประจำหมู่บ้านของชนเผ่าลีซู บ้านเฮโก (ขวา) ที่ตั้งศาล

๒.๓ ระบบการดำรงวิถีชีวิต เศรษฐกิจและระบบเทคโนโลยี

วิถีไร่หมุนเวียนของลือชือถือเป็นความโดดเด่นอีกรูปแบบหนึ่งของชาวลือชือ บ้านเฮโก เพราะไม่เพียงแต่เป็นวิธีการผลิตอาหารหากแต่ยังเป็นรากฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติและจิตวิญญาณของชุมชน อย่างไรก็ตามพบว่ากำลังถูกท้าทายอย่างหนักด้วยนโยบายรัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่ งานภาคสนามของคณะวิจัยจึงเผยให้เห็นถึงรูปแบบการปรับตัวแบบหนึ่งของชนชาติพันธุ์ภายใต้สภาวะการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ การแต่งกาย ชาวลือชือบ้านเฮโก ยังนิยมแต่งกายด้วยชุดชาติพันธุ์แบบดั้งเดิม กล่าวคือผู้ชายลือชือ ทุกวัยแต่งกายเหมือนกัน โดยสวมใส่กางเกงที่มีความยาวเลยเข่าเล็กน้อย เป้ากว้างมาก สีนํ้าเงิน สีเขียว สีฟ้า ในปัจจุบันอาจมีสีที่หลากหลายมากขึ้นตามยุคสมัย พร้อม ๆ กับมักสวมใส่เสื้อยืดเป็นประจำ นอกจากจะมีพิธีการหรือต้องร่วมกิจกรรมที่เป็นทางการผู้ชายจึงจะสวมเสื้อเต็มรูปแบบที่จะเป็นสีดำ แขนยาว คอป้ายตกแต่งกระดุมเงิน ตัดริ้วคูดมนํ้าเงินที่ส่วนบนของตัวเสื้อ สวมปลอกขาสีดำสวมเสื้อแขนยาวจะติดด้วยกำมะหยี่ ซับในขวามักแต่งด้วยคูดมเงินยิ่งมากยิ่งดี เื่อคาดด้วยผ้าแดงและในยามที่ห้อยพู่หางม้ายาวคล้ายของผู้หญิง แต่ตัวของผู้ชายนั้นห้อยไว้ข้างหน้า เดิมทีผู้ชายจะสวมผ้าโพกศีรษะทำด้วยผ้าไหมสี แดง ฟ้า เหลืองและดำ แต่ปัจจุบันใช้ผ้าขนหนูขาวสอดกระดากแข็งให้ตั้งขึ้นพันรอบศีรษะง่าย ๆ และห้อยตุ้มหูเงินข้างเดียวจากรูที่เจาะไว้ที่ดั้งหูซ้าย สวมกำไลก้านเงินเรียบ ๆ ที่ข้อมือข้างละวง

ยามใช้งานของลือชือทอดด้วยด้ายขาวหรือด้ายดิบ โดยใช้ที่ผูกข้อมือเป็นผ้าพันขวยกลายทางสีแดงหรือสีอื่น ๆ นอกจากสะพายบ่าแล้ว ยังมีการติดสายหวายถักเพื่อใช้คาดให้ตัวยาม

ส่วนยามไปงานทอดด้วยเส้นด้าย มีการทิ้งกรวยรายด้านข้าง มีหูที่ทำจากชิ้นผ้าสีเหลี่ยมเล็ก ๆ ที่มุมทั้งสองของยาม ลายปักดงามแปลกตาที่หู ไม่มีซ้ำกัน บางคนก็จะติดกระดุมเงินเม็ดน้อยไว้ที่มุมหูปากยามกั้นและปะแต่งด้วยแถบผ้าหลากสีและยังทิ้งแถบผ้าสีแดงและสีฟ้าแซมห้อยจากหูลงไปด้วย

ยามที่ดงามที่สุดของลือชือคือยามเกี้ยวสาวของหนุ่ม ๆ ทำเหมือนยามที่กล่าวมา แต่แผ่นหน้าปักลูกปัดเป็นเม็ดเล็ก ๆ หลายสีไว้เต็ม เป็นลวดลายละเอียดแถบผ้าที่ห้อยจากหูนั้นยาวร่วม ๒๐ ซม. ปักประดับด้วยด้ายสีสดหลายสี ยามห้อยครุยไหมพรมหลากสียาวเทาแถบผ้าจากหูและปักยามติดกระดุมตุ้มระย้าเงินตลอดแนว

การแต่งกายของผู้หญิงลือชือทุกวัยแต่งกายด้วยผ้าสีสดใส สวมใส่เป็นเสื้อตัวหลวม แขนกระบอก ส่วนหน้าของเสื้อยาวถึงเข่า นิยมสีนํ้าเงิน เขียว ฟ้าและม่วง คอเป็นผ้าสีดำ ตกแต่งลวดลายสวยงาม โดยนำผ้าแถบผ้าสีต่าง ๆ เช่น ม่วง ฟ้า ชมพู เขียว ดำ ขาว ส้ม แดง มาเย็บต่อกันเป็นริ้ว สวมเสื้อกึ่งที่ตกแต่งด้วยกระดุมเงิน สวมกางเกงหลวม ๆ สีดำในตัวเสื้อ ใช้ผ้าสีดำพันรอบเอว คล้ายเข็มขัด สวมปลอกขาเพื่อป้องกันแมลง กิ่งไม้หรือก้นหาว

ผู้หญิงสูงวัยโพกหัวด้วยผ้าสีดำยาวพันหัวหลาย ๆ รอบแล้วเก็บชาย หญิงสาวจะสวมหมวก โดยประดับด้วยลูกปัดหลากสี ต้นแขนของเสื้อซึ่งใช้แถบผ้าเล็ก ๆ ซ้อนทับสลับสีไล่กันไปรอบ ๆ คอ และใส่ไก่อปลายเป็นปุยมากมายที่ห้อยสยายลงมาจากปลายผ้ารัดทางด้านหลัง

ปัจจุบันการแต่งกายของลือชือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ตั้งแต่บริเวณช่วงไหล่ เนื่องจากสมัยก่อนใช้การเย็บด้วยมือ แต่สมัยนี้เย็บด้วยจักร การเย็บจะประณีตกว่า สวยกว่า แต่เล็กกว่าแบบดั้งเดิม เพราะเดิมทีลือชือทำเสื้อผ้าฝ้ายโยกโยธา แต่ทุกวันนี้ลือชือจะใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าใยสังเคราะห์ซึ่งมีขายทั่วไปในท้องตลาด ตัวเสื้อทรงตรงหลวมยาวผ่าข้างทั้งสองขึ้นมาถึงเอว ด้านหน้าคลุมเข้า ด้านหลังห้อยลงไปคลุมน่อง

คอกลมติดสาบเฉียงแบบจันทจากกลางคอลงไปถึงแขนขวา ผ้าชั้นนอกของเสื้อมักต่างกันส่วนอื่น ๆ ตัวเสื้อมักเป็นสีฟ้าอมเขียวหรือสีอื่น ๆ

ภาพที่ ๓๘ แต่งกายในชีวิตประจำวันด้วยชุดชาติพันธุ์แบบดั้งเดิม

ในชุมชนมีแม่บ้านจำนวน ๒ – ๓ คน เย็บเครื่องแต่งกายประจำชาติพันธุ์ลีซูเพื่อจำหน่าย ด้วยการส่งต่อไปกับพ่อค้าคนกลางที่จะส่งตัดไปขายต่อในตลาดอำเภอแม่จัน หรือบางครั้งคนในชุมชนก็มักส่งไว้ใช้ในช่วงเทศกาลปีใหม่ (ตรุษจีน) ด้วย

ภาพที่ ๓๙ เสื้อผู้หญิงและผู้ชายชนชาติพันธุ์ลีซู

๒.๓.๒ การทำไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมของลีซู วิถีไร่หมุนเวียนของชาวลีซูได้ปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก ด้วยข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อกฎหมาย กล่าวคือ ไม่สามารถแผ้วถางพื้นที่ทำกินได้โดยไม่จำกัดเท่าเดิม รวมถึงการไม่สามารถเผาได้ตลอดเวลาที่อยากเผา หากแต่ลีซูก็ยังคงวิถีชีวิตแบบไร่หมุนเวียนเดิม (swidden agriculture หรือ slash and burn) ควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพรูปแบบใหม่ เช่น เลี้ยงหมูดำเพื่อขาย (ยกตัว) ปลูกพืชเศรษฐกิจ อาทิ ชา บัวย เซอร์รี่ป่า ข้าวโพด ซึ่งก็ถือเป็นระบบการเกษตรบนพื้นที่สูงเช่นเดียวกับที่พบทั่วไป

วิถีชีวิตแบบพึ่งพาไร่หมุนเวียนของลีซู เป็นระบบการผลิตที่อาศัยภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กล่าวคือ ไร่หมุนเวียน คือ การเลือกพื้นที่ป่ามาแผ้วถาง เผาและปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว ข้าวโพด พืชผักและพืชสมุนไพร เมื่อปลูกได้ ๑-๓ ปี พื้นที่เริ่มเสื่อมโทรมและวัชพืชเพิ่มขึ้น ก็จะทิ้ง

ให้พื้นที่ตามธรรมชาติ (เรียกว่า ไร่ร้าง) แล้วเวียนไปเลือกพื้นที่ใหม่ในปีต่อไป โดยทิ้งระยะให้พื้นที่เดิมฟื้นฟูเป็นป่าอีกหลายปี (๑๐-๑๕ ปีขึ้นไป) พืช ผักแต่ละชนิดที่ชาวลีซูเพาะปลูกคือ “วิถีชีวิต” ประกอบด้วย

(๑) ข้าว ถือเป็นพืชหลักในไร่หมุนเวียนของลีซู ใช้บริโภคในครัวเรือนและเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมทางวัฒนธรรม เช่น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือพิธีเก็บเกี่ยว

(๒) ข้าวโพด ปลูกควบคู่กับข้าว เป็นพืชสำรองและเป็นอาหารสัตว์ อีกทั้งมีความสำคัญในยามข้าวขาดแคลน หรือในปีที่ผลผลิตข้าวไม่ดี

และ (๓) พืชอื่น ๆ ได้แก่ พักทอง มันฝรั่ง ถั่วและพืชผักสมุนไพรหลายชนิด ซึ่งปลูกแซมในไร่เพื่อใช้ในครัวเรือน

การทำไร่ข้าวเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัวตลอดปีมากกว่าขายเป็นสินค้า การทำไร่ข้าวโพดมีความสำคัญรองจากการทำไร่ข้าว ข้าวโพดที่ผลิตได้นำไปเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ บริโภคเองบ้างและบางส่วนนำมาหมักต้มกลั่นเป็นสุราข้าวโพด เพื่อดื่มในระหว่างงานพิธีฉลองปีใหม่หรืองานพิธีอื่นภายในครัวเรือนและหมู่บ้าน ส่วนพืชผักอื่น ๆ ก็ปลูกแต่เพียงพอสำหรับบริโภคในครอบครัวเท่านั้น นอกจากนี้แล้วชาวลีซูยังเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น ไก่ หมู แพะ แกะ ม้า โดยเฉพาะหมูและไก่นั้นเป็นสัตว์เลี้ยงที่จะขาดมิได้ ทุกหลังคาเรือนจะเลี้ยงสัตว์ทั้งสองชนิดนี้ ทั้งนี้เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะสำคัญของ “วิถีไร่หมุนเวียน” คือการพึ่งพาธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำและความอุดมสมบูรณ์ของป่าเป็นพื้นฐานของการเพาะปลูก การใช้แรงงานครอบครัวและเครือญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านช่วยเหลือกันในช่วงสำคัญ เช่น การถางไร่และการเก็บเกี่ยว ซึ่งสอดคล้องกับพิธีกรรมในทุกขั้นตอน เช่น การเลือกพื้นที่ไร่ใหม่ หรือการเผาไร่ มักมีพิธีขออนุญาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ ภายใต้แนวคิด “สลับพื้นที่-ฟื้นฟูป่า” เป็นการหมุนเวียนช่วยให้ดินฟื้นตัวและรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

แม้ลีซูจะถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน หากแต่โลกทัศน์ในการเลือกพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนก็ยังเน้นบริเวณที่มีป่าอุดมสมบูรณ์บริเวณบนสันเขาหรือไหล่เขา เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้ว จึงทำการริดกิ่งต้นไม้ใหญ่และพืชพรรณที่เป็นอุปสรรคจากการรับแสงจากดวงอาทิตย์ออก ทิ้งไว้ให้แห้ง แล้วจุดไฟเผา (slash and burn) ในช่วงเวลาที่รัฐอนุญาต เพื่อกำจัดวัชพืชและเพิ่มธาตุอาหารให้กับดิน

มาลี จัวยา (๒๕๖๗) เล่าถึงขั้นตอนการทำไร่ของลีซูระหว่างที่เธอเองก็เตรียมเลือกแปลงปลูกใหม่ (ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน) ดังนี้

(๑) การเลือกพื้นที่ เลือกพื้นที่ป่าที่พักฟื้นแล้ว (เดิม) อย่างน้อย ๗-๑๐ ปี เพื่อให้ดินฟื้นตัว แต่ปัจจุบันไม่สามารถที่ระยะต่อแปลงได้นานขนาดนั้น ด้วยเหตุผลว่า

“...เมื่อก่อน พวกเราก็แผ้วถางพื้นที่ได้ไกลกว่าเดี๋ยวนี้ ต่อครอบครัวก็มีกันหลายแปลง แต่เดี๋ยวนี้มันผิดกฎหมาย เราเลยเหลือไม่กี่แปลง

นี่แปลงนี้เราทำเมื่อปีก่อน แต่ปีนี้ต้องปล่อยไว้ก่อน เพราะหนุมนเยอะ เลยต้องขยับไปตรงโน้น (ไม่ไกลจากแปลงเดิม) ไว้ค่อยกลับมาใหม่ ต้องดูก่อน...” (มาลี จัวยา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

(๒) พื้นที่ต้องมีความลาดเอียงพอสมควรเพื่อระบายน้ำได้ดี แต่ไม่ชันเกินไป

(๓) การตัดไม้ (slash) เน้นริดกิ่งก้านของต้นไม้ใหญ่ พุ่มไม้ เถาวัลย์ ด้วยมีดพร้าและขวาน

(๔) ทิ้งเศษไม้ให้แห้งสนิท ประมาณ ๑-๒ เดือน ให้พร้อมสำหรับการเผา

(๕) ในการเผา (burn) จะจุดไฟเผาในฤดูแล้ง โดยจะปล่อยให้ไฟลามไปทั่วแปลงไร่ ถ้าถ่านที่เกิดขึ้นจะช่วยเพิ่มโพแทสเซียมและฟอสฟอรัสในดิน

และ (๖) เดิมในการปลูกจะใช้ไม้ปลายแหลม (digging หรือ stick wood stick – ตามภาพที่...) เนื่องจากลีสู่ดั้งเดิม ไม่ใช่ควายไถหรือเครื่องมือไถพรวน เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงและลาดชัน แต่ปัจจุบันอาจมีการปรับใช้เครื่องมือที่ทันสมัยขึ้นบ้าง แต่ผู้ให้ข้อมูลยังได้กล่าวเพิ่มถึง “ไม้ปลายแหลม” ให้คณะวิจัยฟังว่า

“...ไม้ปลูก คือ ไม้ไผ่ที่เหลาจนแหลม ยาวประมาณ ๑.๒-๑.๕ เมตร คล้ายคราดหรือทิ่มดิน เอาไว้ใช้จิ้มดินให้เป็นรู เพื่อจะหยอดเมล็ดข้าว ข้าวโพด ถั่วหรือพืชอื่น ๆ ลงไป แล้วค่อยใช้เท้าเหยียดดินกลบหลุม ในภาษาลีสู่ว่า “ซาพู” ส่วนใหญ่ผู้ชายมักทำหน้าที่เจาะรู ส่วนผู้หญิงตามมาหยอดเมล็ดและกลบรู...” (มาลี จัวยา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ทุกปีจะมีการปลูกข้าวในวันที่ 5 เดือน 5 ของทุกปี

ภาพที่ ๔๐ (ซ้าย) แสดงการใช้ไม้ปลายแหลมใน “วันปลูก” ของชาวลีสู่ (ขวา) ที่ทำกินชาวลีสู่ บ้านเฮ็ก
ที่มา :North Thai Ethnic Folkmedia, ๒๐๒๐

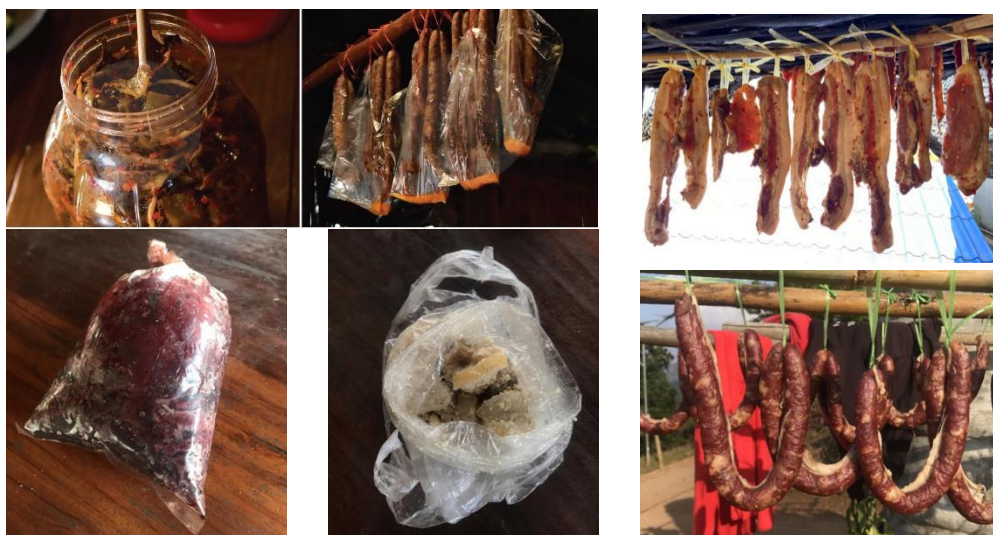
ความหมายเชิงวัฒนธรรมของการทำไร่หมุนเวียนพบว่าไม่ใช่เพียงแค่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและจิตวิญญาณ ด้วยเพราะก่อนทำการเพาะปลูก ชาวลีสู่ลงมือจะประกอบพิธีขอขมาและขออนุญาตผีป่าและผีบรรพบุรุษ อีกทั้งในขั้นตอนการเลือกพื้นที่และเริ่มงานเกษตรกรรมต้องอาศัยหมอผีกำหนดฤกษ์ยาม นอกจากนั้นเถาถ่านที่ได้จากการเผาไร่ยังถือเป็น “ความอุดมสมบูรณ์” ที่ส่งมาจากวิญญาณธรรมชาติ

๒.๓.๓ อาหารของชาวลีสู่ มีดังนี้

(๑) อาหารในเทศกาลหรือพิธีกรรม ได้แก่ มาหู่จ้ำจ้ำ (ต้มหน่อไม้กับกระดุกหมู) ขวากี้กือ (ลาบหมู) และข้าวลู่ (ทอดหมู)

(๒) การถนอมอาหารเฉพาะแบบลีสู่ที่ทำไว้เพื่อกินในยามแห้งแล้งที่ของสดมีน้อย ไม่สามารถเพาะปลูกหรือหาอาหารได้ง่าย อาทิ ผักกาดดอง (อู่ยี่) ผักกาดตากแห้ง (อู่จู่) รากชูดอง (เป๋น้ายจู่) หมูน้าค้ำ (แลงควา) ไส้กรอก หมูรมควันและหมูหมัก

และ (๓) อาหารขึ้นชื่อ คือ จ้าสูแปะแปะ (ย៉ามะเขือเทศ) เป็นอาหารที่มักทำระหว่างไปทำไร่ทำสวน มีรสชาติเผ็ดร้อน ช่วยเจริญอาหาร กระปรี้กระเปร่า เลือดลมไหลเวียนดี มีเรี่ยวแรงในการทำงาน อีกทั้งช่วยให้ร่างกายอบอุ่นในสภาพอากาศหนาวเย็น

ภาพที่ ๔๑ อาหารชนชาติพันธุ์ลีซู

ตารางที่ ๑๐ แสดงปฏิทินชุมชนบ้านเฮโก (ลีซู) ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

เดือน	กิจกรรม/เหตุการณ์ทางวัฒนธรรม
มกราคม	- ถางไร่ เตรียมพื้นที่เพาะปลูก - ปลูกกล้วย - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลีซู กระเป๋าและกำไล** - ตรุษจีน*** - กินข้าวใหม่
กุมภาพันธ์	- เฒ่าไร่ เตรียมดิน / พื้นที่เพาะปลูก - ปีใหม่ของผู้ชาย - ปลูกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลีซู กระเป๋าและกำไล**
มีนาคม	- ปลูกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลีซู กระเป๋าและกำไล**
เมษายน	- หาหน่อไม้ / หาของป่า - แข่งเม็ง - เข้าค่าย**** - ปลูกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลีซู กระเป๋าและกำไล**
พฤษภาคม	- หาหน่อไม้ / หาของป่า - ปลูกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลีซู กระเป๋าและกำไล**
มิถุนายน (เดือน ๕)	- เป็นเดือนเริ่มฤดูการเพาะปลูก - วันปลูก (หั่ว ฮา เตอ หวู): ปลูกข้าวโพด, ปลูกข้าวไร่

เดือน	กิจกรรม/เหตุการณ์ทางวัฒนธรรม
	- ปลุกพีซผักสวนครัว - ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล**
กรกฎาคม	- ปลุกข้าวโพด - ปลุกข้าวไร่ - ปลุกพีซผักสวนครัว - ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล**
สิงหาคม	- ปลุกข้าวโพด - ปลุกข้าวไร่ - ปลุกพีซผักสวนครัว - ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล** - กินข้าวโพดใหม่****
กันยายน	- ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล** - กินข้าวโพดใหม่****
ตุลาคม	- ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล**
พฤศจิกายน	- ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล** - ขอบคุณพระเจ้า****
ธันวาคม	- ปลุกกล้วย* - รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าชุดชาติพันธุ์ลื้อ กระจเปาะและกำไล** - คริสต์มาส****

หมายเหตุ *เพื่อเป็นอาหารหมู **บางครัวเรือน ***ไหว้บรรพบุรุษ ****กิจกรรมเฉพาะคนที่นับถือศาสนาคริสต์

๒.๓.๔ การจัดระเบียบทางสังคมของลื้อ พบว่าไม่มีลำดับชั้นที่เข้มงวด โดยมีผู้นำทางจิตวิญญาณ (ในที่นี้หมายถึงพ่อของผู้นำทางการคนปัจจุบัน) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคนแรกเป็นผู้เฒ่าที่ได้รับความเคารพและเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง

การแต่งงานส่วนใหญ่เป็นแบบคู่สมรสเดียวและที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานมักยึดหยุ่น เนื่องจากในชุมชนพบทั้งแบบแต่งงานทั้งสะใภ้และเขยเข้าบ้าน นับญาติและสืบสายสัมพันธ์ทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดาอย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงการถ่ายทอดทรัพย์สิน ความรู้และสิทธิในการเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ญาติทั้งสองฝ่ายจะช่วยเหลือกันในงานบุญ งานศพ งานแต่งงานและการแก้ไขปัญหาภายในครอบครัวร่วมกัน

สังคมลื้อในพื้นที่ศึกษาเริ่มปรากฏโครงสร้างแบบเครือญาติแนวข้าง (bilateral kinship system) หมายถึงระบบที่นับญาติและสืบสายสัมพันธ์ทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดาอย่างเท่าเทียมกัน พบว่าในสังคมลื้อทั้งพ่อและแม่มีบทบาทสำคัญต่อการถ่ายทอดทรัพย์สิน ความรู้และสิทธิในการเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ สมาชิกในครอบครัวขยายจะถือว่าญาติทั้งสองฝ่ายเป็นเครือขายสนับสนุนในชีวิตประจำวัน เช่น ช่วยแรงงานใน

ไร่ การจัดพิธีทางศาสนาและการเลี้ยงดูเด็ก ลักษณะสำคัญของโครงสร้างแบบเครือญาติแนวข้างในหมู่ลีซู ได้แก่

(๑) การนับญาติทั้งสองฝ่าย สมาชิกทุกคนมีเครือญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ โดยไม่มีการให้สถานะเหนือกว่ากัน

(๒) การสืบมรดก ทรัพย์สิน เช่น ที่ดินหรือวัวควาย มักจะสืบทอดได้จากทั้งพ่อและแม่ ตามความเหมาะสมและการตกลงกันของครอบครัว

(๓) การแต่งงานและพิธีกรรม เมื่อมีการแต่งงาน ครอบครัวของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวต่างก็มีบทบาทในพิธี ขณะเดียวกัน คู่สมรสก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับเครือญาติเดิมทั้งสองฝ่าย

และ (๔) เครือข่ายสนับสนุนทางสังคม ญาติทั้งสองฝ่ายจะช่วยเหลือกันในงานบุญ งานศพ งานแต่งงาน และการแก้ไขปัญหาภายในครอบครัว

ระบบนี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมเรื่องความสมดุลและความเท่าเทียมในสังคมลีซู ทั้งยังเหมาะสมกับสังคมที่ต้องพึ่งพากันในสภาพแวดล้อมภูเขาที่ทรัพยากรมีจำกัด เป็นสังคมที่ทั้งหญิงและชายต่างทำงานหนักเท่ากัน ทั้งงานในไร่ การเก็บหาของป่าและรับจ้างนอกฤดูกาลเพาะปลูก และด้วยโครงสร้างเครือญาติแนวข้างของลีซูที่มีความยืดหยุ่นสูงเช่นนี้ จึงช่วยให้พวกเขาปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่ได้ง่าย เนื่องจากไม่มีข้อผูกมัดแบบเข้มงวดกับเครือญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งครอบครัวขยายยังมีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์และการดูแลซึ่งกันและกัน ผู้อาวุโสในชุมชนทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องสำคัญและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม บทบาททางเพศแบ่งค่อนข้างชัดเจน ผู้ชายรับผิดชอบด้านพิธีกรรมและงานภายนอก ส่วนผู้หญิงดูแลบ้านและงานหัตถกรรม ดังที่คณะวิจัยสังเกตได้จากการศึกษาภาคสนาม พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่อยู่อาศัยร่วมกันมากกว่าหนึ่งครอบครัวและอยู่ร่วมกันหลายช่วงวัย หรือหากไม่ได้อาศัยภายใต้หลังคาเรือนเดียวกัน ก็มักสร้างบ้านเรือนในบริเวณเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การส่งต่อวิถีวัฒนธรรมลีซูก็ยังคงปรากฏ แต่กระนั้นก็ตามกลางการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสมัยใหม่บทบาททางครอบครัวอาจเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเมื่อเยาวชนออกไปเรียนหรือทำงานในเมือง ในอนาคตอาจทำให้เกิดครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น รวมถึงบทบาทของผู้อาวุโสในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมก็อาจลดลง ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้นำชุมชนคือนายอาหลู จัวย่า มีความกังวลอยู่พอสมควร ด้วยเหตุนี้เขาจึงพยายามเป็นผู้นำในการสืบสานและถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมลีซู โดยมุ่งเน้นให้เยาวชนยังคงเล่นเครื่องดนตรีลีซูได้ เต้นรำแบบดั้งเดิมได้ รวมไปถึงยังคงสนับสนุนให้เยาวชนแต่งกายด้วยชุดลีซู อย่างน้อยในวันสำคัญ ๆ ของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ปัจจุบันการทำไร่หมุนเวียนลดลงมาก เนื่องจากนโยบายอนุรักษ์ป่าและข้อจำกัดของรัฐ บางพื้นที่หันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดและกะหล่ำปลี ในรูปแบบเกษตรอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม แต่สำหรับชุมชนลีซูบ้านฮโกแล้วพบว่ายังคงสามารถรักษาวิธีการดั้งเดิมในพิธีกรรมหรือเพื่อเลี้ยงชีพขั้นพื้นฐานไว้ได้ควบคู่กับการทำงานรับจ้างนอกชุมชน การเลี้ยงหมู ไก่กระดุกดำ ผักปลอดสารพิษ เพื่อจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อถึงชุมชน รวมทั้งการปลูกผลไม้ยืนต้น ร่วมไปกับการต่อยอดทักษะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู เช่น การตัดเย็บชุดชาติพันธุ์ การประดิษฐ์ของที่ระลึกจากงานหัตถกรรม เป็นต้น ซึ่ง ณ ปัจจุบันชุมชนมีการดำเนินการอยู่ หากแต่ยังไม่เป็นที่รับรู้ในตลาดมากนัก เนื่องจากยังคงขาดทักษะในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เป็นยอมรับ ในขณะที่ทั้งคณะดำเนินโครงการและผู้นำชุมชนเล็งเห็นว่าผลผลิตทางการเกษตรหรือสินค้าทางวัฒนธรรมเหล่านี้คือ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่ชุมชนมีอยู่แล้ว เพียงแต่หากได้รับการพัฒนาทั้งตัวผลิตภัณฑ์และตัวผู้ผลิต ก็จะสามารถ

สร้างแหล่งรายได้ในครัวเรือน ทั้งยังเป็นแนวทางสร้างรายได้ในระยะยาวได้อีกทางหนึ่งด้วย เพื่อพิสูจน์ได้เป็นตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เผชิญประวัติศาสตร์ด้วยความยืดหยุ่นและสร้างสรรค์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่แม้จะเผชิญแรงกดดันจากนโยบายรัฐและเศรษฐกิจโลก ในภายหน้าต่อไป

๓. กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

หล่อโย เป็นชุมชนชาวอาข่าที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายบนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย มีจุดเด่นด้านการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่ผู้นำคนปัจจุบัน (นายประกาศิต เซอมีอู่) นำมาปรับใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชน โดยยังคงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ด้วยการเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชน ทำกิจกรรมชุมชนที่หลากหลาย อาทิ ทำอาหารชาติพันธุ์ เดินป่า เดินชุมชน ร่วมการละเล่นพื้นบ้าน (กรวิชัย ผิวแก้ว, ๒๕๖๗) จะเห็นว่าเป็นการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่ของชุมชนจะทำไร่ข้าวโพดและข้าวดอย ผลิตเปลี่ยนเป็นวัตถุดิบตลอดปี ชาวอาข่าชอบร้องรำทำเพลงจากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“...เมื่อพ้นจากประตูป่าบ้าน ก็จะร้องเพลงไปด้วย โดยผู้ชายจะร้องว่า “โอ้เรา เวลาไปไร่หรือไปทำอะไรก็รู้สึกเหงาเหลือเกิน เราอยากได้คน ๆ หนึ่ง มาอยู่กับเรา จะได้หายเหงา” และเมื่อไปถึงไร่ของตนเองก็จะร้องเพลงโต้ตอบกับฝ่ายผู้หญิง โดยฝ่ายหญิงอาจทำไร่อยู่คนละฝั่งกับฝ่ายชาย เวลาจะกลับก็ล่ำลากันด้วยเสียงเพลง แล้วจะนัดกันตอนกลางคืน ที่ลานวัฒนธรรม เป็นชีวิตที่มีสีสันมาก แต่สมัยนี้การใช้ชีวิตแบบนี้เริ่มหาได้ยาก เพราะมีการพัฒนามากขึ้น...” (เกวลิน, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ข้อมูลชนชาติพันธุ์อาข่าในที่นี้คณะวิจัยศึกษาภาคสนามร่วมกับการค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบ้านหล่อโย พบรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความเป็นมาของชุมชน

“หล่อโย” เป็นการตั้งชื่อโดยใช้ชื่อผู้นำคือนายหล่อโยในอดีต ที่พาผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงราย ที่ตั้งชุมชนชาติพันธุ์อาข่าตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันในพื้นที่มากกว่า ๑๐๐ ปีมาแล้ว เดิมก่อนที่จะมาตั้งรกรากในบริเวณนี้ ชาวบ้านอยู่อาศัยในแถบพื้นที่ชายแดนไทย-พม่ามาก่อน จากนั้นจึงเข้ามาตั้งชุมชนครั้งแรกบนพื้นที่ห่างออกไปจากที่ตั้งปัจจุบันประมาณ ๔๐ กิโลเมตร แล้วจึงโยกย้ายมายังพื้นที่บ้านหล่อโยปัจจุบันเพื่อหาที่ทำกินแห่งใหม่

เดิมชาวบ้านเรียกชื่อชุมชนว่า “บ้านเล่าเอ๋อ” ตามชื่อผู้นำของชุมชน จากนั้นก็มีการสืบทอดเปลี่ยนผ่านตำแหน่งผู้นำชุมชนตามยุคสมัย กระทั่งในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๘ นายหล่อโยได้เป็นผู้นำชุมชน ขณะเดียวกับที่ทางราชการมีการสำรวจพื้นที่ชุมชนและประชากรอย่างเป็นทางการ ชาวบ้านจึงได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “หมู่บ้านหล่อโย” นับแต่นั้นมา

ลักษณะทางกายภาพของบ้านหล่อโย ชาวบ้านสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีเนื้อที่กว่า ๑๐๐ ไร่ เป็นที่ลาดเนินเขาที่มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ ๑,๐๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่ทำกินของชาวบ้านอยู่สูงถัดขึ้นไปอีก มีระยะความสูงถึง ๑,๔๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล มีความลาดชันตั้งแต่ร้อยละ ๒๐-๓๐ เป็น

พื้นที่อยู่ในเขตบริเวณแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำแม่จัน และแม่น้ำแม่สลอง ชุมชนถูกล้อมรอบไปด้วยพื้นที่ป่าและภูเขา มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิอากาศจึงค่อนข้างหนาวเย็นตลอดทั้งปี อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในช่วงฤดูหนาวประมาณ ๑๐-๑๑ องศาเซลเซียส ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม มีอุณหภูมิประมาณ ๓๐-๓๕ องศาเซลเซียส และมีฝนตกเฉลี่ยประมาณ ๗-๘ เดือนต่อปี มีฝนตกในปริมาณมากช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม ปริมาณน้ำฝนต่อปีค่อนข้างสูง

ผู้ให้ข้อมูลเล่าถึงหลักในการเลือกที่ตั้งชุมชนของชาวอาข่าว่า

“...คนอาข่าบ้านหล่อยโยเรียกตัวเองว่า “ลอมะเย้ออาข่า”
อาข่ามีปัญหาในการคัดเลือกพื้นที่เพื่อตั้งชุมชน คือ หมู่บ้านจะ
ตั้งอยู่บนไหล่เขาสูงและอยู่ไม่ไกลจากลำธารที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี
เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมและสัมพันธ์กับการทำเกษตร อาข่า
ปลูกไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด ผลไม้ กาแฟ

คนอาข่าจะไม่ชอบตั้งบ้านเรือนเปียดเสียดกัน เราจะตั้ง
บ้านกระจ่าย ๆ กันไปตามไหล่เขาและพื้นที่ทำการเพาะปลูกของ
ตนเอง

คนเลือกพื้นที่จะเป็นผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสหรือคนที่ได้รับ
ความไว้วางใจจากชาวบ้าน มีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่คือ จะต้องมี
ความอุดมสมบูรณ์ น้ำดี ดินดี เป็นที่ลาดเชิงเขาไม่สูงชันมากนัก
บุกเบิกทำไร่ สร้างบ้านเรือนได้และมีสันเขาล้อมรอบเพื่อป้องกันภัย
ธรรมชาติ ลมพายุ น้ำป่าไหลหลาก...” (มิตี, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

ส่วนธรรมเนียมและความเชื่อในการคัดเลือกพื้นที่เพาะปลูก คือ ดินต้องร่วนซุยไม่แข็งเป็นก้อน และ
บิ๊บเป็นก้อนได้เมื่อผสมน้ำ ไม่แตกร่วนเหมือนทราย ดินมีสีแดง ดำหรือเหลืองก็ได้ เพราะดินสีเหลืองเหมาะจะ
ปลูกพืชไร่ที่สุด รองลงมาคือสีดำและแดง โดยจะขุดดินเพื่อวัดความชื้นในหน้าแล้ง ถ้าดินยังชื้นอยู่แสดงว่ามีน้ำ
เพียงพอในการเพาะปลูก หรือใช้การสังเกตจากความสมบูรณ์ของต้นไม้ในบริเวณนั้นจะต้องเขียวสด ไม่แคระ
แกร็น และเป็นที่ที่มีความลาดชันเหมาะสม ระหว่าง ๑๕-๔๕ องศา เพราะหากชันเกินไปจะทำให้คุณภาพดิน
ลดลงได้ง่าย ต้องย้ายพื้นที่ทำกินบ่อย เป็นพื้นที่ที่รับแสงแดดในตอนเช้าจะดีกว่าตอนบ่ายและพืชไม่บังร่มเงา
กันและกัน

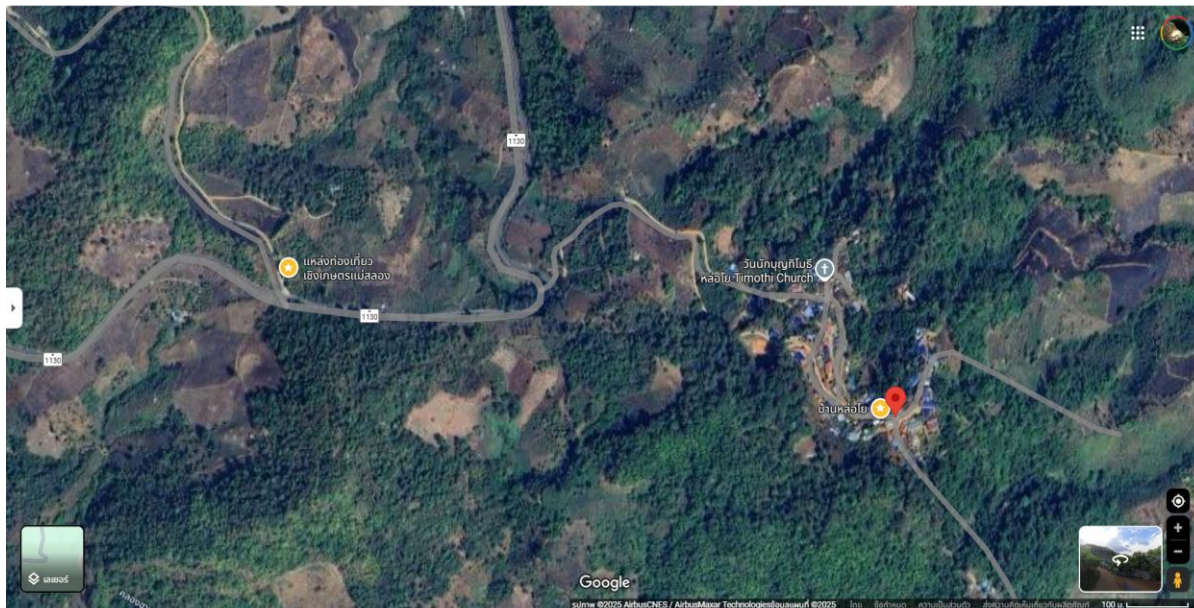
ชุมชนบ้านหล่อยโยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านป่าคาสุขใจและลำห้วยเฮโก

ทิศใต้ ติดต่อกับ ลำห้วยฮาดู

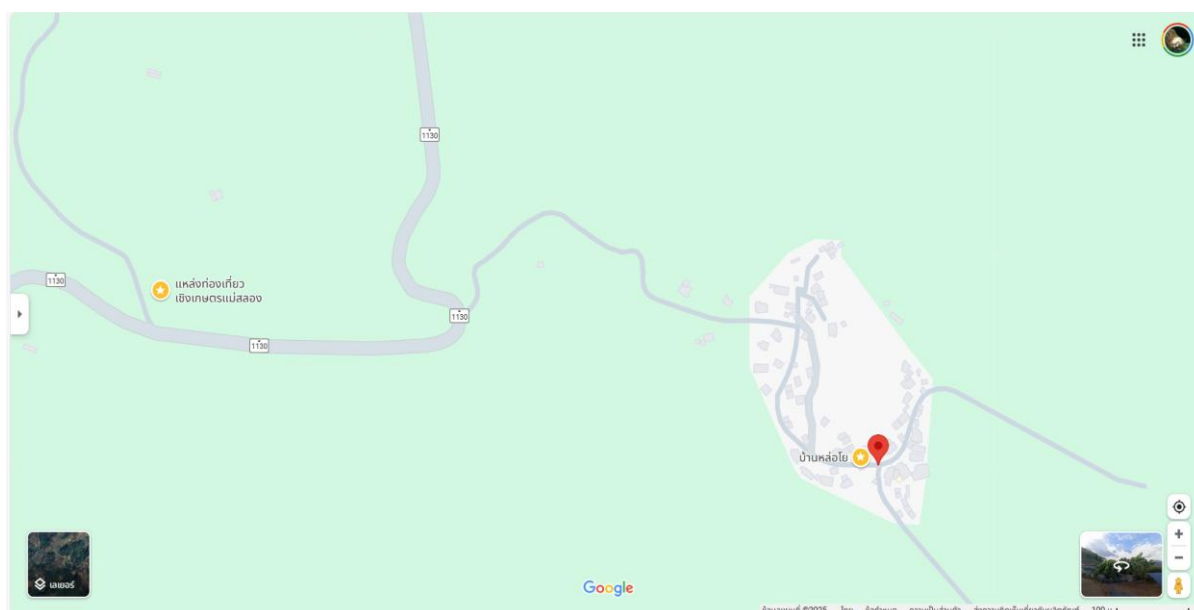
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านกิวสะไตและลำห้วยแม่จันทรน้อย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านรวมใจและบ้านเฮโก

ภาพที่ ๔๒ แผนที่แสดงภูมิประเทศชุมชนอาข่า บ้านหล่อโย

แหล่งที่มา: Google Maps (n.d.). สืบค้นเมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๐๒๕, จาก <https://shorturl.asia/DIS&f>

ภาพที่ ๔๓ แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชน ถนน สถานที่สำคัญและเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างชุมชน

แหล่งที่มา: Google Maps (n.d.). สืบค้นเมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๐๒๕, จาก <https://shorturl.asia/DIS&f>

๓.๒ ระบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะที่อยู่อาศัยและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

งานสำรวจภาคสนามพบว่าชาวอาข่า เป็นชนเผ่าที่นิยมอาศัยอยู่บนที่สูง การตั้งชุมชนของอาข่าจะมีการเลือกทำเลด้วยการเสี่ยงทายด้วยไข่ไก่ เรียกว่า “จ้ออแจเออ” ซึ่งการเสี่ยงทายนี้จะทำโดยการโยนไข่ หากไข่แตก จะไม่สามารถตั้งชุมชนในบริเวณนั้นได้ เนื่องจากอาข่ามีความเชื่อว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต นอกจากนี้ชนเผ่าอาข่า ยังมีการนำหลักความเชื่อตามธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง สถานที่ในการตั้งชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำหรือหนองน้ำหรือพื้นที่ราบ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตการแพร่ระบาดของโรคมาลาเรียจึงเป็นเหตุสำคัญที่

ชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำและอีกประการหนึ่งชาวอาข่ากลัวว่าเมื่อฝนตกลงมาอาจทำให้บ้านเรือนถูกน้ำท่วมและทำให้เกิดความเสียหาย

ภาพที่ ๔๔ การตั้งถิ่นฐานชุมชนอาข่า บ้านหล่อโย

ด้วยเหตุนี้การตั้งชุมชนของอาข่ามักนิยมตั้งในพื้นที่ลาดเทหรือตามสันเขา ปากทางเข้าหมู่บ้านจะมีการสร้างประตูหมู่บ้านไว้ เรียกว่า “ล่อช่อง” เพื่อไว้ป้องกันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามาในชุมชน นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานที่สำคัญ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ศาลพระภูมิชุมชน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ลานวัฒนธรรม เป็นต้น

ลักษณะบ้านของชนเผ่าอาข่า จะยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร มีบันได ๓ - ๕ ขั้น บ้านสร้างด้วยไม้ไผ่เป็นไม้เนื้อแข็ง ฝาบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาที่คลุมยาวลงมาจนเกือบถึงพื้นดิน ไม่มีหน้าต่าง มีเตาไฟ ๒ เตา สำหรับปรุงอาหารและสำหรับต้มน้ำชาไว้เลี้ยงแขก

ภาพที่ ๔๕ ลักษณะบ้านของชนเผ่าอาข่า

๓.๓ ระบบการจัดระเบียบทางสังคมและระบบเครือญาติ

ครอบครัวของชาวอาข่ามักอยู่รวมกันเป็นแบบครอบครัวขยาย เมื่อลูกชายมีการแต่งงานตามประเพณีแล้วจะพาภรรยาเข้ามาอยู่ในบ้านเดียวกัน ชาวอาข่ายึดมั่นในเรื่องของสกุลมาก มีข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น คนที่อยู่ในสกุลเดียวกันจะไม่สามารถแต่งงานกันได้ หากมีคนเสียชีวิตก็ต้องฝังในพื้นที่หลุมฝังศพของตระกูลนั้น

“เจ้วมา” เป็นผู้นำศาสนาแบบดั้งเดิมของชุมชน มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างชุมชน จึงเป็นผู้นำหลักในการบริหาร (ตามโครงสร้างชุมชนอาข่าแบบดั้งเดิม) ตำแหน่งเจ้วมาได้มาจากการเลือกตั้งหรือการสืบสายโลหิตก็ได้ นอกจากนี้ยังมีตำแหน่ง “เจ้วหย่า” ที่เป็นตำแหน่งที่รองลงมาจาก “เจ้วมา” คนที่จะดำรงตำแหน่งเจ้วหย่า ในอดีตจะต้องเคยดำรงตำแหน่งเป็น “เจ้วมา” มาก่อน

ส่วนโครงสร้างครอบครัวของชนเผ่าอาข่าบ้านหล่อย มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว เพราะเป็นผู้สืบสายวงศ์ตระกูล มีการนับลำดับเชื้อบรรพบุรุษ เรียกว่า “จี” ทำให้การขยายครอบครัวของอาข่าเป็นการขยายออกทางบิดา ฉะนั้นผู้ชายในครอบครัวอาข่า จึงมีความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ลำดับเชื้อของบรรพบุรุษตลอดจนพิธีกรรมประเพณีของครอบครัว เพื่อจะได้สืบสานและถ่ายทอดให้กับน้องหรือลูกหลานต่อไป ความสำคัญในการถือสายโลหิตของชนเผ่าอาข่า นั้น เมื่อตายแล้วทุกคนต้องไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งถือเป็นข้อกำหนด ห้ามแต่งงานในตระกูลที่เหมือนกัน (สายโลหิตที่ใกล้กัน) กล่าวคือ สายโลหิตต้องห่างกัน ๗ ชั่วโคตร ถึงจะแต่งงานกันได้ แต่ในกรณีที่สามีภรรยาแต่งงานแล้ว ไม่มีบุตรชายในการสืบสายตระกูล ก็มีความจำเป็นที่ต้องแต่งงานใหม่ เพื่อให้กำเนิดบุตรชายในการสืบสายตระกูลต่อไป

นอกจากนี้ชาวอาข่ายังให้เกียรติผู้อาวุโส เพราะถือว่ามียานาจในการตัดสินใจ การเข้าสังคมต่าง ๆ จะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะคอยเป็นผู้ช่วยเหลือ สนับสนุนและเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ เรียกได้ว่า “สังคมชายเป็นใหญ่”

นอกจากนี้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ยังพบอีกว่าตามวิถีวัฒนธรรมอาข่าแบบดั้งเดิมจะมีตำแหน่งอีกมากที่แต่งตั้งขึ้นให้สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมอาข่า ดังนี้

“...จีบ่า-บาจี เป็นตำแหน่งที่ใช้เรียกกับช่างตีเหล็กของหมู่บ้าน เพราะตำแหน่งนี้ทำงาน ผลิตหรือซ่อมเครื่องมือจำพวกอุปกรณ์การเกษตรของชุมชนทุกชนิด

พินา เบ้วหม่อ เป็นตำแหน่งของหมอสดพิธีกรรมทางศาสนา จะเป็นคนทำหน้าที่ในการสวดพิธีตาม งานต่าง ๆ ถ้าเปรียบกับสังคมปัจจุบันก็เปรียบเหมือน “พระ”

หน้าเห่งอ ทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์และเป็นไกล่เกลี่ยคู่กรณี ถือว่ามีบทบาทสำคัญมากในชุมชน

ยี่ผ่า เป็นตำแหน่งหมอทรง มีหน้าที่ในการรักษาคนเจ็บไข้ ไม่สบาย จะเป็นผู้รู้ด้านยาสมุนไพรรวมถึงเข้าทรงได้

ชะมา หละจ่า เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญ จะทำหน้าที่ประสานงานกับบุคคลภายนอก ถ้าเปรียบกับปัจจุบันก็มีความคล้ายคลึงกับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านทางการ บางชุมชนก็ยังคงพบการปกครองแบบดั้งเดิมอยู่

บ้าง แต่สำหรับบ้านเรา (หล่อโย) ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคตามสมัย..”
(เกวลิน, สัมภาษณ์, ๒๕๖๓)

๓.๔ ระบบการดำรงชีพ

ชาวบ้านหล่อโยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำข้าวไร่ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน โดยพันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านนิยมใช้เพาะปลูกจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองหรือข้าวไร่ เนื่องจากการทำข้าวไร่จะใช้น้ำในปริมาณที่น้อยกว่าข้าวนาและมีความเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมที่มีความสูงชันมากกว่า นอกจากนี้มีการปลูกข้าวโพด ผักผลไม้ชนิดอื่น ๆ ร่วมด้วย

ลักษณะของการเพาะปลูกของชาวบ้านจะเป็นแบบไร่หมุนเวียน มีการถางป่า ทำความสะอาดพื้นที่และปรับหน้าดินเพื่อทำการเกษตร โดยจะทำการเพาะปลูกในพื้นที่เป็นระยะเวลา ๑ ฤดูกาลผลิตและจะเวียนไปเพาะปลูกในพื้นที่อื่นในปีถัดไป เพื่อปล่อยให้พื้นที่เดิมได้ฟื้นสภาพดินและป่าคืนความสมบูรณ์อีกครั้ง เป็นภูมิปัญญาในการจัดการที่ดินของชาวบ้านที่ทำมาตั้งแต่อดีต

๓.๔.๑ ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย

(๑) ทรัพยากรน้ำ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติในพื้นที่ ๓ แห่ง ได้แก่ ลำห้วยเฮโก อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ลำห้วยฮาหุ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งไหลมารวมกับลำห้วยแม่จันน้อย ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ชาวบ้านใช้แหล่งน้ำทั้งสามแห่งในการอุปโภคบริโภคและสำหรับการเกษตรเป็นหลัก ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่ชาวบ้านจะมาจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อนำไปประกอบอาหารภายในครัวเรือน

(๒) ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่บริเวณโดยรอบชุมชนมีเนื้อที่ประมาณ ๑,๒๐๐ ตร.ม. พื้นที่ป่าอยู่ในระดับความสูงจากระดับทะเลประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร สภาพป่าเป็นพื้นที่ป่าเต็งรังและป่าสนเขาปะปนกัน เป็นส่วนใหญ่มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายและพันธุ์ไม้ที่โดดเด่น คือ ไม้เต็งรัง ไม้สนสองใบ ไม้สนสามใบ

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าต่าง ๆ โดยรอบชุมชนที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ “ลาซอ” ป่ารอบหมู่บ้านสำหรับนำไม้มาทำประโยชน์ใช้สอย “ล่องยะ” หรือป่าชันน้ำ “อิจุมอเมะ” หรือป่าน้ำผุด “หลุ่มยั้ง” หรือป่าช้าหมู่บ้าน และ “ล่อเกอะทอเมะ” หรือป่าต้นน้ำ

๓.๔.๒ การประกอบอาชีพชนเผ่าอาข่ามักทำอาชีพทางกสิกรรมเพื่อยังชีพ เช่น การปลูกพืชไร่ เน้นการผลิตเพื่อบริโภค เมื่อเหลือจึงนำไปแบ่งขาย นอกจากนี้ในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านจะมีการปลูกพืชนา ๆ ชนิด เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วต่าง ๆ และพืชผักเพื่อการบริโภค เป็นต้น เทคนิคในการปลูก คือ จะผสมเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ คลุกเคล้าและปลูกพร้อมข้าวในไร่ของตนผืนเดียว ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ชนเผ่าอาข่ายังนิยมเลี้ยงสัตว์จำพวก หมู เป็ด ไก่และสุนัข

๓.๔.๓ อาหารกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ผู้รู้เรื่องอาหารอาข่าให้ข้อมูลว่า

“...คนอาข่ามีความเชื่อและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ว่าวิธีการรักษาโรคที่ดีที่สุด คือ การป้องกันก่อนที่จะเป็นโรค โดยกินอาหารต่าง ๆ ตามธรรมชาติ กินอาหารให้เป็นยา เพราะในพืชผักสมุนไพรที่เรากินเข้าไปมันจะมีสรรพคุณ มีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ที่จะช่วยปกป้องร่างกาย เช่น ผักพลูคาวเป็นธาตุไฟให้ความร้อน คนอาข่าเอามากินกับน้ำพริก ทำให้ร่างกายอบอุ่น ช่วยควบคุมอุณหภูมิหรือ

ปรับสมดุลให้ร่างกาย ทำให้ไม่เจ็บป่วยง่าย หรือหากเจ็บป่วยขึ้นมา
เราก็มีวิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน...

...สำหรับอาหารชาติพันธุ์อาข่าที่โดดเด่น ประกอบด้วยลาบ
หมูสมุนไพร ต้มผักแพงคอย ไช้เจียวสมุนไพร น้ำพริกอาข่าและผัดผัก
ยอดมะระ...” (ประกาศิต เขมมิกู, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่ารายการอาหารที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของอาหารชาติพันธุ์อาข่า
ประกอบด้วย

(๑) ลาบอาข่า มีความแตกต่างจากลาบอีสานหรือลาบอื่น ๆ ลาบอาข่าจะไม่มีเครื่องปรุงหรือ
ส่วนผสมหลายชนิด โดยประกอบด้วย หอมชู (ใบหรือรากก็ได้) พริกสด เกลือป่น ผักชีและเลือด

แบ่งประเภทของลาบออกเป็น ๓ แบบ คือ ลาบดิบ แอ็บลาบ (วิธีการทำคล้ายลาบดิบ
จากนั้นนำไปห่อใบตอง แล้วนำไปปิ้งหรือย่างให้สุก) และลาบคั่ว (วิธีการทำคล้ายกับลาบดิบ เพียงแต่ผัดให้สุก
เท่านั้น)

ภาพที่ ๔๖ สำหรับอาหารชาติพันธุ์อาข่า สำหรับบริการนักท่องเที่ยว ณ Akha Mud

ภาพที่ ๔๗ (ซ้าย) ลาบดิบ (กลาง) แอ็บลาบ ลาบคั่ว (ขวา)

(๒) น้ำพริกอาข่า มีหลายเมนู อาทิ น้ำพริกมะเขือเทศ น้ำพริกหอมชู น้ำพริกถั่วเน่า น้ำพริกถั่วลิสง น้ำพริกนกและน้ำพริกจกจั่น

ส่วนประกอบหลักคือ พริกสด เกลือป่น ผงชูรส ผักชีและวัตถุดิบหลักที่จะทำน้ำพริก โดยจะรับประทานกับผักสด ผักต้ม หรือ ผักกาดดองอาข่า

(๓) ผักกาดดองอาข่า วิธีทำคือนำผักกาดไปใส่เกลือแล้วดองทิ้งไว้เป็นระยะเวลาหนึ่งจนผักกาดเริ่มมีรสชาติเปรี้ยวจึงสามารถนำมาปรุงอาหารได้ อาทิ เมนูผัดผักกาดดองใส่หมู ยำผักกาดดอง

น้ำพริกถั่วลิสง

น้ำพริกแคบหมู

น้ำพริกปลาย่าง

น้ำพริกมะเขือเทศ

ยำผักกาดดอง

ผัดผักกาดดองใส่หมู

ภาพที่ ๔๘ น้ำพริกอาข่า

(๔) ข้าวต้มไก่แบบอาข่ามีรสชาติค่อนข้างหวาน เป็นรสหวานที่มาจากเนื้อไก่และผงชูรส เครื่องปรุง ได้แก่ เกลือป่น ผงชูรส ขิง ตะไคร้และเนื้อไก่เลี้ยง (ไก่บ้าน) ต้มทั้งตัว

ภาพที่ ๔๙ ข้าวต้มไก่อาข่า

(๕) แกงผักกาดอาข่า เครื่องปรุงประกอบด้วย พริกสด เกลือเม็ด กระเทียมที่ตำรวมกันจนละเอียด จากนั้นทอดเนื้อหมูหรือกระดูกหมูให้สุก ผัดด้วยพริกที่ตำไว้ แล้วเติมน้ำลงไป ตามด้วยผักกาดที่โดยส่วนใหญ่จะปลูกเอง

ภาพที่ ๕๐ แกงผักกาด

๓.๔.๔ การแต่งกายและผ้าปักอาข่าใช้ผ้าฝ้ายทอเนื้อแน่นย้อมเป็นสีน้ำเงินเข้มและสีดำ หญิงสวมเสื้อตัวสั้น กระโปรงพลีทสั้น ผ้าคาดเอวและผ้าพันน่อง ห้อยคอด้วยลูกปัด มีจุดเด่นที่หมวก ประดับด้วยลูกปัดหลากสี ความแตกต่างของหมวก อยู่ที่หญิงวัยเด็ก วัยรุ่น สวมหมวกทรงกลม หากแต่งงานแล้วจะสวมหมวกทรงสูง ผู้ชาย สวมเสื้อคอกลมแขนยาว กางเกงขาก๊วย สีเดียวกัน

ภาพที่ ๕๑ ผ้าปักและการแต่งกายอาข่า

๓.๕ การละเล่นของชาวอาข่า

บ้านหล่อโยเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีวิถีวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ประกอบกับพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมท่ามกลางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความสวยงาม ส่วนหนึ่งจึงส่งผ่านวิถีชีวิต ภูมิปัญญาชุมชนและชีวิตประจำวัน ชาวอาข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยึดถือและให้ความสำคัญในด้านประเพณี วัฒนธรรมตามขนบธรรมเนียมเป็นอย่างมาก มีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา การละเล่นของชาวอาข่า แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

๓.๕.๑ การละเล่นในพิธีกรรม พิธีกรรมถือเป็นส่วนประกอบสำคัญของระบบความเชื่อ แม้ในบ้านหล่อโยจะนับถือคริสต์ศาสนาเป็นหลัก แต่ก็ยังคงวิถีวัฒนธรรมอาข่าไว้ในลักษณะผสมผสานกลืนหายไปกับศาสนา จนถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการธำรงวิถีวัฒนธรรมอาข่า ที่จำเป็นต้องมีการสืบทอด ด้วยเหตุนี้ในสังคมจึงกำหนดหน้าที่ให้แก่ “เจ้ามา” ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมระดับชุมชน เป็นผู้มีความรู้ความ

ชำนาญในการประกอบพิธีกรรม การสืบทอดผู้ประกอบพิธีกรรมสามารถทำได้ ๒ วิธี ได้แก่การสืบทอดทางสายเลือดหรือตระกูลเดียวกันและการสืบทอดจากการเรียนรู้

ประเพณีพิธีกรรมที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่าในกลุ่มชาวอาข่าเห็นว่าเป็นหน้าที่ของพ่อที่ต้องสอนลูกให้จดจำบรรพบุรุษต้นตระกูลที่สืบทอดกันมา รวมถึงสมาชิกในครอบครัวต้องมีส่วนร่วมในประเพณีพิธีกรรมในระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยมีความเชื่อว่าหากประกอบประเพณีพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดและถูกต้อง ชีวิตก็จะมีแต่สิ่งที่ดี ทำมาหากินได้สะดวกและมีความสุข ประเพณีของชาวอาข่าที่จะกล่าวถึงนี้เป็นการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมไปถึงประเพณีในอดีตที่ปัจจุบันอาจมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างแล้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) ประเพณีไข่แดง (ซิมลี ซิมมีอาเผ่ว) มีขึ้นภายหลังจากที่มีการอยู่กรรมจากการเผาไฟในไร่ช่วงกลางเดือนเมษายน ตรงกับเดือนอาข่า “ซิมลี บาลา” อาข่าจะประกอบพิธี “ซิมลี ซิมมี อาเผ่ว” เป็นประเพณีการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ หรือเรียกอีกอย่างว่า ประเพณีปีใหม่ชนไข่ เนื่องจากประเพณีนี้มีการนำไข่มาใช้ประกอบพิธี เด็ก ๆ จะมีการเล่นชนไข่ โดยการย้อมเปลือกไข่ให้เป็นสีแดง และใส่ตะกร้าห้อยไปมาเป็นประเพณีที่มีมาช้านาน

พิธีกรรมวันแรกจะเริ่มเมื่อเห็นช้างขึ้น ๑ คำ ชนเผ่าอาข่าเรียกว่า “ลาเต๊ะ ถึหยะ” ก็จะมีการเริ่มประกอบพิธีใหม่ที่เรียกว่า “ซิมลี อาเผ่ว” หมายถึง พิธีต้อนรับปีใหม่ อาข่าให้ความหมายรวมถึง การต้อนรับสิ่งมีชีวิตที่เกิดใหม่ทุกชนิดบนโลกในของช่วงเดือนเมษายน เมื่อประกอบพิธีนี้เสร็จก็จะมีการทำพิธีต่ออีกที่เรียกว่า “ซิมมี อาเผ่ว” เป็นพิธีที่เกิดขึ้นเพื่อฉลองปีใหม่ และฉลองตำแหน่งผู้นำทางวัฒนธรรม และการปกครองชุมชน “โจ้วมา” โดยผู้นำมีการประกอบพิธีของตำแหน่งที่เรียกว่า “โจ้ว หละ หยะ เออ” เป็นการเสร็จสิ้นภารกิจของพิธีกรรม

(๒) ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ซู่อาเผ่ว) เนื่องจากครอบครัวอาข่าเป็นแบบครอบครัวขยาย อยู่รวมกันหลายครอบครัว หนุ่มสาวอาข่ามีอิสระในการเกี้ยวพาราสีและการเลือกคู่ครอง หากแต่งงานแล้ว ผู้หญิงจะเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวของผู้ชาย และมานับถือผีฝ่ายสามี ทุกหมู่บ้านจะมีลานโล่งกลางหมู่บ้านเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นลานดินเรียกว่า “ลานสาวกอด” หรือ “แด่ห้อง” เป็นลานที่ดินที่หนุ่มสาวชาวอาข่ามาพลอดรักกัน และเด็กๆ มาร้องรำทำเพลงกัน

ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ซู่อาเผ่ว) จะมีการจัดขึ้นทุก ๆ ปี ประมาณปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน ซึ่งจะตรงกับช่วงที่ผลผลิตกำลังออกงาม และพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวในอีกไม่กี่วัน ในระหว่างนี้อาข่าจะตายหญาในไร่ข้าวเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากตายหญาแล้วก็รอการเก็บเกี่ยว ตรงกับเดือนของอาข่าคือ “ฉ่อลาบาลา” ชนเผ่าอาข่าถือว่าประเพณีนี้เป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่ามากด้วยภูมิปัญญาที่ใช้ในการส่งเสริมความรู้แล้ว ยังเกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตประจำวันของชนเผ่าอาข่าอีกมากมาย ทั้งยังเป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิง ผู้หญิงอาข่าจะพร้อมใจกันแต่งกายด้วยเครื่องทรงต่างๆ อย่างสวยงามเป็นกรณีพิเศษในเทศกาลนี้ เพื่อยกระดับชั้นวัยสาวตามขั้นตอน แสดงให้คนในชุมชนได้เห็น พร้อมทั้งขึ้นไล่ชิงช้า และร้องเพลงทั้งลักษณะเดี่ยวและคู่ ในการจัดประเพณีไล่ชิงช้าแต่ละปีของอาข่า จะต้องมีฝนตกลงมา ถ้าปีไหนเกิดฝนไม่ตก อาข่าถือว่าไม่ดี ผลผลิตที่ออกมาจะไม่ออกงาม มีระยะเวลาในการจัดรวม ๔ วันด้วยกัน ดังนี้

- วันที่ ๑ จำแบ: เป็นวันแรกของพิธีกรรม ผู้หญิงอาข่าจะแต่งตัวด้วยชุดประจำเผ่าเต็มยศแล้วออกไปตักน้ำที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยน้ำที่ตักมาจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อาข่าเรียกว่า “อีจู้ซ้อ” และในวันนี้ก็มีการดำข้าวปัก “ห่อถ่อง” ข้าวปัก หรือห่อถ่อง คือ ข้าวที่ได้จากการดำอย่าง ละเอียด โดยก่อนที่จะดำก็จะนำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) แซ่ไว้ประมาณ ๑ คืบ พอรุ่งเช้าก็นำมา

นี้ หลังจากนี้เสร็จหรือได้ที่แล้ว ก็จะมีการโปรยด้วยน้ำอีกรอบหนึ่งแล้วก็นี่ต่อ ระหว่างที่รอข้าวสุกจะมีการตำงาตำผสมเกลือไปด้วย เพื่อไม่ให้ข้าวเหนียวที่ตำติดมือเวลานำมาปั้นข้าวปึกซึ่งต้องใช้ในการทำพิธีเช่นกัน

- วันที่ ๒ วันสร้างชิงช้า: เป็นวันที่ทุกคนจะมารวมตัวกันที่บ้านของผู้นำศาสนา “โจว์มา” เพื่อจะปรึกษาและแบ่งงานในการจะปลูกสร้างชิงช้าใหญ่ของชุมชน หรือเรียกว่า “หล่าเฌอ” ในวันนี้จะไม่มีการทำพิธีใดๆ ทั้งสิ้น แม้กระทั่งสัตว์ก็จะไม่ฆ่า หลังจากที่เราสร้างเสร็จจะมีพิธีเปิดไล่ชิงช้าโดย “โจว์มา” จะเป็นผู้เปิดไล่ก่อน จากนั้นทุกคนก็สามารถไล่ได้ นอกจากนี้ทุกครัวเรือนจะต้องสร้างชิงช้าเล็กไว้ที่หน้าบ้านของตนเองอีกด้วย เพื่อให้ลูกหลานของตนเล่นด้วย เพราะถือว่าเป็นพิธี

- วันที่ ๓ วัน ล้อดา อาเผ่ว: ถือเป็นวันพิธีใหญ่ มีการเลี้ยงฉลองกันทุกครัวเรือน พร้อมทั้งมีการเชิญผู้อาวุโส หรือแขกต่างหมู่บ้านมาร่วมรับประทานอาหารในบ้านของตน

และ วันที่ ๔ จำสา: เป็นวันสุดท้ายของพิธีกรรม สำหรับในวันนี้จะไม่มีการประกอบพิธีกรรมอะไรทั้งสิ้น นอกจากพากันมาไล่ชิงช้า เพราะเป็นวันสุดท้ายที่จะได้ไล่ในปีนี้ แต่พอตะวันตกดิน หรือประมาณ ๑๘.๐๐ น. ผู้นำศาสนาก็จะทำการเก็บเชือกของชิงช้า โดยการมามัดติดกับเสาชิงช้า ถือว่าบรรยากาศในการไล่ชิงช้าก็จะได้จบลงเพียงเท่านี้ และหลังอาหารค่ำก็จะทำการเก็บเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เข้าไว้ที่เดิม ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม

(๓) ประเพณีเซตชูตำแห่งรองผู้นำศาสนา (ยอลาอาเผ่ว) หลังจากเทศกาลไล่ชิงช้าผ่านไป ๑๓ วัน หรือ ๑ รอบสัปดาห์ จะมีประเพณียอลาอาเผ่ว จัดขึ้นประมาณเดือน กันยายนของทุกปี ตรงกับเดือนอาฮา คือ “ยอลาบาลา” โดยจะประกอบพิธีกรรมเป็นระยะเวลา ๒ วัน ประเพณีนี้เกิดขึ้นเนื่องจากในชุมชนอาข่า นอกจากจะมีผู้นำศาสนาแล้ว ในชุมชนอาข่าก็ยังมีรองผู้นำศาสนา เป็นบุคคลที่เคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำศาสนาในอดีต ดังนั้นประเพณีนี้จึงจัดขึ้นมาเพื่อเซตชูอดีตผู้นำศาสนา ฉะนั้นประเพณีนี้ถือเป็นประเพณีของอดีต ผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้นำศาสนามาก่อนก็ได้ ดังนั้นบรรดาผู้เป็นรองผู้นำศาสนาก็จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อไหว้ครูและมีการเลี้ยงอาหาร เรียกว่า “โจว์ยองล้อเออ”

(๔) เทศกาลค้องแย้อเผ่ว เป็นเทศกาลที่จัดขึ้นประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ซึ่งจะตรงกับช่วงที่พืชพันธุ์ที่ปลูกลงไปไม่มีผลผลิต และเริ่มที่จะเก็บเกี่ยวได้แล้ว อาทิเช่น แตงโม แตงกวา พืชผักต่าง ๆ เป็นต้น เทศกาลนี้จัดขึ้นมาเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากชุมชน เช่น ภูตผีปีศาจที่มาอาศัยอยู่ในชุมชน อาฮาเรียกว่า “แหนะ” รวมไปถึงโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ โดยมีการแกะสลักไม้เนื้ออ่อนเป็นดาบ หอก ปืน อาฮาเรียกอุปกรณ์เหล่านี้ว่า “เตาะมา” เป็นเครื่องหมายที่ใช้ในการขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากชุมชน มีการตะโกนร้องดัง ๆ โดยเด็ก ๆ ในหมู่บ้านจะมีการแต่งหน้าโดยใช้สีให้ดูน่ากลัวที่สุด ส่วนในมือนั้นถือดาบ หรือหอกที่ทำจากไม้ที่มีลวดลายการตกแต่งอย่างละเอียด เด็ก ๆ ก็จะรวมกันเป็นกลุ่มหลายๆ คน เดินเข้าไปในแต่ละบ้าน โดยจะเข้าทางประตูหน้าและตะโกนร้องเสียงดังว่า “โซ่ โซ่ลิโล” เพื่อให้สิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่อยู่ในบ้านหวาดกลัวและออกไปจากบ้าน ขณะที่เด็กเข้าไปในบ้าน เด็กสามารถที่จะค้นหาผลไม้ต่าง ๆ มารับประทานได้ บางครอบครัวก็จะนำแตงกวามาวางไว้ให้เด็กได้ลิ้มลอง จากนั้นเด็กก็จะเดินออกทางหลังบ้าน ระหว่างที่ออกไปก็จะมีการจุดประทัดและยิงปืน เทศกาลนี้อาจถือเป็นเทศกาลที่นำไปสู่ฤดูกาลใหม่อีกฤดูกาลหนึ่ง คือจะเริ่มเข้าหน้าหนาวและหลังจากเทศกาลนี้เสร็จก็ยังสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้หลากหลาย ได้แก่ การแต่งงาน การละเล่นเป่าแคน การออกไปล่าสัตว์ เหมือนการออกพรรษาของไทย

(๕) ประเพณีกินข้าวใหม่ (ยอพูนองหมือเซ้อเออ) พิธีเลือกฤกษ์วันดีและกินข้าวใหม่ของอาฮา ถือเป็นพิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งที่ชนเผ่าอาข่าที่สืบทอดและปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พิธียอพูนองหมือเซ้อเออนี้หมายถึง การกำหนดฤกษ์วันดีของชุมชนเพื่อจะให้สมาชิกในชุมชน สามารถที่จะประกอบพิธีกรรมกินข้าว

ใหม่ หรือเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว ชนเผ่าอาข่า เรียกว่า “แซ่ฉั่มจีเออ” พิธีนี้จะมีผลสำคัญของกิจกรรมอยู่ ๒ รูปแบบคือ การเก็บเชื้อข้าวพันธุ์ใหม่ “แซ่ฉั่มจีเออ” และการกินข้าวใหม่ “แซ่ฉั่มจีอาเออ” อนึ่งประเพณีนี้จะใช้ระยะเวลาในการประกอบพิธีเพียง ๑ วัน ซึ่งการเลือกฤกษ์วันดีของชุมชนนั้น จะให้ผู้นำศาสนาหรืออาข่า เรียกว่า “เจ่วมา” ดูตำหนุเกี่ยวกับผลผลิตของชุมชน อาข่าเรียกการดูตำหนุว่า “หะผี่ทอ้งเออ” เมื่อทราบว่าเป็นวันรุ่งขึ้น จะมีการอยู่กรรมเพื่อถือเป็นวันฤกษ์ดีของชุมชนแล้ว ในตอนกลางคืนก็จะมีการประกาศที่เรียกว่า “ลองกู่เออ” ซึ่งจะประกาศให้คนในชุมชนหยุดการทำงาน อย่าเก็บของป่า อย่ายุ่งเรื่องเพศ และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นคนในชุมชนก็จะอยู่บ้าน ไม่ออกไปทำงาน แต่บรรดาสตรีก็อาจมีการเย็บผ้า ปักผ้าบ้าง ตอนเย็นก็จะมีการเล่นสะบ้าได้

(๖) ประตุมูบ้านหรือประตุมูเข้าหมู่บ้าน โดยถือว่าประตุมูบ้านเป็นลักษณะอันทรงคุณค่าของชาวอาข่า เป็นที่ที่เป็นการแสดงถึงการรำลึกถึงบรรพบุรุษของตน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และต้องไม่ได้ นอกจากในวันที่มีการทำประตุมูใหม่ซึ่งมีปีละครั้ง ใครละเมิดจะถูกปรับด้วยเหล้า ๑ ขวด หมู ๑ ตัว เพื่อเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้านและเป็นการขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประตุมูบ้านมีอยู่ ๒ แห่ง คือด้านหน้าและด้านหลังหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นซุ้มประดับด้วยสิ่งต่าง ๆ มีตุ๊กตาไม้เพศชายและหญิง เป็นสัญลักษณ์ของการดำรงเผ่าพันธุ์

(๗) ปีใหม่ลูกช้าง (คำทอ้งอาเผ่ว) หรือลูกช้าง (ฉ่อง) เป็นการละเล่นของอาข่าที่เล่นในช่วงที่มีพิธีกรรมหรือประเพณีเท่านั้น จะเล่นปีละครั้ง เป็นการละเล่นของผู้ชาย ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน โดยเมื่อถึงวันที่มีพิธีกรรมผู้ชายจะออกจากบ้านตั้งแต่เช้า เพื่อจะไปตัดไม้เนื้อแข็งมาทำเป็นลูกช้าง เมื่อกลับมาถึงบ้านก็จะเริ่มทำลูกช้างโดยเหลาปลายไม้ให้ปลายแหลม ๆ บางคนจะใส่เหล็กตรงปลาย เพื่อให้ลูกช้างหมุนได้นาน จากนั้นก็จะมาเล่นแข่งกันโดยแบ่งเป็นสองฝ่าย ๆ ละกี่คนก็ได้

เป็นประเพณีเปลี่ยนฤดูกาลทำมาเลี้ยงชีพ จัดขึ้นประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี ตรงกับเดือนอาข่า คือ “ทอ้งลาบาลา” คนทั่วไปนิยมเรียกประเพณีนี้ว่า “ปีใหม่ลูกช้าง”

ประเพณีนี้มีประวัติเล่ากันว่า เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงฤดูกาลทำมาหากิน ซึ่งภายหลังจากที่มีการเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์จากท้องไร่ นา เสร็จแล้วก็จะเข้าสู่ฤดูแห่งการพักผ่อน ถือเป็นประเพณีของผู้ชาย โดยผู้ชายทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ จะมีการทำ ลูกช้าง “ฉ่อง” แล้วมีการละเล่นแข่งตีกัน เพื่อฉลองการเปลี่ยนแปลงวัยที่มีอายุมากขึ้น พร้อมทั้งชุมชนแต่ละครัวเรือน ก็จะมีการแลกเปลี่ยนดื่มเหล้ากันในชุมชน ดังสุภาษิตที่ว่า “คำทอ้งฉัฉั” แปลว่า ประเพณียกเหล้า ฉะนั้น หากประเพณีนี้ถ้ามีคนมาเหล้าก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติ และเป็นการเริ่มต้นกินข้าวที่เก็บไว้ในฉางข้าว ส่วนผู้หญิงก็จะมีการเล่นสะบ้าในลานชุมชน

(๘) การเต้นรำ (ป่อฉ่องตูเออ) เป็นการละเล่นในช่วงที่มีพิธีกรรม หรือประเพณีเท่านั้น โดยทั้งชายและหญิงจะแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าที่งดงาม แล้วมารวมตัวกันที่ลานหมู่บ้านหรือที่ที่มีพื้นที่กว้างขวาง โดยจะมีอุปกรณ์ที่ใช้ในการเต้นรำ ดังนี้ กลองที่ทำมาจากไม้ หนึ่งตัว-กว้าง (ถ่อง), ฆ้อง (โบวโล), ฉิ่ง (แจและ) และกระบอกไม้ (ป่อฉ่อง) สำหรับลักษณะการเต้นก็มีหลายแบบด้วยกัน กล่าวคือ (ก) การเต้นเป็นวงกลม โดยทุกคนจะเต้นเป็นจังหวะตามเสียงกลอง โดยจะเต้นจากด้านซ้ายไปยังด้านขวาอย่างพร้อมเพรียงกัน และ (ข) เต้นแบบราวกระโทปไม้ เป็นการเต้นที่เน้นในเนื้อของจังหวะ โดยผู้หญิงจะมีกระบอกไม้ไผ่สำหรับกระโทปไม้แล้วให้ เกิดเสียงดัง และผู้ชายก็อาจเต้นเป็นวงกลมล้อมรอบผู้หญิงก็ได้

และ (๙) สะบ้า (ฮะเบอฉ่อเออ) เป็นการละเล่นของผู้หญิง นิยมเล่นกันในช่วงที่มีงานประเพณี หรืออยู่กรรม เพราะชาวบ้านจะมีเวลาว่าง โดยจะเก็บผลสะบ้าจากป่ามาแล้วเล่นกันเป็นทีม

๓.๕.๒ การละเล่นทั่วไป ประกอบด้วย

(๑) สามล้อ (ลาหล่อ) เป็นการละเล่นที่เด็กชนเผ่าอาข่านิยมเล่นกันมาก ค่อนข้างอันตราย เพราะถ้าเด็กทำหรือประดิษฐ์สิ่งของไม่แน่น อาจทำให้เกิดอันตรายได้ในการทำจะไปหาตัดท่อนไม้ที่มีขนาดใหญ่พอสมควร จากนั้นก็ตัดไม้มามัดหรือตอกให้แน่น โดยข้างหน้าจะมีเพียงล้อเดียว และข้างหลังมี ๒ ล้อ ในเรื่องของความเร็ว เด็กๆ จะใช้เปลือกไม้ชนิดหนึ่ง นำเปลือกไม้มาแล้วทุบ หรือทำให้ละเอียดแล้วทาบริเวณล้อ เพราะเปลือกไม้ชนิดนี้จะเหนียวและลื่น ซึ่งจะทำให้สามล้อวิ่งได้เร็ว อีกทั้งยังเอาเปลือกไม้เหล่านี้นำมาดองเก็บไว้ในขวดพลาสติก เพื่อเอาไว้ใช้ในคราวต่อ ๆ ไป อีกทั้งเด็กอาข่าชอบไปกัดเปลือกไม้แล้วเคี้ยว ๆ ให้ละเอียด จากนั้นเอามาแปะที่ล้อ ไม้โกงกาง (หม่อหน่อ) เป็นของเล่นที่ค่อนข้างหวาดเสียวสำหรับบุคคลที่ยังไม่เคยเล่น เพราะจะต้องจัดทรงให้ได้ก่อน และก็สูงอีกด้วย

(๒) ลานวัฒนธรรม ลานชุมชน การละเล่นในลานวัฒนธรรมเป็นการละเล่นในเวลาค่ำคืนใต้แสงพระจันทร์ที่สวยงาม โดยหลังจากกลับมาจากการทำไร่ทำสวนทั้งหมดสาวก็จะเตรียมตัวจะมาที่ลานวัฒนธรรม (แดช่อง) โดยแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า เพื่อร้องรำทำเพลงและมาแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้อาวุโส เรื่องประเพณีวัฒนธรรม

(๓) การแข่งขันสุบยา (ห่อฉีห่อถ่าเออ) เป็นการละเล่นของผู้อาวุโสในยามว่าง ๆ โดยผู้อาวุโสจะมารวมตัวกันแล้วสุบยาขึ้นให้แดงที่สุด จากนั้นก็มีการทายปัญหาเล่น หลังจากทายปัญหาเสร็จแล้ว มาลองสุบดูว่าของใครยังดับ ถ้าดับถือว่าคนนั้นแพ้ แต่ถ้าของใครยังไม่ดับก็จะถือว่าชนะ

และ (๔) ปั่นถั่ว (อู่หม่าแตเออ) เป็นการละเล่นของเด็กที่ต้องใช้ในพิธีกรรม คือ จะต้องสวดคาถาเวลาที่คนแก่เสียชีวิตลง ฉะนั้นถือเป็นการละเล่น ที่มีความสำคัญมากของอาข่า โดยเด็กจะขุดดินเหนียวมาแล้วเอาศอกตำลงตรงกลางดินเหนียวให้เป็นรู และลักษณะคล้าย ๆ กับถั่ว แล้วเด็กก็จะใส่น้ำลงไป

๓.๖ ระบบความเชื่อ ศาสนาและพิธีกรรม

ชนเผ่าอาข่าไม่มีคำว่า “ศาสนา” แต่มีคำว่า “บัญญัติอาข่า” ซึ่งครอบคลุมไปถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีการทุกอย่างในการดำเนินชีวิต มีความเชื่อในเรื่องผี โชคลาง และการเสี่ยงทายเป็นที่สุด ผีหรือ “แหนะ” ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวอาข่า ชนเผ่าอาข่ามีความเชื่อถือผี และสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ จึงต้องคอยระมัดระวังไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อสิ่งดังกล่าว ดังนั้นก่อนทำสิ่งใดอีกก็จะตรวจดูโชคลางเสี่ยงก่อน บางทีก็มีการเสี่ยงทาย บางทีก็ถือเอาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติว่าเป็นการบอกกลางดีกลางร้าย นอกจากนี้ยังพบว่าชนเผ่าอาข่านับถือผีบรรพบุรุษ โดยทุกครัวเรือนจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษไว้เช่นไหว้ปีละ ๙ ครั้ง รองลงมาได้แก่ผีใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าผีทั้งปวง และเป็นตนเดียวที่อยู่บนสวรรค์มีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุข ผีตามความเชื่อของอาข่า มีดังนี้

๓.๖.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับผี ผีของชาวอาข่าประกอบไปด้วย

(๑) ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ชาวอาข่าถือว่าเป็นผีที่ดีที่สุด เพราะเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองดูแลครอบครัวมาโดยตลอดหลายชั่วอายุคน

(๒) ผีหมู่บ้าน คือ ผีที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านคอยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข จะสถิตอยู่ที่ศาลผีประจำหมู่บ้าน บริเวณทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งศาลนี้จะต้องสร้างก่อนที่จะตั้งหมู่บ้าน

(๓) ผีทั่วไป เป็นผีที่สิงอยู่ประจำที่ต่าง ๆ ทั่วไปนอกจากผีที่บอกมาในเบื้องต้นแล้วยังมี ผีไฟ ผีดิน ผีน้ำ ผีตอย ผีฟ้าผ่า ผีจอมปลวก เป็นต้น

และ (๔) ผีเร่ร่อน คือ ผีตายทั้งกลมกับผีตายโหง ตามความเชื่อของอาข่าถือว่าทั้งสองประเภทนี้เป็นผีที่ไม่ดี เป็นผีที่ไม่มีที่อยู่ ร่อนเร่ไปทั่ว บางครั้งคอยหลอกหลอนคนที่จิตใจไม่เข้มแข็ง

๓.๖.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่บนโลก ชนเผ่าอาข่ามีตำนาน และความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่บนโลก ซึ่งสามารถแบ่งแยกออกเป็นตอนใหญ่ ๆ ได้ ๓ ช่วง ดังนี้

(๑) การเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เรียกว่า “ปรีมกา” หมายถึงขั้นตอนของการเกิดสิ่งต่าง ๆ อาทิ ดิน น้ำ อากาศ มนุษย์ ฯลฯ และสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่บนปฐพี ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

(๒) การเกิดกฎระเบียบ พิธีกรรม ประเพณี เรียกว่า “ย็องกา” เป็นขั้นตอนของการเกิดของสัตว์ที่อาข่าเชื่อว่าไม่ดี และไม่นำมาเลี้ยงเด็ดขาด หรือถ้ามีก็ต้องนำมาฆ่ากิน และเช่นไหว้ผีเสีย หมูที่เกิดลูกน้อยกว่า ๓ ตัว อาข่าเชื่อว่าธรรมชาติของหมูต้องเกิดลูกมากกว่า

และ (๓) ขั้นตอนการเกิดดินแดนที่อยู่อาศัย เรียกว่า “จ้อกา”

ปัจจุบันอาข่าที่นับถือดั้งเดิม ยังมีการใช้หลักความเชื่อในการดำรงชีวิตอยู่ แต่ชนเผ่าอาข่าบางส่วนก็หันไปนับถือศาสนาคริสต์และอิสลาม เนื่องจากความซับซ้อนและความหลากหลายของพิธีกรรม บวกกับสภาพเศรษฐกิจของปัจจุบันที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิต เพราะการนับถือดั้งเดิมจะต้องเคร่ง ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะขาดหรือผิดพลาดไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันต้องใช้สัตว์ต่าง ๆ ในการทำพิธีเช่น ไหว้เป็นจำนวนมาก เป็นเหตุทำให้หลาย หมู่บ้านต้องทิ้งความเป็นดั้งเดิม แล้วหันไปนับถือศาสนาอื่น

๓.๖.๓ พิธีถวายทานให้ผีเปรต ชนเผ่าอาข่าเป็นชนเผ่าที่มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ ภูตผี ปีศาจ ไสยศาสตร์สิ่งเร้นลับ พิธีกรรม และคำสอนที่ได้รับการปลูกฝังมาจาก บรรพบุรุษที่สืบทอดปฏิบัติตาม อย่างเคร่งครัด การประกอบพิธีกรรมนี้ทำเพื่อเชื้อเชิญวิญญาณเจ้าเมือง ทาส ผีเปรต ของเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนออกจากชุมชนไป รวมทั้งสิ่งเลวร้ายหรือโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสัตว์ ไม่ให้มารังควานในชุมชนอีกต่อไป พิธีกรรมนี้จะทำก็ต่อเมื่อมีโรคระบาดในชุมชน ไม่ว่าโรคที่เกิดขึ้นกับมนุษย์หรือสัตว์เลี้ยง ซึ่งถ้าหากมีโรคมาระบาดในชุมชน ชุมชนนั้นๆ ก็จะประกอบพิธีถวายทานให้ผีเปรต โดยใช้เวลาในการประกอบพิธีเพียง ๑ วัน ดังนั้นเมื่อถึงวันกำหนดจะประกอบพิธีถวายทานให้ผีเปรต “ค้ำดำฉื่อเออ” ชุมชนจะเลือกวันฤกษ์ดีขึ้นมา จากนั้นก็จะทำการประกอบพิธี ซึ่งในการประกอบพิธีจะแบ่งได้ ๓ รอบดังนี้ คือ รอบแรก “ถี้ข้า” จะเริ่มประกอบพิธีหลังจากปลูกสร้างประตูหมู่บ้านแล้ว ช่วงประมาณเดือนเมษายนถึงตุลาคม รอบที่ ๒ “หยี่ข้า” ประกอบพิธีหลังจากประเพณีไล่ผี “ค้องแย๊ะแย๊ะเออ” หรือออกพรรษาอาข่า ช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม รอบที่ ๓ “ซี้มข้า” ประกอบพิธีหลังประเพณีปีใหม่อุยก่าง “ค้ำท้องฟ้าเออ” ช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม

๓.๖.๔ พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลพระภูมิเจ้าที่เป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนอาข่า เป็นที่กราบไหว้บูชาของชุมชนอาข่า ศาลพระภูมิเจ้าที่จะมีการสร้างประมาณเดือนเมษายนของทุกปี หลังจากปลูกสร้างประตูหมู่บ้านแล้ว และจะมีการบูชาทุกปี ปีละครั้ง หรือถ้าปีไหนมีโรคระบาดเยอะ หรือมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันมาเยือนชุมชนบ่อย ๆ ก็อาจประกอบพิธี ๒ ครั้งใน ๑ ปี สร้างไว้ทางทิศเหนือของชุมชน ห่างจากชุมชนประมาณ ๕๐๐ เมตร ทำเลในการจะสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่จะต้องอยู่สูงกว่าระดับ การตั้งของชุมชนสามารถมองเห็นชุมชนได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้ตามความเชื่อของอาข่า เพื่อให้เจ้าที่สามารถดูแลและปกป้องรักษาคนในชุมชนได้อย่างทั่วถึง ในการประกอบพิธีกรรมที่ศาลพระภูมิเจ้าที่จะใช้เวลาเพียง ๑ วัน โดยก่อนที่จะมีการทำพิธี หัวหน้าครัวเรือนทุกครัวเรือนจะต้องไปรวมตัวกันที่บ้านของผู้นำศาสนา มีการเตรียมเครื่องหรืออุปกรณ์ในการเซ่นไหว้ต่างๆ ให้พร้อม จากนั้นก็จะเดินทางไปบริเวณที่ก่อตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ ผู้หญิงหรือแม่บ้านจะไม่เข้าร่วม เพราะว่าตามประเพณีของอาข่า นอกจากผู้หญิงที่ได้ผ่านการยกตำแหน่งเทียบเท่าผู้ชายแล้วเท่านั้น จึงสามารถที่จะประกอบพิธีได้ แต่เด็กตัวเล็ก ๆ สามารถไปร่วมรับประทานอาหารได้ เมื่อไปถึงบริเวณศาลทุกคน

ก็จะช่วยกัน ทำความสะอาดบริเวณศาล แล้วเลือกต้นไม้ต้นหนึ่งที่ไม่โต หรือไม่เล็กเกินไป เพื่อจะทำการเป็นที่บูชา เมื่อเลือกต้นไม้ได้แล้วก็จะมีการแบ่งงานกัน มีกลุ่มที่ต้องไปตัดไม้ไฟ เพื่อจะนำมาตบแต่งบริเวณศาล โดยทำเป็นเครื่องประดับ อาข่าเรียกว่า “หน้าซิหน้าจะ” และมี ตาแหลว “ต้าแล้” ทุกคนก็จะช่วยกันสร้างศาลขึ้นมา เมื่อสร้างศาลเสร็จ ก็จะมีการบูชาเช่นไหว้ ขอพรเจ้าที่เจ้าป่า ให้ดูแลพื้นที่ทำกิน ให้ได้ผลผลิตที่งอกงาม ปลอดภัย แผลงต่างๆ ที่จะมารบกวในพื้นที่ทำกิน หลังจากทำพิธีและขอพรเสร็จ ทุกคนก็จะร่วมรับประทานอาหารในบริเวณศาล หลังจากรับประทานอาหารแล้วก็จะช่วยกันทำความสะอาด แล้วทุกคนก็แยกย้ายกันกลับบ้าน ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม

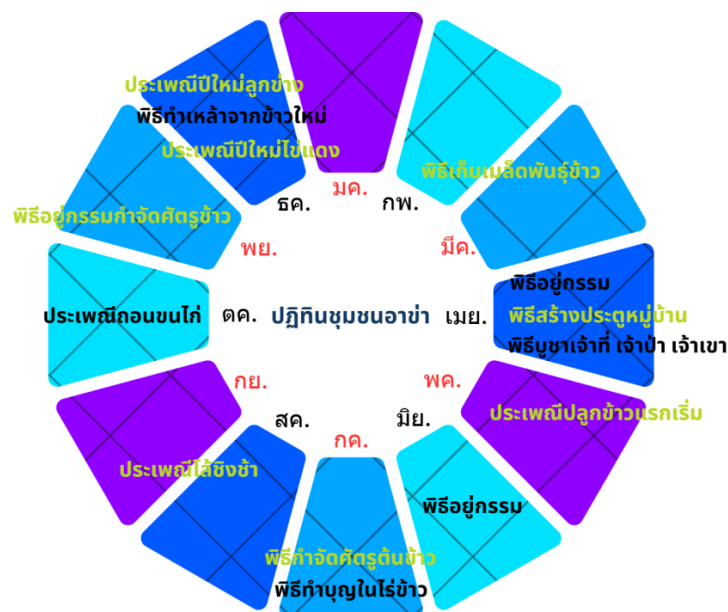
๓.๖.๕ พิธีปลูกข้าวเริ่มแรก (แซ้คาอ่าเผ่ว) เป็นพิธีกรรมที่ประกอบกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พิธีนี้จะทำประมาณเดือนพฤษภาคม ก่อนปลูกข้าวไร่ของทุกปี

๓.๖.๖ พิธีทำบุญในไร่ข้าว (อ๋มผี่ล่อเออ) พิธีนี้จะทำหลังจากทำพิธีปลูกข้าวเริ่มแรกประมาณ ๑ เดือน หรือ ประมาณ ๓ อาทิตย์ของอาข่า (สุม่นองจ้อง) ทำให้ผลผลิตในไร่ข้าวเจริญงอกงาม ปราศจากสิ่งรบกวน เช่น ตั๊กแตน ปลวก ฯลฯ ในการทำพิธีนี้ต้องนับวันฤกษ์วันดีของครอบครัว (เป็นวันเกิดของคนในครอบครัว แต่ไม่ตรงกับวันตายโหงของคนในครอบครัว) การประกอบพิธี แบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ คือ การประกอบพิธีแบบธรรมดาโดยใช้ไก่ และการประกอบพิธีขนาดใหญ่โดยใช้หมู

๓.๖.๗ พิธีถอนชนไก่ (ยาจีจ้อเผ่ว) เป็นพิธีที่สำคัญของอาข่า โดยใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมเพียง ๑ วัน เริ่มพิธีเมื่อถึงวันแกะ “ย้อ” ตามการนับวันรอบสัปดาห์ของอาข่า เนื่องจากวันแกะหรือวันย้อ ถือเป็นวันเกิดของเทพเจ้า “อ่าเผ่วหมี่แย้” ผู้ให้กำเนิดชีวิตมนุษย์ ดังนั้นเทพเจ้าของอาข่าจึงได้บัญชาให้เหล่าบรรดาปูย่าตายายของตระกูลต่าง ๆ ที่ล่วงลับไปแล้วและอาศัยอยู่กับเทพเจ้าเป็นจำนวน ๗ ชั่วโมง อาข่าเรียกว่า “สิจี้จ้อเผ่ว” ให้ลงมาจากสวรรค์เพื่อมาสำรวจสมาชิกในโลกมนุษย์ของแต่ละตระกูลว่า เกิด แก่ เจ็บตาย เท้าใด ในวันนี้อาข่าจึงมีการประกอบพิธีถอนชนไก่ ฉะนั้นสมาชิกครอบครัวจะต้องกลับมาที่บ้านเพื่อมาร่วมพิธีกรรมนี้

และ ๓.๖.๘ พิธีเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเรียกขวัญ เมื่อประชาชนอาข่าไปในป่า หรือสถานที่ที่ใดที่หนึ่ง แล้วไปสะดุ้งกลัวและเกิดความไม่สบายขึ้นมา เช่น ตัวร้อน ปวดหัว ฯลฯ เมื่อผู้ประสบเหตุกลับมาถึงบ้านก็บอกสมาชิกในครัวห้ประกอบพิธีกรรมนี้ การคัดเลือกฤกษ์ยามในการทำพิธี ต้องไม่ตรงกับวันเกิดและวันตายของสมาชิกในครอบครัว จึงนับว่าเป็นวันดี แต่ถ้าเป็นวันเกิดของผู้ที่ประสบเหตุสะดุ้งนั้นได้ และถือว่าเป็นฤกษ์ยามที่ดีมาก สามารถทำได้ ๓ รูปแบบ ดังนี้ การเรียกขวัญโดยใช้ไข่ “ลา คู คู – เออ ลา แย้ มา เต้า”, การเรียกขวัญโดยใช้ไก่ “ยา จี ลา คู คู – เออ”, และการเรียกขวัญโดยใช้หมู “อ่าหยะ ลา คู คู – เออ”

ในที่นี้สามารถนำเสนอประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตข้างต้น ด้วยแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ ๕๒ ปฏิทินชุมชนชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

๓.๗ เครื่องดนตรีอาข่า

ชนชาติพันธุ์อาข่ามีความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างคนขึ้นมา แต่จะสร้างขึ้นมาเพียงเผ่าละ ๒-๓ คนเท่านั้น ซึ่งช่วงเวลานั้นยังไม่มีประเพณีพิธีกรรมหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ มากนัก เพราะมีคนจำนวนน้อย ต่อมาได้มีเลขาของพระเจ้าได้ชี้แนะแนวทางและสอนการทำเครื่องดนตรีให้กับชาวอาข่าและเมื่อคนอยู่ด้วยกันก็เกิดลูกเกิดหลานมากขึ้น ทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ จึงได้คิดสร้างเครื่องดนตรีแต่ละชนิด เมื่อเวลาที่ลูกหลานอยู่ห่างไกลกัน ก็จะใช้เครื่องดนตรีเป็นสื่อเพื่อแสดงความคิดถึงต่อกัน จนทำให้เครื่องดนตรีเป็นที่นิยมและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ เครื่องดนตรีของอาข่ามีดังนี้

๓.๗.๑ เครื่องดนตรีประเภทดีด ประกอบด้วย

(๑) จิ้งห่อง (จ๊ะเอว): การเล่นดีดจิ้งห่องจะใช้วิธีการดีดและจะใช้ลมที่ปาก ช่วยในการทำให้เกิดเสียง ส่วนใหญ่เล่นในเวลาว่างจากการทำงาน หรือระหว่างทางเดินไปห้องเที่ยวต่างหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่หนุ่มๆ ในหมู่บ้านจะเล่นกัน เพื่อเป็นสื่อในการเกี้ยวสาว โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนทำ และสอนวิธีการเล่นให้กับหนุ่ม ๆ ซึ่งพวกเขาจะไม่นิยมเล่นกันต่อหน้าพ่อแม่ เนื่องจากเพลงที่เล่นส่วนใหญ่เป็นเพลงเกี่ยวกับเพลงจีบสาว จึงอาย และไม่กล้าเล่นต่อหน้าพ่อแม่

(๒) ซึง (ดรัม): ซึงของอาข่าจะมี ๓ สาย ซึ่งเป็นเครื่องเล่นของผู้ชายและจะเล่นกันในเวลาที่ว่างจากการทำงาน เพื่อเป็นสื่อการเกี้ยวสาว โดยมีคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเป็นคนทำ และจะสอนวิธีการเล่นให้ด้วย

๓.๗.๒ เครื่องดนตรีประเภทตี ประกอบด้วย

(๑) กลอง (ถ่อง): สมัยก่อนกลองจะสามารถทำขึ้นมาได้เอง แต่คนที่สามารถทำกลองได้จะต้องเป็นผู้ที่มีบารมีสูง เช่น หมอผี ผู้นำศาสนา ช่างตีเหล็ก หรือผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น คนอาข่าจะเชื่อกันว่า ถ้าผู้ชายคนใดมีภรรยาที่กำลังตั้งครรภ์อยู่ ห้ามไม่ให้ผู้ชายคนนั้นตีกลอง เพราะเขาถือกันว่า ถ้าหากตีกลองก็เหมือนกับตีลูกของตัวเอง

(๒) ฆ้อง (โบล): ฆ้องถือเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญมากชนิดหนึ่ง ซึ่งทุกครอบครัวในหมู่บ้านจะต้องมี เพื่อใช้ในการทำพิธีกรรมหรือประเพณีที่สำคัญๆ ของหมู่บ้าน ถ้าครอบครัวใดไม่มีฆ้อง ครอบครัวนั้นก็

จะเข้าร่วมในประเพณีหรือพิธีกรรมนั้นไม่ได้ สมัยก่อนจะต้องซื้อมาจากเมืองจีน แต่ปัจจุบันในท้องตลาดของบ้านเราก็มีขาย

(๓) ฉิ่ง (แจ๊): สมัยก่อนฉิ่งก็ต้องซื้อมาจากเมืองจีนเหมือนกัน เพื่อนำมาใช้ในประเพณีหรือเทศกาลต่างๆ ที่สำคัญภายในหมู่บ้าน ช้อง กลอง ฉิ่ง เครื่องดนตรีทั้งสามชนิดนี้จะต้องเล่นร่วมกันและจะใช้ในพิธีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น และพิธีนั้นก็ต้องเป็นพิธีเกี่ยวกับส่วนรวมด้วย จะนำมาเล่นภายในครอบครัวไม่ได้

และ (๔) กระทุ้งไม้ไผ่ (บ่อฉ่องตูเออ): การเล่นกระทุ้งไม้ไผ่หรือ “บ่อฉ่องตูเออ” เป็นการเล่นที่ใช้เครื่องดนตรีประกอบด้วย การเล่นประเภทนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง หรือกลุ่มแม่บ้าน และจะมีท่าเต้นประกอบด้วย จะเล่นกันในช่วงเทศกาลประเพณีที่สำคัญในหมู่บ้าน เช่น ประเพณีโล้ชิงช้า โล้ผีและเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งจะมีการเต้นเป็นวงกลมตามจังหวะของกลอง ช้อง ฉิ่ง ฉาบ อย่างพร้อมเพรียงกัน

๓.๗.๓ เครื่องดนตรีประเภทเป่า ประกอบด้วย

(๑) แคน (หละเจ): เป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นกันของผู้ชายอาฮา ซึ่งจะเล่นในเวลาว่างหรือช่วงประเพณีต่าง ๆ โดยใช้บริเวณลานวัฒนธรรมชุมชน เป็นสถานที่เล่น หรือเล่นระหว่างทางไปท่องเที่ยวต่างหมู่บ้าน เพื่อส่งเสียงให้ผู้คนได้ยิน เครื่องแคนของอาฮายังไม่พบว่าเกิดขึ้นในช่วงใด หรือมีตำนานกล่าวว่าอย่างไร จากที่ได้สอบถามข้อมูลกับผู้เฒ่าผู้แก่ของอาฮาได้ความว่า เมื่อก่อนชาวอาฮาทำแคนขึ้นมาเอง แต่ไม่สามารถที่จะเล่นได้เพราะไม่รู้จังหวะ และวิธีการเป่า แต่เนื่องจากคนอาฮาสื่อสารกับผีได้ ซึ่งผีสามารถที่จะเป่าแคนได้ ชาวอาฮาจึงเรียนรู้จังหวะ และวิธีการเป่าคนมาจากผี ซึ่งความรู้นั้นก็ตกทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน คนอาฮาเชื่อกันว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้าง ผี หรือ “แหนะ” ขึ้นมา เช่น ผีแม่น้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งจะมีลักษณะเหมือนกับคนและจะอยู่ร่วมกันกับคน แต่จะมองเห็นได้ในช่วงที่มีเทศกาลหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวอาฮาจะเป่าแคนหลังจากพิธีโล้ผีจนถึงเทศกาลกินข้าวใหม่ ซึ่งจะไม่เป่าในเดือนพฤศจิกายน เพราะว่าในเดือนนี้ผีจะเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไม่กล้าที่จะเป่าแคนในช่วงนี้ เพราะว่าอายุและกลัวว่าผีจะลงโทษ เนื่องจากชาวบ้านเรียนรู้จังหวะ และวิธีการเป่าแคนมาจากผีนั่นเอง

(๒) ขลุ่ย (ชีวลัว): ขลุ่ยของอาฮาจะเป็นขลุ่ย ๓ รู จะเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นในหมู่ผู้ชายอาฮา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมิขลุ่ยอยู่แต่คนที่สามารถเป่าได้ มีอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังเป่ากันอยู่ในระหว่างเดินทางไปทำไร่ทำสวน เพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานแต่เด็ก ๆ และเยาวชนในหมู่บ้านจะไม่นิยมเป่ากันแล้ว

(๓) ขลุ่ยตันข้าว: จะนิยมเป่ากันเฉพาะฤดูเกี่ยวข้าวเท่านั้น พวกเด็กๆ และหนุ่มสาวในหมู่บ้านจะนิยมเป่ากัน แต่ผู้ใหญ่ไม่ค่อยนิยมเป่า และกระชับไม่ให้เด็กเป่ากัน เนื่องจากเชื่อกันว่า ถ้าเป่าแล้วจะเป็นลางร้ายทำให้ฝนตกข้าวในไร่นาเสียหายได้ แต่เด็กมีนิสัยดื้อ ไม่ค่อยเชื่อฟังเท่าไรนัก เมื่อเห็นใครทำขึ้นมาเล่นกัน เด็กก็จะเอาไปเล่น การเป่าขลุ่ยตันข้าวจึงมีมาจนถึงปัจจุบัน

(๔) เป่าใบไม้ (อะปะบอเออ): ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนิยมเป่าในระหว่างทางไปทำไร่ ทำสวน หรือระหว่างทางไปท่องเที่ยวต่างหมู่บ้าน เขาจะห้ามเป่าในบริเวณหมู่บ้าน เพราะเชื่อกันว่าใบไม้เป็นของดิบใช้ได้ครั้งเดียว และก็ต้องทิ้งไปถ้าเกิดเอามาเป่าในหมู่บ้าน ก็จะไม่ดีถือเป็นลางร้าย

และ (๕) เป่ากระบอกไม้ (บ่อลอบอเออ): มีลักษณะคล้ายกับขลุ่ยตันข้าว แต่จะทำจากไม้ลำเล็ก ส่วนมากจะนิยมเป่ากันเป็นกลุ่มหลาย ๆ คน เวลาจะเดินทางไปไหนมาไหน หรือเข้าป่าลึกคนเดียวจะไม่นิยมเป่ากัน เพราะอาฮามีความเชื่อว่า เมื่อเราเป่ากระบอกไม้ สัตว์ป่า หรือผีสงในป่าจะมาหาเราและอาจทำร้ายเราได้ อาฮาจึงไม่นิยมเป่ากระบอกไม้ในป่า จึงเป็นความเชื่อและถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน (สราวุธ คำฟูบุตร, ๒๕๖๔)

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage Mapping) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการระบุ รวบรวม จัดหมวดหมู่และแสดงข้อมูลเชิงพื้นที่ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับภูมิประเทศ อัตลักษณ์และระบบความเชื่อของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน คณะวิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลตามแนวคิดดังกล่าว โดยประยุกต์ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์แบบเร่งด่วน (RRA) และเครื่องมือการศึกษาชุมชน ๗ ชั้นของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เพื่อสะท้อนองค์ประกอบสำคัญของวิถีวัฒนธรรมลาหู่ ลีซูละและอาข่าในบริบทการตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีพ ความเชื่อ เทคโนโลยีและระบบโครงสร้างสังคม ในกระบวนการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเริ่มต้นจากการลงพื้นที่สำรวจและสร้างความเข้าใจกับชุมชน ผ่านการประชุมกลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ และเยาวชน เพื่อให้ได้มุมมองที่ครอบคลุมและถูกต้อง ขั้นตอนประกอบด้วย (๑) การสำรวจภูมิประเทศและทรัพยากรเพื่อระบุสถานที่สำคัญทั้งทางกายภาพ (เช่น ลานพิธี แปลงปลูกพืชสมุนไพร แหล่งน้ำ) และเชิงสัญลักษณ์ (เช่น ศาลผีบ้าน สถานที่ประกอบพิธีกรรม) (๒) การบันทึกข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนาด้วยการสังเกตและจดบันทึกวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ เช่น การทำนาแบบขั้นบันได การจัดสรรพื้นที่สวนสมุนไพร การใช้เส้นทางเดินป่า และ (๓) จัดทำแผนที่ร่วมกับชุมชน ในที่นี้คณะวิจัยขอความอนุเคราะห์จากผู้นำข้อมูลนำเดินภายในชุมชนเพื่อร่วมวาดแผนที่ ลงข้อมูลตามความทรงจำและความสำคัญของแต่ละจุด พร้อมระบุเรื่องเล่าและความหมายที่แฝงอยู่ในแต่ละสถานที่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ผลการศึกษาแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า

การศึกษาแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดทำขึ้นโดยใช้เครื่องมือแผนที่เชิงชาติพันธุ์วรรณนา เพื่อระบุ สะท้อนและอธิบายพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อและความทรงจำร่วมของชุมชน คณะวิจัยดำเนินการศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้นำหมู่บ้าน ปู่จอง โตโบ ผู้อาวุโส หญิงผู้ดูแลงานครัวเรือนและเจ้าหน้าที่โครงการหลวงดอยคำ ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม การทำไร่และกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน การพูดคุยกลุ่มย่อย ๆ ระหว่างการทำงานประจำวันของชาวบ้านและการทำงานร่วมกับคนในชุมชนเพื่อระบุและยืนยันข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมบนแผนที่ ผลการศึกษาพบมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (tangible heritage) และนามธรรม (intangible heritage) ที่เกี่ยวเนื่องกับสถานที่ พื้นที่และกิจกรรมสำคัญในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถจำแนกเป็นหมวดหมู่ ตามภาพแผนที่ (ภาพที่ ๕๓ และ ตารางที่ ๑๑) ที่แสดงสถานที่สำคัญของบ้านหนองเต่าทั้งในด้านเศรษฐกิจ จิตวิญญาณและสังคม อันเป็นรากฐานของการดำรงอยู่ของลาหู่ในพื้นที่ ดังนี้

๑.๑ ระบบการตั้งถิ่นฐาน

บ้านหนองเต่าตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ทางเหนือของอำเภอฝาง ล้อมรอบด้วยไร่ข้าวโพดและต้นไม้ผล เมื่อเดินเข้าสู่หมู่บ้าน สังเกตเห็นบ้านไม้ยกพื้นเรียงรายอย่างเป็นระเบียบ แต่ละบ้านทำที่เก็บฟืนและคอกหมูไว้ด้านข้าง ลานกลางหมู่บ้านบริเวณบ้านปู่จองทั้งสองมีลานกว้างที่ล้อมรอบไว้ด้วยรั้วไม้ไผ่ ด้านในปรากฏร่องรอยของการเหยียบย่ำในพิธีเต้นจะคีของงานพิธีกินวอ กินข้าวใหม่และสู่ขวัญ ตามคำบอกเล่าของปู่จองแม่เผ่าลาหู่ในวัย ๘๖ ปี พร้อมชี้ให้ดูไม้ไผ่ที่ปักอยู่กลางลานว่า

“ลานนี้เราใช้เต็นในงานปีใหม่ ทุกคนจะมารวมกันที่นี่
เรียกว่า “ลานจะคี่” ใช้เต็นร่ำและทำพิธีในงานปีใหม่และงานกินข้าวใหม่...”
(ปู่จอนะแส, สัมภาษณ์, ๒๕๖๘)

บ้านปู่จอนอยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน ลักษณะโดดเด่นเพราะมีห้องเล็ก ๆ เรียกว่า “ห้องผี (เยนี)” สำหรับประกอบพิธีเรียกผีบรรพบุรุษ ภายในประดับด้วยกิ่งไม้ ข้าวสารและรูปปั้นไม้สัญลักษณ์บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้องห้ามสำหรับคนอื่นที่ไม่ใช่ปู่จอนเข้าโดยเด็ดขาด เพราะเป็นบ้านของผู้นำจิตวิญญาณ เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางประกอบพิธีกรรม

ภายในบ้านปู่จอนจะมี “ครกตำข้าวปึก” ที่เชื่อว่าสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และการขอบคุณผีไร่ ใช้ในการ “ตำข้าวปึก” ในวันปีใหม่ลาหู่

๑.๒ ระบบความเชื่อและพิธีกรรม

๑.๒.๑ ศาลผีไร่หรือศาลผีบ้าน เป็นอีกจุดสำคัญในการขอพรและขอให้ผีคุ้มครองไร่และหมู่บ้าน ศาลผีไร่ตั้งอยู่ที่ขอบไร่ เป็นเพิงไม้หลังคามุงหญ้าแฝก มีตะกร้าสานสำหรับใส่เครื่องเซ่น โดยทุกครั้งก่อนลงมือปลูกต้องมาขอผีไร่ก่อน

๑.๒.๒ ประตู่ทะเลว เป็นจุดที่ใช้ในพิธีส่งผีรายออกจากหมู่บ้าน ทำจากกิ่งไม้ผูกเชือก ขวางทางเข้าหมู่บ้านไว้ ใช้ในพิธีไล่ผีรายในวันทำความสะอาดหมู่บ้าน เด็ก ๆ ช่วยกันเก็บกวาดลานแล้วเผาหญ้าพร้อมตะโกนขับไล่ผีออกไปทางประตูนั้น

และ ๑.๒.๓ สุสานหมู่บ้านและประตู่ผี สถานที่ฝังศพและพิธีป้องกันวิญญาณรบกวน

๑.๓ ระบบการดำรงชีพและเศรษฐกิจ

๑.๓.๑ พื้นที่เพาะปลูกไร่หมุนเวียน อาทิ ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดและพืชเศรษฐกิจสำหรับครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการหลวงดอยคำ เช่น สตรอเบอร์รี่ มะเขือม่วง เท่านั้น ส่วนรอบ ๆ พื้นที่ไร่จะปลูกพืชผักไว้กินประจำวันและใช้ในพิธีกินข้าวใหม่ ชาวลาหู่ไม่นิยมปลูกผักสวนครัวขาย เขาจะปลูกเฉพาะสิ่งที่เขากินเป็นประจำเท่านั้น

และ ๑.๓.๒ ชาวลาหู่ทุกบ้านจะเลี้ยงหมูและไก่ เพราะถือสัตว์เลี้ยงสำคัญในการยังชีพและประกอบพิธีกรรม

๑.๔ ระบบเทคโนโลยีและหัตถกรรม

๑.๔.๑ กลุ่มผู้หญิงรวมตัวกันถักกำไลหญ้าอิบูแค สำหรับใช้ในพิธีกรรมและขายให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะที่ผู้ชายจะซ่อมเครื่องมือและทำงานจักสาน

และ ๑.๔.๒ การหุงข้าวด้วยวิธี “นึ่งสองครั้ง” (double steaming) บนเตาไฟดินเผา เดิมผู้ชายชาวลาหู่จะทำหม้อสำหรับนึ่งข้าวเอง แต่ภายหลังการตัดไม้เป็นเรื่องยุ่งยากมากขึ้นสำหรับลาหู่ จึงปรับเปลี่ยนภาชนะไปบ้างในบางครอบครัว ส่วนหน้าที่หุงข้าวยังคงเป็นของผู้หญิง ที่ส่วนใหญ่จะเป็นลูกสาวคนที่อยู่กับพ่อแม่ หรือสะใภ้ที่แต่งงานเข้ามาในหมู่บ้าน ดังนั้น การหุงข้าวสองครั้ง (Double Steaming) จึงมีความหมายมากกว่าการหุงข้าวเพื่อกิน แต่มันคือการแสดงภูมิปัญญาอาหารและพิธีกรรม

๑.๕ ระบบโครงสร้างสังคม

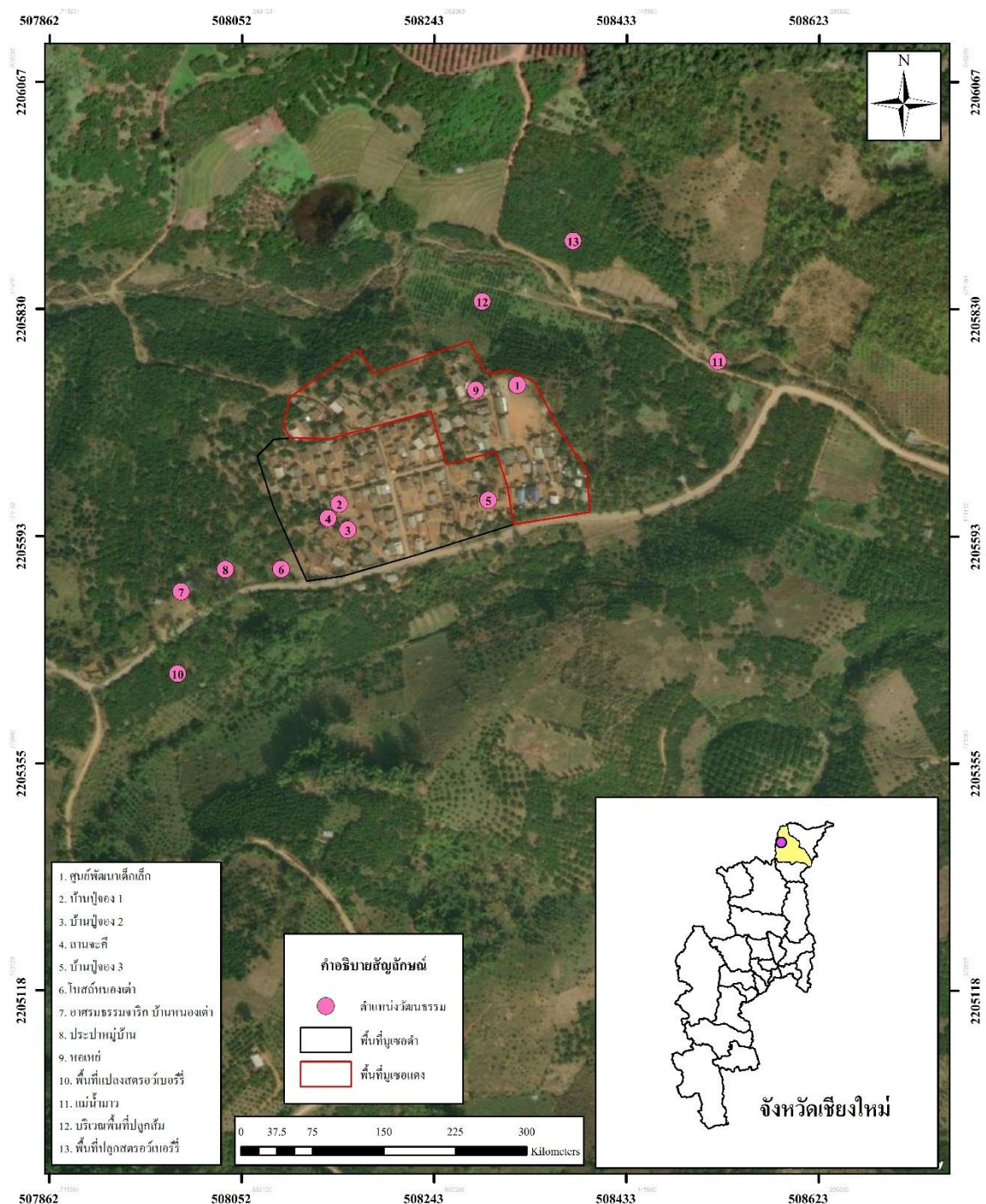
๑.๕.๑ ชาวลาหู่อยู่กันแบบครอบครัวขยาย แต่ละครอบครัวมีบ้านหลักและมีบ้านนอนแยกออกไป สำหรับลูกที่แต่งงานแล้ว แต่ยังอยู่ใกล้กัน

และ ๑.๕.๒ ทุก ๆ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนจะต้องผ่านการประชุมเล็ก ๆ ของผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าและชาวบ้านที่ต้องการการช่วยเหลือจากปู่จ้อง ซึ่งการประชุมจะเกิดขึ้นที่ระเบียงหน้าบ้านของปู่จ้องทั้งสอง ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า

“...ปู่จ้องจะคุยทุกเรื่อง “คุยเรื่องไร่ เรื่องพิธี” ใครไม่สบายก็ต้องเรียกขวัญ เราจะคุยกันที่นี่ (ระเบียงหน้าบ้าน) ไม่นัดล่วงหน้าหลายวัน
นัดวันนี้ พรุ่งนี้เลย(ผี) ได้เลย...” (ปู่จ้องจะลา, สัมภาษณ์, ๒๕๖๘)

ดังนั้นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของบ้านหนองเต่าไม่ได้เป็นเพียงแผนที่เชิงภูมิศาสตร์ แต่เป็นการแสดงออกของ “ความหมายเชิงวัฒนธรรม” ที่ชุมชนให้แก่พื้นที่เหล่านี้ สถานที่แต่ละแห่งถูกสร้างความหมายผ่านเรื่องเล่า ประสบการณ์ร่วมและพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น บริเวณที่เป็นป่าและต้นไม้ใหญ่ (ซึ่งตั้งอยู่เหนือบ้านปู่จ้อง) ที่เป็นจุดประกอบพิธีกรรมแสดงให้เห็นความเชื่อในจิตวิญญาณของธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผืนป่า หรือลานเต็นจะคี หรือพื้นที่โบสถ์ ก็เป็นการสื่อสารให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ความเชื่อมโยงของลาหู่กับธรรมชาติ วิถีชีวิตร่วมกัน ความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงครอบครัวและชุมชนไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ยังสะท้อนความสามารถในการปรับตัวของชาวลาหู่ท่ามกลางเงื่อนไขการพัฒนาสมัยใหม่ ขณะเดียวกันยังรักษาความหมายและค่านิยมทางวัฒนธรรมเดิมไว้อย่างเข้มแข็ง

แผนที่มรดกวัฒนธรรม บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๕๓ แสดงการแบ่งเขตการตั้งบ้านเรือน
 พร้อมตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลาหู่เผละ กับ ลาหู่แดง
 บ้านหนองเต่า ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ตารางที่ ๑๑ แสดงมรดกวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ จิตวิญญาณและสังคม

ตำแหน่งในแผนที่	มรดกวัฒนธรรม	ความหมายเชิงเศรษฐกิจ จิตวิญญาณและสังคม
จุดที่ ๑	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียน	สะท้อนถึงความพยายามของชุมชนในการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเยาวชน โดยผสานวิถีชีวิตดั้งเดิมเข้ากับระบบการศึกษาสมัยใหม่
จุดที่ ๒-๔	บ้านปูจองและบ้านหลัก (ครัวกลาง)	พื้นที่ของครอบครัวขยายและเครือญาติที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทางสังคม ช่วยเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกันด้วยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ
จุดที่ ๕ และ ๖	ลานเต้นจะคี่และโบสถ์	ศาลาใช้สำหรับประชุมและประกอบพิธีกรรม ส่วนโบสถ์สะท้อนการรับศาสนาคริสต์เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของลาหู่
จุดที่ ๗-๘	ตลาดและร้านค้า	เป็นจุดพบปะแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวบ้าน และยังเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ที่สะท้อนถึงเศรษฐกิจพึ่งพาตนเองแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่
จุดที่ ๙-๑๓	ป่าช้าและป่าในความเชื่อ	แผนที่แสดงตำแหน่งของป่าช้าและพื้นที่ป่า ซึ่งมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ประกอบพิธีกรรมและแฝงไว้ด้วยความเชื่อเรื่องวิญญาณและการคุ้มครองหมู่บ้าน
จุดที่ ๙		สถานที่ประกอบพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ
จุดที่ ๑๒-๑๓		บริเวณต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในป่า

นอกจากนี้ การแบ่งพื้นที่บนแผนที่ยังสะท้อนโครงสร้างทางสังคมของลาหู่ที่ผสมผสานระหว่างความเป็นดั้งเดิม (เช่น ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ) กับสมัยใหม่ (เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโบสถ์คริสต์) ได้อย่างกลมกลืน รวมถึงแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ บ้านหนองเต่า แสดงให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการรักษาและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงผ่านการจัดระเบียบพื้นที่ทางกายภาพและความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ การทำแผนที่ลักษณะนี้ไม่เพียงเป็นเครื่องมือบันทึกมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของชุมชนที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

๒. ผลการศึกษาแผนที่มรดกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอ แม่จัน จังหวัดเชียงราย

คณะวิจัยใช้การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการในกระบวนการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม (Cultural Mapping) พบภาพรวมของชุมชนและมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโกที่ตั้งรกรากในพื้นที่มานาน โดยผู้ก่อตั้งอพยพมาจากบ้านหัวแม่คำ และยังคงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีวัฒนธรรมกับระบบเศรษฐกิจและสุขภาพของชุมชนไว้ได้อย่างเด่นชัด มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนี้ปรากฏทั้งในรูปแบบ

จับต้องได้ (tangible heritage) เช่น ศาลเจ้าหมู่บ้าน เครื่องดนตรี เสื้อผ้า เครื่องใช้และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงรูปแบบจับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ได้แก่ พิธีกรรม ความเชื่อ ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ระบบเครือญาติและประเพณีเป็นชุมชนที่ผสมผสานชาติพันธุ์อื่น ๆ ด้วย แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมไว้ได้ดี ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผันแปร บ้านเฮโกจึงเป็น “ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม” ที่สะท้อนถึงการปรับตัวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนในการธำรงอัตลักษณ์ของตน ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และนโยบายรัฐ แผนที่มีมรดกวัฒนธรรมที่จัดทำขึ้นจึงไม่ได้เพียงทำหน้าที่แสดงตำแหน่งเชิงกายภาพของแหล่งมรดก หากแต่ทำหน้าที่แสดง (re-present) ความหมายทางสังคมและจิตวิญญาณที่ผู้คนในชุมชนสถาปนาให้กับพื้นที่นั้นๆ ด้วย อาทิ ป่าอาปาโหมฮี มิใช่เพียงป่าทั่วไป หากแต่เป็นศูนย์กลางของการปกป้องรักษาชุมชน ปกป้องคนในหมู่บ้านจากภัยพิบัติ ขณะที่ “วันปลูก” ในเดือนห้า มิได้เป็นเพียงกิจกรรมเกษตรกรรม แต่เป็น “พิธีกรรมแห่งชีวิตใหม่” ที่สืบเนื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกธรรมชาติ

ผลการศึกษาที่ใช้แนวคิด “แผนที่วัฒนธรรม” เพื่อบันทึกมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และที่เป็นนามธรรมในเชิงชาติพันธุ์วรรณา เพื่อใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน องค์ประกอบมรดกทางวัฒนธรรมบ้านเฮโก จำแนกประเด็นการศึกษาดังนี้

๒.๑ ลักษณะภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

๒.๑.๑ ตั้งอยู่บนภูเขาสูง ล้อมรอบด้วยป่าและพื้นที่ไร่

๒.๑.๒ มีลำห้วยสองสายคือห้วยเฮโกและห้วยวิตู

๒.๑.๓ ใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างสมดุล ทั้งเพื่อประกอบพิธีกรรม การหาอาหาร ยา และการเกษตร

และ ๒.๑.๔ การตั้งถิ่นฐานสะท้อนค่านิยมการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

จากลักษณะทั้ง ๔ ข้างต้นอธิบายต่อถึงมุมมองผ่านแผนที่มรดกวัฒนธรรม ด้านระบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรและกฎแห่งป่า พบว่าภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรของชุมชนสะท้อนความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อระบบนิเวศในฐานะ “หน่วยชีวิวัฒนธรรม” (biocultural unit) ป่าในทัศนะของลืซุมิไม่ใช่เพียงทรัพยากรเพื่อการแสวงหาประโยชน์เชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นองค์ประกอบของระบบความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าที่สถิตในต้นไม้ ภูเขาและแหล่งน้ำกำหนดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและวัฒนธรรมในการเข้าป่า เช่น การห้ามตะโกนหรือทำลายป่าในเขตศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า “มรดกทางภูมิทัศน์” ได้แก่ (๑) ป่าอาปาโหมฮี ป่าศักดิ์สิทธิ์สำหรับพิธีกรรม (๒) ป่าอีต๋ามา ป่าพิธีกรรมและอนุรักษ (๓) ป่าหลี่จู้ว ป่าฝิงศพ (๔) ป่าอาจาอู้ดว ป่าหวงห้ามและ (๕) ป่ามั่วยิกู ป่าเกษตรกรรมหมุนเวียน

มรดกภูมิทัศน์ข้างต้นสัมพันธ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มของคณะวิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อวิเคราะห์พื้นที่กับความหมายผ่านแผนที่มรดกวัฒนธรรมของบ้านเฮโก ว่า

“...พื้นที่สำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เพียงแคเป็น “สถานที่” แต่เป็นพื้นที่ของความทรงจำ เป็นพื้นที่อัตลักษณ์ ที่สื่อทั้งสังคม จิตวิญญาณ และเศรษฐกิจ เล่าง่าย ๆ แบบนี้

ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน (อาปาโหมฮี) ตั้งอยู่ทางเหนือของหมู่บ้านบนเนินสูง เป็นจุดศูนย์กลางของพิธีกรรมหมู่บ้าน แผนที่ แสดงเส้นทางที่ต้องเดินขึ้นไปยังศาลและพื้นที่รอบศาลเป็นเขตอนุรักษทางจิตวิญญาณ ที่ห้ามทำลายหรือรบกวน

ป่าอ้อมมา อยู่ห่างจากชุมชนออกไปบนสันเขา แผนที่ระบุ เป็นพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ที่จัดพิธีเช่นไหว้ปีละสองครั้ง ป่านี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์สูงเนื่องจากข้อห้ามทางวัฒนธรรม

ลานเต็นรำและบ้านผู้นำ อยู่ใจกลางหมู่บ้าน แผนที่แสดงให้เห็นว่าลานวัฒนธรรมและบ้านผู้นำอยู่ติดกัน เป็นจุดที่ใช้จัดงานปีใหม่ การเต้นรำ การประชุมชุมชน สะท้อนถึงบทบาทของพื้นที่นี้ในฐานะเป็นพื้นที่รวมของหมู่บ้าน พื้นที่หน้าหมู่บ้านของชุมชน

พื้นที่ไร่หมุนเวียนและแปลงเศรษฐกิจ แสดงกระจายตัวรอบหมู่บ้าน โดยห่างออกไปเล็กน้อยเป็น ไร่หมุนเวียน ซึ่งมักอยู่บนไหล่เขา และสันเขา ส่วนแปลงพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าว ข้าวโพดและสวนผลไม้ จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำมากกว่า

ลำห้วยเฮโกและลำห้วยวิตู แผนที่ระบุเป็นเส้นสีน้ำเงินตัดผ่านหมู่บ้าน เป็นทั้งแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภคและมีความสำคัญเชิงพิธีกรรมในปีใหม่และการตักน้ำมงคล

พื้นที่ฝั่งศพ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากที่อยู่อาศัยพอสมควร สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องความบริสุทธิ์ของพื้นที่อยู่อาศัยและความเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษ..” (อาหลู จัวย่า; มาลี จัวย่า; ศาสตราจารย์, สัมภาษณ์, ๒๕๖๗)

๒.๒ ระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิต

๒.๒.๑ ไร่หมุนเวียน เป็นภูมิปัญญาในการเลือกพื้นที่ แคว้งถาง เผา ปลุก ทิ้งให้ฟื้นตัว แสดงการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน

๒.๒.๒ ผลิตผล อาทิ ข้าว ข้าวโพด พืชผัก สมุนไพรถูกใช้ทั้งเพื่อการบริโภคและในพิธีกรรม

๒.๒.๓ เลี้ยงสัตว์ อาทิ ไก่ หมูดำ ไว้สำหรับประกอบพิธีและจำหน่าย

๒.๒.๔ งานฝีมือ เย็บเสื้อผ้าชุดลีซู กระเป๋า ยาม กำไล ทั้งใช้เองและจำหน่าย

ร่วมไปกับการปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น กาแฟ) ควบคู่วิถีดั้งเดิมที่ถือเป็นการปรับตัวสำคัญ

๒.๓ ความเชื่อและพิธีกรรมกับการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

พิธีกรรมประจำปี เช่น ประเพณีปีใหม่ พิธีเรียกขวัญและการเต้นรำรอบ “โซเซยี้และจีว” มีความสำคัญในฐานะกลไกทางสังคมในการสร้างความสามัคคีและความมั่นคงทางจิตใจของสมาชิก การเต้นรำแบบกวาเซยี้ และดนตรีพื้นบ้าน เป็นทั้งศิลปะการแสดงและสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ก่อตัวขึ้นผ่านสัญลักษณ์ การเฉลิมฉลองและพิธีกรรมที่มีลักษณะร่วมกัน ดังนี้

๒.๓.๑ ปีใหม่ลีซูหรือตรุษหรือกินวอ ในช่วงเดือน ม.ค.-ก.พ. ทั้งปีใหม่ผู้หญิงและผู้ชาย ถือเป็นการเริ่มชีวิตใหม่ ทำบุญศาลเจ้า เต้นรำรอบต้น “โซเซยี้และจีว” เพื่อขอพรและขับไล่สิ่งไม่ดี

๒.๓.๒ วันปลูก ช่วงเดือน ๕ (มิ.ย.) เพื่อเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก เป็นวันเปลี่ยนผ่านสำคัญ

๒.๓.๓ ศาลเจ้าอาปาโหมฮือฮือศูนย์รวมความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ

๒.๓.๔ การเรียกขวัญในพิธี “กูจียูกัวะ” และ “โซฮาคูว” ให้กลับสู่ร่าง ทั้งแบบข้ามสะพานเรียกขวัญใหญ่และที่ศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน

และ ๒.๓.๕ เทพธิดามาริฐานะเทพผู้คุ้มครองผืนป่า ต้องขออนุญาตก่อนใช้ประโยชน์

๒.๔ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของลื้อ ประเด็นสำคัญประกอบด้วย

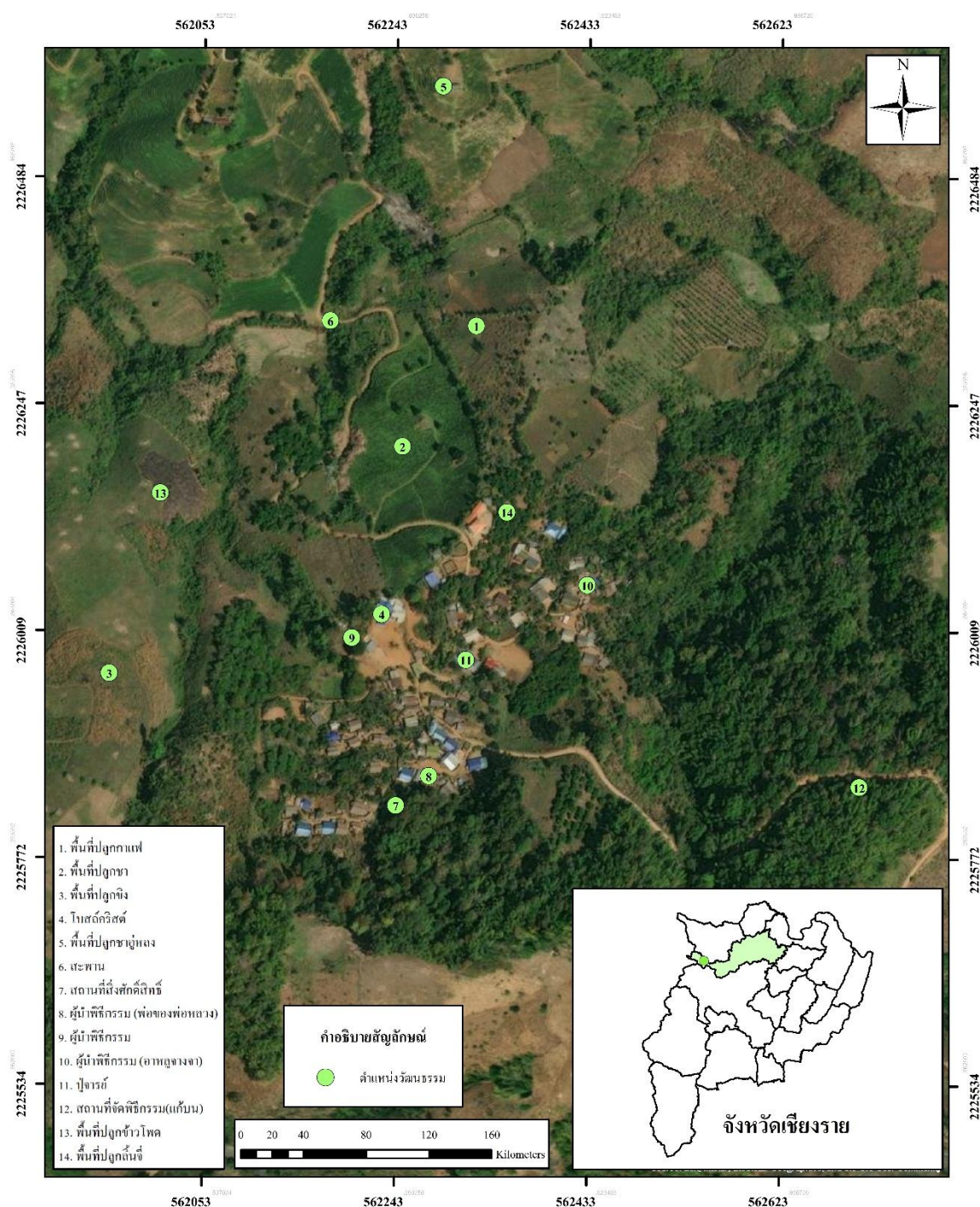
๒.๔.๑ เสื้อผ้าและเครื่องประดับมีเอกลักษณ์ ผู้ชายใส่เสื้อคอป้าย กางเกงเป๋ากว้าง ผู้หญิงใส่เสื้อหลวมสีสดใสไหมพรมประดับลูกปัด

๒.๔.๒ เครื่องดนตรี อาทิ ซื่อป้อ (ซิ่ง) ฟู่หลูว (แคน) จู่วหลูว (ขลุ่ย) ใช้ในพิธีและงานรื่นเริง

และ ๒.๔.๓ การเต้นรำ ที่เรียกว่า “กวาเซยี่” และการร้องเพลงในพิธีกรรมและงานรื่นเริง

แผนที่มรดกวัฒนธรรมของบ้านเฮโกเป็นเครื่องมือสะท้อนภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของชาวลื้อ ซึ่งช่วยให้ชุมชนเห็นคุณค่าของวิถีชีวิตและสามารถใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางวัฒนธรรม เป็นแนวทางจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับบริบทโลกยุคโลกาภิวัตน์จากการสำรวจและระบุจุดสำคัญบนแผนที่

แผนที่มรดกวัฒนธรรม บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๑๔ แสดงตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลีซู
บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่งต่าง ๆ บนแผนที่มรดกวัฒนธรรมทั้ง ๑๔ จุด (ตามภาพที่ ๕๔) ทั้งมรดกที่จับต้องได้ (เช่น สถานที่ ป่า ที่นา ที่อยู่อาศัย) และมรดกที่เป็นนามธรรม (เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ) ล้วนมีความหมายและบทบาทเชิงสังคม เศรษฐกิจและจิตวิญญาณ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๒ แสดงความหมายและบทบาทเชิงสังคม เศรษฐกิจและจิตวิญญาณ

จุด	มรดกวัฒนธรรม	ความหมาย
๑	แปลงปลูกกาแฟ	เป็นตัวอย่างของการพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ที่ผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม แสดงให้เห็นการปรับตัวของชุมชนเพื่อสร้างรายได้ในระบบเศรษฐกิจตลาด
๒	แปลงไร่ข้าวโพด	สะท้อนวิถีไร่หมุนเวียนและเศรษฐกิจพึ่งพาตนเองของลื้อ ข้าวโพดไม่เพียงเป็นอาหารคนและสัตว์ แต่ยังใช้เป็นวัตถุดิบในพิธีกรรม
๓	แปลงข้าวไร่	แสดงถึงแก่นของวัฒนธรรมเกษตรกรรมข้ามรุ่น ข้าวเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมทางจิตวิญญาณและความมั่นคงทางอาหาร
๔-๕	ปากค้ำดีสิทธิ์และป่าพิธีกรรม	พื้นที่เหล่านี้เป็นเขตหวงห้ามและใช้ประกอบพิธีกรรมประจำปี เช่น พิธีเซ่นสรวงเทพเจ้าแห่งป่า (อิดาม่า) และศาลเจ้าหมู่บ้าน (อาปาโหมฮือ) เป็นการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
๖	ศาลา	ศูนย์รวมกิจกรรมชุมชน เป็นจุดนัดพบของชุมชนและใช้ประกอบกิจกรรมทางสังคมและพิธีกรรม
๗	ลานวัฒนธรรม	สถานที่เต้นรำ ร้องเพลงและแสดงศิลปะการแสดงแบบลื้อในเทศกาลสำคัญ เช่น ปีใหม่หรือวันปลูก
๘-๙	บ้านผู้นำและพื้นที่พิธีกรรมของผู้นำ	สะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคมที่ผู้นำหมู่บ้านยังมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทั้งด้านพิธีกรรมและการตัดสินใจ
๑๐-๑๑	ป่าประกอบพิธีกรรม/สถานที่จัดพิธีกรรมประจำปี	จุดเหล่านี้เน้นบทบาทของผู้นำจิตวิญญาณและพื้นที่ประกอบพิธีทางศาสนา สะท้อนความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๑๒-๑๔	แปลงข้าวโพด ข้าวไร่ ข้าวเจ้า	แสดงลักษณะการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรที่สอดคล้องกับปฏิทินวัฒนธรรม เช่น วันปลูก (หั่วว ฮา เตอ หั่ว) และการทำไร่หมุนเวียน

ดังนั้นแผนที่มรดกวัฒนธรรมนี้จึงเป็นมากกว่าภาพถ่ายเชิงพื้นที่ เพราะแสดงให้เห็นถึง *ภูมิทัศน์วัฒนธรรม* ที่มีความหมายต่อวิถีชีวิตลื้อ ในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำหรับสืบค้นความทรงจำและอัตลักษณ์ของชุมชน สะท้อนการจัดการทรัพยากรที่เคารพต่อธรรมชาติและชี้ให้เห็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สามารถต่อยอดเชิงเศรษฐกิจในลักษณะเศรษฐกิจสร้างสรรค์ นอกจากนี้ยังแสดงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากโดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางวัฒนธรรม โดยสามารถเชื่อมโยงมรดกเหล่านี้กับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืนที่เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์

๓. ผลการศึกษาแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

การศึกษาใช้แผนที่วัฒนธรรม (Cultural Mapping) ในฐานะเครื่องมือเพื่อระบุ บันทึกและทำให้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นที่ประจักษ์ ทั้งในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จัดทำขึ้นเพื่อสำรวจรวบรวม และบันทึกองค์ความรู้ มรดกทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าที่บ้านหล่อย โดยอาศัยแนวคิด *Cultural Mapping* ของ Duxbury (๒๐๑๕) สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่มองว่าแผนที่วัฒนธรรมช่วยเปลี่ยน “ความรู้ที่มองไม่เห็น” ให้เป็นสื่อที่สนับสนุนการจัดการมรดกและการสนทนาระหว่างวัฒนธรรม ซึ่งมุ่งเน้นการเผยให้เห็น

คุณค่าและศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

โดยเป็นผลการศึกษาจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกับการทบทวนเอกสารทุติยภูมิ พร้อมทั้งวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามกรอบแนวคิดมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible) และจับต้องไม่ได้ (intangible) และแปลงเป็นแผนที่เชิงความหมาย (meaning maps) ของมรดกวัฒนธรรมในชุมชน

บ้านหล่อโย เป็นชุมชนอาข่าที่ตั้งอยู่บนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย เป็นหนึ่งในบ้านบริวารของหมู่ ๑๙ บ้านสันติสุข ตั้งชุมชนโดยใช้ชื่อผู้นำอพยพในอดีต ตั้งอยู่ในภูมิประเทศสูง มีลักษณะลาดชันและมีประตูปะตูหมู่บ้านเพื่อควบคุมครองตามความเชื่อ ดังนี้

๓.๑ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) ประกอบด้วย

๓.๑.๑ ลักษณะบ้านเรือนและการตั้งถิ่นฐานภาพรวมชุมชนอาข่าหล่อโย เป็นชุมชนชาวอาข่าที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง บนดอยแม่สลอง มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามความเชื่อโบราณ ภายในหมู่บ้านยังคงรักษาลักษณะสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมไว้ได้ดี นิยมตั้งบ้านบนที่ลาดเอียง มีประตูปะตูหมู่บ้านเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้าย และมีศาลพระภูมิเจ้าที่ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๕๐๐ เมตรบ้านยกพื้น ไข้ไม้ไผ่และไม้เนื้อแข็ง หลังคาหญ้าคา ประตูปะตูบ้าน “ล่อช่อง” และศาลพระภูมิเจ้าที่ รวมถึงลานวัฒนธรรมและบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสะท้อนวิถีคิดในการเลือกที่ตั้งและจัดระเบียบชุมชนที่สอดคล้องกับความเชื่อและสภาพแวดล้อม

๓.๑.๒ เครื่องดนตรีและเครื่องใช้ในพิธีกรรม เช่น กลอง (ถ่อง) ฆ้อง (โหวโล) ฉิ่ง (แจเล่) แคน (หละเจ) ขลุ่ยและลูกข่าง ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นสิ่งของ แต่เป็นสื่อทางสัญลักษณ์และวิธีการถ่ายทอดเรื่องราวและความรู้สึก

และ ๓.๑.๓ อาหารและสารอาหารอาข่า เช่น ลาบอาข่า น้ำพริกอาข่า ข้าวต้มไก่ แกงผักกาด ผักกาดดอง ฯลฯ แสดงถึงภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรอาหารและสุขภาพตามความเชื่อ

๓.๒ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ประกอบด้วย

๓.๒.๑ ประเพณีและพิธีกรรม ตามปฏิทินชุมชน เช่น พิธีไล่ชิงช้า พิธีไข่แดง ปีใหม่ลูกข่าง พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ พิธีเรียกขวัญ พิธีถวายทานให้ผีเปรต ฯลฯ ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องผี บรรพบุรุษ และจังหวะชีวิตการเกษตร

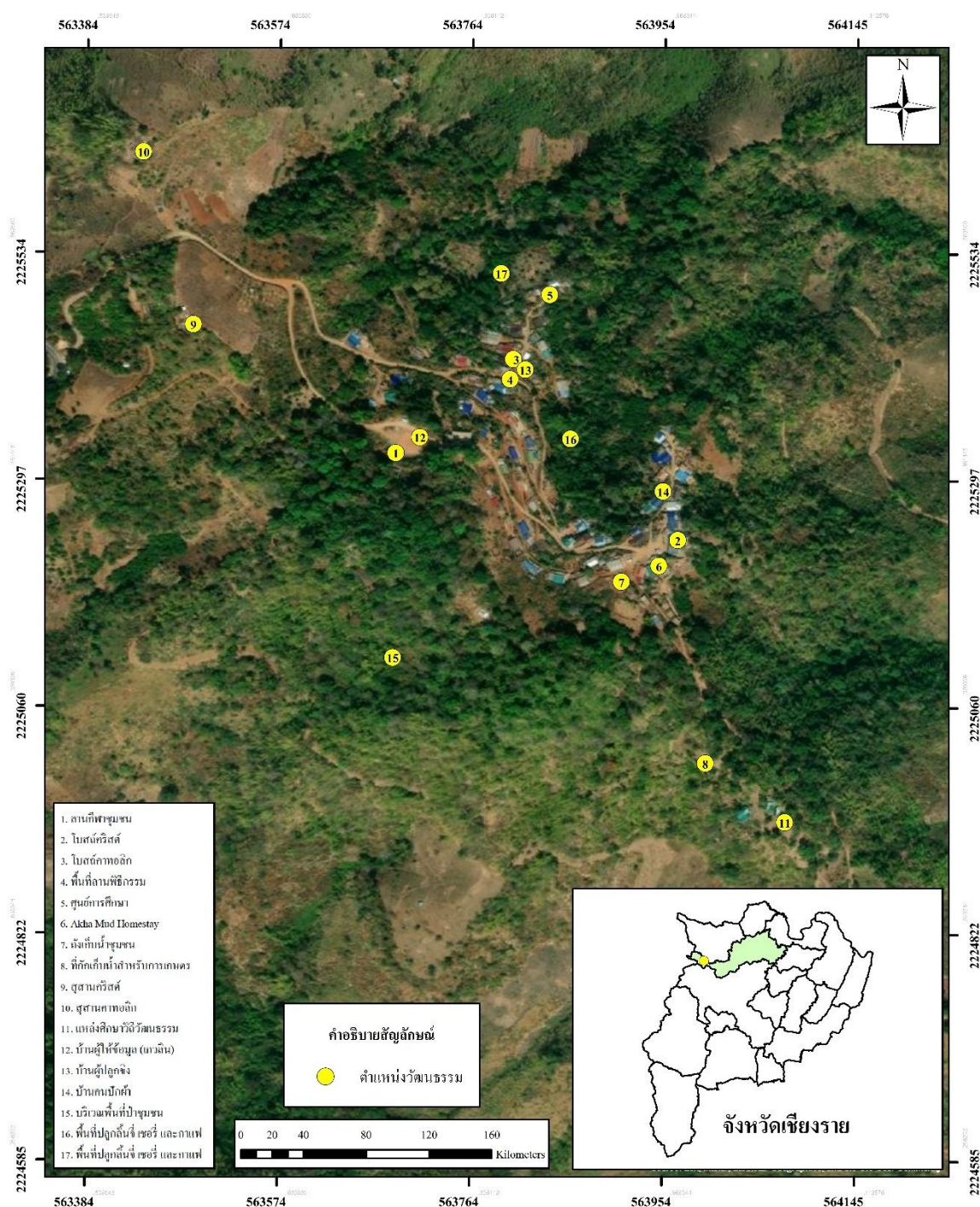
๓.๒.๒ ระบบสังคมและความเชื่อ ระบบผู้นำ (เจ้ามา, เจ้าหย่า) และตำแหน่งหน้าที่อื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในด้านศาสนา การรักษา การประสานงานในชุมชน รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับผี ๔ ประเภท และตำนานการเกิดสรรพสิ่งที่สะท้อนโลกทัศน์ของชุมชน

๓.๒.๓ เพลง การละเล่นและการเต้นรำ ได้แก่ เพลงโต้ตอบระหว่างชาย-หญิง การเต้นรำแบบวงกลม การละเล่นในลานวัฒนธรรมและการละเล่นเด็ก เช่น ลูกข่าง ไล่ชิงช้า สามล้อ สะบ้า ปั่นถั่ว ฯลฯ แสดงถึงความรื่นรมย์และจังหวะชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและฤดูกาล

และ ๓.๒.๔ ความรู้เชิงภูมิปัญญา ประกอบด้วยความรู้เรื่องพืชสมุนไพร อาหารเป็นยา การเพาะปลูกแบบผสมผสาน การจัดสรรพื้นที่ไร่ และวิธีป้องกันโรคภัยด้วยอาหารและพิธีกรรม

ดังแผนที่แสดงตำแหน่งสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งสัญลักษณ์ทางกายภาพ สถานที่สำคัญเชิงพิธีกรรม พื้นที่กิจกรรมและแหล่งเรียนรู้ (ภาพที่ ๕๕)

แผนที่มรดกวัฒนธรรม บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๕๕ แสดงตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์อาข่า
บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมมีความหมายและคุณค่าตามที่แนวคิดการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม
ของบ้านหล่อโยสอดคล้องกับการทำแผนที่ที่ตอบโต้ (counter-mapping) ที่ดั๊กซ์เบอร์รี่ (Duxbury, ๒๐๑๕)

ระบุว่าเป็นกระบวนการที่ช่วยทำให้เรื่องราว ทรัพยากรและมุมมองทางวัฒนธรรมที่มักถูกมองข้าม กลับมา “มองเห็น” ได้อีกครั้ง ทั้งในเชิงพื้นที่ (สถานที่และวัตถุ) และเชิงสัญลักษณ์ (ความเชื่อ ความทรงจำ ความสัมพันธ์) ในเชิงการรับรู้ตัวตนของชุมชน การทำให้ความทรงจำ เรื่องเล่า ความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ปรากฏขึ้นมาในรูปแบบที่สามารถสื่อสารได้ การวางแผนอนาคตและจัดการมรดก ข้อมูลเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแบบที่เคารพวิถีดั้งเดิม รวมถึงการส่งเสริมบทสนทนาระหว่างวัฒนธรรมที่จะทำให้บุคคลภายนอกได้เข้าใจและเห็นคุณค่าความหลากหลายของวัฒนธรรมอาข่า ผ่านแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของบ้านหล่อยโฮที่ได้เผยให้เห็นทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็น “ความหมายของสถานที่” ที่ซ้อนทับด้วยความเชื่อ ความทรงจำและวิถีชีวิตแบบอาข่า การทำแผนที่นี้ไม่เพียงแต่ทำให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเองชัดขึ้น แต่ยังสร้างความเข้าใจต่อสาธารณะและเป็นพื้นฐานสำหรับการวางแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชน

ข้อมูลทั้งหมดนี้สะท้อนถึงทุนวัฒนธรรมที่หลากหลายและลึกซึ้งของบ้านหล่อยโฮ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นต้นทุนเชิงวัฒนธรรมในการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลิตภัณฑ์พื้นถิ่น และการสื่อสารภูมิปัญญาสู่สังคมสมัยใหม่อย่างมีจริยธรรมและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการธำรงรักษาความเชื่อและวิถีดั้งเดิม ภายใต้แรงกดดันของโลกาภิวัตน์

กล่าวโดยสรุป แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมที่จัดทำขึ้นเสมือนทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการรับรู้ จัดการและวางแผนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามได้อย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน โดยสอดคล้องกับแนวคิดของการจัดการทุนวัฒนธรรมเชิงรากฐาน (bottom-up) และเป็นข้อมูลตั้งต้นสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่คำนึงถึงวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยผ่านการดำเนินงานด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นการใช้เครื่องมือร่วมกับแผนที่ เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นผิวโลก ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจภาคสนาม ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวนี้ได้ถูกนำมาใช้สำหรับการดำเนินการ ๔ ขั้นตอน คือ ในการวางแผนการเก็บข้อมูล การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ การรวบรวมข้อมูล และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและนำออกข้อมูล (ดังที่ระบุในบทที่ ๓) เพื่อใช้ในการนำเข้าข้อมูลระบบการบันทึกข้อมูลแผนที่วัฒนธรรม ดังข้อมูลข้างต้น

ในที่นี้คณะวิจัยร่วมกับคณะวิจัยอยู่ระหว่างการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ได้ทดลองปรับใช้ระบบฐานข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ จนเกิดเป็นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนชาติพันธุ์เพื่อการสืบสาน พื้นฟู ศิลปะ วัฒนธรรมและโบราณสถานให้กลับมามีพลังที่เข้มแข็งและเป็นจิตวิญญาณของชนชาติพันธุ์ให้สามารถใช้เป็นทุนสำหรับต่อยอดและส่งเสริมให้เกิดผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม (Cultural Entrepreneur) และ ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม (Cultural product) ด้านการท่องเที่ยวและงานหัตถกรรมตามแนวทางที่จักนำเสนอต่อไป

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ศึกษาโดยใช้หลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาการกำหนดแนวทางร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการอ้างอิงงานนำเสนอของพมิลารักซ์ออร์คีลป์ (๒๕๖๖) ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญและชุมชนต่างเห็นพ้องกันว่ามรดกทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและบริบทของผู้ถือครองและผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัจจัยเร่ง เช่น เทคโนโลยีและนโยบายแบบรวมศูนย์ของรัฐที่ขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้มรดกเหล่านี้สูญหายเร็วกว่าที่ควรจะเป็น อีกแง่หนึ่งเห็นได้ว่านโยบายของรัฐด้านการพัฒนา การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่างผลักให้กลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มเปราะบางและสูญเสียสิทธิในวิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตน สวนทางกับความพยายามในการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ที่ต้องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนและปกป้องคุ้มครองมรดกท้องถิ่นและของชาติ

ภาพที่ ๕๖ สันทนาการกลุ่มเพื่อร่วมกำหนดแนวทางร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
ณ บ้านผู้นำชนชาติพันธุ์ลีซู บ้านฮโก

ความสำคัญในเรื่องนี้ จึงไม่ใช่การเพิ่ม “จำนวน” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ แต่ต้องเป็นการสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นจริง ตั้งแต่ระดับทัศนคติของสาธารณชนว่าการดำรงอยู่ของสังคมไทยนั้น คือการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม และการรักษาภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ยังเปรียบเสมือนการส่งเสริมให้เกิดทุนทางวัฒนธรรมของสังคมให้มีความหลากหลายและยั่งยืน ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสร้างสังคมแห่งการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นรากฐานที่แข็งแกร่งในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันและลดความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่อาจเกิดขึ้น

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจากการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นส่วนผลักดันให้เกิดผลิตผลของชุมชนจากมรดกทางวัฒนธรรมของลาหู่บ้านหนองเต่า ลีซูบ้านฮโกและอาข่าบ้านหล่อโยที่มีอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ โดยการทำงานของโครงการอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทางสังคมด้วยการให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” ด้วยเพราะคำนึงถึงสิทธิทางวัฒนธรรมของ “บุคคล กลุ่มคนและชุมชน” ซึ่งเป็นผู้ถือครองหรือ ผู้เกี่ยวข้อง กระบวนการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลโดยวิธีวิทยาและเครื่องมือการวิจัยที่ได้นำเสนอแล้วข้างต้น ควบคู่ไปกับการกระตุ้นจิตสำนึก สร้างความตระหนัก เพื่อพัฒนาสู่การตัดสินใจให้ความเห็นชอบ ร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูล ร่วมในการบันทึกข้อมูลโดยใช้แนวทางการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, ๒๕๕๓) ด้วย “หลักการมีส่วนร่วม” ที่ถือว่า “คน” เป็นหัวใจของการดำเนิน

กิจกรรม ภายใต้ลักษณะหรือมิติของการมีส่วนร่วมของ “คน” ในฐานะ “เจ้าของ” ทูทางวัฒนธรรม กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาคีวิจัยช่วยทำให้เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและสร้างความความรู้ความเข้าใจในหลักการจัดการทุนทางวัฒนธรรมร่วมกันอีกด้วย โครงการฯ วางแผนขั้นตอนการดำเนินงานไว้ดังต่อไปนี้

(๑) ขั้นการวางแผน (Planning) เป็นขั้นตอนของการรวมตัวแทนของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) สำหรับจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เน้นกิจกรรม “การสร้างความรู้ความเข้าใจและสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน” เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตั้งแต่การวางแผนสู่การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ด้วยการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วนเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (RECAP) เพื่อค้นหาทุนและศักยภาพของ “มรดกทางวัฒนธรรม” ในพื้นที่ศึกษา นำไปสู่การร่วมคิดร่วมเรียนรู้ ร่วมออกแบบการทำงานและร่วมลงมือปฏิบัติ

(๒) ขั้นการจัดกลุ่มองค์กร (Organization) ซึ่งเน้นดำเนินการจัดกลุ่มองค์กรเพื่อเป็น “กลุ่ม หน่วยงาน” มีเป้าหมายเพื่อเป็นกลุ่มแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่นอกจากจะเกิดผลลัพธ์ ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้ว ขั้นตอนดังกล่าวยังจะได้พัฒนาคน (Capacity Building) ไปพร้อม ๆ กัน โดยเปิด โอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงาน มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ด้วยการให้ ข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมผ่านวิธีการสัมภาษณ์ การสำรวจด้วยเครื่องมือวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึก

(๓) ขั้นการจูงใจ (Leading) เป็นขั้นตอนของการเปลี่ยนแนวคิดให้ออกมาเป็นการลงมือ ปฏิบัติ ด้วยการระดมความร่วมมือของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทำให้งานบรรลุเป้าหมาย มุ่งจัดกิจกรรมที่จูงใจให้ ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้พัฒนาศักยภาพได้อย่าง เต็มที่ เพื่อนำไปต่อยอดในการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ได้ต่อไป

และ (๔) ขั้นการควบคุม (Controlling) เป็นขั้นตอนของการติดตาม ควบคุม ตรวจสอบ ดูแล และแก้ไขข้อผิดพลาดและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงานตั้งแต่การให้ความเห็น (Views) การ แสดงความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations)

ดังนั้นข้อเสนอเพื่อยกระดับการดำเนินงานของภาครัฐในประเด็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ให้ครอบคลุมผ่านมาตรการทางกฎหมายและการเสริมศักยภาพ ดังนี้

๑. สนับสนุนการดำเนินการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. ... ให้แล้วเสร็จ เพื่อให้ชุมชนมีมาตรการทางกฎหมายในการสร้างความเข้าใจกับภาครัฐ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร และสามารถปฏิบัติตามวิถีดั้งเดิมของตนโดยมีกฎหมายคุ้มครอง

๒. บูรณาการการทำงานของกระทรวงที่เกี่ยวข้องให้เกิดการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ ได้แก่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม และกระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะการทำความเข้าใจเรื่องพื้นที่คุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะพื้นที่ทางกายภาพและจิตวิญญาณที่จะช่วยส่งเสริมรักษามรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

๓. ส่งเสริมศักยภาพกลุ่มชาติพันธุ์ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มรดกภูมิปัญญาในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ผ่านผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่เคารพต่อความต้องการและการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

๔. การมุ่งพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการประกอบอาชีพ โดนใช้ฐานจากมรดกทางวัฒนธรรม มีดังนี้

๔.๑ ทักษะการดูแลสุขภาพ กายและใจ เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผลของการก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุย่อมสร้างให้เกิดผลกระทบด้านต่าง ๆ ตามมา อาทิ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาทางด้านจิตใจ เป็นต้น ดังนั้นคณะทำงานจึงได้วางแนวทางเกี่ยวกับสุขภาพ กายและใจ ดังนี้ ในด้านครอบครัวพบว่าเมื่อผู้สูงอายุจะไม่เป็นภาระครอบครัวไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขภาพ เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ครอบครัวจึงเกิดการยอมรับนับถือผู้สูงอายุ ด้วยเพราะผู้สูงอายุมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจอันมาจากการที่มีรายได้จากการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนที่จะเกิดขึ้น เสมือนหนึ่งผู้สูงอายุเองก็รายได้ส่วนตัวที่เปรียบเสมือนการมีหลักประกันในชีวิต

ด้านชุมชน พบว่าการเปิดโอกาสให้มีพื้นที่ในชุมชนให้สามารถทำกิจกรรมร่วมกันของผู้ร่วมเรียนรู้ทั้งสามกลุ่ม เพื่อให้เกิดการความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและเสริมรายได้ให้ผู้สูงอายุ ก็ช่วยลดการเกิด “วัยาคติ” (Ageism) หรือการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยเหตุแห่งอายุหรือวัย ซึ่งอคติเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้ทั้งจากความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม หรือบรรทัดฐานในทางลบที่มีต่อคนบางกลุ่มอายุ ที่นำไปสู่ความลำเอียงหรือการเลือกปฏิบัติ เช่น การลดลงของการไม่รับฟังความเห็นของวัยรุ่น ด้วยเพราะเห็นว่าเด็กเกินไป ในขณะที่เดียวกันวัยรุ่นก็ให้เกียรติความคิดเห็นของผู้สูงอายุและคนวัยทำงานมากขึ้น เมื่อได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันและเมื่อผู้สูงอายุไม่ใช่ภาระของคนวัยทำงานแล้ว นั่นเอง

๔.๒ ทักษะอาชีพและการประกอบการ นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรที่ถือเป็นอาชีพหลักดั้งเดิมของผู้ร่วมเรียนรู้แล้ว การดำเนินงานของโครงการฯ ได้วางแผนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ แก่ผู้ร่วมเรียนรู้ที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ไปด้วยการพัฒนาทักษะการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการเพิ่มศักยภาพของคนวัยแรงงานนอกระบบ (กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มหัตถกรรม) ในการพัฒนาฝีมือและรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เน้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่เรียนรู้ เป็นสำคัญ

๔.๓ ทักษะการเรียนรู้ในโลกปัจจุบัน การอบรมเชิงปฏิบัติการ “หลักการตลาดดิจิทัล” และ “เทคนิคการทำสื่อเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน”

และ ๔.๔ ทักษะชีวิตด้านการจัดการการเงิน และการบริหารหนี้สิน ในการจัดกิจกรรมเพื่อร่วมเรียนรู้ โดยคณะทำงานจะจัดกิจกรรม “หลักการกำหนดราคาขายผลิตภัณฑ์ชุมชน” ให้แก่ผู้ร่วมเรียนรู้ และในระหว่างกิจกรรมนี้คณะทำงานจะเพิ่มทักษะด้านการจัดการการเงินและการบริหารหนี้สินควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อผู้ร่วมเรียนรู้จักได้สามารถจัดการการเงินส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ ๕

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

“ชุมชนชาติพันธุ์มีบทบาทพิเศษและเฉพาะเจาะจงในการจัดการมรดกอย่างยั่งยืน โดยเป็นผู้สร้าง ส่งเสริม รักษาและสร้างมรดกเหล่านี้ขึ้นใหม่ ดังนั้นจึงเป็นผู้ที่ช่วยทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความสร้างสรรค์ของมนุษย์นั้นรุ่มรวยยิ่งขึ้น”

(อภินันท์ ธรรมเสนา, ๒๕๖๗)

ผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซูในพื้นที่ศึกษามีศักยภาพสูงที่จะเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งสามารถพัฒนาให้เป็นกลไกในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน ภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และสังคมพหุวัฒนธรรมในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าทุนชุมชนไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากอดีต แต่ยังเป็นทรัพยากรเชิงกลยุทธ์ที่สามารถจัดการได้เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงตามที่ยานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘) และอาคม เต็มพิทยาไพสิฐ (๒๕๖๓) กล่าวไว้ ในที่นี้คณะวิจัยจึงสรุปและอภิปรายผลการศึกษา ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัยคือ เพื่อรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (หนองเต่า) บ้านม่วงชุม อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านหล่อโย และกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู บ้านเฮโก ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในเชิงชาติพันธุ์วรรณนาผ่านแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม สำหรับใช้เป็นต้นทุนในการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยหลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์แห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษา

๑. ผลรวบรวมข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนาผ่านระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ลีซูและอาข่า สรุปได้ดังนี้

๑.๑ ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลาหู่ บ้านหนองเต่าในบริบทสังคมสมัยใหม่: ข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา

แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมพร้อมกับปรับตัวให้เข้ากับสังคมและเศรษฐกิจสมัยใหม่อย่างยืดหยุ่น ระบบวัฒนธรรมของพวกเขาครอบคลุม ๖ มิติหลักที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ จิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑.๑.๑ ระบบการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนตั้งอยู่บนภูเขาสูงกว่า ๑,๒๐๐ เมตรในเขตอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก บ้านเรือนยกใต้ถุนเรียงรายตามเชิงเขาเพื่อให้เหมาะสมกับภูมิประเทศและกิจกรรมการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน โครงสร้างบ้านสะท้อนความสัมพันธ์ในครอบครัวขยายและเครือญาติ โดยมี “บ้านหลัก”

ของพ่อแม่เป็นศูนย์กลางการใช้ชีวิตและประกอบพิธีกรรม ส่วนลูกหลานที่แต่งงานแล้วมักสร้าง “บ้านนอน” ล้อมรอบบ้านหลักเพื่อรักษาความใกล้ชิดทางเครือญาติและร่วมแรงร่วมใจกันในกิจกรรมต่าง ๆ

บ้านของ “ปู่จ้อง” ผู้นำทางจิตวิญญาณมีลักษณะพิเศษทั้งในรูปแบบการก่อสร้าง วัสดุที่ใช้ และพื้นที่ภายใน เพื่อประกอบพิธีกรรมและเก็บรักษาเครื่องมือสำคัญของชุมชน

ระบบการตั้งถิ่นฐานนี้จึงไม่เพียงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภูมิประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นเวทีสำคัญในการธำรงความเป็นครอบครัวขยาย เครือญาติและจารีตประเพณีด้วย

๑.๑.๒ ระบบการจัดระเบียบสังคม ชาวลาหู่มีโครงสร้างสังคมแบบเครือข่ายที่ซับซ้อนและยืดหยุ่น ครอบครัวขยายและเครือญาติแบบพหุสาย (bilateral) ช่วยกระจายหน้าที่และทรัพยากรได้อย่างสมดุล ระดับหมู่บ้านมีผู้นำหลัก ๓ ด้านตามแนวคิด “แซะ คือ แซะหละ” (กันเฝ้าที่มีสามขา) คือ ผู้นำปกครอง (คะแซ), ผู้นำพิธีกรรม/นักบวช (ปู่จ้อง), และช่างตีเหล็ก (จาหลี) ซึ่งสะท้อนความสำคัญของบทบาททางสังคม เศรษฐกิจและจิตวิญญาณที่ต้องเกี่ยวพันกัน นอกจากนี้ยังมีระดับกลุ่มบ้าน (หมอง) ที่ประกอบด้วยหลายหมู่บ้านร่วมกันโดยมีปู่จ้องเป็นศูนย์กลาง

บทบาททางเพศในสังคมลาหู่เปิดกว้าง โดยผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำได้หากได้รับการยอมรับจากชุมชน เช่น ปู่จ้องหญิงหรือคะแซหญิง

๑.๑.๓ ระบบเทคโนโลยี เทคโนโลยีดั้งเดิมของลาหู่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อและอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น การนึ่งข้าวสองครั้ง (แสดงความสามัคคีและความเคารพทรัพยากร) การถักกำไลหญาอูบแค (สัญลักษณ์การผ่านพิธีกรรมและการปกป้อง) บ้านยกพื้นที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เครื่องดนตรีจิ้งห่องและงานจักสานไม้ไผ่ที่แสดงถึงความงาม ความร่วมแรงร่วมใจ และความเชื่อมโยงระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ที่แม้จะเรียบง่ายแต่ก็มีบทบาทในพิธีกรรม

๑.๑.๔ ระบบความเชื่อและพิธีกรรม รากฐานความเชื่อของลาหู่ยึดโยงอยู่กับผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน เทพเจ้าก้อซา ผีไร่และพลังเหนือธรรมชาติอื่น ๆ พิธีกรรมประจำปีและพิธีในวงจรชีวิตช่วยธำรงความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและโลกวิญญาณ ตัวอย่างเช่น พิธีฉลองปีใหม่ (เขาะเจ้าเว) การกินข้าวใหม่ (จาซือจ่าเลอ) พิธีเรียกขวัญ พิธีไหว้ศาลผีบ้านและผีไร่ รวมทั้งพิธีไล่ผีร้ายก่อนปีใหม่

พิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่ยังเป็นเวทีสำคัญในการเชื่อมโยงสมาชิกในชุมชน การแบ่งปันแรงงาน อาหาร และความรู้ ตลอดจนการถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมให้คนรุ่นใหม่

และ ๑.๑.๕ ระบบการดำรงชีพ เศรษฐกิจของชาวลาหู่ผสมผสานระหว่างยังชีพและตลาด ทำไร่หมุนเวียน นาดำ ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น สตรอเบอร์รี่ มะเขือม่วงและพืชสวนเพื่อบริโภคและจำหน่าย เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในพิธีกรรมและขายเป็นรายได้เสริม ยังคงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบดั้งเดิม (เอามื้อเอารวัน) ควบคู่ไปกับการรับจ้างและขายผลผลิตให้โครงการหลวงดอยคำ การดำรงชีพแบบนี้สะท้อนความยืดหยุ่นในการจัดการทรัพยากร ความสามัคคีในชุมชนและความสามารถในการปรับตัวต่อเศรษฐกิจสมัยใหม่โดยไม่ละทิ้งรากฐานวัฒนธรรม

ภาพรวมระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลาหู่แสดงถึงการผสมผสานระหว่างจารีตดั้งเดิมกับความทันสมัยอย่างสมดุล ทั้งในมิติของการตั้งถิ่นฐาน สังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อและเทคโนโลยี ที่แสดงให้เห็นว่าสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ ตามตารางที่ ๑๓ และภาพที่ ๕๗

ตารางที่ ๑๓ ข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชนชาติพันธุ์ลาหู่

ระบบการตั้งถิ่นฐาน		ระบบการจัดระเบียบสังคม		ระบบเทคโนโลยี		ระบบความเชื่อและพิธีกรรม		ระบบการดำรงชีพ	
ภูมิภาค	ภูเขาสูง ป่าไม้ สมบูรณ์	ครอบครัว	ขยาย อยู่ ร่วมกับญาติ ฝ่ายหญิงหลัง แต่งงาน	กำไลหย้าอิบูแค	ใช้ในพิธีกรรม ป้องกันโรคภัย	พิธี/ประเพณี	วันมงคล ผูก ข้อมือ เต้น จะคี	กิจกรรมหลัก	ไร่หมุนเวียน นาดำ ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์
บ้านเรือน	ยกใต้ถุน เรียง ตามเชิงเขา วัสดุไม้ไผ่/หญ้า คา	เครือญาติ	พหุสาย ยึดหยุ่น กระจาย ทรัพยากร	นั่งข้าวสองครั้ง	ความอดทน สามัคคี	เรียกขวัญ	ปลาย ม.ค.- เม.ย. บูชาเทพ เจ้า ฆ่าหมู เต้น ข้าวปึก	พืชสำคัญ	ข้าวไร่ ข้าวโพด สตอร์เบอร์รี่ มะเขือม่วง ฯลฯ
สิทธิที่ดิน	ข้อจำกัดจาก เขตอุทยาน ทำให้เกิดข้อ ขัดแย้ง	หมู่บ้าน	ผู้นำ ๓ ด้าน: ปกครอง, พิธีกรรม และ เศรษฐกิจ	แต่งกาย	สัญลักษณ์อัต ลักษณ์	ปีใหม่/กินวอ	ก.ย. บวงสรวง เทพ ขอ อนุญาตเกี่ยว ข้าว	สัตว์เลี้ยง	หมูป่า ไก่ ควาย สุนัข (ใช้ใน พิธีกรรมและ เศรษฐกิจ)
ครอบครัว	ขยาย บ้าน หลัก-บ้านนอน ล้อมรอบ	กลุ่มบ้าน (หมอง)	หลายหมู่บ้าน รวมกัน ภายใต้ ปู่จ้องและผู้นำ อื่น	สร้างบ้าน	สมดุลกับ ธรรมชาติ	กินข้าวใหม่	วันพระ งดเนื้อ สุรา สวดอวย พร	แรงงาน	เอามือเอารับ รับจ้างทั่วไป
บ้านปู่จ้อง	ศูนย์กลางจิต วิญญาณ ใช้ วัสดุธรรมชาติ	บทบาทเพศ	ผู้หญิงสามารถ เป็นผู้นำได้	บ้านปู่จ้อง	แกนจักรวาล ของหมู่บ้าน	วันศีล	วันขึ้นปีใหม่ บนเขา	รูปแบบผลิต	ยังชีพเหลือจึง ขาย ใช้ภูมิปัญญา
				เครื่องดนตรี	ความงาม ความ อ่อนคลาย เกี่ยว พาราฮี	ไหว้ศาลผีบ้าน	เริ่มฤดู เพาะปลูก	สินค้า หัตถกรรม	จักสาน กำไล ของป่า น้ำผึ้ง
				งานจักสาน	ขยันขันแข็ง ถ่ายทอดความรู้	ไหว้ศาลผีไร่	ปลายปี ขบไล่ สิ่งไม่ดี		

ระบบการตั้งถิ่นฐาน		ระบบการจัดระเบียบสังคม		ระบบเทคโนโลยี		ระบบความเชื่อและพิธีกรรม		ระบบการดำรงชีพ	
						สงฆ์/ไฉนร่าย	การแต่งงาน คลอดบุตร ตาย		
						วงจรรชีวิต	วันมงคล ผู้ก ซื้อมือ เต็น จะคี่		

LAHU CULTURAL HOLISTIC SYSTEM

Settlement System

Adaptation to mountainous terrain
legal restrictions, Family structures
as main and separate sleeping
houses. Pu Chong's house built
communally as a spiritual center for
rice-pounding mortar

Social Organization System

Extended families, bilateral descent
Three key leadership positions
(three of a-choe(c, village-leader,
ritual leader, blacksmith) promoting
balance-sam-biologic spiritile and
continuity to spirit world

Technology System

Traditional

technologies, susvitudet, on: banbao
tools and hauses, distinctive double
steaming of rice, uce, bamboo crafts,
addressing survival needs, uybolize
faith, cooperation, and continuity

Belief, Tradition, and Ritual System

Indigenous animism

Annual New Year celebrations with
offerings, ritual dancing, sticky rice
cake pounding, rituals propitiating
spirits, bring community together, and
reinforcing ethnic identity

Livelihood System

Subsistence shifting
cultivation and animal
husbandry, growing
market-oriented crops,
wage labor, communal
labor exchange, while
maintaining cultural identity

Environmental System

Settlements
over 1,200 m
Houses on stilts.
arranged along slopes

กล่าวโดยสรุปถึงระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลาหู่เพื่อการนำไปศึกษาในบริบทสังคมสมัยใหม่: ข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ (Lahu) เป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงที่สำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงรายและแม่ฮ่องสอน คำว่า “ເລເລ” (Sheh Leh) เป็นชื่อย่อของลาหู่ หมายถึง “ลาหู่ดำ” หรือ “Black Lahu” (Lahu Na) ซึ่งโดดเด่นด้วยเสื้อผ้าสีดำและลวดลายสีสดใส ที่มีถิ่นฐานเดิมในบริเวณยูนนาน (จีน) แล้วอพยพลงมาผ่านพม่าเข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๙ สามารถสรุประบบองค์รวมทางวัฒนธรรมในเชิงชาติพันธุ์วรรณนา วัฒนธรรมของลาหู่เฒ่าปรากฏในองค์ประกอบสำคัญที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ตามตารางที่...

ตารางที่ ๑๔ แสดงองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันในบริบทสังคมสมัยใหม่

องค์ประกอบ	ลักษณะเด่นดั้งเดิม	การปรับตัวในสังคมสมัยใหม่
ความเชื่อและพิธีกรรม	นับถือผีบรรพบุรุษและวิญญาณธรรมชาติ เช่น ผีบ้านผีเรือน, พิธีไหว้ผี (G’ui Sha)	ลดบทบาทลง เน้นพิธีในระดับครอบครัว ใช้พื้นที่ศาลาชุมชน
ภาษาและการสื่อสาร	ใช้ภาษาลาหู่เป็นหลัก มีสำเนียงของตนเอง	เด็กรุ่นใหม่มักใช้ภาษาไทยมากขึ้น ภาษาเริ่มสูญหาย
เศรษฐกิจและการดำรงชีพ	ทำไร่หมุนเวียน เลี้ยงสัตว์ หาของป่า	เปลี่ยนมาปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น สตรอว์เบอร์รี, กาแฟ), รับจ้าง, ทำงานในเมือง
ระบบเครือญาติและสังคม	ครอบครัวขยาย มีเครือญาติช่วยเหลือนกัน	มีการแยกครอบครัวเดี่ยว การย้ายถิ่นฐานเพิ่มขึ้น
ศิลปะและภูมิปัญญา	งานหัตถกรรม เช่น การทอผ้า เครื่องเงิน การฟ้อนรำ	ผลิตเป็นสินค้าเพื่อขายนักท่องเที่ยว

๑.๒ ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลีซู บ้านเฮโก ในบริบทสังคมสมัยใหม่: ข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เป็นดังนี้

๑.๒.๑ วิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากร ชาวลีซูบ้านเฮโกยึดถือคติ “ลีซู” ซึ่งแปลว่า “ผู้เฒ่าแห่งชีวิต” สะท้อนถึงจารีตที่สั่งสมมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกับธรรมชาติ การจัดการป่าของลีซูแบ่งพื้นที่ออกเป็นหลายประเภท เช่น ป่าพิธีกรรม ป่าผิงศพ ป่าต้นน้ำ ป่าหมุนเวียนและป่าใช้สอย แต่ละประเภทมีกฎการใช้และข้อห้ามเฉพาะ สะท้อนค่านิยมความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทรัพยากรธรรมชาติ พิธีวันปลูก (หั่ว ฮา เตอ หั่ว) ที่จัดขึ้นทุกเดือนมิถุนายน แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับผืนดินและความร่วมมือระหว่างเพศผ่านการปลูกพืชคู่ชายหญิง พิธีบวชป่า อีต๋ามาหลัว เป็นอีกตัวอย่างที่เชื่อมโยงคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ พร้อมกฎข้อห้าม เช่น การตะโกนหรือกระทำการสิ่งลบหลู่ในป่า ซึ่งแสดงถึงการให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๑.๒.๒ ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ชาวลีซูบ้านเฮโกเน้นศรัทธาต่อบรรพบุรุษเทพผู้คุ้มครองและธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะประเพณีปีใหม่ (โซเซยียาบา) จัดในเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ เพื่อเฉลิมฉลอง ล้างสิ่งไม่ดีและอัญเชิญเทพเจ้ามาคุ้มครอง ประกอบด้วยกิจกรรม เช่น ไห้ว เต็นรำ กวาเซยีย รอบเสาศูนย์กลางพิธี (โซเซยียและจีว) และการดำหัวผู้อาวุโส นอกจากนี้พิธีเรียกขวัญในรูปแบบต่าง ๆ สะท้อนความเชื่อว่าขวัญเป็นพลังชีวิตที่ต้องได้รับการดูแล ศาลเจ้าหมู่บ้าน (อาปาโหม้อฮี้)

ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ เครื่องดนตรีและการเต้นรำมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะศิลปะและเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีของชุมชน

๑.๒.๓ ระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของชาวลีซูยังคงอาศัยการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ควบคู่กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ เช่น การเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชเศรษฐกิจ งานหัตถกรรมและการรับจ้าง

อาหารที่สะท้อนทั้งการดำรงชีพและรสนิยมทางวัฒนธรรม เช่น ลาบหมู ยำมะเขือเทศ หมูรมควัน หมูแดงและผักกาดดอง เครื่องแต่งกายของชายและหญิงสะท้อนถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ความงามและสถานะทางสังคม ปฏิทินชุมชนที่กำหนดกิจกรรมการเพาะปลูก งานบุญและเทศกาล สะท้อนถึงการจัดระเบียบชีวิตที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคมและศาสนา

และ ๑.๒.๔ ระบบการจัดระเบียบทางสังคมของชาวลีซูมีลักษณะยืดหยุ่นสูงและเน้นความเสมอภาค ผู้นำอาวุโสของหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำจิตวิญญาณและผู้ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นคู่สมรสเดียว โดยมีรูปแบบการอยู่ร่วมกันหลังแต่งงานที่ยืดหยุ่น ทั้งแบบสะใภ้เข้าบ้านหรือเขยเข้าบ้าน สะท้อนค่านิยมของระบบเครือญาติแนวข้าง (bilateral kinship) ที่นับญาติทั้งสองฝ่ายเท่าเทียมกัน ครอบครัวมักเป็นครอบครัวขยายแบบหลวม โดยอยู่อาศัยใกล้กันเพื่อสนับสนุนกันในงานบุญ งานศพ งานแต่งงานและการดูแลเด็ก บทบาททางเพศแบ่งหน้าที่ค่อนข้างชัดเจนแต่มีค่าเท่าเทียมกัน ขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชน เช่น นายอาหลู จัวย่า ยังส่งเสริมการสืบสานวัฒนธรรมให้เยาวชน เพื่อธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ท่ามกลางกระแสสังคมสมัยใหม่

กล่าวโดยสรุป ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชาวลีซูบ้านเฮโกประกอบด้วยองค์ประกอบหลักสี่ประการ คือ วิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากร ความเชื่อและพิธีกรรม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี และการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งทั้งหมดเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นและเกื้อหนุนกันเพื่อธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และความมั่นคงของชุมชน แม้ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากเศรษฐกิจสมัยใหม่และนโยบายภายนอก ระบบวัฒนธรรมดังกล่าวแสดงถึงภูมิปัญญา ความยืดหยุ่นและความสร้างสรรค์ของชุมชนในการปรับตัวโดยไม่ละทิ้งรากเหง้าทางวัฒนธรรม ดังข้อมูลโดยสรุปตามตารางที่ ๑๕ และภาพที่ ๕๘

ตารางที่ ๑๕ แสดงระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของลีซู บ้านเฮโก

ระบบการดำเนินชีวิต			ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม			ระบบการดำรงวิถีชีวิต เศรษฐกิจและเทคโนโลยี			การจัดระเบียบทางสังคม		
องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย
ภูมิประเทศ	พื้นที่สูง ลำน้ำ ๒ สาย	แหล่งน้ำและป่าหล่อเลี้ยงชีวิตและวัฒนธรรม	ประเพณีปีใหม่ (โซเซยืออาบา)	มกราคม-กุมภาพันธ์ เริ่มต้นสิ่งใหม่ ล้างสิ่งเก่า เต้นรำ ร้องเพลง	สร้างสิริมงคล ความสามัคคี เชื่อมโยงกับเทพและบรรพบุรุษ	การแต่งกาย	ชุดชาย: กางเกงเป่ากว้าง เสื้อดำ คอป้าย ผ้าโพกหัว ชุดหญิง: เสื้อยาวสีสด หมวกประดับลูกปัด	แสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ความงามและสถานะ	ผู้นำชุมชน	ผู้อาวุโส (ผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน)	ผู้นำจิตวิญญาณ ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง รักษาธรรมเนียม
อัตลักษณ์ลีซู	“ผู้เฒ่าแห่งชีวิต” (ลี = จาริต, ซู = เรียนรู้)	รักษาป่า เรียนรู้จากธรรมชาติ	พิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ	ทำที่บ้านและศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน อาปาโหม่วฮี้	แสดงความกตัญญูและขอพร	วิถีไร่หมุนเวียน	แผ้วถาง เผาปลูกข้าว ข้าวโพด พืชผัก แล้วปล่อยฟื้นฟู	ผลิตอาหารอย่างยั่งยืน รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ	รูปแบบครอบครัว	คู่สมรสเดียว ยึดหยุ่นเรื่องที่อยู่ (สะไกหรือเขยเข้าบ้าน)	เอื้อต่อการรักษาความสัมพันธ์ในเครือญาติทั้งสองฝ่าย
วันปลูก	ห้วง ฮา เตอหู่ (มิถุนายน)	เริ่มต้นฤดูเพาะปลูก ความมั่นคงทางอาหาร	โซเซยือและจิว	เสาดันไม้ ศูนย์กลางพิธีปีใหม่	อัญเชิญเทพมอบพร และเป็นจุดเต้นรำ	การเพาะปลูก	ข้าว (หลัก), ข้าวโพด (สำรอง), พืชผักและสมุนไพร	บริโภคในครัวเรือน และใช้ในพิธีกรรม	เครือญาติ	เครือญาติแนวข้าง (นับสายพ่อและแม่เท่าเทียมกัน)	สะท้อนค่านิยมสมดุลและสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ระบบการดำเนินชีวิต			ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม			ระบบการดำรงวิถีชีวิต เศรษฐกิจและเทคโนโลยี			การจัดระเบียบทางสังคม		
องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย
วิถีเพาะปลูก	ปลูกข้าวโพดแบบคู่ชายหญิง	สมดุลบทบาทเพศและความร่วมมือ	พิธีเรียกขวัญ	เรียกขวัญกลับร่างป้องกันเคราะห์ร้าย	ฟื้นฟูพลังชีวิตสร้างความเชื่อมั่น	เครื่องมือ	ไม้ปลายแหลม (ซาพู)	แสดงภูมิปัญญาการเกษตรบนพื้นที่ลาดชัน	การสืบทอด	ได้จากทั้งพ่อและแม่ ตามข้อตกลงครอบครัว	รักษาความยืดหยุ่นและความเท่าเทียม
การจัดการป่า	แบ่งเขตป่า ๕ ประเภท: ๑. ป่าพิธีกรรม (อาปาโหมอี, อีดำมา) ๒. ป่าฝังศพ (หลี่จูว) ๓. ป่าอนุรักษ์ (อาจั่วจูว) ๔. ป่าหมุนเวียน (มั่วยี้กู) ๕. ป่าใช้สอย	ใช้ประโยชน์โดยเคารพธรรมชาติและกฎเกณฑ์	ศาลเจ้าหมู่บ้าน (อาปาโหมอี)	สถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนเนินเหนือหมู่บ้าน	ศูนย์รวมจิตวิญญาณช่วยคุ้มครองชุมชน	เลี้ยงสัตว์	ไก่ หมูดำ แพะ แกะ ม้า	เพื่อบริโภคขาย และใช้ในพิธีกรรม	บทบาททางเพศ	ผู้ชาย: พิธีกรรมงานนอกบ้าน ผู้หญิง: ดูแลบ้าน งานหัตถกรรม	การแบ่งงานชัดเจนแต่เท่าเทียม
เทพป่า	อีดำมา และสื่อต่อสู้ผัว	สิ่งศักดิ์สิทธิ์กำกับดูแลป่า	เครื่องดนตรี	ซอป้อ (ซิง), พู่หูลูว (แคน)	สร้างบรรยากาศรื่นเริง	อาหารและการถนอมอาหาร	อาหารเทศกาล: ลาบหมู ยำ	สะท้อนวัฒนธรรมการกินที่	เครือข่ายสนับสนุน	ญาติทั้งสองฝ่ายช่วยกันในงานบุญ	เสริมสร้างความสามัคคีและความ

ระบบการดำเนินชีวิต			ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม			ระบบการดำรงวิถีชีวิต เศรษฐกิจและเทคโนโลยี			การจัดระเบียบทางสังคม		
องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย
				น้ำเต้า, จู่วหลั่ว (ขลุ่ย)	สื่อสารกับวิญญาณ		มะเขือเทศ อาหาร ถนอม: ผักกาดดอง หมูรมควัน	ยึดหยุ่นตามฤดูกาล		งานศพ งานแต่ง และเลี้ยงเด็ก	มั่นคงทางสังคม
กฎการใช้ป่า	ห้ามตะโกน กลิ้งหิน ทำกิจกรรม ซ่อนกัน	สะท้อนความเคารพต่อป่า	พิธีดำหัว (มีอหิมือ/ผู้นำชุมชน)	แสดงความขอบคุณและขอพร	เสริมสิริมงคลต่อผู้นำและหมู่บ้าน	การปรับตัวเศรษฐกิจ	ผลิตชุด/ ยามขายงานรับจ้างปลูกพืชเศรษฐกิจ	สร้างรายได้เสริมและปรับตัวต่อเศรษฐกิจสมัยใหม่	ครอบครัวขยาย	มักอยู่ด้วยกันหลายครัวเรือนหลายช่วงวัยหรือสร้างบ้านใกล้กัน	รักษาวัฒนธรรมและช่วยเหลือกัน
ทรัพยากรไม้	บ้าน: ไม้ไผ่เส้าไม้ก่อเตื่อย หลังคาหญ้าคา โลงศพ: ไม้จำปี/จำปา	ใช้ไม้ตามวัตถุประสงค์พร้อมพิธีกรรม	ข้อห้ามในพิธี	เช่น ห้ามผู้หญิงออกนอกบ้าน เข้าปีใหม่, ห้ามเก็บกวาดทั้งขยะ	รักษาความบริสุทธิ์และขวัญของบ้าน	ปฏิทินชุมชน	เดือน ๑-๑๒: สอดคล้องกับฤดูกาลเพาะปลูกงานบุญเทศกาล	จัดระเบียบวิถีชีวิตและสังคมตามวิถีจักรวรรดิชาติ	การเปลี่ยนแปลงในอนาคต	เยาวชนไปเรียน/ทำงานในเมือง อาจเกิดครอบครัวเดี่ยว บทบาทผู้อาวุโสลดลง	ความท้าทายต่อการสืบสานวัฒนธรรม

ระบบการดำเนินชีวิต			ระบบความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม			ระบบการดำรงวิถีชีวิต เศรษฐกิจและเทคโนโลยี			การจัดระเบียบทางสังคม		
องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย	องค์ประกอบ	รายละเอียด	บทบาท/ความหมาย
ปัญหาเศรษฐกิจ	ราคาหมู-ไก่ ถูกกด ขาดอำนาจต่อรอง	ความท้าทายจากเศรษฐกิจสมัยใหม่				การแต่งกาย	ชุดชาย: กางเกงเป๋ากว้าง เสื้อดำ คอป้าย ผ้าโพกหัว ชุดหญิง: เสื้อยาวสีสด หมวกประดับลูกปัด	แสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ความงามและสถานะ	บทบาทผู้นำสืบสานวัฒนธรรม	นายอาหูลู่วัยยา สนับสนุนเยาวชนให้เล่นดนตรี เต้นรำ และแต่งกายแบบลือชู	รักษา อัตลักษณ์ในบริบทสมัยใหม่
ภูมิปัญญา	อีดำมาหลัวะ (พิธีบวชป่า)					วิถีไร้หมุนเวียน	แผ้วถาง เฝ้าปลูกข้าว ข้าวโพด พืชผัก แล้วปล่อยพันธุ์	ผลิตอาหารอย่างยั่งยืน รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ			

HOLISTIC CULTURAL SYSTEM OF THE LISU IN HEIKOH VILLAGE

The holistic cultural system of the Lisu in Heikoh Village intertwines beliefs, customs, livelihoods, economy, technology, and social organization. This system promotes sustainable coexistence with nature, embodies Lisu identity, and fosters social cohesion. However, it faces economic challenges and the potential erosion of traditional practices among youth.

BELIEFS AND CUSTOMS

Centered around New Year customs, ancestor rites, and spirit-calling practices, reinforcing auspiciousness and community cohesion, and mediating spiritual relationships.

LIVELIHOODS AND ECONOMY

Reflects the balance between traditional practices like swidden farming and economic adaptation, addressing food security and seasonal rhythms, but also navigating modern economic challenges.

ENVIRONMENT AND TECHNOLOGY

Integrates highland terrain, water sources, swidden agriculture, forest management, and indigenous knowledge, ensuring sustainable resource use and balanced gender roles.

SOCIAL ORGANIZATION

Characterized by flexible family structures, bilateral kinship, and gender-based division of labor, enhancing familial bonds and continuity of cultural practices.

ภาพที่ ๕๘ ภาพอินโฟกราฟิกแสดงข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์ลีซู

๑.๓ ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของอาข่า บ้านหล่อโยในบริบทสังคมสมัยใหม่: ข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา

ชาวอาخاب้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่มีระบบวัฒนธรรมอันสอดคล้องประสานกันระหว่างวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อและการปรับตัวต่อสังคมสมัยใหม่ แม้ว่าชุมชนจะเปิดรับนักท่องเที่ยวและมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงรักษารากวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้อย่างเด่นชัด ดังจะอธิบายในหมวดหมู่ต่อไปนี้

๑.๓.๑ ระบบการตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัย การตั้งถิ่นฐานของอาخاب้านหล่อโยตั้งอยู่บนพื้นที่สูงของดอยแม่สลอง ลักษณะของที่อยู่อาศัยเลือกพื้นที่บนสันเขา ห่างจากแหล่งน้ำและพื้นที่ราบ เพื่อเลี่ยงโรคมาลาเรียและน้ำท่วม การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนใช้วิธีเสี่ยงทายด้วยไข่ไก่ (จ้ออแจเออ) เพื่อดูว่าเจ้าที่อนุญาตหรือไม่ บ้านเรือนยกพื้นสูง สร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าคาและมีเตาไฟสองเตา ทั้งเพื่อปรุงอาหารและต้มน้ำชา ที่ทางเข้าหมู่บ้านมี “ประตูหมู่บ้าน” (ล่อซ่อง) ป้องกันสิ่งชั่วร้าย และมีศาลเจ้าที่ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และลานวัฒนธรรมเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของชุมชน

๑.๓.๒ ระบบครอบครัวและเครือญาติ โครงสร้างครอบครัวมีลักษณะครอบครัวขยาย โดยผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวและผู้สืบสกุล นับสายโลหิตฝ่ายบิดา (จี) พร้อมทั้งต้องจดจำลำดับบรรพบุรุษและพิธีกรรม ครอบครัวอาข่าเน้นการให้กำเนิดบุตรชายเพื่อสืบสกุล โดยห้ามแต่งงานในสายโลหิตใกล้กัน (๗ ชั่วโคตร) ผู้หญิงเป็นผู้สนับสนุนในบ้าน ขณะที่ผู้ชายเป็นผู้แทนครอบครัวเข้าสังคม ชุมชนมีลักษณะชายเป็นใหญ่และเคารพผู้อาวุโส

๑.๓.๓ ระบบการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างสังคมมีผู้นำหลายตำแหน่งตามระบบดั้งเดิม โดยมี เจ๋อมา เป็นผู้นำสูงสุดทางศาสนาและการบริหาร อาจสืบทอดทางสายเลือดหรือเลือกตั้ง รองลงมาคือ เจ๋อหย่า ซึ่งมักเป็นอดีตเจ๋อมา ตำแหน่งอื่น ได้แก่ จีปาบาจี (ช่างตีเหล็ก), พีมาเบ๊วหม่อ (หมอพิธีกรรม), หน้าเหง่อ (ผู้ไกล่เกลี่ย), ยี่ผ่า (หมอทรง), และ ซะมาหละจ่า (ผู้ประสานงาน) โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนความร่วมมือและสมดุลหน้าที่ภายในชุมชน

๑.๓.๔ ระบบการดำรงชีพและอาหาร เศรษฐกิจเน้นเกษตรยังชีพ เช่น การปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วและพืชผัก โดยใช้เทคนิคผสมเมล็ดพันธุ์ในแปลงเดียวเพื่อประโยชน์สูงสุด มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ และสุนัข อาหารสะท้อนภูมิปัญญาและสมดุลธาตุในร่างกาย เช่น ลาบอาข่า น้ำพริก ผักกาดดอง ข้าวต้มไก่ แกงผักกาด อาหารเหล่านี้ใช้สมุนไพรและวัตถุดิบท้องถิ่น สื่อถึงทั้งสุขภาพ ความเชื่อ และเอกลักษณ์วัฒนธรรม

๑.๓.๕ ระบบความเชื่อ ศาสนาและพิธีกรรม อาข่าไม่มีคำว่า “ศาสนา” แต่ใช้คำว่า “บัญญัติอาข่า” ซึ่งรวมขนบธรรมเนียม ความเชื่อและพิธีกรรม โดยเชื่อในผี (แหนะ) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผีเรือน ผีหมู่บ้าน ผีธรรมชาติและผีเร่ร่อน ความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดโลกแบ่งเป็น ๓ ช่วงคือ ปรีมกา (กำเนิดสิ่งมีชีวิต) ย็องกา (กฎระเบียบ) และจ้อกา (ดินแดน) พิธีกรรมสำคัญ เช่น พิธีถวายทานให้ผีเปรต พิธีบูชาศาลพระภูมิ พิธีปลูกข้าว พิธีทำบุญไร่ พิธีถอนชนไก่ พิธีเรียกขวัญ สะท้อนการสื่อสารกับโลกวิญญาณและธำรงความเป็นชุมชน

๑.๓.๖ ระบบประเพณีและเทศกาล ประเพณีประจำปีสะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อ ได้แก่

(๑) โล้ชิงช้า (แย้ซู่อาเผ่ว) ร่วมร้องเพลง เกี้ยวพาราสี และแสดงบทบาทหญิงชาย

(๒) ไข่แดง (ซิมส์ ซิมมีอาเผ่ว) ต้อนรับปีใหม่และแต่งตั้งผู้นำ

(๓) ยอลาอาเผ่ว เชิดชูรองผู้นำศาสนา

(๔) ค้องแย้อาเผ่ว ขับไล่สิ่งไม่ดี

(๕) ยอพูนองหมื่อเซ่อเออ พิธีกินข้าวใหม่

และ (๖) ปีใหม่ลูกข้าง (คำท้ออำเฝว) เฉลิมฉลองหลังเก็บเกี่ยว
ประเพณีเหล่านี้จัดสอดคล้องกับปฏิทินชุมชน สื่อถึงจังหวะชีวิตและความสัมพันธ์กับ
ธรรมชาติ

๑.๓.๗ ระบบการละเล่นและศิลปะ แบ่งเป็นการละเล่นในพิธีกรรม เช่น ลูกข้าง โส้ชิงช้า
เต็นรำ สะบ้าและการละเล่นทั่วไป เช่น สามล้อ ลานวัฒนธรรม การแข่งขันซูบยาและปั่นถ้วย

ศิลปะดนตรีมีทั้งดีด ดีและเป่า เช่น จิ้งห้อย ชิ่ง กลอง ฆ้อง ฉิ่ง แคน ขลุ่ยและเป่าใบไม้
เครื่องดนตรีเหล่านี้ใช้เป็นส่วนในการเกี่ยวพาราสี รื่นเริงและประกอบพิธีกรรม

กล่าวโดยสรุป ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอบ้านหล่อยประกอบด้วยองค์ประกอบที่
เชื่อมโยงระหว่างสังคม ความเชื่อ พิธีกรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจและศิลปะอย่างแนบแน่น ทุกระบบสะท้อนถึง
การปรับตัวต่อธรรมชาติ การดำรงอัตลักษณ์และความร่วมมือของชุมชนในขณะที่สามารถเปิดรับการ
เปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้อย่างยืดหยุ่น ตามตารางสรุปเนื้อหาแต่ละระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมที่ ๑๖
และภาพที่ ๕๙

ตารางที่ ๑๖ สรุประบบองค์รวมทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอบ้านหล่อย

ระบบองค์รวม	ลักษณะสำคัญ	บทบาทและความหมาย
๑. การตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัย	อยู่บนสันเขา หางแม่น้ำ เลือกพื้นที่โดย เสี่ยงไข่ บ้านไม้ไผ่ยกพื้น ประตูล้อมบ้าน ศาลเจ้าที่	สะท้อนความเชื่อ ความปลอดภัยและ ความสามัคคีของชุมชน
๒. ครอบครัวและเครือญาติ	ครอบครัวขยาย ผู้ชายสืบสกุล นับสาย บิดา (จี) ห้ามแต่งในสายเลือดใกล้กัน	คงไว้ซึ่งตระกูล ความรับผิดชอบและ บทบาทเพศอย่างชัดเจน
๓. การจัดระเบียบทางสังคม	มีผู้นำหลายตำแหน่ง เช่น เจ้มา เจ้ห ย่า พิม่าเบ้วหม่อ ยี่ผ่า ขะมาหละจ่า	สร้างสมดุลหน้าที่ ความร่วมมือและ ระบบความรับผิดชอบ
๔. การดำรงชีพและอาหาร	เกษตรยังชีพ ผสมเมล็ดพันธุ์ เลี้ยงสัตว์ ใช้วัตถุดิบท้องถิ่น อาหารสมุนไพร	รักษาสุขภาพ สืบสานภูมิปัญญาและ สร้างอัตลักษณ์อาหาร
๕. ความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรม	เชื่อในผี (แหนะ) บัญญัติอำเภ พิธีกรรม สื่อสารกับวิญญาณ และขอบคุณ ธรรมชาติ	เชื่อมโยงโลกมนุษย์กับวิญญาณ ค้ำครอง และรักษาความสงบ
๖. ประเพณีและเทศกาล	โส้ชิงช้า ไข่แดง ยอลาอำเฝว ค้องแย้ อำเฝว ยอพูนองหมื่อเซื่อเออ ปีใหม่ลูกข้าง	สอดคล้องกับปฏิทินชีวิต สร้างขวัญ กำลังใจและความสามัคคี
๗. การละเล่นและศิลปะ	การละเล่นในพิธีและทั่วไป เช่น ลูกข้าง เต็นรำ สามล้อ เครื่องดนตรีดีด ดี เป่า	สร้างความรื่นเริง ถ่ายทอดความรู้สึกและ เกี่ยวพาราสี

ภาพที่ ๕๕ ภาพอินโฟกราฟิกแสดงข้อมูลระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมชนชาติพันธุ์อาข่า

จากผลการศึกษาพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามยังคงรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิม ระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างสมบูรณ์ แม้ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากโลกาภิวัตน์ ผลสำรวจชี้ให้เห็นการสอดประสานของระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความเชื่อ การดำรงชีพ เทคโนโลยี การตั้งถิ่นฐานและการจัดระเบียบสังคม ซึ่งตอกย้ำว่าอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งแปลกประหลาด หากแต่เป็น “ทุน” ที่สร้างความเข้มแข็งให้สังคมและสร้างความภาคภูมิใจให้คนในท้องถิ่น (อภิรักษ์ ธรรมเสนา, ๒๐๒๑) การเข้าใจและบันทึกมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงชาติพันธุ์วรรณา ยังช่วยลดมายาคติและอคติทางชาติพันธุ์ เช่น การมองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้อพยพ ผู้ทำลายป่า หรือผู้ด้อยโอกาส ซึ่งไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้คือคนท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมไทย (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑)

ข้อมูลจากการศึกษาชี้ว่าการจัดทำแผนที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมช่วยระบุแหล่งทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถใช้เป็น “ต้นทุน” ในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ แผนที่ดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามแนวนโยบายของรัฐบาล (สายันต์ ไพรัชญาจิตร, ๒๕๔๗; ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑)

การทำแผนที่ยังช่วยให้เกิดความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชนต่อคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของตน และกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา เป็นไปตามแนวคิดที่ว่า การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากทุนทางวัฒนธรรมจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของมนุษย์ (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, ๒๕๖๓)

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า หากผ่านกระบวนการพัฒนาทางสังคมที่เหมาะสม มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์สามารถแปลงเป็นกลไกทางสังคมเพื่อเตรียมรับกับความเปลี่ยนแปลงและสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนได้ กลไกเหล่านี้สอดคล้องกับกรอบกิจกรรม ๗ ประการของสายันต์ ไพรัชญาจิตร (๒๕๔๗) ได้แก่ การวิจัย การประเมินคุณค่า การอนุรักษ์ การดำเนินธุรกิจ การเผยแพร่ความรู้ การกำหนดกฎเกณฑ์และการฟื้นฟูสร้างสรรค์

แนวทางเหล่านี้ยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่มุ่งสร้างความเสมอภาคบนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่งเสริม Soft Power และการพึ่งพาตนเองโดยไม่ละทิ้งรากเหง้าของกลุ่มชาติพันธุ์ การแปร “ทุนวัฒนธรรม” เป็น “ทุนเศรษฐกิจ” จะช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถจัดการกับปัญหา เช่น ความไม่มั่นคงด้านที่ดิน ความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์และความพึ่งพิงรัฐได้อย่างมีศักดิ์ (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑; อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, ๒๕๖๓)

กล่าวโดยสรุปว่า มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาเป็นทรัพยากรที่มีค่าและสามารถใช้พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน หากได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งในเชิงอนุรักษ์และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของกลุ่มชาติพันธุ์ สอดคล้องกับบริบทโลกาภิวัตน์และสังคมพหุวัฒนธรรม

ในส่วนอภิปรายผลการศึกษาต่อไป คณะวิจัยจักเชื่อมโยงความสัมพันธ์เหล่านั้นด้วยการใช้แง่มุมทางมานุษยวิทยาประยุกต์ในการวิเคราะห์นโยบายการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวเชิงสร้างสรรค์ภายใต้เงื่อนไขของตนเอง พบว่าความทันสมัยไม่ได้เข้ามาลบเลือนวัฒนธรรมท้องถิ่น หากแต่กลับถูกปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันท้องถิ่นก็ทำหน้าที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่คอยค้ำจุนและกำกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงไม่ให้ละทิ้งอัตลักษณ์และค่านิยมดั้งเดิม กระบวนการพัฒนาดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของการผสานกัน

ระหว่างเศรษฐกิจสมัยใหม่กับวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะที่เกื้อหนุนกัน และสอดคล้องกับแนวคิดมานุษยวิทยาประยุกต์เพื่อการพัฒนา แนวคิดทุนชุมชน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ผ่านแง่มุมของระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม (Cultural Holistic System) ที่ใช้วิธีวิทยาการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เพื่อวิเคราะห์ด้วยแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและแนวคิดด้วยโลกาภิวัตน์ (Globalizations) โดยใช้แผนที่วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสื่อสารวัฒนธรรมเพราะแผนที่วัฒนธรรมมีประโยชน์ตั้งแต่ในระดับชุมชนและระดับเมือง เพื่อเกิดกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากเห็นผลรูปธรรมที่ชัดเจน มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้งและกำหนดให้เป้าหมาย

อภิปรายผลการศึกษา

งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซู ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย ภายใต้กรอบแนวคิดทุนวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในบริบทโลกาภิวัตน์และสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ ได้แก่ (๑) การรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมเชิงชาติพันธุ์วรรณา (๒) การจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก และ (๓) การเสนอแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม สามารถประมวลผลการวิเคราะห์จากผลการศึกษาตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. การคงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมท่ามกลางโลกาภิวัตน์

คณะวิจัยเชื่อว่ามรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซูในพื้นที่ศึกษา หากผ่านกระบวนการพัฒนาทางสังคมที่เหมาะสม ย่อมสามารถใช้เป็นกลไกทางสังคมเพื่อเตรียมรับกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ด้วยเพราะทุนชุมชนเป็นทั้งภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม วินัย ระเบียบ ประเพณี เครือข่ายและความร่วมมือของมนุษย์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืนและเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนให้มีความสามารถ รู้เท่าทันต่อปัญหาและสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ อาทิ ปัญหาความเดือดร้อนในด้านความมั่นคงในที่ดินทำกิน การตั้งที่อยู่อาศัย การไม่มีสัญชาติ ไปจนถึงปัญหาใน เชิงวัฒนธรรมที่หลายกลุ่มชาติพันธุ์กำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่ต้องสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภาษาเริ่มสูญหายไป พร้อม ๆ กับความรู้และภูมิปัญญาของตน ความสามารถพึ่งพาตนเองก็ถูกลดทอนลงไป กลายเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ตามที่ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๙) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ อันเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยประยุกต์และถ่ายทอดความงดงามอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง ที่เปรียบเสมือนแก่นของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ตามนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาทุนวัฒนธรรมของประเทศ ไม่เพียงเพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ หากแต่ยังเป็นการเติมเต็มด้านจิตใจ และ วัฒนธรรมให้ แก่ ประชาชน และ สังคมไทย อีกด้วย (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, [https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link .php?ni](https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?ni), ๒๕๖๓)

แม้โลกาภิวัตน์และการพัฒนาแบบทุนนิยมจะสร้างแรงกดดันอย่างมหาศาลต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามยังคงรักษาระบบองค์รวมทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างแนบแน่น ความเชื่อและพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีบ้านผีป่าของลาหู่ และพิธีกินข้าวใหม่ของลีซู ยังคงเป็นหัวใจของชุมชน และสะท้อน

ถึงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและบรรพบุรุษ ความเชื่อเหล่านี้ยังปรากฏอย่างชัดเจนในพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกหวงห้ามมิให้บุกรุก เพราะเชื่อว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณผู้คุ้มครองหมู่บ้าน การสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าชาวบ้านสะท้อนให้เห็นว่าความศรัทธาต่อผีบ้านและผีป่ายังคงหล่อเลี้ยงความเป็นปึกแผ่นและความรับผิดชอบร่วมกันในชุมชน

ระบบเครือญาติและภาษาเป็นอีกสองเสาหลักที่ยังคงดำรงอยู่ เด็กรุ่นใหม่ยังคงเรียนรู้ภาษาแม่ผ่านนิทาน เพลง และบทสวดที่ถ่ายทอดโดยปู่ย่าตายาย เช่น คำสอนที่ให้เคารพบรรพบุรุษและรักษาภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรและพืชอาหารท้องถิ่นไว้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติยังคงสอดคล้องกับความเชื่อทางวัฒนธรรม เช่น การกำหนดพื้นที่ปลูกพืชหมุนเวียน พื้นที่ป่าห้ามล่าสัตว์ และแหล่งสมุนไพรสำหรับรักษาโรคในครัวเรือน ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘) ที่เสนอว่าทุนชุมชนเป็นทั้งภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ระเบียบวินัย เครือข่ายและความร่วมมือของมนุษย์ อันเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคม ดังปรากฏจากงานวิจัยนี้คือกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสามยังคงรักษาระบบองค์กรทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างแนบแน่น ได้แก่ ความเชื่อ พิธีกรรม ภาษา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเครือญาติและวิถีการดำรงชีพ แม้จะเผชิญกับแรงกดดันจากโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ดี การรับรู้ของสังคมวงกว้างที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงเต็มไปด้วยมายาคติ เช่น การมองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้บุกรุกพื้นที่ป่า เป็นผู้ด้อยโอกาส และเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของสังคมไทย (อภิรักษ์ โกษะโยธิน, ๒๐๑๒) การรวบรวมข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณาจึงช่วยลดอคติและสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เห็นถึงบทบาทและคุณค่าของพวกเขาในฐานะผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมและผู้พัฒนาประเทศ

๒. มายาคติและความท้าทายของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

โดยวางเป้าหมายของการดำเนินโครงการไปยังกลุ่มผู้ร่วมเรียนรู้ซึ่งเป็นสมาชิกชุมชน ๔ ลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ กลุ่มแรงงานนอกระบบที่เป็นเกษตรกรโดยจะว่างงานในช่วงนอกฤดูกาลเกษตร ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีทักษะพิเศษในการตัดเย็บเสื้อผ้าชาติพันธุ์และงานฝีมือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ว่างงาน หากแต่มีภูมิรู้ในวิถีวัฒนธรรมลื้อ กลุ่มผู้ว่างงาน (ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านที่สามเฒ่าออกไปรับจ้างหรือทำงานนอกพื้นที่) และเยาวชนนอกระบบการศึกษา (อายุ ๑๕ - ๒๔ ปี) ในพื้นที่คือกลุ่มเยาวชนที่จบ ม.๓ แล้วไม่ได้เรียนต่อ และ/หรือส่วนหนึ่งเป็นพ่อแม่วัยใส ที่ถือเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของชุมชนชาติพันธุ์บนที่สูง จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าทั้งสามกลุ่มผู้ร่วมเรียนรู้มีความพร้อม ความต้องการเรียนรู้ และสนใจต่อยอดสิ่งที่ตัวเองทำอยู่ในปัจจุบัน เพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเองจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้กลายเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้ครอบครัวได้ต่อไป ดังนี้

(๑) สามารถพัฒนาทักษะการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการเพิ่มศักยภาพให้กับวัยแรงงานนอกระบบ (กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มหัตถกรรม) ในการพัฒนาฝีมือและรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เน้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่เรียนรู้

(๒) ผู้ร่วมเรียนรู้ทั้งสี่กลุ่ม สามารถนำศักยภาพที่ได้รับจากการร่วมโครงการฯ ร่วมกันผลักดันการสร้างธุรกิจชุมชนให้สามารถหนุนเสริมการจัดการทุนทางวัฒนธรรม จนก่อเกิดรายได้จากสินค้าและผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม โดยอาศัยการจับคู่ธุรกิจภายใน/ภายนอกชุมชน (B๒B)

(๓) ผู้ร่วมเรียนรู้ทั้งสี่กลุ่มเกิดการพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพสำหรับอนาคตได้ตามดัชนีของช่วงวัยและสอดคล้องไปกับปรัชญาของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

และ (๔) เกิดการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนแก่คนในชุมชน จนมีรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

ประเด็นวิเคราะห์เพิ่มเติมคือบทบาทของเยาวชนในการส่งเสริมวัฒนธรรมของตนในรูปแบบใหม่ที่ไม่ยึดติดกับวิถีดั้งเดิมของความเป็นชาติพันธุ์ของพมिरา รักษาอริศิลป์ (๒๕๖๓) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมเมื่อถูกเชื่อมโยงกับความหมายของความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ต้องได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยผู้อาวุโสหรือผู้มีอำนาจของชุมชนและสังคม ทำให้เยาวชนถูกกีดกันออกจากกระบวนการเป็นผู้ตัดสินใจหลักด้านวัฒนธรรมของตน แต่ปัจจุบันบทบาทด้านวัฒนธรรมของเยาวชนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป เยาวชนมีบทบาทมากขึ้นในการขับเคลื่อนวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกรณีของเยาวชนชาติพันธุ์ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนอัตลักษณ์ของกลุ่ม ชาติพันธุ์ตน หรือมีบทบาทในฐานะตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนำเสนอวัฒนธรรมของตนในระดับนานาชาติ

แม้จะมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มชาติพันธุ์กลับต้องเผชิญมายาคติจากสังคมส่วนใหญ่ เช่น การถูกมองว่าเป็นผู้บุกรุกป่า เป็นคนด้อยโอกาส และเป็น “คนนอก” ของสังคมไทย (อภิรักษ์ ธรรมเสนา, ๒๐๒๑) ตัวอย่างเช่น ครอบครัวลาหู่ในหมู่บ้านหนึ่งถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้กล่าวหาว่าบุกรุกพื้นที่ป่า แม้พื้นที่ดังกล่าวจะเป็นไร่นาเวียนที่ใช้มาหลายชั่วอายุคนแล้วก็ตาม การรวบรวมข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนาจึงมีบทบาทสำคัญในการลบลอกคิดและสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้มองเห็นคุณค่าของพวกเขาในฐานะผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมและผู้พัฒนาประเทศ มิใช่เพียงผู้รับการช่วยเหลือ

๓. บทบาทเยาวชนชาติพันธุ์ในโลกสมัยใหม่

ประเด็นสะท้อนที่พบคืออคติและความไม่เท่าเทียมในสังคมที่เยาวชนชาติพันธุ์ต้องแบกรับ กล่าวคือเยาวชนชาติพันธุ์ที่เรียนดีกิจกรรมเด่นแต่ขาดสิทธิด้านสัญชาติ เยาวชนที่ต้องสูญเสียทรัพยากรและที่ดินทำกิน หรือเยาวชนที่ถูกห้ามพูดภาษาแม่ของตนเอง เรื่องเหล่านี้อาจเป็นที่รับรู้กันแล้วในสื่อสังคม ประกอบกับรัฐไทยยังไม่ยอมรับสิทธิอันพึงมีของพวกเขา ทำให้เยาวชนชาติพันธุ์ยิ่งถูกผลักออกไปให้เป็นกลุ่มเปราะบางที่ต้องรอคอยการพัฒนาจากรัฐ นอกจากนี้ เยาวชนชาติพันธุ์ในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับวิกฤตอัตลักษณ์ (identity crisis) ท่ามกลางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความไม่ลงรอยกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ดังที่คณะวิจัยพบในงานสนามทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์

เห็นได้ว่าการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของเยาวชนชาติพันธุ์ในบริบทสังคมไทยไม่อาจแยกขาดจากความสัมพันธ์กับหน่วยต่าง ๆ ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับรัฐชาติ เนื่องจากวัฒนธรรมของกลุ่มชนชายขอบมักถูกมองว่าด้อยกว่าชนศูนย์กลาง เป็นผลให้มีความพยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงให้ชนชายขอบละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ด้วยความเชื่อว่าพวกเขาจะมีชีวิตที่ดีขึ้น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ๒๕๔๖) ถือเป็นการสร้างวัฒนธรรมเดี่ยวอันเป็นกรอบคิดที่เสริมสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐชาติตามแบบชาตินิยม เช่นในอดีตที่ผ่านมา มีการออกประกาศให้คนในชาติร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ใช้ภาษาไทย แต่งกายตามกำหนด ร้องเพลงชาติไทยและมีสำนึกความเป็นไทย (นภาพร อัคระรังสิกุล ๒๕๖๒) ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยถูกเบียดขับและกลืนกลายด้วยบริบทการสร้างรัฐชาติอยู่เสมอ

ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง (ม.ป.ป.) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า การศึกษาภาคบังคับที่จัดให้โดยรัฐนั้น มุ่งเน้นถ่ายทอดเพียงวัฒนธรรมของชาติไทยและสากล ทำให้ค่านิยมทางวัฒนธรรมของเยาวชนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง

แตกต่างจากสมัยก่อนที่การสืบทอดวัฒนธรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่องและสมัครใจโดยคนในชุมชน นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว เยาวชนชาติพันธุ์ยังต้องแบกรับอคติในสังคมที่มองว่าตนเป็นคนล่าหลัง พุดไม่ชัดและตัดไม้ทำลายป่า จนอาจนำไปสู่การปกปิดชาติพันธุ์ของตนเอง เมื่อต้องเคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาเดิมมาสู่สังคมเมืองเพื่อทำงานหรือศึกษาต่อ (จุไรพร จิตพิทักษ์ ๒๕๕๓)

แม้ในปัจจุบันสังคมจะให้ความสำคัญเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นแล้ว ตลอดจนภาครัฐเองก็ผลักดันกฎหมายและนโยบายที่ส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรม เช่น แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนในชาติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเสมอภาคและไม่เลือกปฏิบัติ แต่หลายครั้ง ความหลากหลายดังกล่าว กลับกลายเป็นการผลิตซ้ำเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวหรือการค้าขายผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความสวยงามแบบผิวเผิน ดังนั้น แนวคิดพหุวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเป็นเพียงวาทกรรมที่ยังคงปกปิดข้อเท็จจริงของความแตกต่าง อันเกิดจากความไม่เท่าเทียมของอำนาจต่อรอง ความรุนแรงและความยากจน (นภาพร อัคระรังสีกุล ๒๕๖๒) ซ้ำร้าย อาจเป็นการแช่แข็งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อต้องนำเสนอสู่สาธารณชนอีกด้วย

“ทุนทางวัฒนธรรม” จึงถือเป็นพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารและเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนการริเริ่มเรียนรู้ความทันสมัยของสังคมของคนในปัจจุบัน ทำให้สามารถสื่อสารเรื่องราวของตนเองได้ เช่น การเสนอวิธีจัดการทรัพยากรผ่านสื่อออนไลน์ เป็นกลวิธีสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมตามยุคสมัยและถือเป็น “ซอร์สฟาวเวอร์” ให้คนภายนอกรับรู้ว่าคุณในชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างไร เป็นอีกหนึ่งช่องทางในการใช้ “สื่อใหม่” (new media) เป็นเครื่องมือเพื่อรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนไว้และส่งเสริมให้อัตลักษณ์นี้เป็นที่รู้จักกันได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่นที่ อาปิ (เยาวชนอาข่า) เล็งเห็นว่าวัฒนธรรมอาข่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญและสามารถนำไปต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มได้ ดังนั้น การทำงานร่วมกับองค์กรภายนอกในการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมสมัยใหม่ เช่น การทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้านผ่านการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ การทำผ้าปักลายอาข่าร่วมกับนักออกแบบชาวต่างชาติ และการนำเสนออาหารและวัตถุดิบของชาติพันธุ์อาข่า (เมล็ดพันธุ์ สมุนไพร ผักผลไม้) ผ่านการทำกิจกรรมกับร้านอาหารในเมืองและต่างประเทศ (พมิลรา รักษ์ อรศิลป์, ๒๕๖๗; <https://sac.or.th/portal/th/article/detail/๖๗๑>)

กล่าวโดยสรุป พลวัตของสังคมไทยที่หมุนตามโลกสมัยใหม่ ทำให้วิถีปฏิบัติของชุมชนชาติพันธุ์ต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังส่งผลให้คนในชุมชนต้องเคลื่อนที่ไปด้วย ดังจะเห็นได้จากการย้ายออกจากชุมชนของเยาวชนชาติพันธุ์รุ่นใหม่เพื่อเข้ามาศึกษาต่อและทำงานในเมือง จากกรณีศึกษาของเยาวชนทั้งสามคน ที่สะท้อนปรากฏการณ์ที่เยาวชนชาติพันธุ์รุ่นเดียวกันหรือรุ่นใหม่ห่างหายจากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนนั้น กลายเป็นเรื่องปกติที่สามารถพบเห็นได้ อีกทั้งเยาวชนเองก็ไม่ได้คาดหวังว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนจะต้องถูกรักษาไว้ให้คงเดิมอยู่ตลอด แต่สามารถลื่นไหลตามบริบทและการมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน

แม้บทบาทของเยาวชนชาติพันธุ์ในปัจจุบันจะแตกต่างไปจากบทบาทของผู้อาวุโสในอดีต ที่เน้นเรื่องการเรียกร้องสิทธิชาติพันธุ์ผ่านการประท้วง แต่การเป็นคน “สองวัฒนธรรม” ทำให้เยาวชนเหล่านี้มีศักยภาพในการปรับตัวในการใช้สื่อใหม่เป็นเครื่องมือแสดงบทบาทของตน ตลอดจนเผยแพร่และส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบร่วมสมัยผ่านการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อสื่อสารกับคนในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนและผู้คนในสังคมอื่น ดังนั้น การสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมโดยผู้เป็นเจ้าของอัตลักษณ์เองนั้น ย่อมสร้างความหมายให้อัตลักษณ์ของตนได้ชัดเจนยิ่งกว่า ซึ่งเป็นการสลัดภาพจำเดิม ๆ ของความเป็นชาติพันธุ์ที่สังคมหยิบยื่นให้ด้วยโลกทัศน์ความเป็นอื่น (otherness)

งานวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทใหม่ของเยาวชนชาติพันธุ์ที่ไม่ได้ยึดติดอยู่กับวิธีการสื่อสารแบบดั้งเดิมอีกต่อไป พวกเขาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น TikTok Facebook และ Instagram ในการสร้างสรรค์และเผยแพร่วัฒนธรรมของตน ตัวอย่างเช่น อาปี เยาวชนอาข่าที่เล็งเห็นว่าวัฒนธรรมอาข่าเป็นทุนสำคัญ จึงสร้างเนื้อหาผ่านโซเชียลมีเดียเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับผ้าปัก ลวดลายดั้งเดิม สมุนไพร และอาหารชาติพันธุ์ให้คนภายนอกได้รู้จัก พร้อมทั้งทำงานร่วมกับดีไซเนอร์ต่างชาติในการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า เครื่องประดับ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาโฮมสเตย์ในหมู่บ้านให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวร่วมสมัย แต่ยังคงรักษาแก่นของวัฒนธรรมไว้เช่นเดิม

ตามข้อเสนอของประสิทธิ์ สปีริชา (๒๐๑๙) และพมिरา รักษอร์ศิลป์ (๒๕๖๗) เยาวชนกำลังกลายเป็นผู้สื่อสารและตีความอัตลักษณ์ของตนเองในแบบสร้างสรรค์มากขึ้น แทนที่จะรอคอยบทบาทจากผู้อาวุโสหรือรัฐแต่ฝ่ายเดียว

๔. แนวคิดพหุวัฒนธรรมและกฎหมายชาติพันธุ์

ดังนั้น ข้อเสนอของอภินันท์ ธรรมเสนา (๒๕๖๗) ที่กล่าวถึงกฎหมายคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์เป็นก้าวแรกและก้าวสำคัญของสังคมไทย ที่จะสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ยอมรับและเห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม กฎหมายนี้จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการคุ้มครองและเข้าถึงสิทธิในฐานะพลเมืองไทยอย่างเสมอภาค สร้างความมั่นคงในชีวิตและเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้แสดงตัวตนทางวัฒนธรรม โดยสนับสนุนและส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะทุนวัฒนธรรม เพื่อขับเคลื่อนประเทศให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน พบว่านับตั้งแต่ปี ๒๕๖๒ ที่มีการผลักดันกฎหมายฉบับนี้มาอย่างต่อเนื่อง ปี ๒๕๖๗ ถือเป็นปีที่มีความก้าวหน้าและมีความหมายอย่างยิ่งกับพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย เพราะเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ สภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณารับหลักการร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. และได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาวิสามัญพิจารณารายละเอียดของร่าง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าว จนแล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๗ ล่าสุดร่างกฎหมายฉบับนี้ได้บรรจุเป็นวาระการพิจารณาตามกระบวนการของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาเพื่อลงมติเห็นชอบ โดยคาดว่าจะภายในต้นปี ๒๕๖๘ ประเทศไทยจะมีกฎหมายชาติพันธุ์ฉบับแรก จึงถือเป็นโอกาสสำคัญที่คนไทยทุกคนจะได้เปิดใจเรียนรู้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มิใช่ใครอื่น แต่คือพลังสร้างสรรค์ของประเทศ ที่ควรโอบน้อมรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงอยากเชิญชวนทุกคนในสังคมไทยร่วมกันผลักดันกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะกฎหมายนี้ไม่ได้มีความสำคัญเพียงเพื่อคุ้มครองความหลากหลายของชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่มีความสำคัญกับคนไทยทุกคน เพราะการคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์คือการรักษามรดกทางภูมิปัญญาของชาติ ที่จะใช้เพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน (อภินันท์ ธรรมเสนา, ๒๕๖๗)

ในที่นี้คณะวิจัยศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาในบริบทของยุคโลกาภิวัตน์ เป็นการศึกษาเชิงการพัฒนา กลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยมุมมองของยุคตี มุกดาวิจิตร (๒๕๖๑) ที่เห็นว่าแท้จริงแล้วใครคือคนที่ควรได้รับการพัฒนา รากเหง้าของปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยคืออะไรกันแน่ จะมองการพัฒนาจากมุมมองของ กลุ่มชาติพันธุ์เองได้อย่างไร อะไรบ้างคือปัญหาปัจจุบันเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ทำอย่างไรจึงจะบริหารจัดการประเด็นชาติพันธุ์ในประเทศไทยอย่างยั่งยืน ดังนี้

(๑) การพัฒนาพหุสังคม กลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้รับการพัฒนาฝ่ายเดียว โดยรัฐเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาดังนั้น รัฐเองก็ต้องปรับตัวต้องพัฒนาให้เท่าทันภาวะการณ์ใหม่ที่เปิดกว้างแก่กลุ่มชาติพันธุ์ด้วย ควบคู่ไปกับการภาค

ประชาสังคมและประชาชนทั่วไปก็ต้องเข้ามาอยู่ในการพัฒนานี้ด้วย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพและสันติสุขระหว่างกัน แนวทางคือนำรัฐและประวัติศาสตร์การพัฒนาสังคมที่มองจากมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาพิจารณา

(๒) รากเหง้าของปัญหาชาติพันธุ์ ที่เกิดจากโครงสร้างรัฐกับชาติพันธุ์มีแตกต่างกัน จึงก่อปัญหาแตกต่างกัน สำหรับรัฐไทย พบว่า รัฐไทยมีอำนาจมาก กลุ่มชาติพันธุ์มีอำนาจต่อรองน้อย จึงถูกรัฐละเมิดเรื่องต่าง ๆ เช่น สิทธิการเป็นพลเมือง มีสิทธิแต่ก็ยังไม่เท่าเทียมกับคนไทยพื้นราบ สิทธิที่ทำกินและสิทธิในการรักษาสิทธิของอัตลักษณ์

(๓) ประเด็นปัญหาสำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิที่ทำกิน สิทธิแรงงาน การละเมิดของรัฐ ข้อจำกัดในการเข้าสู่โลกสมัยใหม่และสิทธิวัฒนธรรม

และ (๔) การดำเนินกิจการชาติพันธุ์อย่างยั่งยืน

๕. แนวทางการจัดการทุนชุมชน

ปรากฏงานศึกษาจำนวนมากที่ระบุว่ากลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า ๖๐ กลุ่มในประเทศไทยเป็นผู้สร้างความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันมีค่าให้กับสังคมไทย คือ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของชาติที่สามารถนำมาพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์เองที่สั่งสมและสืบทอดประสบการณ์ทางวัฒนธรรมมาหลายศตวรรษ จนก่อตัวเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่เชื่อมโยงสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับธรรมชาติ แต่ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์กำลังเผชิญกับสถานการณ์ท้าทาย สุ่มเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพราะขาดการคุ้มครองทางกฎหมายที่รับรองสิทธิทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

แม้ว่าในวันนี้สังคมไทยกำลังจะมีกฎหมายคุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อเป็นกลไกเชิงนโยบายในการปกป้องและคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ก้าวที่สำคัญนี้ต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในการผลักดันให้กฎหมายมีผลบังคับใช้อย่างแท้จริง

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นต้นทุนวัฒนธรรม เพราะนอกจากจะนำมาต่อยอดสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็น “ทุนความรู้” ที่ใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและยั่งยืน

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ยังสำคัญต่อประเทศในฐานะหลักประกันการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะยังมีมรดกภูมิปัญญาที่หลากหลายที่ยังมีทุนความรู้ในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน มรดกภูมิปัญญาไม่เพียงแต่มีคุณค่า แต่สามารถสร้างมูลค่า เพื่อเสริมความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและประเทศ หลายชุมชนชาติพันธุ์นำเอาภูมิปัญญามาต่อยอดสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้สังคมไทยมีความเข้มแข็งจากฐานราก เพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศให้สูงขึ้นอย่างยั่งยืน

ขณะเดียวกันในระดับโลกได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ โดยหันมาให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม จนเกิดเป็นกระแสกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนาที่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนชาติพันธุ์ ในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) โดย UNESCO ได้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าวและระบุว่า “ชุมชนชาติพันธุ์มีบทบาทพิเศษและเฉพาะเจาะจงในการจัดการมรดกอย่างยั่งยืน โดยเป็นผู้สร้าง ส่งเสริม รักษาและ

สร้างมรดกเหล่านี้ขึ้นใหม่ ดังนั้นจึงเป็นผู้ที่ช่วยทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความสร้างสรรค์ของมนุษย์นั้นรุ่มรวยยิ่งขึ้น”

การจัดการทุนชุมชนในที่นี้คณะวิจัยใช้หลักการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบการอภิปรายผลการศึกษา ด้วยเห็นว่าการพัฒนาต้องสอดคล้องไปกับการต้องการของชุมชน โดยอาศัยการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเข้าใจ เพื่อเกิดผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม คณะวิจัยให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” ในการมีส่วนร่วมกับกระบวนการศึกษารวบรวมและนำเสนอแนวทางการจัดการทุนชุมชน ซึ่งมีขั้นตอนตั้งแต่การวางแผนให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับทุนมีส่วนร่วม เน้นกิจกรรม “การสร้างความรู้ความเข้าใจและสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน” เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตั้งแต่การวางแผนสู่การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่มและการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วนเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเพื่อค้นหาทุนชุมชน ผ่านกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการของชุมชน ที่มีเป้าหมายเพื่อเป็นกลุ่มแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่นอกเหนือการเกิดผลลัพธ์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้ว ยังจะได้พัฒนาคน (capacity building) ซึ่งในที่นี้คือกลุ่มผู้สูงอายุและเยาวชนไปพร้อม ๆ กัน เมื่อเห็นผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการของบางกลุ่ม ก็เกิดจุดใจ (Leading) อันเป็นขั้นตอนของการเปลี่ยนแนวคิดให้ออกมาเป็นการลงมือปฏิบัติ ทำการวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การวางแผนต่อยอดในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ต่อไป นั้นแสดงว่าการจัดการทุนชุมชนมิได้เน้นการจัดการเพื่อการผลิตและการค้าเพียงด้านเดียว หากแต่ยังให้ความสำคัญกับการจัดการเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ ไปพร้อม ๆ กับการแปรเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ส่งผลให้ทุนชุมชนเชิงลोकกลายเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่สร้างทั้งมูลค่าและคุณค่าแก่มนุษย์และสังคมจนถึงทุกวันนี้แต่นำเสียดายที่สังคมไทยยังไม่เข้าใจและยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม โดยมองความเป็นชาติพันธุ์เป็นความแตกต่าง ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์จึงถูกลดทอนคุณค่า ขณะที่นโยบายและกฎหมายก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางวัฒนธรรม กลายเป็นการจำกัดสิทธิกลุ่มชาติพันธุ์ จนสูญเสียความรู้และทักษะแบบดั้งเดิมทำให้ชุมชนชาติพันธุ์ถูกละเลย สูญเสียโอกาสใช้ศักยภาพของตนเองเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ในทำนองเดียวกันคณะวิจัยเห็นว่าแนวทางที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันนำเสนอไว้นั้นสอดคล้องกับแนวทางที่สายันต์ ไพรชาญจิตร (๒๕๔๓) เสนอไว้ ซึ่งประมวลได้ดังนี้

(๑) ชุมชนต้องทำการศึกษาลักษณะที่ตนเองมีอยู่จนเกิดการสร้างองค์ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทุนชุมชนตนเอง ทั้งในทางกายภาพและทางนามธรรม เช่น การพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา ให้ความสำคัญเป็นมาในอดีต ภายใต้ฐานความรู้ที่มี เพื่อสร้างและต่อยอดคุณค่าของทุนกายภาพเหล่านี้แก่ชุมชนในระดับต่าง ๆ ต่อไป

(๒) ชุมชนต้องร่วมมือกันในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทุนที่มีอยู่ ทั้งนี้ด้วยเพราะชุมชนเชื่อว่า เมื่อสามารถทราบว่ามีอยู่และมีคุณค่าด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ อาทิ จะใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วยวิธีที่เหมาะสมอย่างไร ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปถึงประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

(๓) ชุมชนยังเห็นความสำคัญของการสงวนและการอนุรักษ์ทุนชุมชนที่มีอยู่เอาไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษา จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือเชิงเกษตร ภายใต้บริบทแวดล้อมที่สอดคล้องสัมพันธ์ในแต่ละประเภทแต่ละแห่ง

(๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชนเหล่านี้ เนื่องจากพบว่าในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนา

แบบทุนนิยมเสรีที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา รวมถึงภาวะการณ์ที่สังคมโลกต่างได้รับผลพวงจากการปรับเปลี่ยนของระบบเศรษฐกิจเช่นปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องเกิดกิจกรรมเชิงธุรกิจที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมจนเกิดเป็นการสร้างรายรับให้กับชุมชนได้ในท้ายที่สุด

(๕) เมื่อปรับเปลี่ยนจัดการทุนชุมชนที่มีอยู่ได้แล้วในเบื้องต้น สิ่งที่เป็นต่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนประการหนึ่งคือการเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ทั้งนี้อาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ เช่นที่ชุมชนมีการจัดทำอยู่แล้วในช่องยูทิวบ์ (YouTube) รวมถึงการจัดทำของที่ระลึกจำหน่ายและให้เปล่า ควบคู่ไปกับการจัดการเทศกาลประเพณีปีใหม่ (กินวอ) ประเพณี กินข้าวใหม่เป็นประจำทุกปี

(๖) เกิดการสร้างกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชนหรือข้อกำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทุนชุมชนอย่างยั่งยืนและเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและต่อตัวตนเอง

และ (๗) เมื่อชุมชนมีทุนมากมายและหลากหลาย บางประเภทของทุนจึงจำเป็นต้องมีการฟื้นฟู การผลิตซ้ำหรือการสร้างใหม่ ทั้งในแง่ของการสร้างความหมาย คุณค่าและกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทุนเหล่านั้น เช่น เครื่องจักสานมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงขนาด เพื่อสีสันและพัฒนาไปสู่การใช้ประโยชน์ต่อไปสำหรับการจัดการทุนชุมชนสัมพันธ์กับที่ธนิช เลิศชาญฤทธิ (๒๕๕๔) ได้วางเป้าหมายเอาไว้กล่าวคือเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกันอย่างเกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมของพื้นที่ศึกษา พร้อม ๆ ไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษาทุนเหล่านั้นสำหรับประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจ ให้สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม นำไปสู่ความเข้าใจอดีตและสามารถทำให้ผู้สนใจเหล่านั้นตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในการจะนำมาเพิ่มมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจได้ ซึ่งสามารถอาศัยการวิเคราะห์คุณค่าด้านต่าง ๆ ตามประเภทของวัฒนธรรมและบริบทพื้นที่ ซึ่งวิลเลียม โลปและชาร์ลส์ แม็กกิมซี (๒๕๕๔) (อ้างใน ธนิช เลิศชาญฤทธิ, ๒๕๕๔ : ๓๒ - ๔๔) ได้กล่าวถึงการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมว่า มีแนวทางในการพิจารณาที่หลากหลายขึ้นอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ โดยมีหลักในการพิจารณาคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ

(๑) การแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้เป็นคุณค่าเสมือนเครื่องเตือนความทรงจำ ผ่านทุนทางกายภาพ

(๒) การเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าเชิงวิชาการ อันเป็นคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งข่าวสาร ข้อมูลและความรู้ที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ นำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ได้แก่ ทุนวัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมของพิธีกรรม หรือการอบรมขัดเกลากันในครอบครัวและระบบเครือญาติผ่านพิธีกรรมเลี้ยงผีหรือทุนความรู้/ภูมิปัญญา เช่น ภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นและการจักสานที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและทุน (เครือข่าย) สังคมผ่านกิจกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ลีซูและอาฮา เป็นต้น

(๓) คุณค่าเชิงสุนทรีย์ และ (๔) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในการใช้สอยโดยตรง เป็นคุณค่าเชิงความงามหรือศิลปะจิตใจเป็นแรงบันดาลใจ หรือแรงกระตุ้นให้มีการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ผ่านทุนทางกายภาพ ที่สามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือเชิงเกษตรกรรม เป็นต้น กล่าวคือ การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic Security) เป้าหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำซึ่งเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของแต่ละบุคคลให้ได้รับการตอบสนอง โดยการจัดระบบสวัสดิการทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ควบคู่กับการสร้างโอกาสที่เป็นธรรมโดยไม่แบ่งแยก (Social Inclusion) โดยเฉพาะการส่งเสริมความเสมอภาคและความ

เป็นธรรมในฐานะของสมาชิกในสังคมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังต้องมีการเสริมสร้างพลังทางสังคม (Social Empowerment) ที่เป็นการเสริมสร้างศักยภาพ ทรัพยากรมนุษย์และเปิดช่องทางให้มีการใช้และพัฒนาศักยภาพดังกล่าวอย่างเต็มประสิทธิภาพ ขณะที่โครงสร้างเชิงสถาบันของรัฐต้องเปิดกว้างและสนับสนุนการมีบทบาทของประชาชนและชุมชน รวมถึงการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม (Social Cohesion) ที่สังคมยอมรับความแตกต่างและเคารพซึ่งกันและกัน มีความไว้วางใจกัน มีค่านิยมร่วมกันและสามารถก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายสังคมภายใต้ตัวชี้วัด ดังนี้ (๑) ความแตกต่างของรายได้และการเข้าถึงบริการภาครัฐระหว่างกลุ่มประชากร (๒) ความก้าวหน้าของการพัฒนาคน (๓) ความก้าวหน้าในการพัฒนาจังหวัดในการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี และ (๔) คุณภาพชีวิตของประชากรสูงอายุ

ประเด็นยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมที่สอดคล้องกับทุนชุมชนด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้าง “คุณค่า” และ “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจ จากศักยภาพของฐานทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่และผู้ประกอบการในการสืบค้น นำมาปรับใช้และยกระดับการใช้ทรัพยากรนั้นอย่างยั่งยืน สนับสนุนการพัฒนาบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา และวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ ส่งเสริมความตระหนักในสิทธิมนุษยชน สร้างความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกลุ่มชาติพันธุ์ ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และ ภูมิปัญญาของกลุ่มชน สร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของคนในท้องถิ่น สร้างความเข้าใจและจุดร่วมบนความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ และส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษาในการช่วยยกระดับคุณค่าที่หลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สร้างสรรค์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้ รวมถึงเชื่อมโยงการสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้านบนรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันกับประเทศไทย (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑ : ๓๙ - ๔๔)

การจัดการทุนชุมชนตามแนวคิดของสายันต์ ไพรัชญจักร (๒๕๔๗) และธนิช เลิศชาญฤทธิ (๒๕๕๔) เน้นการสำรวจคุณค่าเชิงกายภาพและนามธรรมของทุนชุมชน เช่น

- (๑) การประเมินพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ แหล่งน้ำและลานพิธีกรรม
- (๒) การจัดทำของที่ระลึก สื่อสิ่งพิมพ์และจัดงานเทศกาลกินวอเพื่อเผยแพร่ความรู้
- (๓) การสร้างกฎเกณฑ์ภายใน เช่น กฎห้ามตัดไม้ในเขตหวงห้าม
- และ (๔) การพัฒนาเครื่องจักสานให้มีสีสันและรูปแบบใหม่เพื่อเจาะตลาด

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ สุนทรียะและเศรษฐกิจ เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์สินค้าหัตถกรรมใหม่ ๆ

๖. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นหัวใจของการพัฒนาคนและชุมชนอย่างยั่งยืน ผู้สูงอายุถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา เช่น การทอผ้าและจักสาน ขณะที่เยาวชนและแรงงานนอกระบบพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เช่น การตลาดดิจิทัล การตัดเย็บเสื้อผ้าชาติพันธุ์และการสร้างคอนเทนต์ออนไลน์ ตัวอย่างเช่น การอบรมทำสบู่สมุนไพรและการขายสินค้าผ่าน Facebook ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และเกิดแรงจูงใจในการรักษาอัตลักษณ์ของตน

การวิเคราะห์ความต้องการและศักยภาพที่จำเป็นในการพัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนด้วยการสืบค้น รวบรวมและแสวงหาแนวทางในการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม จึงเห็นว่าสามารถนำผลการดำเนินโครงการฯ ก่อนหน้านี้มาต่อยอดเพื่อการพัฒนาทักษะ การพัฒนาทรัพยากรคนเพื่อดำเนินโครงการ “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการเสริมสร้างทักษะชีวิตและอาชีพ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชนชาติพันธุ์ลีซูบ้านเฮโก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐาน” ด้วยใช้หลักการร่วมเรียนรู้ระหว่างกัน เป็นเพราะคณะดำเนินงานเห็นว่าพื้นที่เป้าหมายและผู้ร่วมเรียนรู้มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ชุมชนมีองค์ประกอบที่สามารถนำมาเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจฐานรากได้ ด้วยการหนุนเสริมเครื่องมือเพื่อยกระดับการพัฒนาทักษะให้แก่ผู้ร่วมเรียนรู้ ผ่านหลักสูตรที่ตอบโจทย์และสัมพันธ์กับสมรรถนะของผู้ร่วมเรียนรู้ระหว่างกลุ่มกับภาคีเครือข่ายที่จะขยายผลในลำดับต่อไป ดังที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘) เรียกว่า “มิติทางวัฒนธรรม” ที่เป็นส่วนสำคัญในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ระดับสูงนำไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้วและสร้างความสุขของคนไทย สังคมมีความมั่นคง เสมอภาคและเป็นธรรม เป็นประเทศสามารถแข่งขันได้ในระบบเศรษฐกิจ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับประเทศ สังคม ชุมชน ครอบครัวและปัจเจกบุคคล ด้วยความมั่นคงในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมืองตามที่ระบุไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ มีการกระจายศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศในทุกระดับ และเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเองเพื่อสร้างสังคมคุณภาพ ภายใต้ตัวชี้วัด ดังนี้ (๑) ความแตกต่างของรายได้และการเข้าถึงบริการภาครัฐระหว่างกลุ่มประชากร (๒) ความก้าวหน้าของการพัฒนาคน (๓) ความก้าวหน้าในการพัฒนาจังหวัดในการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี และ (๔) คุณภาพชีวิตของประชากรสูงอายุ (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๑: ๓๙-๔๔) โดยเฉพาะช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้สูงอายุ อันเป็นแนวโน้มสำคัญของศตวรรษที่ ๒๑ ภาวะสังคมดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างมากต่อทุกด้านของสังคมทั่วโลก เป็นปรากฏการณ์โลกที่ไม่อาจละเลยได้อีกต่อไป เพราะเป็นภาวะที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งสัมพันธ์กับความสามารถในการปรับปรุงภาวะโภชนาการ สุขภาพ ความก้าวหน้าทางการแพทย์ การดูแลสุขภาพ การศึกษา และความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจ ปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนนำความท้าทายทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมมายังปัจเจกบุคคล ครอบครัว สังคมและประชาคมโลก

สอดคล้องกับแนวทางกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากเห็นผลรูปธรรมที่ชัดเจน มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้งและกำหนดให้เป้าหมาย คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนสร้างความสุขยั่งยืน มียุทธศาสตร์สำคัญ คือหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสังคมมีความสุข ด้วยเครื่องมือคือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมเทคโนโลยี กำหนดให้พื้นที่ทุกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชุมชนพิเศษ ภายใต้หลักการ คือ เศรษฐกิจปลอดภัยหรือเศรษฐกิจสีเขียว ผ่านการสร้างและพัฒนาแกนนำตำบล อำเภอ จังหวัด โดยตำบลและหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ต้องรับรู้ ทำความเข้าใจต่อเป้าหมายและวางแผนงานร่วมกัน มีการจัดทำแผนพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น แผนการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการผลิต แผนการจัดระบบการกระจายสินค้า แผนการสร้างพื้นที่ทางการตลาด การเพิ่มรายได้ การลดหนี้สิน การมีคุณภาพชีวิตที่ดี การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น รวมถึงการพัฒนาองค์ความรู้ ระบบข้อมูล ขยายผล เผยแพร่และใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, ๒๕๕๙)

๗. ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ งานวิจัยเสนอให้พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยแนวทางดังนี้

๗.๑ ผสมผสานทุนวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียงและนวัตกรรม

๗.๒ จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในระดับตำบล โดยใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นจุดขาย เช่น โฮมสเตย์เชิงวัฒนธรรม สินค้าแฟชั่นชาติพันธุ์

๗.๓ สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ แรงงานนอกระบบ แม่บ้าน และเยาวชนนอกระบบการศึกษา

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่ามรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่า และลีซู เป็นทั้งรากฐาน อัตลักษณ์ เครื่องมือสร้างเศรษฐกิจฐานราก และหลักประกันความยั่งยืนทางสังคม เยาวชนเป็นหัวใจสำคัญในการสื่อสารและตีความวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ที่ร่วมสมัย ขณะที่ผู้สูงอายุยังคงเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม การจัดการทุนวัฒนธรรมต้องทำแบบมีส่วนร่วม สอดคล้องกับบริบท และเน้นทั้งคุณค่าและมูลค่า เพื่อสร้างสังคมที่เคารพความแตกต่างและพัฒนาอย่างสมดุล

ข้อเสนอแนะจากงานศึกษา

๑. ในเชิงเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ที่สร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันในอนาคต

๒. เกิดการต่อยอดผลการวิจัยสู่การพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับตำบล เกิดตัวแบบการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation platform) ของชุมชนชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

๓. ข้อเสนอเชิงวิชาการ

๓.๑ คณะวิจัยมีองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อต่อยอดการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาต่อไป

๓.๒ คณะวิจัยมีองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำไปจัดระบบฐานข้อมูล ทำแผนที่วัฒนธรรม สำหรับพัฒนาเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในแพลตฟอร์มต่าง ๆ มาใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ศึกษาต่อไป

และ ๓. ๓ เกิดองค์ความรู้ใหม่ด้านมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ อาข่าและลีซู เพิ่มเติมจากการศึกษาภาคสนาม

๔. ประโยชน์เชิงสังคมต่อท้องถิ่นและชุมชน

๔.๑ ชุมชนชาติพันธุ์มีแบบบันทึกข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการศึกษาและรวบรวมแบบมีส่วนร่วมโดยผู้เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

๔.๒ ทั้งสามชุมชนมีแผนที่วัฒนธรรม ที่สามารถจัดการ/ตรวจสอบ/ปรับปรุง/แก้ไขและเข้าถึงได้ง่าย ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นองค์ความรู้สู่การจัดการเพื่อประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไปได้

๔.๓ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุนทางวัฒนธรรม มีโอกาสได้รับรู้และตรวจสอบทุนที่ตนมี ซึ่งส่งผลต่อการสร้างสำนึกรักชุมชนและเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

และ ๔.๔ เกิดการยกระดับปราชญ์ชุมชนสู่การเป็นนักวิจัยชุมชน

๕. ข้อเสนออื่น ๆ

๕.๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่มีรายงานวิจัยที่สัมพันธ์กับพันธกิจของหน่วยงาน ที่สามารถนำไปต่อยอดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับตำบล เกิดตัวแบบการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation platform) ของชุมชน เพื่อเป็นกรณีศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทเดียวกัน

และ ๕.๒ มหาวิทยาลัยมีผลงานที่เป็นผลผลิตของโครงการวิจัยมีจำนวนรวมการได้รับการอ้างอิงของระดับนักวิจัย/สถาบัน/ประเทศ ที่มีคุณภาพและเกิดผลกระทบ โดยวัดจากแหล่งข้อมูล/ฐานข้อมูลที่มีเนื้อหาวิทยาศาสตร์แบบสหสาขาวิชาและแสดงค่าการอ้างอิง (Citation index) ในทุกระดับ

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรมีการเชื่อมโยงข้อมูลและการถ่ายทอดข้อมูลจากคนที่อยู่ในแวดวงที่แตกต่างกันด้วยการเพิ่มบทบาทของความรู้ การใช้ชีวิต หรือแนวทาง ลงไปสู่สังคมในวงกว้าง และนำความรู้ที่ชุมชนมีไปเผยแพร่ให้เป็นความรู้สาธารณะ ในขณะเดียวกันก็นำความรู้เฉพาะของผู้มีความรู้สืบเข้าไปให้ชุมชนอีกทางหนึ่ง

และ ๒. ควรขยายพื้นที่ศึกษาเพื่อประโยชน์ในการจัดทำระบบข้อมูลทุนชุมชนที่ครอบคลุมมากขึ้น ทั้งในส่วนจำนวนทุนฯ และผู้รู้ปราชญ์ชุมชนในเรื่องดังกล่าว

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (๒๕๕๓). *การบริหารจัดการวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย*. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บก.). (๒๕๖๗). *วิธีชุมชน: เครื่องมือ ๗ ชิ้น ที่ทำให้งานชุมชนง่าย ได้ผลและสนุก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (๒๕๔๕). *วิธีชุมชน : คู่มือการเรียนรู้ ที่ทำให้ชุมชนง่าย ได้ผลและสนุก*. สถาบันวิจัย ระบบสาธารณสุข.
- ชนิษฐา นันทบุตร, พิศพงษ์ บุญสวัสดิ์กุลชัย, นิศาชล บุปผา, & อรุณณิ ใจเที่ยง. (๒๕๖๑). *การวิจัยชุมชนด้วยวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน [Rapid ethnographic community assessment process: RECAP]*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ สำนักสนับสนุนสุขภาพะชุมชน (สำนัก ๓).
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (ม.ป.ป.). *ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนามนุษย์ในบริบทโลก*. www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/๘๒๔๒๗-๖.pdf
- คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (๒๕๕๙). *คู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจ ฐานราก”*. กรุงเทพฯ : สำนักสนับสนุนขบวนองค์กรชุมชนและสำนักสื่อสารการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- จะปี่. *สัมภาษณ์*. ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
- จุไรพร จิตพิทักษ์. ๒๕๕๓. *วัยรุ่นชาติพันธุ์ชายขอบกับการปรับตัวในเมืองเชียงใหม่: กรณีศึกษาวัยรุ่น ปกาเกอญอ* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่). CMU Intellectual Repository.
- จุไรรัตน์ จิตติ. (๒๕๖๐). *ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจต่อวิถีชีวิตลาหู่ในอำเภอแม่ฮาด*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม.
- ทวิทอง หงส์วิวัฒน์. (๒๕๖๗). *การมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล : หน้า ๒.
- ธนิก เลิศชาญฤทธิ์. (๒๕๕๔). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ธนิก เลิศชาญฤทธิ์. (๒๕๕๔). *การประเมินคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นภาพร อัคระรังสีกุล. (๒๕๖๒, ๒๖ เมษายน). *ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง*. งานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิตประจำปี ๒๕๖๒, ปทุมธานี, ประเทศไทย.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. *Cultural Resource Management*. สืบค้นเมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๗, จาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) : <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/tourismthailand.org>.
- นาหา เจ้าพงศ์ไพโร. *สัมภาษณ์*. ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗.
- นาเมาะ เจ้าพงศ์ไพโร. *สัมภาษณ์*. ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๓๖). *การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- นิเวศสื่อพื้นบ้านสู่นวัตกรรมสื่อดิจิทัลออนไลน์. (๒๕๖๗). *ชาติพันธุ์*. สืบค้นเมื่อ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๗, จาก <https://shorturl.asia/P๙hdc>.

- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (๒๕๔๖). “อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ.” ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บ.ก.), *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ* (น. ๑-๒๖). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ป๋วยจางลา. *สัมภาษณ์*. ๑๙ กันยายน ๒๕๖๗.
- ป๋วยจางลา. *สัมภาษณ์*. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๗.
- พมิดา รักษ์อรศิลป์. (๒๕๖๗). ฉนั้นเป็น “ชาติพันธุ์”: บทบาทเยาวชนชาติพันธุ์กับการสืบทอดวัฒนธรรม. เข้าถึงจาก <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/๖๗๑>.
- (๒๕๖๗). บทบาทเยาวชนชาติพันธุ์ในสังคมสมัยใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ๑๕(๒), ๔๕-๖๘.
- (๒๕๖๗). วัฒนธรรมชาติพันธุ์ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติที่ควรได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย, เข้าถึงจาก <https://thestandard.co/preserving-thailands-diverse-ethnic-cultures/>.
- พรจิต พิระพัฒนกุล และปริญญา ชูแก้ว. (๒๕๖๐). *โครงการการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม เมืองหน้าด่าน : เมืองกาญจนบุรี (เก่า) อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี*. กาญจนบุรี.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (๒๕๖๗). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์.
- ไพโรจน์ ชลารักษ์. “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม,” *วารสารราชภัฏตะวันตก* ๑, ๑.๑ (กรกฎาคม - ธันวาคม, ๒๕๔๘): หน้า ๒๐ - ๒๑.
- มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, “ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม,” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, <http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/meaning>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๗.
- มาลี จัวยง. *สัมภาษณ์*. ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗.
- มูลนิธิกระเจา. (๒๕๔๙). *ชุดการเรียนรู้: กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย* [Learning pack: The ethnic group in Thailand]. โครงการพิพิธภัณฑสถานออนไลน์. เชียงราย: โคชยัน มีเดีย ทีม.
- ยรรยง เอกนันท. (๒๕๕๙). *ทุนทางสังคม*. สืบค้นเมื่อ ๙ กันยายน ๒๕๖๗, จาก <https://communitycenterpadat.wordpress.com/๒๐๐๙/๐๕/๒๓/ทุนทางสังคม>.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (๒๕๖๑). *พหุสังคมกับการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชกิจจานุเบกษา. (๒๕๖๑). *ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี* (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙). กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- ราตรี บุญประเสริฐ. *สัมภาษณ์*. ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗.
- สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (๒๕๕๐). *การศึกษาแผนที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เขตพัฒนา*. มหาวิทยาลัย: กรุงเทพฯ.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (๒๕๔๔). *ตามรอยแนวคิดทฤษฎีหลังสมัยใหม่ : ทฤษฎีโพสต์โมเดิร์น*. เข้าถึงจาก <http://www.midnightuniv.org/midnightweb/newpage๑.html>. สืบค้นเมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (๒๕๔๔). *ลัทธิพลเมืองโลก (Cosmopolitanism) : จากแนวคิดกรีกถึงยุคสว่าง*. เข้าถึงจาก <http://๖๑.๔๗.๒.๖๙/~midnight/midnight๒๕๔๔/๐๐๐๙๙๙๗๑๗.html>. สืบค้นเมื่อ ๑ มีนาคม ๒๕๕๕.

- สมสฤทธิ์ ตาณพันธุ์ และคณะ. (๒๕๖๓). *การศึกษาผ่านความเชื่อและประเพณีแต่งงานของชาวอาข่าใน ชุมชนหล่อโย อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงรายเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. งานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี ๒๕๖๓, น. ๔๓๔-๔๔๕, มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย. (๒๕๕๓). *วัฒนธรรมและประเพณีของชาวอาข่า*. เชียงราย: สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่า.
- สายันต์ ไพรัชเจริญ. (๒๕๕๗). *การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- สุนีย์ แก้วสุขเสริม. (๒๕๕๒). *ระบบเครือญาติและพิธีกรรมของชาวลาหู่บนที่สูง*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ ตะวัน วรณรัตน์ วิมลศิริ กลิ่นบุบผา และสกนธ์ ม่วงสุน. (๒๕๖๑). *แผนที่ภาษาและวัฒนธรรม : ความรู้พื้นฐานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบุรี*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- โสฬส ศิริไสย์. (๒๕๓๙). *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ : ลาฮู* [Encyclopedia of Ethnic Groups in Thailand: Lahu]. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง. (๒๕๖๖). *ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง*. จาก <https://www.patueng.go.th/>
- อจิรภาส ประดิษฐ์. (๒๕๖๒). *แผนที่วัฒนธรรมสู่การเตรียมเมืองเพื่อมรดกโลก*. (ออนไลน์). จาก <https://chiangmaiworldheritage.org/th/my-heritage>. สืบค้นเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๗.
- อภิรักษ์ ธรรมเสนา. (๒๐๒๑). *ชาติพันธุ์กับความเป็นพลเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- (๒๕๖๔). *กลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ใช่ “คนอื่น”*, เข้าถึงจาก <https://thecative.net/read/the-indigenous-peoples-of-thailand/>.
- อาคม เติมพิทยาไพสิฐ. (๒๕๖๓). *ทุนชุมชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก*. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=๒๗๗๔, ๒๕๖๓)
- อาคม เติมพิทยาไพสิฐ. *เศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทย*, เข้าถึงจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=๒๗๗๔, ๒๕๖๓)
- อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ และคณะ. (๒๕๖๑). *โครงการการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่เป็นเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ขององค์การยูเนสโก (สาขาหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน)*. มหาวิทยาลัย- เชียงใหม่ : เชียงใหม่.
- อาหลู จัวย่า. *สัมภาษณ์*. ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗.

Agar, Michael ๑๙๙๖. *The Professional Stranger: An Informal Introduction to Ethnography*. Academic Press.

Alcorn, J. B., & Royo, A. G. (๒๐๐๐). *Indigenous social movements and ecological resilience: Lessons from the Dayak of Indonesia and the Karen of Thailand*. *The Annual Review of Anthropology*, ๒๙, ๒๐๓-๒๒๓.

Appadurai, A. (๑๙๙๖). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press.

- Arjun Appadurai. (୧୯୯୬). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. In. *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. London: Public Worlds University of Minnesota Press.
- (June ୧୯୯୯). Globalization and the Research Imagination. In *International Social Science Journal*, ୧୬୦; pp. ୨୨୯-୩୯.
- (୧୯୯୬). Sovereignty without Territoriality: Notes for a Postnational Geography. In *The Geography of Identity*, ed. Patricia Yeager. Ann Arbor: The University of Michigan Press; pp. ୧୧-୧୧.
- (୨୦୦୭). Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics. In *Environment & Urbanization*. ୧୯, ୨ October; pp. ୩୧- ୧୧.
- Barfield, T. (୨୦୦୯). *The dictionary of anthropology*. Wiley Blackwell.
- Berkes, F., Colding, J., & Folke, C. (୨୦୦୦). Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management. *Ecological Applications*, ୧୦(୧), ୧୧୧୧-୧୧୧୧.
- Bhabha, H. (୧୯୯୧). *The location of culture*. Routledge.
- Chambers, R. (୧୯୯୩). *Whose reality counts? Putting the first last*. Intermediate Technology Publications.
- Charles Landry. (୨୦୦୯). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. England: Earthscan.
- Clark, Sutherland & Young. (୧୯୯୧). “Cultural Mapping Symposium and Workshop, Australia”. Retrieved from <https://bangkok.unesco.org/content/culturalmapping/> (୨୩ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୦୧୧).
- Clifford, James & George E. Marcus (Eds.). (୧୯୯୬). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Crawhall, N. (୨୦୦୯). *The role of participatory cultural mapping in promoting intercultural dialogue - ‘We are not hyenas’: A reflection paper*. Paris: UNESCO.
- Delcore, H. D. (୨୦୦୩). Development and the politics of human-nature relations among the Akha of northern Thailand. *Ethnology*, ୧୬(୧), ୨୧୩-୨୨୧. <https://doi.org/10.1215/00141801-2004-001>
- Durrenberger, E. P. (୧୯୯୯). Lahu Nyi agricultural practices in northern Thailand. *Human Ecology*, ୧୭(୨), ୨୦୧-୨୧୧.
- Duxbury, N., Garrett-Petts, W. F., & McLennan, D. (Eds.). (୨୦୧୧). *Cultural mapping as cultural inquiry*. New York: Routledge.
- Duxbury, N. (୨୦୧୧). *Cultural mapping*. Key Concepts in Intercultural Dialogue, No. ୧୯. Center for Intercultural Dialogue. <https://centerforinterculturaldialogue.org/publications/key-concepts-in-intercultural-dialogue/>
- Ervin, A. M. (୨୦୧୧). *Applied anthropology: Tools and perspectives for contemporary practice* (୩rd ed.). Pearson.
- Escobar, A. (୧୯୯୧). *Encountering development: The making and unmaking of the Third World*. Princeton University Press.

- Forsyth, T., & Walker, A. (๒๐๐๘). *Forest guardians, forest destroyers: The politics of environmental knowledge in Northern Thailand*. Seattle: University of Washington Press.
- Geddes, W. R. (๑๙๗๖). *Migrants of the mountains: The cultural ecology of the Blue Miao (Hmong Njua) of Thailand*. Oxford: Clarendon Press.
- Gerard Delanty. (๒๐๐๙). *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*. New York: Cambridge University Press; p. ๒๐.
- Kunstadter, P. (Ed.). (๑๙๗๘). *Mountain people in Thailand*. Berkeley: University of California Press.
- Leepreecha, P. (๒๐๑๙). Becoming Indigenous Peoples in Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, ๕๐(๑), ๗๒-๕๐. <https://doi.org/10.1017/S0022216X19000018>
- Lewis, P. (๑๙๘๔). *People of the Golden Triangle: Six tribes in Thailand*. London: Thames and Hudson.
- Lewis, P., Simons, G. F., & Fennig, C. D. (Eds.). (๒๐๑๖). *Ethnologue: Languages of the World* (๑๙th ed.). Dallas, TX: SIL International.
- Marcus, George E. & Michael Fischer. (๑๙๘๖). *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Masashi Kobayashi. (๒๐๒๓). *Ethnoarchaeological fieldwork in Northern Thai Mountain Minority Groups*. (In print).
- McKinnon, J., & Vienne, B. (Eds.). (๑๙๘๙). *Hill tribes today: Problems in change*. Bangkok: White Lotus.
- Michaud, J. (๑๙๙๗). A historical overview of highland minorities in northern Thailand. *Asian Ethnicity*, ๒(๑), ๔๕-๕๖.
- North Thai Ethnic Folkmedia. (๒๐๒๐, กรกฎาคม ๒). *เย็บเสื้อผู้หญิงชาติพันธุ์ลื้อ: ภูมิปัญญาจากฐานสู่ฐาน*. <https://shorturl.asia/nolNZ>
- North Thai Ethnic Folkmedia. (๒๐๒๐, กรกฎาคม ๒). *ปลูกข้าว ชาติพันธุ์ลื้อ: วิถีชีวิตและความเชื่อ*. <https://shorturl.asia/LqyZT>
- Olaf Zenker & Karsten Kumoll. (๒๐๑๐). *Beyond Writing Culture: Current Intersections of Epistemologies and Representational Practices*. New York: Berghahn Books.
- Robert Audi (ed.). (๑๙๙๕). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press.
- Robert H. Winthrop. (๑๙๙๑). *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology*. Greenwood Press, New York. Pp. ๙๘-๑๐๐.
- Schneider, D. M., & Gough, K. (Eds.). (๑๙๖๑). *Matrilineal kinship*. University of California Press.
- Scoones, I. (๑๙๙๘). *Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis* (IDS Working Paper No. ๗๒). Institute of Development Studies. <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files/Wp๗๒.pdf>
- Scott, J. C. (๑๙๗๖). *The moral economy of the peasant: Rebellion and subsistence in Southeast Asia*. Yale University Press.

- Tapanun Mekboonsonglap. (๒๐๒๔, March ๘). ชาติพันธุ์ลาหู่ วิถีชีวิตบนพื้นที่สูงทางเหนือของแผ่นดินไทย [Lahu ethnic group: Way of life in the northern highlands of Thailand]. *Culturio*. <https://culturio.sac.or.th/content/๑๔๐๖>
- Tribal Research Center. (๒๐๑๒, February). ประเพณีและพิธีกรรมลาหู่ [Lahu traditions and rituals]. Retrieved July ๙, ๒๐๒๕, from <https://tribalcenter.blogspot.com/๒๐๑๒/๐๒/blog-post.html>
- UNESCO Bangkok. (๒๐๑๓). “Cultural Mapping”. Retrieved from <https://shorturl.asia/VUL๖Q> (๒๓ มกราคม ๒๕๖๔).
- UNESCO. (๒๐๐๓). *Convention for the safeguarding of intangible cultural heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- UNESCO. (๒๐๐๓). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.
- Van Maanen, John. (๑๙๘๘). *Tales of the Field: On Writing Ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Walker, A. (๒๐๐๑). The Lahu minority in Thailand: Development and culture change. In D. Walker, A. (๒๐๐๑). *The legend of the golden boat: Regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*. University of Hawai'i Press.
- Walker, A. (๒๐๐๑). *The Lisu: Far from the ruler*. Chiang Mai: Silkworm Books.

ประวัตินักวิจัย

คนที่ ๑

ชื่อ - สกุล ดุจฤดี คงสุวรรณ
วัน เดือน ปี เกิด ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๘๐

ถนน - ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๙

ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต
(สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๔

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์)
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๔

นักวิชาการประจำศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๔๕

อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาพัฒนาสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๔๖ - ปัจจุบัน

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัตินักวิจัย

คนที่ ๒

ชื่อ - สกุล นางสาวธัญญลักษณ์ แซ่เลี้ยว

วัน เดือน ปี เกิด ๔ มีนาคม ๒๕๒๐

ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๑๓๓ หมู่ ๑๓ ถนน - ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๑

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

(การพัฒนาชุมชน)

สถาบันราชภัฏเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๕๐

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

(สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา)

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๕๘

Ph.D. (Linguistic and Apply Linguistic) Minzu

University of China, Beijing, P.R.China.

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๓

นักวิชาการประจำศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๕๐

อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๖๕ - ปัจจุบัน

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัตินักวิจัย
คนที่ ๓

ชื่อ - สกุล นายทศพล คชสาร

วัน เดือน ปี เกิด ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๙

ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๓๓๓/๘๖ หมู่ ๑๑

ถนน - ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๑

ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๘

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์)

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๕๙ - ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาการระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย